T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

Yayın Nu: 15

ERMENİ OLAYLARI TARİHİ

I

Hüseyin Nâzım Paşa

Ankara - 1993

Proje Yöneticisi

İsmet BİNARK
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati GÜLTEPE
Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı

Necati AKTAŞ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar

Necati AKTAŞ
Mustafa OĞUZ
Mustafa KÜÇÜK

Dizgi ve Sayfa Düzenleme

Yakup YILDIRIM

Montaj

Ali Rıza BATI

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa Nu

ÖNSÖZ
PREFACE
SUNUŞ
INTRODUCTİON
İÇİNDEKİLER
HÜSEYİN NÂZIM PAŞA'NIN HAYATI
SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA
TAKDÎM

BİRİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ CİLDİN TRANSKRİPSİYONU

Ermeni Fesadının İçyüzü ve Sebepleri 1
Fesat ve Cinayetlerin Tertibi ile Komitelerin Teşkilâtı 2
Fesat Tertibatının Dayandığı Aslî Maksatlar ve Cinayet Programları 5
Londra'da Hınçak Komitesi Tarafından Çıkarılan *Tuğyân-ı Cedîd* ve
Açık Mektup İsimli Risalenin Önemli Kısımları 6
a. *Tuğyân-ı Cedid* Adlı Risalenin Anarşistlik Fikrini
Destekleme Yolundaki Bölümleri 7
b. *Açık Mektup* Risalesinde Anarşistlik Fikrine Ait Bölümler 9
Hınçak Komitesi' nin Programındaki Anarşistlik Fikrini
Açıklayan Bölümler 9
Hınçakyan İhtilâl Komitesi Üyelerinin Görevlerine Dair Talimatname 10
Hınçakyan Eşkiya Fırkasının İçtüzüğünden Çıkarılan Bazı Bölümler 11
İhtilâlin Ne Şekilde Uygulanacağı 11
İhtilâl Fırkasının Teşkilât ve İçtüzüğü 12
Hınçak Komitesi İstanbul Şubesinin Talimat ve Tahrikleriyle
Meydana Getirilen Suikast ve Cinayetler 13

Sayfa Nu

Ermenilerin Bulunduğu Yerlerde Meydana Gelen Olayların ve
Cinayetlerin Kısaca Beyanı 15
Ermeni Anarşistlerden Bazıları Hakkında Mahkemelerce Verilen
Kararların Özetleri 22
Temyiz Kararnamelerinin Özetleri 25
Netice 45
Romanya'da Yakalanan Ermeni Anarşistlerinden
Vartan Papasyan ve Refiki Hakkında Yapılan Tahkikat ile
Bu Hususta Romanya Gazetelerinde Çıkan Yazılar 46
a. Konstinosyonal Gazetesi'nde Çıkan Bu Konu ile
İlgili Kısmın Tercümesi 47
b. Çara Gazetesinde Çıkan Bu Konu ile İlgili Kısmın Tercümesi 48
c. Responyol Gazetesinde Çıkan Bu Konu ile İlgili Kısmın Tercümesi 49
Ermeni İhtilâl Programıyla İlgili Vartan Papasyan'ın
Üzerinde Çıkan Risale 49
a. Komite Kararları 49
b. Komitelerin Teşkili ve Görevleri 54
Ermeni Hınçak ve Anarşist Komitelerinin Cüretlerinin Sebepleri 55
a. Londra ve Marsilya Ermeni Komitesinin Ermeni Fesadı Hakkında
Adana Ermeni Murahhasalığına Gönderdiği Mektup 56
b. Ermeni Fesadı ile İlgili Olarak Londra'da Bulunan
Plangazyan Tarafından Gönderilen Mektup 58
Sason ve Talori Hâdisesi 59
Daha Sonraki Fesat Teşebbüsleri 60
a. [Ermeni Fesadı ve Hınçak Komitelerinin Osmanlı Topraklarında
İhtilâl Çıkarmaları Hususunda Zabtiye Nezâreti'nin Tezkiresi] 64
b. [Ermeni Meselesi Hakkında Galata'da Gizlice Toplanan
Silâhlı Ermenilerin 500 İmzalı Bir Arzuhali Bâb-ı Âlî'ye Takdim
İçin Harekete Geçtikleri Yolundaki Haberler Üzerine
Yapılan Resmî Yazışmalar] 70
c. [İstanbul'un Muhtelif Semtlerinde Ermeniler ile Müslümanlar
Arasında Meydana Gelen Olayların Önlenmesi ve Ahalinin
Yatıştırılması Hususundaki Resmî Yazışmalar] 75

Sayfa Nu

d. [Trabzon'da Bulunan Van Eski Valisi Bahri Paşa'nın Ermenilerce Yaralanması ve Trabzon Ermeni Komitesi A'zâlarının Ermenileri Kışkırtması Üzerine Müslümanlar ile Ermeniler Arasında Meydana Gelen Olayların Önlenmesi Hususundaki Resmî Yazışmalar] 92
e. [Ermeniler ile Müslümanlar Arasında Meydana Gelen Çeşitli Olaylar Hakkında Anadolu ve Rumeli Vilâyetleri Polis Komiserliklerinden Gönderilen Raporlar] 96
f. [Ermeni İhtilâli Hususunda Marsilya'da Faaliyet Gösteren *Ermenistan Evlâdı İttihadı'*nın Nizamnamesi ve Aynı Yerde Neşredilen "Armenia" Gazetesinin Bazı Bölümleri] 120
g. [Maraş Ermenilerinin İhtilâl Faaliyetleri ve Çorbacıyan Agop'un Hanesinde Ele Geçen Gizli Mektuplar] 125
h. [İhtilâl Çıkarmak Emelinde Olan Ermenilerin Haleb, Bitlis, Van, Konya, Ankara, Sivas, İzmit, Merzifon, Adana ve Maraş'ta Sebep Oldukları Olayları İfade Eden Resmî Raporlar] 127
Ermeni İhtilâlinin Dersaadet'te Başlayacağı Hususunda *Hayık* Adlı Ermeni Gazetesinin Bazı Bölümleri 148
Dersaadet'teki Ermeni Olayları Hakkında *Hınçakyan Fırkası Merkezi* İmzalı Ermenice Londra'da Yayınlanan İlânname 150
Van, Muş ve Erzurum'da Meydana Gelen Ermeni Olaylarını Anlatan *Truşak* Adlı Ermeni İhtilâl Şirketi Tarafından Yayınlanan *Uçurtma* Namındaki İlânname 154
Hınçak Neşriyatında *Kilikya İhtilâli* 157
Trabzon'dan Bitlis'e Kadar Ermenilerin Çıkardığı Olayları Araştırmış Olan Heyet-i Teftişiyye Lâyihası 164
a. Trabzon Vak'ası 165
b. Gümüşhane Vak'ası 166
c. Bayburd Vak'ası 168
ç. Erzurum Vak'ası 169
d. Hınıs Vak'ası 172
e. Muş Vak'ası 172
f. Bitlis Vak'ası 174
Hınçakyan Sosyalist İhtilâl Fırkası Programı 178

Sayfa Nu

Truşak Gazetesi'nde Yayınlanan *Kafkasya Cemiyyet-i Umûmiyyesi*'nin Şartnamesi Sureti 183
[Ermenilerin Çıkardığı Çeşitli Olaylar Hakkında Muhtelif Vilâyetlerin Polis Komiserliklerinin Gönderdiği Raporlar] 190
*"Hınçakyan İhtilâl Şirketi"*nin Dahilî Teşkilâtı Programı Mukaddimesi 204
Hınçakyan Gazetesinde Yayınlanan Bir Makalenin Tercümesi 207
Hey'et-i Tahkîkiyye Riyâseti'nin Müzekkiresi 212
Hey'et-i Tahkîkiyye Memurlarından Yusuf Âgâh Efendi'nin Raporu 214

İNDEKS 220

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ CİLDİN FOTOKOPİSİ 230

HÜSEYİN NÂZIM PAŞA'NIN HAYATI

Hüseyin Nâzım Paşa, Harbiye Nezâreti *(Savunma Bakanlığı)* Nüfus Kalemi kâtiplerinden Hasan Tahsin Efendi'nin oğlu olup, 1270 (1854)'de İstanbul'da doğdu.

Bayezid Rüşdî Mektebi *(Orta okulu)*'nde okuduktan sonra, Beyezid Cami-i Şerifi'nde "maânî" *(Arapça lügat ve dil bilgisi)*'ye kadar ders gördü. Kıbrıs'a giderek orada Farsça öğrendi. İstanbul'a dönüşünde Mahrec-i aklâm'da *(gayesi memur yetiştirmek olan lise seviyesinde okul)* Fransızca, cebir, hendese *(geometri)*, hikmet *(felsefe)*, târih-i umûmî ve coğrafya okudu.

1289 (1872)'da 19 yaşında iken Tahrîrât-ı Ecnebiye Odası'na *(Tercüme işleri ile uğraşan birim)* girdi. Bir sene sonra hukuk ilmi tahsil etmek için on beş lira maaşla Paris'e gönderildi. Bir müddet sonra, Avrupa'daki talebelerin dönmeleri gerektiğine dâir çıkan irâde-i aliyye *(padişah emri)* üzerine İstanbul'a döndü.

1292 (1875) tarihinde Nâfia Nezâreti *(Bayındırlık Bakanlığı)* Tercüme Odası'na memur oldu. Bir müddet sonra istifa ederek "İttihad" ve "Tercümân-ı Hakîkat" gazetelerinde yazmaya başladı.

1294 (1877)'de "Takvîm-i Vekâyi" muharrirliğine ve Galata Rüşdî Mektebi öğretmenliğine tâyin olundu. Bir sene sonra öğretmenlikten ve iki sene sonra da (1879) muharrirlikten ayrıldı. Bilâhere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti *(Kızılay)* ile padişahın başkanlığında teşekkül eden Komisyon-ı Mahsûs *(Özel komisyon)* kitâbetlerine tâyin oldu.

1295 (1878)'de, belediye teşkilâtının ıslâhı için teşekkül eden Komisyon Başkitâbeti *(yazı işleri müdürlüğü)*'nin de eklenmesiyle Şehr Emâneti *(Belediye)* Tercüme Odası Müdürlüğü'ne, 1296 (1879)'da Şehr Emâneti Mektupçuluğu *(yazı işleri müdürlüğü)*'na, 20 Ramazan 1307 (1890)'de Beyoğlu Mutasarrıflığı'na, 10 Zilhicce 1307 (28 Temmuz 1890) tarihinde ise Zaptiye Nâzırlığı'na tâyin olundu. 7 Zilhicce 1311 (1894)'de kendisine Vezâret rütbesi *(Osmanlı Devleti'nde askerî ve idarî yetkileri olan en yüksek rütbedeki memur)* verildi.

Tedaviye muhtaç olmasından dolayı, 28 Cumâdelûlâ 1314 (4 Teşrîn-i sânî 1896)'de görevden alındı. Dört ay sonra Beyrut ve 24 Safer 1315 (1898)'de Suriye Valiliklerine; 11 Muharrem 1324 (1906)'de Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd Valiliği vekâletine,

üç ay sonra da asaleten valiliğe tâyin olundu. Daha sonra Aydın ve Edirne Valiliklerine tayin edildi.

Murassa' Osmanî *(elmas ve cevherli Osmanî nişanı)*, Murassa' Mecidî *(elmas ve cevherli Mecidî nişanı)* nişanları, gümüş ve altın imtiyaz *(devlet ve memlekete sadakat ve şecaat gösterenlerle memuriyetlerinde iktidar ve ehliyet gösterenlere verilen madalya)*, altın Girid, altın Liyâkat ve Hicaz Demiryolu madalyaları kendisine verildi.

14 Cumâdelâhire 1346 (8 Kânûn-ı evvel 1927)'de İstanbul'da vefat etti. Karacaahmed Mezarlığı'na defnolundu.

Nâzım Paşa, bir devlet adamı olduğu kadar, aynı zamanda bir divân şairi, müellif, muharrir ve mütercimdi. "İttihad", "Tercümân-ı Hakîkat" ve "Takvîm-i Vekâyi" gazetelerinde altı yıla yakın bir zaman boyunca yazdı.

İspanya rahiplerinin zulümlerine dâir yazılan "Engizisyon Esrarı" adlı eseri tercüme etmiş, yine bu bölgeye ait bir tarihî eser olan "Endülüs" adlı kitabı yazmıştır.

Hüseyin Nâzım Paşa'nın "Aleksaviç", "Sahum" ve "Hicret" adlarında üç de tiyatro eseri vardır.

KAYNAKLAR

1. *Sicill-i Ahvâl Defteri*, BOA, 4/186-187.
2. "Nâzım Paşa" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,* Dergâh yayınları, İstanbul 1986, c.6, s.540.
3. *Son Asır Türk Şairleri,* İ. Mahmud Kemal İnal, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1988, c.2, s.1149-1151.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

AKGÜN, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dâir Raporu,* Tercüman Yayınları, İstanbul 1981.

ALTINAY, Ahmet Refik, *İki Komite İki Kıtal II - Ermeni Mezalimi -,* Fikir Yayınları, İstanbul 1992.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Ermeninin Ermeniye Zulmü,* Gündüz Matbaacılık, Ankara 1976.

BASGÜN, Neclâ, *Türk-Ermeni İlişkileri: Abdülhamid'in Cülûsundan Zamanımıza Kadar,* Ankara 1970.

BEYDİLLİ, Kemal, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, TTK. Yayınları, Ankara 1988.

CENGİZ, Halil Erdoğan, *Ermeni Komitelerinin A'mâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi: İ'lân-ı Meşrûtiyyet'den Evvel ve Sonra*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.

DÂHİLİYE NEZÂRETİ Muhâcirîn Müdîriyyet-i Umûmiyyesi, *Cemiyyet-i Akvâm ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar,* İstanbul 1337.

DELİORMAN, Altan, *Ermeni Komitecileri,* Boğaziçi Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1975.

DEMİR, Neşide Kerem, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, Hülbe Yayınları, 3. baskı, Ankara 1982.

EMİRCAN, Abdülali - M. Emin GERGER, *Büyük Ermenistan Hayali ve Kars'tan Karabağ'a Ermeni Vahşeti*, Cemre Yayınları, İstanbul 1992.

EROĞLU, Veysel, *Ermeni Mezâlimi,* Sebil Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1976.

GÖYÜNÇ, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayınları, İstanbul 1983.

GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası,* Ankara 1983.

HOCAOĞLU, Mehmet, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler,* İstanbul 1976.

İLTER, Erdal, *"Ermeni Mes'elesi"nin Perspektifi ve Zeytûn İsyânları (1780-1880),* TKAE Yayınları, Ankara 1988.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Meselesi,* Dışişleri Akademisi Yayınları, sayı: 15, Ankara 1971.

KOÇAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri,* Ankara 1967.

KODAMAN, Bayram, *Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası,* Ankara 1978.

KONUKÇU, Enver, *Ermenilerin Yeşilyayla'daki Türk Soykırımı*, Atatürk Ü. Rektörlüğü Yayını, Ankara 1990.

KÜÇÜK, Cevdet, "XIX. Asırda Anadolu'da Ermeni Nüfusu", *Türk Tarihi'nde Ermeniler Sempozyumu: 26-27 Mayıs 1983, İzmir*Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1983, S. 75-95.

————, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı: 1878-1897*, İÜEF Yayınları, İstanbul 1984.

KÜRŞAT, Cengiz, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi,* Belge Yayınları, İstanbul 1976.

MAYÉWSKİ, General, *Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1986.

METİN, Halil, *Türkiye'nin Siyasî Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları,* MEB Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

NEZÂRET-İ UMÛR-I TİCÂRET VE NÂFİA İstatistik-i Umûmî İdâresi, *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin 1313 Senesine Mahsûs İstatistik-i Umûmîsidir,* İÜ Kütüphanesi, Tarih yazmaları, nu: 4807, İstanbul 1316.

OREL, Şinasi - Süreyya YUCA, *Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü,* TTK Yayınları, Ankara 1983.

ÖKE, Mim Kemâl, *Ermeni Sorunu: 1914-1923,* TTK Yayınları, Ankara 1991.

ÖZKAYA, Yücel, "Arşiv Belgelerine Göre XVII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Durumu", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu: 8-12 Ekim 1984,* Ankara 1985.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü, Ankara 1981.

SAKARYA, İhsan, *Belgelerle Ermeni Sorunu,* Ankara 1984.

SARAL, Ahmet Hulki, *Ermeni Meselesi,* Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1970.

SARAY, Mehmet, "Türk-Sovyet Münasebetleri ve Ermeni Meselesi", *Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu: Erzurum, 8-12 Ekim 1984,* Ankara 1985.

SERTOĞLU, Midhat, "Türkiye'de Ermeni Meselesi", *BTDD,* sayı: 2, Kasım 1967; sayı: 3, Aralık 1968; sayı: 4, Ocak 1968, İstanbul.

SONYEL, Salahi R., *Ermeni Tehciri ve Belgeler,* Bayhan Matbaası, Ankara 1978.

SÜSLÜ, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı,* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1990.

ŞAHİN, Recep, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988.

TÜRKÖZÜ, Halil Kemal, *Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

YURTSEVER, Cezmi, *Ermeni Terörü, Gelişimi ve Analizi*, İstanbul 1987.

[TAKDÎM]

Cenâb-ı Rabb-i Mennân, velî-ni‘met-i bî-imtinânımız Pâdişâh-ı celîlü'ş-şânımız efendimiz hazretlerini dünya durdukça kemâl-i âfiyetle serîr-i şevket-masîr-i mülûkânelerinde dâim ve ber-karâr ve bed-hâhân-ı saltanat-ı seniyyelerini seyf-i adâlet-i ilâhiyyesiyle mahv u târumâr eylesin.

Efendimizin eltâf ve inâyât-ı seniyyelerine müstağrak bir abd-i şermendesi ve hiç bir sûretle kabûl-âzâd etmez bir bendesi olduğum cihetle her hâl ü kârda vüs‘-i ubeydânemin yettiği derecede arz-ı hidemât-ı sadâkat-kârâneye vicdânen mecbûrum. Hallâl-ı müşkilât-ı âlem olan fikr-i nakkâd-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinin âsâr-ı âliyesinden olan tedâbîr-i hikmet-perverâne ile Ermeni gâ’ilesi şimdilik mündefi‘ olmuş ve zâten komitelerin kolları da kalmamış ise de Ermeni mes’elesinin illet-i gâ’iyyesi tamâmen ma‘lûm-ı dekâyık-ı melzûm-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîleri olmak ve bir de Ermeni hâdisâtının bir târîh-i sahîhi nezd-i şâhânelerinde bulunmak üzere Zabtiye Nezâretine ibtidâ-yı me’mûriyyet-i çâkerânemden infisâl-i ubeydâneme kadar gerek Dersa‘âdet'lerinde ve gerek memâlik-i sâire-i şâhânelerinde vukû‘ bulan hâdisâtın kâffesiyle bunların esbâb ve ledünniyâtı ve Avrupa ve Amerika'da bulunan Ermeni komitelerinin harekât ve tasmîmâtı ve taraf-ı çâkerânemden ittihâz edilmiş olan tedâbîr ve mu‘âmelâtı hâvî ve her mu‘âmelenin evrâk-ı resmiyyeye müstenid esbâb ve delâ’il-i subûtiyyesini muhtevî olarak min-gayri haddin iki cild olarak tanzîm eylediğim “**Ermeni Târîh-i Vukû‘âtı**” mübârek atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz ve takdîm kılındı. Ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr ü fermân velî-ni‘met-i bî-imtinân Pâdişâh-ı celîlü'ş-şân efendimizindir.

Fî 22 Kânûn-ı evvel sene 1312

Nâzım kulları

[1] ERMENİ FESÂDI VE ESBÂB VE LEDÜNNİYÂTI

Ermeni fesâdı denilen âsâr-ı şekâvetin başlıca vesâ'it ve suver-i icrâ'iyyesiyle esbâb ve ledünniyâtı her tarafça ve hattâ tebe'a-i şâhâneden olan Ermeni cemâ'atınca bile ma'lûm olmadığı cihetle yer yer zuhûra gelen âsâr-ı fesâdiyye her yerde başka başka sûret ve hâtır ve hayâle gelemeyecek rivâyetlerle sû-i tefsîre uğratıldığı gibi Avrupa'da dahi ba'zı bed-hâhânın ve hattâ âsâr-ı fesâdiyyeyi bi'z-zât ve bi'l-vâsıta tertîb ve îkâ' eyleyenlerin Avrupa ve Amerika gazeteleriyle külliyen muhâlif-i hakîkat neşriyâtiyle teşebbüsât-ı fesâdiyye mürettib ve müsebbiblerinin mekâsıd-ı cinâ'iyye ve icrâ'ât-ı hûn-rîzânesi zulmetgâh-ı ketm ü hafâda kaldığından, teşebbüsât-ı fesâdiyyenin izhâr-ı esbâb ve ledünniyâtı için Ermenice isyân ma'nâsında müsta'mel "H ı n ç a k" nâmındaki nihilist ve anarşist komite ve şu'belerinin Londra ve İsviçre'de tab' ve neşretmiş ve sû-i kasdcı nâmı verilen vesâ'it-i cinâ'iyyesi ru'esâsına tevzî' eylemiş oldukları matbû' programlarla sû-i kasd için komite mührü ile mahtûm tehdîdnâmelerin yalnız mekâsıd-ı esâsiyyelerine müte'allık fıkralarını mezkûr komitelerin bi'l-iğfâl bir takım cinâyetlerde istihdâm ettikleri mücrimînin mahkeme huzûrunda vukû' bulan ikrârları arz u beyân ve te'mîn-i vicdân için kâfi olacağı misillü vilâyât-ı şâhânenin ba'zı mahallerinde zuhûra gelen vukû'ât-ı fesâdiyye dahi o mahaller ahâlîsinin husûl-i ittifâkı veyâ ilcâ-yı arzû-yı şekâveti ile tahaddüs etmiş olmayıp şimdiye kadar derdest edilen erbâb-ı fesâdın mehâkim huzûrunda ikrârları ve mezhebdaşlarının müsteşhidâtı ile sâbit olduğu vechile vukû'ât-ı ma'rûzanın ve Hükûmet-i Seniyyeye ibrâz-ı sadâkat eden Ermeniler hakkında sû-i kasd sûretiyle icrâ edilmiş olan cinâyâtın kâffesi el-yevm Londra'da "Hınçak" ünvânı ile neşr-i mefâsid ve ta'lîm-i cinâyât eyleyen Hınçak Komitesi'nin âsâr-ı tertîbâtı olarak Kumkapı ve Kayseri ve Yozgad ve emsâli vukû'ât ile ahîren zuhûra gelen "Talori" hâdisesinin aynı vesâ'it-i cinâ'iyye ile tertîb ve icrâ edilmiş olduğuna âid ma'lûmât ve tahkîkât ile sâlifü'l-arz Hınçak Komitesi'nin tertîbât-ı cinâ'iyyeye müte'allık mekâsıd-ı esâsiyyesinin ber-vech-i zîr arz ve tezbîrine cür'et olunur.

[2] TERTÎBÂT-I FESÂDİYYE VE CİNÂ'İYYE VE KOMİTELER TEŞKÎLÂTI

Cümlenin ma'lûmu olduğu vechile tebe'a-i şâhâneden bulunan Ermeniler mine'l-kadîm Hükûmet-i Seniyyenin sâye-i adl ü re'fetinde âsûde-nişîn [ve] emn ü emân olarak her husûsda dâire-i emniyyetde ve mezheb ve âyîn bahsinde de serbestî-i kâmil [kemâl] içinde yaşamış ve her yüzden mazhar-ı huzûr ve mes'ûdiyyet ve mâl ü ma'îşetce de temeyyüz ederek hattâ içlerinden bir kaç milyon lira râddesinde hâ'iz-i servet ü sâmân zevât bulunmuş ve öteden beri hânedân-ı saltanat-ı seniyyenin eser-i emniyeti olmak üzere hidemât-ı mahsûsasında ve Hükûmet-i Seniyyenin menâsıb-ı mühimme ve âliyesinde ve her nev' hizmet ve me'mûriyyetlerinde istihdâm olunmuş ve çünki devâ'ir-i âidesinden celb ile tedkîk edilen evrâk üzerine bi't-tanzîm zeyle derc kılınan cedvel-i mahsûsunda gösterildiği vechile Ermeni cemâ'atı içinde rüteb-i Devlet-i Aliyye'nin müntehâsı olan rütbe-i sâmiyye-i vezâreti ve murassa' ve birinci Osmânî ve Mecidî nişân-ı zîşânlarını hâ'iz ve hâmil zevât bulunduğu gibi el-yevm en nâzik ve mühim me'mûriyyetlerde de istihdâm olunmakda bulunan bir hayli zevât mevcûd bulunmuş ve cemâ'atın umûm efrâdı haklarında ise Hükûmet-i Seniyyenin âsâr-ı şefkat-kârânesi ân-be-ân meşhûd-ı uyûn-ı enâm olagelmiş ve ahâlî-i Müslimenin ise Ermeni vatandaşları haklarındaki hüsn-i nazar ve emniyet ve her husûsda kemâl-i safvet ve ihlâs ile âmîziş ve muhabbetleri herkesin ma'lûm ve müsellemi bulunmuş olduğu ve binâ'en-aleyh tebe'a-i şâhâneden olan Ermeniler sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde müreffehen yaşamakda bulundukları hâlde Ermeni fesâdı nâmıyla vukû'a getirilen cinâyât müsebbiblerine Ermeni cemâ'atı ukalâsının dahi la'n-hân olmaları tabî'î olup husûsıyle tertîbât-ı fesâdiyyenin ne türlü âmâle hizmet için icrâ edilmiş olduğunun tezâhürü mütecâsirlerinin fikr-i mel'anetlerini meydana koyacağından evvel-i emrde bu bâbda mücmelen arz-ı ma'lûmâta lüzûm görülmüştür.

Mukaddemât-ı fesâdiyye on üç sene evvel Londra'da Karabet Agopyan'ın delâlet-i neşriyâtiyle ibtidâ edip Times ve Pall Mall Gazette ve Daily News nâmlarındaki gazetelerin makâlât-ı bed-hâhânelerinden cür'et-yâb-ı mefsedet olan "Mıgırdıç Portakalyan" el-yevm Açmiyazin Katogikosu bulunan Kırımyan'ın teşvîki ve İran'da Azerbaycan vilâyeti dâhilinde Heftvan karyesinde Anibal nâmındaki Ermeni mektebi muallimlerinin mu'âveneti ile Marsilya'da "Armenia" ünvânı ile Hükûmet-i Seniyye aleyhinde bir gazete neşrine başlayarak **[3]** müte'âkiben Londra'da ba'zı lordların teşvîki ve "James Byrce" nâmındaki İngilizin mu'âveneti ile on iki a'zâdan mürekkeb "İngiliz Ermeni Şirketi" nâmıyla bir cem'iyyet teşkîl etmiş ve "Haystan" nâmıyla Londra'da bir gazete intişâra başladığı gibi bir tarafı İngilizce ve diğer tarafı Ermenice olarak "Minas Çeras" tarafından "Ermeni" ünvânıyla diğer bir gazete te'sîs edilip merkûm Minas Çeras ba'zı İngiliz lordları ile ve parlemento

a‘zâsıyla münâsebet peydâ ederek bunların delâletiyle Londra'da “Cambridge College” nâmındaki İngiliz mektebinde Ermeni lisânı muallimliğine ta‘yîn olunmuş ve el-hâletü hâzihî neşriyât-ı mel‘anet-kârânesine devâm etmekte bulunmuş olduğu misillü Amerika'da New York şehrinde “Sur Hantan” ve “Hayık” ve Tiflis'de ”Truşak” gazeteleri te’sîs ve Avrupa'da sosyalist ve anarşist ve sû-i kasdcılık mesleğinde ve Rusya'da nihilist nâmlarıyla ma‘rûf olan fırak-ı cinâ’iyyenin meslek-i mel‘anetlerini taklîden ta‘lîm-i mefâsid ile sâde-dilân ahâlînin efkârı tesmîm edilmeğe başlanılıp o sırada anarşistlerden Rusyalı “Rupenhan Azadyan” nâm-ı diğer Kanbur Nişan ve “Megaveryan” ve “Himayak Kuşbazyan” ve daha Rusyalı bir kaç mekteb muallimi ile anarşist ve nihilistler mesleğini taklîden bin sekizyüz seksen yedi sene-i efrenciyyesinde “ H ı n ç a k ” ünvânıyla bir gazete neşrine başlayıp, fakat orada idâme-i neşriyât mümkün olamayacağı anlaşıldığından mezkûr gazetenin tab‘ ve neşri, İsviçre'de tahsîl ile meşgûl olup o esnâda Tiflis'e me’zûnen avdet etmiş olan Rusyalı Leon Nazarbekyan nâm anarşiste havâle olunmağla merkûm yeniden mübâya‘a eylediği Ermeni hurûfu ile Cenevre'ye avdet ve orada tebe‘a-i Devlet-i Aliyye'den olan Ermenileri devlet-i metbû‘ları aleyhine isyâna ve erbâb-ı sadâkat haklarında sû-i kasd sûretiyle icrâ-yı cinâyâta teşvîk eder yolda makâleler ve risâleler tab‘ ve neşrine mübâşeret eylemekle beraber Hınçak Komitesi'ni tevsî‘ için Cenevre Dârü'l-fünûnu talebesinden Rusyalı Ermenileri komiteye bi'l-idhâl Ermeni maksadı nâmına para toplamak ve memâlik-i şâhânede bulunan Ermenilere ta‘lîm-i isyân etmek için Erzurum ve sâir mahallerde hafî komiteler teşkîli zımnında tedârik eyledikleri vesâ’it-i fesâdiyyeyi Ermeni sâkin olan mahallere sevk eyledikleri gibi bâlâda ismi zikr olunan Rusyalı anarşistlerden Rupenhan Azadyan nâm-ı diğer Kanbur Nişan ve Simon ve Megaveryan nâmlarındaki anarşistleri Dersa‘âdet'e irsâl ve daha evvel Dersa‘âdet'de bulunan Rusyalı “Kazancıyan” ve meyhâneci “Melhas”ın mu‘âvenetleriyle tebe‘a-i Devlet-i Aliyye'den **[4]** “Cihan Gülyan” ve el-yevm Sason hâdisesinin müsebbibi olan Haçinli “Hamparsum Boyacıyan” ve “Mihran Damadyan” ve Mekteb-i Hukûk talebesinden “Kirkor Kılınçyan” ve emsâli ba‘zı eşhâsı bi'l-iğfâl Dersa‘âdet'de dahi bir Hınçak komitesi teşkîl ve bunların tevsî‘-i dâire-i fesâd için tedârik eyledikleri sâir ba‘zı sebük-mağzânın mu‘âveneti ile Kumkapı hâdisesi zuhûra gelmiş ve müte‘âkiben Hınçak Komitesi'nin icrâ şu‘besi nâmını alan mezkûr komitenin riyâsetini mahsûsan Rusya'dan Dersa‘âdet'e gelmiş olan Rusyalı “Vard Badrikof” der‘uhde ederek tebe‘a-i sâdıkadan olan Ermeniler hakkında sû-i kasd icrâsına ve bir takım tehdîdnâmeler irsâliyle ba‘zı erbâb-ı servetten para mütâlebesine cür’et olunmuş ve hattâ diğer bir çok sû-i kasdlar ile beraber âtîde münderic “**Sû-i Kasdlar**” fıkra-i mahsûsasında îzâhan arz olunduğu vechile o vakit Dersa‘âdet cinâyet komitesi a‘zâsından ve Kumkapı hâdisesi mürettiblerinden olup ahîren Sason hâdisesi

denilen Talori vak‘asının sebeb-i aslîsi bulunmasından dolayı bi'l-muhâkeme Bitlis vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyesince eşkiyâya riyâseti tahakkuk etmesi sebebiyle i‘dâma mahkûm olan “Marat” nâm-ı diğer “Hamparsum Boyacıyan”ın Kumkapı vak‘asını müte‘âkib pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyede mehâsin-i ahlâkı umûmen ma‘lûm olan da‘vâ vekîllerinden ve Ermeni cemâ‘ati efrâdından Haçik Efendi'yi mücerred hükûmet-i metbû‘asın sadâkatdan dolayı “Armanak” isminde ve henüz on sekiz yaşında bir fakîr mekteb çocuğu vâsıtasıyla ve sû-i kasd sûretiyle itlâf ettirmiş ve kâtil-i merkûmun derdestiyle Cinâyet Mahkemesinde icrâ kılınan muhâkeme-i aliyyesinde fi‘l-i katlin merkûm Hamparsum'un beş lira mukâbilinde kendisine icrâ ettirdiği sâbit bulunmuş ve bu misillü daha sâir esdikâ-yı devletden ve Patrikhâneye mensûb Ermeni papaslarından esâmîsi fıkra-i mahsûsunda beyân olunacak olan ba‘zı zevât haklarında da bu mu‘âmele-i sû-i kasd icrâ kılınmış olup, sâye-i inzıbât-vâye-i cenâb-ı şehriyârîde zâbıta-i şâhânece icrâ kılınan tahkîkât ve ta‘kîbât-ı mükemmele üzerine Hınçak Komitesi'nin Dersa‘âdet İcrâ Şu‘besi re’îs ve a‘zâsı derdest edilip ve hattâ İcrâ Şu‘besi Re’îsi “Vard Badrikof”un Beyoğlu'ndaki ikâmetgâhı Rusya devlet-i fahîmesinin Dersa‘âdet Sefâret me’mûrlarının huzûrunda taharrî edilip zuhûr eden evrâk-ı cinâ’iyye ve kançılaryası ile beraber anarşist ve nihilist programları devlet-i müşârün-ileyhâ Kançılaryasının me’mûrları vâsıtasıyla tedkîk ve evrâk-ı mevcûdenin üzerleri **[5]** ayrı ayrı Kançılaryanın mühr-i resmîsi ile tahtîm edildikden sonra zâbıtaya teslîm kılınmış ve el-yevm Rusya devlet-i fahîmesinin Dersa‘âdet Sefâreti tercümanı bulunan Mösyö Maksimof hâzır olduğu hâlde Komite Re’îsi “Vard Badrikof”un icrâ kılınan istintâkında mezkûr programlar ahkâmı re’îs-i merkûm tarafından tamâmen ikrâr olunmuş ve bu sırada Dersa‘âdet Hınçak Komitesi şu‘besi a‘zâsından bâlâda isimleri muharrer “Mihran Damadyan” ile el-yevm Bitlis'de mevkûf ve Talori vak‘asında re’îs-i eşkiyâ olmasından dolayı cinâyetle mahkûm olan “Hamparsum Boyacıyan” İstanbul'dan Atina'ya ferce-yâb-ı firâr olarak bunlardan Hamparsum Boyacıyan İsviçre'de Hınçak Komitesi nezdine gitmiş ve mezkûr komiteyi memâlik-i şâhâneye kurbiyyeti cihetiyle Atina'ya naklettirmiş ve müte‘âkıben memâlik-i şâhânede bulunan Ermeni tebe‘a-i şâhâneyi türlü türlü sû-i kasdlara teşvîk etmekte olan mezkûr komitenin “Hınçak” nâmındaki gazetesinin Atina'da neşrine ibtidâr olunup merkûm Hamparsum Boyacıyan âtîde münderic fırka-i mahsûsasında beyân olunduğu vechile Mihran Damadyan'ı ta‘kîben tebdîl-i kıyâfetle Anadolu cihetine geçerek birâderi “Moruk” nâm-ı diğer “Jirayir” vâsıtasıyla Kayseri ve Yozgad hâdiselerini îkâ‘ etdirerek bir çok canlar yakdırmış ve hânümânlar söndürmüş olduklarından birâderleri merkûm Moruk nâm-ı diğer Jirayir Ankara vilâyeti dâhilinde derdest edilip bi'l-muhâkeme cinâyât-ı adîdesi sâbit olarak kânûnen cezâ-yı sezâsını gördükden sonra merkûm Hamparsum Boyacıyan Muş taraflarında ahâlîyi ifsâda

çalışarak ve bir takım köylüleri iğfâl ederek hükûmet-i metbû‘asına karşı dahi teşhîr-i silâha cür’et etmiş ve bu sûretle Talori vak‘asına sebeb-i müstakil bulunmuş olması üzerine Bitlis vilâyetince derdest edilerek bi'l-muhâkeme eşkiyâya riyâseti tebeyyün etmesiyle ahîren i‘dâm ile mahkûm olmuş ve binâ’en-aleyh Kumkapı ve Erzurum ve Merzifon ve Zeytun ve Yozgad ve Sason ve Talori vukû‘âtının kâffesi mezkûr Hınçak Komitesinin esâmîsi sırasıyla ve tafsîlât-ı kâfiyesiyle ve delâ’il-i kânûniyyesiyle arz olunacak olan vesâ’it-i cinâ’iyyesi tahrîkâtından ileri gelmiştir. Hınçak Komitesi'nin cinâyât-ı ma‘rûzası üzerine a‘zâsı Atina'dan def‘ edilerek Londra'ya gitmiş ve orada be-tekrâr tahrîkât-ı fesâdiyyeye ibtidâr ile gazetesini neşre başlamıştır.

[6] TERTÎBÂT-I FESÂDİYYENİN MÜSTENİD OLDUĞU MEKÂSID-I ASLİYYE VE CİNÂYÂT PROGRAMLARI

Her fi‘l bir maksada müstenid olacağına göre Hınçak Komitesi'nin dahi cinâyât-ı mebhûsün-anhâdan maksûd-ı aslîsinin ta‘yîni için gerek Dersa‘âdet'de ve gerek sâir memâlik-i şâhânede erbâb-ı mefâsid nezdlerinde derdest edilmiş olan cinâyât programlarından mâ‘adâ mezkûr komitenin Dersa‘âdet İcrâ Şu‘besi Re’îsi “Vard Badrikof”un ikâmetgâhında Rusya devlet-i fahîmesinin Dersa‘âdet Sefâret ve Kançılaryası me’mûrları hâzır oldukları hâlde derdest edilip Kançılarya me’mûrları tarafından bi't-tedkîk kançılaryanın mühr-i resmîsiyle tahtîm edilmiş ve Londra'da Hınçak Komitesi ma‘rifetiyle ve “Tuğyân-ı Efkâr” ve “Ermenilere Açık Mektup” ve “Program” ser-levhalarıyla tab‘ ve neşr eylediği arz ve beyân kılınmış olan risâlenin mezkûr komite mekâsıd-ı esâsiyyesine müte‘allık fıkarât-ı mühimmesinin kelime-be-kelime tercümesi sûretinin ber-vech-i zîr beyân ve tezbîri kâfî olmak lâzım geleceği gibi fesâdın bidâyet-i zuhûrundan beri gerek Dersa‘âdet'te ve gerek sâir memâlik-i şâhânede îkâ‘ edilen cinâyâtın da risâle-i mezkûre mündericâtına tamâmen tevâfuku cihetiyle isbât-ı müdde‘â için diğer programların derc ve tahrîrine lüzûm görünmemişdir.

LONDRA'DA HINÇAK KOMİTESİ TARAFINDAN ANADOLU'DAKİ ERMENİLERİ TAHRÎK YOLUNDA VE “TUĞYÂN-I CEDÎD”, “AÇIK MEKTUP” ÜNVÂNLARI ALTINDA İKİ KISMA MÜNKASIM OLARAK BİNSEKİZYÜZSEKSENDOKUZ TÂRİHİNDE TAB‘ EDİLMİŞ OLAN RİSÂLENİN BA‘ZI FIKARÂT-I MÜHİMMESİ TERCEMESİDİR

Risâle-i mezkûrenin kısm-ı evvelini teşkîl eden Tuğyân-ı Cedîd ünvânı tahtındaki makâle, biri ihtilâlci anarşist ve diğeri müte’enniyâne istihsâl-i maksada müterakkıb iki şahs-ı mevhûm beyninde cereyân eden mükâleme tarzında tasvîr

edilmiş olduğundan bunun on dokuzuncu sahîfesinde şöyle **[7]** ihtilâlci anarşist tarafından te'ennî tarafdârânına hitâben "Siz te'ennî ile terakkî etmeli diye ihtilâle bâ'is olan maksadı mahv etmeye çalışıyorsunuz. Cümleden evvel ma'lûmdur ki biz anarşistiz, ciddî olarak bir arzumuz vardır. O da programımızda zikr olunmuştur. Cidden söylerim ki maksadımız Anadolu'da anarşistliği te'sîs etmekdir. Ba'îd olan maksad budur. Programımızın nukâd-ı mütebâkıyesinde mezkûr olan yakın maksad da: "Anadolu'da bir hükûmet-i müstakille teşkîl ve siyâsî ve vâsi' hürriyyet istihsâl etmek için derhâl şûriş îkâ' etmekdir. İşte bizim programımızdaki maksad-ı esâsî bundan ve arzumuza vâsıl olmak için istikmâl-i vesâ'itden ibârettir."

Yirminci sahifesinde te'ennî ile terakkî etmek tarafdârânına hitâben: "Siz zanneder misiniz ki biz Türkiye'den kendilerinin Türk ve Türkiye onların olduğu ve biz Ermeni sâkin olan Anadolu'daki mahaller bizim bulunduğu için ayrılmak istiyoruz. Biz böyle münâsebetsiz millet-perverlik ile a'mâ değiliz. Bu ne kadar fenâ hulyâ! Siz zanneder misiniz ki Türkiye'nin idâresinden kurtulup da başımıza yeni bir Ermeni hükümdârı komak fikrindeyiz? Eğerçi bizi gerek prens ve gerek hükümdâr, her ne olur ise olsun, şahs-ı vâhid idâre edebilecek ve o da Ermeni ahâlînin sahibi tanınacak ve Türkiye'nin idâre-i hâzırası gibi bir idâre teşkîl olunacak ise, bize öyle istiklâliyyet-i siyâsiyye ve hürriyyet-i milliyye lâzım değildir. Bundan yalnız şöyle bir fikir hâsıl olabilir ki teşkîl olunacak hükûmet Anadolu toprağına nakledecek demektir.

Yirmi dördüncü sahîfesinde "Cennet zenginlere cehennem fakîrlere, bizim ya'nî anarşist ihtilâlcilerin arzusu bu mudur? Eğer yarın Anadolu'da şahsî bir hükûmet te'sîs eder isek muhakkak böyle olacaktır. Sırbiye ve Bulgarya gözümüzün önünde birer numûnedir. Bulgar ve Sırp anarşistleri istihsâl-i hürriyyet ettikleri vakit ahâlîyi uykudan uyandırmaya muvaffak olamayıp şahsî bir hükûmetin demirden olan elleri altına düşmüşlerdir. Hükümdârsız, prenssiz bir hükûmet-i umûmiyye teşkîl etmeye muvaffak olamadılar. Siz anarşist ihtilâlcilerimize Anadolu'da bir ikinci Bulgarya teşkîl etmeyi teklîf ediyorsunuz. Bu ne rezâlet. Biz buna aslâ muvâfakat etmeyiz. Biz öyle Ermeni ihtilâli için târih tutmaya, böyle hürriyyet-i milliyye ele getirmeye açıktan açığa muhâlif bulunuruz. Eğerçi sizin teklîfiniz yalnız serbestî-i millî ele geçirmek ise, biz bunu ahâlînin menâfi'ine cidden muzırr addederek muhâlefet ederiz."

[8] Seksen sekizinci sahîfesinde "Fabrikalar, makineler ve terakkî-i sanâyi'e âid âlât ve edevât niçin eshâb-ı servetin olsun? Bu âlât ve edevâtın kâffesi eyâdî-i fukarâ ile isti'mâl ediliyor. Bunların kâffesinin o fukarâ-yı ahâlîye âid olması lâzımdır. Bir toprak ki, üzerinde kâffesinin yaşamağa hakkı vardır, o toprak niçin şunun bunun malı olsun ve ahâlînin ekserîsi yevmiye ile eshâb-ı servetin yanlarında çalışsın? İşte bu hâllerden ahâlîye azîm sefâlet geliyor. Tekmîl arâzi şunun bunun ellerinden alınıp ahâlîye mütesâviyen taksîm olunmak lâzımdır."

Seksen dokuzuncu sahîfesinde “Bu teşkîl olunacak hükûmet-i umûmiyyede aslâ zengin ve mu‘teber ve terbiyeli ve fakîr bulunmayacakdır. İnsanlar her husûsda müsâvî olduklarından ahâlînin müsâvât üzre hükûmet-i umûmiyye hesâbına meccânen tahsîl-i ulûm etmeye hakları olacakdır. Anadolu'daki karındaşlar uzakdaki maksada nâ’il olmak için bugünden i‘tibâren Anadolu'da icrâ’âta başlamak lâzımdır.”

Doksan sekizinci sahîfesinde “Türkiye Hükûmetinin boyunduruğunu kırıp serbestî-i millîmizi ele getirmeliyiz. Bunu ele getirmekle beraber Türkiye'nin boyunduruğunu kırdığımız gibi aynı kuvvetle prens olsun, hükümdâr olsun bizim başımıza konulmak isteyen bir Ermeni hükümdârının da boyunduruğunu kırmalıyız.”

TUĞYÂN ÜNVÂNI ALTINDA BULUNAN RİSÂLENİN ANARŞİST FİKRİNİ TERVÎC YOLUNDAKİ FIKARÂTI

Mezkûr risâlenin bir yerinde “Anarşist fikri Ermenilere sirâyet etmek üzeredir. Bu fikir hasta hâlinde bulunan Ermenileri tedâvî edeceğinden hiç şüphe yokdur.” ibâresi mevcûddur. Diğer mahallinde de “Avrupa'da bulunan amele takımının eshâb-ı servet tarafından kayd-ı tazyîk ve esârete alındığı ve binâ’en-aleyh bunlar envâ‘-ı sefâlete giriftâr olarak bu hâle nihâyet verilmesi lâzım geleceği ba‘zı eshâb-ı dâniş tarafından nazar-ı dikkate alınmasıyla fikr-i müsâvâtı ta‘mîm için anarşist cem‘iyyetleri teşkîl edildiği ve Ermeni ahâlîsine şu hâller bir ders-i ibret olacağı cihetle, bunlar anarşist fikrini kabulde tereddüd etmeyecekleri ve anarşistler bir takım sermâyedârânın mesâvî-i ahvâline nihâyet vereceği ve aceze-i ahâlînin serbestî ve hürriyyetini te’mîn ile beraber menâfi‘ini dahi istihsâl edeceği” muharrerdir. **[9]** Bir fıkrasında “Anarşistlik maksad-ı esâsîsi bir hareket-i isyâniyye ile hükümdârândan zimâm-ı idâreyi fekk ve hürriyyet-i siyâsiyye kâ‘idesini vaz‘ ve bu kâ‘ide sâyesinde zirâat ve ticâret ve fabrika ve vapur ve şimendüfer gibi vesâ’it-i serveti eyâdî-i sermâyedârândan nez‘ ile bunları umûm ahâlîye tahsîs ve teslîm etmek kazıyyelerine ma‘tûf idüğü bildiriliyor. Diğer mahalde Ermenileri isyâna tahrîk edenlerin iki maksadı olduğu ve bunlar yakın ve uzak maksadlar nâmıyla yâd olunduğu ve yakın maksad herçi bâd-âbâd bir ihtilâl ihdâsı maddesi olduğu gibi, uzak maksad dahi o kargaşalık esnâsında anarşist fikrinin ezhân-ı nâsa yerleştirilmesiyle maksad-ı esâsînin istihsâl edilmesi kazıyyesi idüğü yazılmışdır. Bir yerde Ermenilerin Anadolu'da Ermeni sâkin olan mahallerde tağyîr-i idâre ile Sırbistan ve Bulgaristan gibi bir Ermeni hükümdâr veyâ prens getirmek fikrinde olmayıp belki anarşist idâresinin teşkîli lâzım geleceği ve çünki Bulgaristan Hükûmeti'nin teşekkülünden sonra Bulgarlar dûçâr-ı envâ‘-ı sefâlet olarak şimdi anarşist fikrini kabule hâhişkâr oldukları ve eğer Anadolu'da anarşistlik usûlü vaz‘ olunmayıp da yalnız ayrıca bir hükûmet teşkîl ve bir Ermeni kralı ta‘yîn edilecek ise o hükûmetden idâre-i hâzıranın daha evlâ bulunduğu beyân olunuyor.

Bir fıkrasında Ermenilerin istiklâliyyet arzusunda ve yâhûd diğer bir hükûmet himâyesinde bulunmak emelinde bulundukları zehâbının yanlış idüğü ve bi'l-farz bunlar Hükûmet-i Osmâniyye'den ayrılarak İngiltere himâyesine verilse İngilizlerin Hindistan'da îkâ‘ eyledikleri mezâlimin bunlar hakkında icrâ edilmeyeceğine imkân ve ihtimâl mutasavver olmadığı ve'l-hâsıl anarşistlik kâ‘idesi ya‘nî müsâvât-ı kâmile maddesi kabul olunmadıkça husûl-i huzûr ve âsâyiş kâbil olamayacağı gösterilmiştir.

Bir yerde dahi Fransa'da anarşist cem‘iyyetleri mukaddemleri pek küçük iken bi'l-âhire tevessü‘ ederek binyediyüzseksendokuz ve binsekizyüzkırksekiz ve nihâyet binsekizyüzyetmişbir seneleri ihtilâllerini meydana getirip çâr-aktâr-ı cihâna velvele-endâz-ı dehşet oldukları nazar-ı dikkate alınır ise şimdi Anadolu'daki ihtilâl ve daha doğrusu anarşist tarafdarlarının kılleti ihdâs-ı şûrişe mâni‘ olamayacağı ve anarşist fikri hemen her memleketde intişâr etmiş olduğundan, o yolda bir hareket vukû‘unda her tarafdan mu‘âvenet görüleceği cihetle cem‘iyyet-i fesâdiyye az zamanda kesb-i cesâmet edeceği ve binâ-berîn genç Ermeni anarşistlerinin îcâb eden yerlerde icrâ-yı pend ve nasîhat ile tohum-efşân-ı fesâd olması lâzım geleceği dermiyân olunmuşdur ve **[10]** mezkûr risâlenin en nihâyetinde de bu maksad-ı fesâd husûl buldukda Ermeni delikanlıları meydân-ı ma‘rekeye atılarak ve nefsine ve hiç bir şeye acımayarak kan ile mülemma‘ olan bandırasını Ermeni sâkin olan mahallerde temevvüc ettirip yaşasın anarşist ve umûm ihtilâl tarafdârânı sadâsını evc-i âsmâna îsâl eder deniliyor.

AÇIK MEKTUPTAKİ ANARŞİST FİKRİNİ TAZAMMUN EDEN FIKRALAR

Mezkûr mektubun bir fıkrasında zirâat olunan bir mahallin bir şahsa âid olması muvâfık-ı adâlet olmayıp çünki bu sûretle ahâlînin bir kısmı zî-servet ve kısm-ı diğeri dûçâr-ı zarûret ve sefâlet olarak kazıyye-i müsâvât ve istirâhat-ı umûmiyye hâsıl olamayacağı ve binâ-berîn o misillü arâzi ile fabrika ve şimendüfer ve emsâli vesâ’it servet eshâbı elinden alınıp umûma tahsîs olunmak lâzım geleceği ve bu maksadın husûlüne Anadolu'daki Ermeniler teşebbüs eder ise hâricden pek çok mu‘âvenete mazhar olacakları iş‘âr olunmuşdur. Ve yine bir mahallinde anarşist fikri Anadolu'daki vilâyât-ı ma‘lûmede mevkı‘-i fi‘le çıkar ise ahâlî umûmiyyetle mekâsıdını ortaya koyarak vücûhen nâ’il-i servet ve sa‘âdet olacağı ve gazeteler dahi serbest olup herkes istediğini gazeteye yazdırabileceği gibi mu‘âmelât-ı hükûmete dahi keyfe-mâ-yeşâ müdâhale câ’iz olabileceği ve teferru‘âtı dermiyân olunuyor. Ve diğer birinde dahi Ermeniler içinde anarşist fikri uzak maksad nâmıyle telakkî olunduğundan bâdî-i emrde bunun neşri câ’iz olmayıp şimdilik yalnız bir ihtilâl ihdâsıyla kesb-i istiklâl etmek muktezî olduğu ve bu sûret hâsıl oldukdan sonra maksad-ı aslî olan uzak maksadı mevkı‘-i fi‘le koymak için nasb edilecek hükümdârın

dahi izâle-i vücûduyla kâ‘ide-i müsâvâtı te’sîs ve teşkîl lâzım geleceği tezkâr kılınmışdır. Ve nihâyetinde de ihtilâlin ne yolda îkâ‘ edilmesi hakkındaki tedâbîr evvelce Hınçak gazetesiyle neşr edilmiş olduğundan ona tevfîk-i hareketle hemen maksadın istihsâline sarf-ı makderet olunması yolunda bast-ı mütâla‘ât olunmuşdur.

[11] HINÇAK KOMİTESİ'NİN PROGRAMINDAKİ ANARŞİST FİKRİNİ MÜFESSİR OLAN FIKARÂT

Mezkûr programın bir fıkrasında her yerde idâre-i hâzıra ahâlîden bir kısmına iktidâr vererek diğerlerini onların pençe-i zulmünde zebûn bırakdığı ve hâlbuki her memleketde servet ve sa‘âdet aceze-i ahâlînin ya‘nî amele gürûhunun semere-i mesâ‘îsi olarak husûl-pezîr olduğu ve binâ’en-aleyh zimâm-ı iktidârın onlara teslîm olunması lüzûmu iddi‘â ve Hınçak Komitesi'nin esâs maksadının anarşistlik idüğü i‘tirâf olunuyor.

Diğer bir fıkrasında Anadolu'da Ermeni sâkin olan mahallerde yakın maksad olmak üzere menvî-i zamîr olan ihtilâlin hemen îkâ‘iyle Anadolu Ermeni istiklâlini elde ettikden sonra uzak maksad nâmıyla telakkî olunan anarşistlik fikrinin ne vech ve sûretle mevkı‘-i fi‘le konulması îcâb edeceği dermiyân olunuyor.

Bir mahallinde anarşistlik usûlünde idârenin ne sûretle teşkîli lâzım geleceği ve meclislerin ve intihâbâtın ne yolda olacağı ve esnâfa ne gibi hukûk verileceği tafsîl olunduğu gibi serbestî-i matbû‘âtın lüzûm ve ehemmiyetinden dahi bahs olunmuşdur. Bir yerinde dahi şimdiye kadar ihtilâl tertîbi ile iştihâr eden kudemâ-yı müfsidînin beyân-ı esâmîsiyle bunlardan her birinin ihdâs-ı şûriş ve fitne emrinde irâ’e ettikleri tarîk-i mefsedetleri beyân ve ifhâm ve en sonra da anarşist fikrine â’id îzâhâtın ba‘demâ dahi mükemmel ve muvazzah olarak i‘tâ edileceğinden bahisle hatm-i kelâm olunuyor.

HINÇAKYAN İHTİLÂL KOMİTESİ A‘ZÂSININ VEZÂ’İFİNE DÂ’İR ÜÇÜNCÜ TEŞKÎLÂT SER-LEVHALI TA‘LÎMÂTIN BİRİNCİ VE İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ MADDELERİ A‘ZÂSININ SÛRET-İ İNTİHÂBINA DÂİR OLDUĞUNDAN ALTINCI MADDESİNDEN İ‘TİBÂREN AYNEN SÛRET-İ BER-VECH-İ ZÎR DERC VE TEZBÎR OLUNUR

Altıncı madde: Komite kendi içinde bir ser-hafiye ta‘yîn etmeli. Bu hafiye hükûmet me’mûrîninden olmalı ve yâhûd bir Ermeni me’mûr ile **[12]** ihtilâtı bulunmalı îcâbı hâlinde hükûmetin esrârını ve tedkîkâtını hey’ete teblîğ etmeli. Bu ser-hafiye gâyet gayyûr olmalı ve esrârı fâş etmemeli ve bunun ma‘iyyetinde a‘zâdan mürekkeb olarak bir onbaşı bölüğü bulunmalı. Bunun vazîfesi ittifâkın dûçâr

olabileceği iğtişâşın önünü almaktır. Bu hafiye gürûhu çeşit çeşit renge girerek her köşe ve her bucağa sokulmalı, perde altında plan tertîb etmeli, komite bunların re'îsinden başkasını tanımamalı.

Yedinci madde: Umûm a'zâyı muhâfaza etmek, hepsine nasîhat vermek, îcâbına göre tekdîr ve mücâzât eylemek için komitenin bir de vâ'izi bulunmak şarttır. Bu vâ'izin ma'iyyetinde de a'zâdan olmak ve her hereketi hey'etin ma'rifetiyle icrâ olunmak şartıyla vâ'izler bulunmalı.

Sekizinci madde: Komitenin bir de cellâdbaşısı bulunmalı. Cellâdbaşının ma'iyyetinde kendisiyle hem-efkâr bir fırka daha bulunmalı. Bunların vazîfesi de hey'etin emrinden hâric olmamak şartıyla dâhilen ve hâricen muzırr olan adamları katl etmektir.

Üç nev' cezâ vardır. Biri tekdîr, biri sopa ve biri ölüm. Ölüm de üç türlüdür. Birincisi kama, ikincisi revolver ve üçüncüsü boğmak ve yâhûd zehirlemekdir. Hâne ve ebniye-i sâirenin ber-hevâ edilmesi için şu tedbîre mürâca'at etmeli: Evvelen dinamit güllesi, sâniyen dinamit suyu, sâlisen barutdan ma'mûl dinamitin patlayıcı cinsi.

Dokuzuncu madde: Komitenin bir de âlet-i fesâdı bulunmalı. Bunun ma'iyyetinde de bir fırka olmalı. Vazîfesine gelince: dâimâ ortalığı karıştırmak, kuvvetsizi kuvvetliye karşı tahrîk etmek ve derece derece isyân ve ihtilâl-i umûmîyi ilerletmektir. Bu da komitenin emriyle harekete mecbûrdur.

Onuncu madde: Komitenin gâyet akıllı, gayretli, dirâyetli, cesûr bir silâh muhâfızı bulunmalı. Bu vazîfe hepsinden zor ve tehlikeli bulunduğundan, bu işe elyak bir adamın intihâbında i'tinâlı davranmalı. Silâh muhâfızı şirkete âid olan silâhları, ya'nî martin ve vinçester ve karadağ ve kırma revolver ve kılınç ve kama ile bu silâhlara âid fişenk ve barut ve dinamit ve sâireyi gâyet muhterizâne saklamalı. Üç dört ayda hesâba bakılmak için teslîm olunan silâhların mikdârını mübeyyin bir cedvel bulunmalı. Silâh mahalleri şehirden iki üç saat uzak olmalı. Ziyâde bulunmalı ve hükûmetin eline düşmemek için gâyet muhâfazalı bir yer olmalı.

[13] Onbirinci madde: Anarşiste dâir kitapların vaz'ı için bir de kütüphâne bulunmalı. Bu kitaplar "Rafin"in te'lîfâtından ve zikre şâyân "Kamar Katıbalı"nın müessir ebyâtından olmalı Hınçakyan i'lânâtı ve asıl kuyûdât defteri olmalı. Hey'ete âid olan cedveller bulundurulmalı. Bu evrâk ve kütübün muhâfazası kâtibe âiddir.

Onikinci madde: Hey'et umûm ihtilâlciler ile alâka peydâ etmek ve onlarla hukûku kavîleştirmek için her gayreti elden bırakmamalıdır. Çünki âtîde bu mes'ele-i mukaddese için büyük bir istinâd olacaktır. Hey'etin vazîfesi çokdur. Burada birer birer ta'dâda hâcet yokdur. Zâten asıl programda îzâhât verilmiştir.

HINÇAKYAN EŞKİYÂ FIRKASININ NİZÂMNÂME-İ DÂHİLİYYESİNDEN MÜSTAHREC BA‘ZI FIKARÂT

Ermeni ahâlî kendisinin hürriyet ve ma’mûriyyeti ve her a‘zâ kendi nâmus ve silâh ve hayât ve vicdân ve sevgilileri nâmına yemin ederek hayâtının son dakikasına kadar Hınçakyan kırmızı bayrağına tâbi‘ olup hâ’iz olduğu kuvvet ve iktidârı bu uğurda sarf eylemeyi ta‘ahhüd eder.

MU‘ÂMELÂT-I İHTİLÂLİYYENİN SÛRET-İ İCRÂSI

İhtilâl fırkasının icrâ edeceği başlıca mu‘âmelât şunlardır:

Birincisi: Ahvâl-i münâsebede silâh kuvvetiyle ahâlîyi muhâfaza ve mukâvemet ederek kendi azîz da‘vâsının müdâfa‘ası-çün ahâlînin hissiyâtını uyandırmağa gayret eylemelidir. Bu mu‘âmelâtın zamân-ı icrâsı vergilerin hîn-i tahsîlinde ahâlînin köylülerle münâsebetde bulundukları vakitdir.

İkincisi: Türk ahâlînin Ermeni ihtilâl ve fesâdına karşı olan husûmet ve adâveti bu sûretle ref‘ ve izâle olunarak hîn-i hâcetde onların müzâheret ve mu‘âvenetleri dahi celb edilmiş olur. Ermenilerin asıl maksadını Türk ahâlîye anlatmak için onların bir kısmını hükûmete karşı muhâfaza ve müdâfa‘a etmelidir.

[14] Üçüncüsü: Kürd ve Çerkes ve sâirleriyle ve'l-hâsıl Ermeni ihtilâline hâlisâne mu‘âvenet edebileceklerle dosluk ve münâsebet peydâ etmeli. Ve ihtilâl fırkasının mu‘âmelâtında müttefik olmak için onları ihzâr eylemelidir.

Dördüncüsü: Politika mahkûmları bir mahalden diğer mahalle nakl olunurlarken muhâfızlarına hücûm etmeli.

Beşincisi: Esliha hıfzolunan mahallerle debboylara ve hükûmetin zahîre anbarlarına ve mü’essesât-ı sâireye ve vâlî ve mutasarrıf ve kaymakam konaklarına hücûm ederek silâhları elde etmeye ve hükûmetin kuvvetini tenkîz ve me’mûrîn-i mahalliyeyi muvakkaten teb‘îd ederek heyecân husûlüne gayret etmelidir.

Altıncısı: Politika mahbûslarını tahlîs için hapishânelere hücûm etmeli.

Beşinci maddeye dâir îzâhât: İşbu maddede beyân olunan mu‘âmelâtın hîn-i icrâsında ba‘zı ebniye ve mü’essesât ihrâk ve büyük me’mûrları hayyen elde etmeğe gayret ederek esîr almalı ve serbest bırakmak için hükûmetden fidye-i necât taleb eylemelidir. Ya‘nî evvelen ihtilâlci mahbûsları külliyen veyâ kısmen tahliye ve ıtlâk etmeleri için ihtilâl fırkasına teslîm edilmelerini taleb eylemelidir. Sâniyen külliyetli akçe istenilmelidir. Sâlisen erbâb-ı ihtilâlin def‘ ve tenkîli maksadıyle hükûmetden silâh ve barut ve esb taleb ederek bu sûretle yedlerine esliha ve sâire geçirmelidir. Râbi‘an esîrlerden esrâr-ı hükûmetin ifşâsını taleb ederek kal‘a ve hapishâne ve

mü’essesât-ı sâirenin plan ve programlarını istemelidir. İhtilâl fırkasının mütâlebâtı kabul olunmayarak onlara karşı asker sevk olunur ise esîr alınan me’mûru mahv ve itlâf etmeğe ve daha sâir türlü tehdîdât icrâsına gayret etmeli.

İHTİLÂL FIRKASININ TEŞKÎLÂTIYLA AHKÂM-I DÂHİLİYYESİ

Birinci madde: İhtilâl fırkası Hınçakyan Komitesi'ne merbût olup, onun kavânîn ve nizâmât ve ta‘limâtına tâbi‘dir.

İkinci madde: İhtilâl fırkası vüs‘at ve iktizâ-yı mahallîye göre tertîb ve teşkîl olunarak yedi kişiden noksan olmayacakdır.

Üçüncü madde: Komite a‘zâsı ekseriyyet-i ârâ ile içlerinden birisini komite riyâsetine nasb ve ta‘yîn ederek kendileri asker neferâtı gibi onun emri tahtında bulunacaklar ve hücûm ve muhârebe zamanında re’îsin göstereceği plana tevfîk-i hareket edeceklerdir.

“Dördüncü ve beşinci ve altıncı ve yedinci maddeler intihâba dâirdir.”

[15] Sekizinci madde: Komite a‘zâsından birisinin hâ’in ve gammâz olduğu tahkîkât-i amîka ve mükemmele ile sâbit olur ise, i‘dâmına hükm olunur ve bu hükmün mevkı‘-i icrâya vaz‘ olunması mahallî komitenin tasdîkine mütevakkıfdır.

HINÇAK KOMİTESİ PROGRAMININ ÎCÂB ETTİRDİĞİ EF‘ÂL-İ CİNÂ’İYYE - HINÇAK KOMİTESİ'NİN DERSA‘ÂDET ŞU‘BESİNİN TA‘LÎMÂT VE TAHRÎKÂTIYLA PÂY-I TAHT-I SALTANAT-I SENİYYEDE ÎKÂ‘ EDİLMİŞ OLAN SÛ-İ KASD VE CİNÂYÂT

Mezkûr şu‘be a‘zâsından sâlifü'z-zikr Hamparsum Boyacıyan'ın beş lira i‘tâsıyla iğfâl ve itmâ‘ etmiş olduğu on sekiz yaşlarında Beşiktaşlı Armanak isminde bir çocuk tarafından da‘vâ vekîli Haçik Efendi'nin tahrîkât-ı fesâdiyyeye kapılmamasından dolayı bir akşam üstü Topkapı civârında sâir ahâlî ile birlikte tenezzüh ettiği sırada bıçakla cerh ve itlâf edilmesidir ki merkûm Armanak müte‘âkıben derdest olunarak Hamparsum tarafından ne sûretle iğfâl olunduğunu i‘tirâf etmesiyle bi'l-muhâkeme mahkûm edilmiş ve el-yevm Bâb-ı Zabtiye hapishânesinde mahbûs bulunmuşdur. Yine Hamparsum Boyacıyan ve refîki Markar ve Bramyan'ın iğfâl etmiş oldukları kezâlik on sekiz yaşlarında ve Sahak isminde bir çocuk tarafından Gedikpaşa Kilisesi vâ‘izi Dacet Vartabet Efendi'nin âmâl-i fesâdiyyeye mümâna‘at kaydında bulunmasından dolayı kilise dâhilindeki odasında oturduğu sırada itlâf kasdıyla ve bıçakla cerh edilmesidir. Cârih-i merkûm Atina'ya firâr ile ve Hrant nâm-ı müste‘ârıyla orada ikâmet etmekde ve Hınçak Komitesi tarafından i‘âşe edilmekde bulunmuşdur.

Yine merkûm Hamparsum'un avanesinden Attar Filipos tarafından iğfâl edilmiş olan Arabacı Agop tarafından Patrikhâne Kilisesi Başpapazı Sökyas Efendi'ye mefsedetten tevakkî eylemeleri yolunda Ermenilere vâkı‘ olan nush ve pendinden dolayı mezkûr kilisede icrâ-yı âyîn esnâsında revolver ile sû-i kasd icrâ edilmesidir ki kurşun gerçi mûmâ-ileyhe isâbet etmemiş ise de sû-i kasdın dehşetinden bi't-te’essür bir müddet sonra vefâtı vukû‘ bulmuş ve cânî-i merkûm derdest olunarak **[16]** cürmünü ve rufekâsını i‘tirâf etmesiyle muhâkemeleri bi'l-icrâ kendileri mahkûm olmuşdur.

Hınçak Komitesi ru’esâsından ve eşkiyâ sergerdelerinden Nazar'ın ta‘lîm ve telkîniyle Diyârbekirli Agop Mazlumyan tarafından sâbık Ermeni Patriği Horen Aşikyan Efendi'ye, patrikliği zamanında âmâl-i mefsedet-kârâneyi tervîc etmemesinden nâşî Patrikhâne Kilisesi avlusunda revolverle sû-i kasda şitâb olunmuş ise de maksadına meydan verilmeyerek kâsıd-ı merkûm derdest edilmiş ve i‘tirâf-ı cürm etmesiyle o dahi bi'l-muhâkeme mahkûm olmuşdur.

Hınçak Komitesi efrâdından Kayserili Agop nâmında bir şahsın sâbık Ermeni râhiblerinden Mampara Efendi'ye komitenin âmâl-i mefsedet-kârânesi aleyhinde bulunmasından dolayı sû-i kasd icrâ etmek için komite tarafından Dersa‘âdet'e gönderildiği zâbıtaca haber alınmasını müte‘âkib merkûm Agop mûmâ-ileyh Mampara Efendi'nin ikâmetgâhı civârında ve dâ‘î-i iştibâh bir sûretde geşt ü güzârından dolayı müsellehan derdest ve isticvâb olundukda râhib-i mûmâ-ileyh ile sâbık Patrik Horen Aşikyan Efendi'ye sû-i kasd için komite tarafından mahsûsan gönderildiğini ve refîklerini ikrâr ve beyân etmesiyle muhâkemeleri bi'l-icrâ mahkûm olmuşlardır.

Yine Hınçak Komitesi a‘zâsından kunduracı firârî Dikran'ın ta‘lîmâtıyla Sivaslı Etmekçi Agop ve refîki Stepan taraflarından Maksudzâde Simon Bey'e komite aleyhinde bulunmasından dolayı Galata'da Hoyar Hanı'nda sû-i kasd icrâ edilmiş ve cânî-i merkûmân mu’ahharan derdest olundukda cürmlerini ve sûret-i iğfâllerini i‘tirâf etmeleriyle kendileri bi'l-muhâkeme mahkûm olmuşlardır.

Hınçak Komitesi'nin Dersa‘âdet cinâyet şu‘besi a‘zâsından sâlifü'z-zikr Hamparsum Boyacıyan'ın tertîb ve ta‘lîmi üzerine sû-i kasd yolunda isti‘mâl olunmak için Mekteb-i Sanâyi'den muhrec Avadis ma‘rifetiyle Çarşû-yı Kebîr'de Cebeci Hanı'nda bir takım humbaralı âlât-ı nâriyye ve muhribe i‘mâl edildiği zâbıtaca bi'l-istihbâr mezkûr humbaralarla âlât-ı sâire elde edilmiş ve merkûm Avadis Bulgaristan'a firâr etmiş ise de bu işde zî-medhal olmak maznûniyyetiyle derdest olunan merkûmun birâderi doğramacı Aleksan ve şemsiyeci Serkiz ve demirci diğer Serkiz keyfiyyeti i‘tirâf eylemeleriyle kendileri mevkûf bulunmuşdur.

[17] Hınçak Komitesi'ne mensûb ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan Rusyalı Hansiyan tarafından Dersa'âdet ile memâlik-i şâhânenin sâir cihetlerine bi'l-idhâl sû-i kasd yolunda isti'mâl edilmek üzere Ruscuk'da Eydinyan'ın hânesine dinamit ile memlû humbaralar irsâl ve ihfâ edildiği zâbıtaca bi'l-istihbâr olunan teblîgât üzerine hükûmet-i mahalliyece icrâ kılınan taharriyâtda mezkûr hânede bir hayli humbara zuhûr etmiş ve bunlardan başka on dört aded humbaranın daha mezkûr komite ru'esâsından Amerika'da bulunan Karabetyan nâmına Kalas tarîkıyla Atina'ya gönderildiği tahkîkât ile sâbit olmuştur.

Galata'da Ermeni mektebi talebesinden Haçinli Karabet Çalıkyan ile hemşehrilerinden Çalyan Karabet ve panduflacı Bogos ve tüfenkçi Agop ve tâcir uşağı Matyos nâm şahısların bir cemi'yyet-i fesâdiyye akdiyle yine sû-i kasd yolunda isti'mâl olunmak üzere tüfenkçi Agop'a şemsiye tarzında Vinçester fişengi endahtına sâlih i'mâl ettirmiş oldukları bir nev' tüfenkler elde edilmiş ve re'îsleri bulunan Çalıkyan Karabet Marsilya'ya firâr etmiş ise de diğerleri derdest olunup adliyece bi'l-muhâkeme ekserîsi mahkûm olmuşlardır.

ERMENİ SÂKİN OLAN VİLÂYÂT-I ŞÂHÂNEDE ÎKÂ' OLUNAN EF'ÂL VE HAREKÂT-I CİNÂ'İYYENİN KISMEN VE HULÂSATEN BEYÂNI

Erzurum vilâyeti dâhilinde Erzincan sancağının Kuruçay kazâsı Ermenilerinden ve erbâb-ı fesâddan Papas Karabet ve Kiragos ve Apkar ve İranus ve Teohari ve Kirkor ve Kigork ve Manuel ve Sahak ve Agop ve Mıgırdıç ve Kazar ve Vartan ve Agik ve Minas ve Moşeh nâm şahıslar geçen sene hizmet-i hükûmetde müstahdem Ömer Pehlivan'ı katl ve na'şını gaz ile ihrâk ve bu cinâyeti hükûmet-i mahalliyeye ihbâr eden Serkiz ile oğlunu dahi katl ve bekçi Hüseyin'i cerh ve cem'iyyet-i fesâdiyye re'îsi Armudanlı Haci Kalost ve refîkleri Zakar ve Eğinli Kokakçıyan Sahak ve Canik nâm şahıslar dahi İslâm'a isnâd-ı töhmet için Laz elbisesiyle kırlarda ve dağlarda dolaşarak isyân ve şekâvet ve Refâhiye kaymakamının esnâ-yı râhda önüne çıkarak emvâl ve eşyâsını gasb u gâret ve ta'kîblerine gönderilen asâkir-i şâhâne ve jandarmaya katl kasdıyla kurşun endaht ve Ahısha ahâlîsinden ve Rusya tebe'asından Evakim oğlu Vartan nâmında bir şahıs dahi kezâlik Laz elbisesiyle Tortum cihetinde geşt ü güzâr **[18]** ve Ali nâmında birini katle ictisâr ve Bâyezid sancağı dâhilinde sekiz Ermeniden mürekkeb olarak zuhûr etmiş olan eşkiyâ çetesi yolculardan Asumlu karyeli Hacı ve refîklerinin kârbânına müsellehan hücûm ve Erzurum ve Muş Ermenilerinden olup ma'lûmu'l-esâmî otuz dört şahıs Bitlis'de ihtilâl îkâ'ı için bir cem'iyyet-i şekâvet te'sîs ve Muş sancağı dâhilinde Vartanis karyesinden ve erbâb-ı fesâddan Varcebet ve Markar'a Sütrak'ın taht-ı riyâsetlerinde Hayrebet ve Simon ve Ohannes ve Malhas ve Minas ve Kaspar ve diğer Malhas ve Markar ve Agop nâm

şahıslar dahi kezâlik bir cem‘iyyet-i şekâvet teşkîliyle müsellah olarak tarîk-i ihtilâl ve şekâvetde geşt ü güzâr ve kuvve-i ta‘kîbiyyeden bir çavuşun katline ve yine Bitlis Ermenilerinden ve erbâb-ı mefsedetden Moşeh ve Mikael ve Mardiros ve Arşak nâm şahıslar âmâl-i fâsidânelerine hizmet etmeyen ma‘lûmu'l-esâmî ba‘zı esdikâ-yı tebe‘a-i şâhâne haklarında sû-i kasd ve Bitlis müfsidlerinden bir kaç Ermeni dahi Kürd kıyâfetine girerek cerh ve katl gibi fezâyiha ictisâr eyledikleri cihetle cümlesi tutulup bi'l-muhâkeme taht-ı mahkûmiyyete alınmış ve Hınçak Komitesi'nin Dersa‘âdet şu‘besi a‘zâsından olup pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyede envâ‘-ı cinâyâta ictisâr ve bi'l-âhire Atina'ya firâr etmiş ve oradan bi't-tekarrüb Anadolu'ya geçip yine tahrîkât-ı ihtilâl-cûyâneye devâm ederek nihâyet Muş'a azîmetle eşkiyâya riyâset ve Talori hâdisesini îkâ‘a cür’et eylemiş olan mârrü'z-zikr Haçinli Hamparsum Boyacıyanile avenesi dahi sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde Bitlis'de derdest olunarak bi'l-muhâkeme mahkûm olmuşlardır. Sivas vilâyeti Ermenilerinden ve erbâb-ı fesâddan olup ef‘âl-i cinâ’iyyeye cür’et edenler dahi Amasyalı Altunyan Artin tebe‘a-i sâdıkadan Amasyalı Cemikyan Agop'u komite cânîlerine mahsûs ve acîbü'ş-şekl bir bıçak ile sûret-i fecî‘ada katl ve Amasyalı Kayayan Artin ve Kazar ve Saçersiyan Karabet ve Kirkor dahi kâtil-i merkûma mu‘âvenet ve Karahisârlı Karibyan ve hizmetçisi Kigork ve Karibyan Agop dahi sadâkati meşhûd olan Karabet'i otuz yedi yerinden cerh ve dudaklarını kat‘ ve itlâf ve Tokad cem‘iyyet-i fesâdiyyesi ru’esâ ve eşkiyâ ve efrâdından ma‘lûmu'l-esâmî elli sekiz Ermeniden on dört cânî kezâlik İslâm'a müşâbehet ve isnâd-ı töhmet için Gürcü elbisesiyle müsellehan Ermeni katoliği cemâ‘atinden Tokadlı Doktor Jozef'i Hükûmet-i Seniyyeye olan **[19]** sadâkatine mebnî itlâf ve Tokad civârında Postal'ı vurmakla beraber Tatar Mehmed Efendi'yi bir sûret-i fecî‘ada katl ve zabtiyelerden Abdullah Çavuş ile ahâlîden Ahmed'i itlâf ve Amasyalı Cünûn oğlu Ohannes ve Artin oğlu Karabet ve Kürd oğlu Bogos ve Vartar oğlu Abram ve Serkiz oğlu Artin ve Uzun oğlu Ohannes ve Çırıl oğlu Agop dahi tebe‘a-i sâdıka-i şâhâneden Zulam oğlu nâm Ermeniyi efkâr-ı fâsidânelerine kapılmadığından dolayı katl ve Sivaslı Ceşyan Karabet ve Tokadlı Hizabet oğlu Haci Armenak hükûmet-i mahalliyye me’mûrlarından Arapkirli Kirkor'u katl ve Divan oğlu Bağdesar ve Keleci oğlu İstefan ve Bekçi oğlu Agop ve Ohan oğlu Küfümolkun ve Şavrak oğlu Şinork ve Karaman oğlu Varters ve Keşiş torunu oğlu Kirkor dahi kezâlik arkalarında Gürcü elbisesi bulunduğu ve müsellah oldukları hâlde tebe‘a-i sâdıkadan Merzifonlu kunduracı Makar'ı ve Kırımlı oğlu Sahak ve Ordulu Mılıca Niyan'ı katl ve Divrikli Manend oğlu Natan nâm şahsı ve tebe‘a-i sâdıka-i şâhâneden Tokas'ı cerh ve Serkiz'i katl eyledikleri Badik oğlu Kaspar ve Sitrak ve Aram ve Pamukçu oğlu Hamparsum dahi Kudüs-i Şerîf'e giden yolcuların önüne çıkıp bin liralık kadar nakid ve mücevherlerini gasp ve ta‘kîblerine gönderilen kuvve-i zâbıtadan mülâzım Ömer Ağa ile zabtiye Hüseyin'i cerh ve Sivaslı Mardırus oğlu Dikran ve Haçik oğlu Arşak ve Agop oğlu Osep ve Sevgik oğlu Agopcan ve Ağya

oğulları Hamparsum ve Dikran ve Moses oğlu Karnik ve Kalfa Karabet oğlu Palu ve Malamyan Artin oğlu Sitrak ve Keşiş oğlu Tarus ve Muz oğlu Karabet ve Lilgiyan diğer Karabet nâm şahıslar dahi kezâlik Gürcü kıyâfetiyle leylen ve müsellehan Sivas vergi ketebesinden Hacı Mustafa Efendi'nin hânesine duhûl ile kendisini ve zevcesini ve seksen yaşında bulunan vâlidesini ağır sûretde cerh ve Sivaslı Kürkcüyan Haci Manuk ve Tatyos oğlu Dikran ve Avakim oğlu Merican ve birâderi Ohan ve Kaluk oğlu Artin ve Pilik oğlu diğer Artin ve Antran oğlu Markar ve Külük oğlu Agop ve Tanel oğlu Ohannes ve Deli David oğlu Hayrabet ve Sarıoğlan oğlu Lusaref ve Agop oğlu Osep nâm şahıslar da kezâlik Gürcü kıyâfetinde ve müsellah oldukları hâlde leylen Küre karyesinde Keşiş oğlu Hamparsum'un hânesini basarak **[20]** merkûmu ağır sûretde cerh ile vefâtına sebeb olmakla beraber iki yüz elli lirasını gasb ve refîklerinden cerîhadâr olan birini hayyen suya ilkâ‘ sûretiyle itlâf ve Karahisâr-ı Şarkî ve Suşehri kasabaları sâkinlerinden ma‘lûmu'l-esâmî otuz sekiz Ermeni kezâ Laz kıyâfetiyle Ezider karyesi hânedânından Es‘ad Ağa'nın hânesini leylen ve müsellehan basıp Es‘ad Ağa ile bir nefer hizmetçisini ve Abram nâm kimesneyi katl ve Aram nâm şahsı da cerh ve Tenos kazâsının Lisanlı karyeli Karagöz oğlu Fukas ve Gemerek karyeli Kunduracı oğlu Bünyamin ve Karagöl karyeli Gernç ve Gemerekli Toros oğlu Asadur ve Zarant oğlu Artin ve Boyacı oğlu Krop ve Toros oğlu Agop dahi Karagöllü Babek kethudâyı katl kasdıyla darb ve tahvîf ve mal sandığına âid akçeyi diğer mahallerden ba‘zı eşyâ ve hayvanât gasb ve Karahisârlı Karibyan Hamayak nâm şahıs dahi tebe‘a-i sâdıkadan Varjabet Karabet'i katl ve Amasyalı Kürd Manuk oğlu Stepan ve Muhtar papas oğlu Agop ve oğlu Mıgırdıç ve Ejder oğlu Ohannes ve Terzi oğlu Nişan ve Agopyan Artin ve Canbaz ve Kalost oğlu Karabet ve İpekyan Stepan ve Boğçacı oğlu Ohannes ve Haçik oğlu Agop ve Ehrun oğlu Karabet ve Kirişçi oğlu diğer Karabet ve Arakel oğlu Kigork ve Acem oğlu Haçatur ve Ölçekci oğlu Serkiz ve Dırdır oğlu Kazar'ın oğlu Kigork ve Karebet nâm şahıslar dahi yine tebe‘a-i sâdıkadan Çömlekci Tatyos'u katl ve Muradyan Haci Kirkor nâm şahıs da mühtedî Ahmed'i katl ve Hınçakyan Artin ve Keleşyan Artin ve Kigork ve Kesdikyan Ohannes nâm şahıslar da tebe‘a-i sâdıkadan Amasyalı Gülyan Agop'u katl ve Ankara vilâyeti dâhilinde ef‘âl-i cinâ’iyyeye cür’et eden Ermenilerden Gürünlü Toros oğlu Strak ve Keskin oğlu ma‘deninden Aban oğlu Toros nâm-ı diğer Dikran ve Topal oğlu Nazar ve İncirli karyesinden Kirkız nâm-ı diğer Uşar nâm şahıslar dahi üçyüzdokuz senesinde müfsid-i meşhûr Moruk nâm-ı diğer Jirayir'in emriyle Makar oğlu karyeli Simon kâhyâyı katl ve cem‘iyyet-i fesâdiyye re’îsi ve muharrikleri Papasyan Agopyan ve Tekiryan Artin ve Berberyan Nazar dahi sene-i merkûme Teşrîn-i sânîsinin otuzunda Ermenilerin Yozgad kilisesinde vukû‘ bulan ictimâ‘ında ahâlî-i İslâmiyye üzerine bi'd-defe‘ât silâh endaht ve Tabîb Dikran ve Minyan Srop'u ve Elekçi oğlu Markus nâm şahıslar dahi ahâlî-i İslâmiyyeden Sâlih ve Necib'i katl ve envâ‘-ı tertîbât-ı cinâ’iyyeye mücâsereti ve ahîren Bitlis'de sûret-i derdesti **[21]** yukarıda arz olunan

cinâyet şu‘besi a‘zâsından Hamparsum Boyacıyan'ın birâderi olup tahrîkât-ı fesâdiyye ve cinâ’iyyede karındaşı Hamparsum Boyacıyan'a mu‘âdil ve Yozgad hâdisesine sebeb-i müstakill olan Haçinli Moruk nâm-ı diğer Jirayir ile avenesi Keskin ma‘deninden Haci Artin oğlu Varto ve Behrenk karyesinden Manuk ve Deli oğlu Kirkor ve Köhne-i Kebîr karyesinden Mıgırdıç ve Karayakuboğlu karyesinden Kirkor nâm şahıslar dahi Ermeni kurâsını geşt ü güzâr ile Ermeni ahâlîyi tahrîk ve ifsâd ve tebe‘a-i sâdıka-i şâhâneden bulunanları katl ve i‘dâm ve Talaslı aşçı Parsih oğlu Delut ve Sıfa oğlu Mihran nâm şahıslar dahi tebe‘a-i sâdıkadan kuyumcu Haci Usta'yı katl ve Gürünlü Zadukyan Toros ve Talaslı aşçı Parsih oğlu Gülbenk ve Bagop oğlu Panos ve Pezezeli Bogos ve Deli Bedros oğlu Misak ve Keriz Toros oğlu Mihrican nâm şahıslar dahi müsellah ve Gürcü kıyâfetinde oldukları hâlde Yozgad'a gitmekte olan ma‘den postasının önüne geçerek ve posta zabtiye ve sürücüsünü vurarak postada bulunan yüz yetmiş lira ve küsûr mecîdîyi ve Lâleli Beli'nde Parlası Mahallesi kolcusunun kezâlik önüne geçerek esb ve saat ve eşyâsını gasb ve Osmancık postasının dahi önüne çıkarak ve posta beygirini boynundan vurarak nümâyiş icrâ ve yine Gürünlü Cano ve Çaçam oğlu Agop ve Gemerekli Deli Tenkeş oğlu Artin ve Sarıcuran oğlu Derbab ve Mosmiyonlu Keşiş oğlu Mıgırdıç nâm şahıslar da kezâlik Gürcü elbisesini lâbis ve martini tüfengiyle müsellah olarak îkâ‘-ı ihtilâl yolunda şurada burada geşt ü güzâr ve Boğazlıyan kaymakamı ile Akdağ nâhiyesi müdîriyyetine teşhîr-i silâha ictisâr ve Gemerek karyeli Ahmal oğlu Hampar nâm şahıs da bunlara esb ve silâh vermek sûretiyle mu‘âvenete ibtidâr etdikleri icrâ kılınan muhâkemeleriyle ve Yozgad hâdisesinde mürettib-i fesâd olanlardan Papasyan Hamparsum nâm şahıs da sâlifü'l-arz müfsid Moruk nâm-ı diğer Jirayir'in Yozgad havâlîsine vürûdundan evvel Karayakub ve Bebek ve Terzi karyelerine mahsûsan gidip Ermenileri kiliselere celb ve cem‘ ile “Biz artık Osmanlı Devleti'nin zîr-i idâresinden çıkarak bundan sonra müstakil olup râhat edeceğiz. Umûm Ermeniler her tarafta ve hattâ Rusya'da bulunan Ermeni **[22]** karındaşlarımız da bizimle ittifâk eyledi. İstanbul'dan emirler alıyorum. Ermenileri bizim Yozgad sancağımızda ben ittifâk ettiriyorum. Umûm devletler bize tarafdardır. En ziyâde bize zahîr olan İngiltere Devletidir. Bu uğurda kanımız dökülsün büsbütün mahv olalım. Boş durmayalım. Bu size söylediğim esrârı kimseye söylemeyeceğinize yemin ediniz.” diye papaslar vâsıtasıyla ve âyînleri vechile cümlesine yemin ettirip imzâ altına aldıktan sonra “Yürekli olunuz! Korkmayınız! Size verilecek emre itâ‘at ediniz, sizden asker taleb olunup esliha mübâya‘ası-çün para istenilecek veriniz” diye tenbîh ve bu sırra vâkıf olanlar ve itâ‘at etmeyenler telef ettirilecek yolunda tehdîd ve Moruk nâmında büyük adam geleceğini ve geldiğinde itâ‘at edilmesini tefhîm ve kilisede kadınlara da başkaca “Süvârî komiteler gelecek, onlar hânelerinize misâfir oldukda yiyecek ve yataklarına dikkat ve hürmet ediniz ve ağzınızı pek tutunuz, kimseye esrâr vermeyiniz.” diye nasîhat eylediği ve mu’ahharan merkûm Moruk nâm-ı diğer Jirayir

dahi Yozgad'a gelerek livâ dâhilindeki kurâ ahâlîsini tahrîk-i fesâd için dolaştığı sırada Bebek karyesinde Bağdesar Kethudânın odasına bir gece Ermenileri celb ve cem‘ ile “Ben büyük adamım. Pek büyük yerlerden elimde emrim vardır, benim geleceğimi Hamparsum Ağa size söyledi miydi?” Evet cevâbına mukâbil “Korkmayınız! Yürekli olunuz, bir şey olmak ihtimâli yokdur. Ben ne emredersem emrine itâ‘at ve icrâsına dikkat ediniz. İngiltere'den size silâhlar gelip tevzî‘ olunacakdır. Hamparsum Ağa'nın size söylediği esrârı şimdiye kadar kimseye söylemediğinize ve ba‘demâ da olacak şeyleri ifşâ etmeyeceğinize yemin ediniz.” diye umûma yemin ettirip gittiği ve esliha-i mezkûrenin mübâya‘ası içün umûm Ermeni karyelerinden akçe ahz ve tahsîl olunarak merkûm Moruk'a verildiği ve eslihanın vürûdunda bi'l-umûm Ermenilere tevzî‘ olunup herkes silâhını aldıkdan sonra hükûmete karşı gelip İslâm köyü basmak ve adam kesmek ve envâ‘-ı cinâyât-ı sâireye cür’et eylemek mukarrer bulunduğu ve şu tertîbât-ı fesâdiyyenin bozulması re’yinde bulunanlar ve yâhûd sırrı fâş edenler ile emirlerine itâ‘at etmeyenler i‘dâm edilmekle beraber Mayıs ayında ortalık **[23]** karışacağı ve gâyet tertîbli bulunmaları merkûm Moruk ile avenesinden Lazgi tarafından Ermenilere tenbîh ve tefhîm olunduğu ve Bebek karyesinden asker nâmıyla tertîb edilmiş olan Ermenilere karye-i mezkûreli Artin ve Tatyos ve Bedik ve Agop taraflarından birer tüfenk verilerek ve Yozgad'da Papasyan Kaspar'dan barut ve fişenk getirilerek karyeye me’mûrîn ve sâir adamlar gelir ise silâhla vurup köye koymamak maksadıyla köyün etrâfında beklettirildiği ma‘lûmu'l-esâmî Ermenilerin ifâdât-ı mazbûtalarıyla sâbit olmuş ve Van vilâyeti dâhilinde ef‘âl ve harekât-ı cinâ’iyyeye cür’et eden Ermenilerden Şataklı Kırato Abraham veled-i Kirkor nâm-ı diğer Kilo ve Ohan veled-i Kirkor Markermezyan ve Moses veled-i Bedros ve tâcir Malkon oğlu Markire ve değirmenci Malhas Baduryan nâm şahıslar Şatak'da İslâm öldürmek ve ifsâdât-ı sâirede bulunmak üzere beynlerinde bir ittihâdnâme tanzîm ile asâkir-i şâhâne mülâzimlerinden Edhem Efendi'yi katl ve Vanlı Çulha Avadis oğlu Bağışlayan Karakin ve Makdis Arslan oğlu Cernan Bağdesar ve Trilmezyan Panos ve çilingir-i diğer Panos ve Manuk ve Avadis ve Bağdesar Attar Nişan ve Haci Hayro ve Mardiros oğlu bezci Nişan ve fırıncı Artin ve Koruz oğlu Karakin ve Emiroğlu çilingir Ohannes ve Kenkan Ohannes Davidyan Kigork ve Nero oğlu Dikran ve Şataklı Vartan oğlu Mesrub nâm şahıslar dahi Kürdlere müşâbehet ve isnâd-ı töhmet için Kürd elbisesi lâbis oldukları hâlde polis Nuri Efendi ile Kurubaş karyeli dört Ermeniyi ve hareket-i hâ’inânelerine iştirâk ve muvâfakat etmediğinden dolayı tebe‘a-i sâdıka-i şâhâneden Çereğanyan Çoç Ağa'yı ve Dir Manastırı'nda dokuz nefer Kürdü bir sûret-i vahşiyânede katl ve esdikâdan ve meclis-i idâre a‘zâsından Artin Efendi'yi katl kasdıyla cerh ve iki Ermeni kızının bikrini izâle ve Natanyan Karabet ve Bartuyan Avadis nâm şahıslar da komite efrâdı ma‘rifetiyle esdikâdan Terzibaşı oğlu Nişan'ı katl ve Maratuyan Mıgırdıç oğlu Haret'e katl kasdıyla tüfenk endaht ve Malyemez oğlu Avadis nâm şahıs dahi vilâyet tercümânlığı hizmetini îfâ

eden Varjabet Dikran'a bir def‘a ve tüccârdan Keşişyan Ohannes Efendi'ye sadâkatından dolayı iki def‘a katl kasdıyla teşhîr-i silâh ve Vanlı Maktesyan Mıgırdıç ve Vanlı Hoşyan Avadis ve Ürekli Papas Serkiz **[24]** ve tâcir Kigork ve Sadmanaslı Karabet Kethudâ ve Ürek karyeli Bakarna Kethudâ ve Kendirciyan Bedros ve Zertuban Karabet ve Bozbey oğlu Kirkor ve Minas oğlu Avek ve Kurt oğlu Misak ve Mesrup oğlu Strak ve Vanlı Natanyan Mikael ve Gro nâm şahıslar sû-i kasd tertîbâtı yolunda müşâvere ve Boğazkesen karyeli Martıros oğlu Tomo ve çamurcu Osep oğlu Nöbeddar Pator ve Kazar oğlu Esko ve Bağdo oğlu Nazar ve Sahakkin oğlu Bedros ve Elvenk oğlu Naharcı Ako ve Keşiş oğlu Mako veled-i Vartan ve Ohannes veled-i Bedros ve Makdis oğlu Matos ve Melik oğlu Hero ve Sapraduz Bedros ve Bobo oğlu Sahak veled-i Markire ve Alo oğlu Kelos Riğdo oğlu Haylo ve Niko oğlu Bağdik ve Mizanlı Vartan oğlu Siyanos ve Elbistanlı Hakverdi oğlu Manuk ve Hezare karyeli Elvan oğlu Ohannes Kethudâ ve Van'ın Çalıkoğlu Mahallesi'nden Natanyan Rupen ve Şagooğlu Mahalleli Martıros oğlu David ve Banikoğlu Mahalleli Haçik ve Boğazkesenli Keşiş oğlu Arşak ve Bogos Kethudâ ve birâderi Niko ve Elbistanlı Hero ve Şatak'ın Kaçet karyeli Tero ve Çeto nâm şahıslar dahi kezâlik Kürd elbisesini lâbis bulundukları hâlde Boğazkesen'de Van Tabur Ağası ile müsâdeme ve zabtiye Ali onbaşıyı katl ve bunlardan Sezo ve Çeto nâm şahıslar Şatak'da asâkir-i şâhâneden iki neferi ve bir kolcuyu katl ve Haleb vilâyetinde bulunan ma‘lûmu'l-esâmî Zeytunlular Hükûmet-i Seniyyeye karşı silâh be-dest olarak i‘lân-ı isyân ve kasden harîk îkâ‘ ve harekât-ı ihtilâliyyelerini dahi ziyâde tevsî‘ edeceklerine dâir varakalar tertîb ve ilkâ’ ve Ma‘mûretülazîz vilâyetinde ef‘âl-i cinâ’iyyeye ictisâr eden Ermenilerden ve müfsid-i meşhûr Şimavon'un rufekâsından Arap Mezil ve Ekmekci Tanil veled-i Hamparsum ve Bağdesar ve Mardiros veled-i Avadis ve Mafret oğlu İhtiyar veled-i Karabet nâm şahıslar dinamit güllelerini hâmil ve zâbıta elbisesini lâbis oldukları hâlde Dersim'e gidip Ekrâdı Hükûmet-i Seniyye aleyhine isyâna tahrîk ve teşvîk ve merkûmlardan Tanil veled-i Hamparsum bu fi‘lden başka refikleri Arapkirli Bogos nâm-ı diğer Agapik veled-i Avadis ve Kirkor veled-i Memas ile beraber Arapkir polis efrâdından Yusuf Efendi'yi sûret-i vahşiyâne ve gaddârânede katl etmelerinden dolayı sâye-i satvet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde **[25]** cânî-i merkûmûn pek çoğu derdest olunarak hâ’iz olduğu devâir-i adliyyede muhâkemeleri bi'l-icrâ kısm-ı a‘zamı mahkûm olduğu gibi bir takımının da muhâkeme ve istintâklarına ve bâ-husûs Merzifon cem‘iyyet-i fesâdiyyesi efrâdından olup ahâlî-i İslâmiyyeye atf-ı töhmet maksadıyla Laz elbisesini lâbis ve tunçtan ma‘mûl humbara ve sâir eslihayı ve Ermenileri ithilâle teşvîk yolunda ta‘lîmât kılıklı bir takım evrâkı hâmil oldukları hâlde derdest olundukları sırada me’mûrîn-i zâbıtaya adem-i itâ‘at ve teşhîr-i silâh ile me’mûrîn-i mûmâ-ileyhimden Mehmed Efendi'yi cerhe cür’et etmiş ve buraca icrâ-yı muhâkemeleri zımnında elbise ve humbara ve sâir silâhlarıyla beraber Dersa‘âdet'e celbedilmiş olan Merzifonlu bakırcı Kirkor ve Papasyan Dikran ve dökmeci Ohannes

ve Varters ve Yeros ve Hamparsum ve hancı Agop nâm şahısların Mahkeme-i Cinâyetce muhâkemelerine ve hâl-i firârda bulunanların da mahallerince taharrî ve ta‘kîblerine devâm olunmakda bulunmuşdur. Zay‘a olarak izhâr-ı İslâm ile hoca kıyâfetine girip Ermeni fesâd komitesine casusluk eden Agop ve şerîk-i töhmeti Korgı Kiragos ile sâbık Ermeni Patriği Horen Âşikyan Efendi'ye sû-i kasda tasaddî eylediği fıkra-i mahsûsasında arz olunan Agop ve rufekâsının îkâ‘ ettikleri madde-i fesâdiyyede iştirâkleri bulunan Simpat Davidyan ve Avadis Çilingiryan nâm şahısların fi‘illeri Dersa‘âdet hey’et-i ittihâmiyyesinde derdest-i tedkîk ve ru’yet bulunmuştur. Tokad ahâlîsinden beş Ermeni yeknesak elbiseyi lâbis ve müsellah oldukları hâlde bir pazartesi gece saat bir buçukta Tokad kasabasında Keçeci oğlu Ohan'ın hânesine duhûl ile yüz lira taleb ve para olmadığını anlayınca bir senet ahzı ile beraber merkûm Ohan'ı ve hânede bulunan Kasap oğlu Stefan'ı ağır bir sûretde cerh etmiş ve oradan da diğer bir hâneye geçmiş oldukları hâlde me’mûrîn-i mahalliyye tarafından cümlesi silâhlarıyla ve senet ile beraber derdest olunarak inde'l-isticvâb i‘tirâf-ı cürm etmiş olmalarıyla Tokad Mahkeme-i Adliyyesince icrâ-yı muhâkemeleri derdest bulunmuştur.

Bursa'da Setbaşı nâm mahalde sâkin Ermeni cemâ‘atından Kütahyalı Bağdesar nâm şahıs Bursa'da îkâ‘-ı harîk için Çatalfırın'da yorgancı Mustafa Efendi'nin dükkânına leylen ve kasden kundak vaz‘ı sûretiyle icrâ-yı mefsedetde bulunmuş ise de **[26]** merkûm bi't-taharrî derdest olunarak Hüdâvendigâr vilâyeti Mahkeme-i Adliyyesince îcâb eden muhâkemesinin icrâsına ibtidâr olunmuşdur. Muş'un Dere Mahallesi sâkinlerinden Mihael veled-i Kirkor ve Arşak veled-i Karim ve Baş Mahallesi'nden Mardiros veled-i Kaspar nâm şahıslar Kürd kıyâfetine girip erbâb-ı sadâkatden Papas Parsih Efendi'yi katl kasdıyla cerh ve Ahlat kazâsının Perhos karyesinden Muşih veled-i Teo ve Dinç veled-i Parsih ve Kâr ve Keşiş ve Sevar veled-i Sado ve Keşiş oğlu Sirop nâm şahıslar da firârî diğer beş nefer refîkleriyle birlikte tüccârdan Bogos Efendi'nin nükûd ve eşyâsını gasb etmelerinden dolayı merkûmların Bitlis Mahkeme-i İstînâfiyyesince muhâkemeleri derdest-i icrâ bulunmuşdur. Arapkir ahâlîsinden ve erbâb-ı mefsedet ve şekâvetten olup mukaddemâ kuttâ‘-ı tarîklik töhmetiyle hey’et-i ittihâmiyyece bi'l-ittihâm ahz u girifti için müzekkire verilmiş olan ve vâdî-i firârda bulunarak efrâd ve ahâlîye ara sıra îsâl-i hasâr eden Taşcı oğlu Mıgırdıç nâm şahıs ahîren dahi ba‘zı rufekâsıyla Laz elbisesi lâbis ve martin ve pala bıçaklarıyla müsellah oldukları hâlde Arapkir hânedânından Fazıllızâde Cemal Ağa'nın hânesini leylen basarak akçe talebiyle efrâd-ı âilesini bir sûret-i vahşiyânede darb ve tehdîde ictisâr eyledikleri sırada feryâd-ı istimdâd-kârâneyi müte‘âkib etrâfdan yetişilmesi ile silâhlarını alamayarak firâr etmiş ve zâbıta-i mahalliyece ta‘kîb edilmekde bulunmuş iken geçen Teşrîn-i sânî'nin yedisinde Divriği taraflarında müsellah ve Gürcü elbisesini mülebbes olarak tarîk-i şekâvetde gezen Divriğili Palanga oğlu Agop ve Kangal nâhiyesinin Ağcakale

karyesinden Keşiş karındaşı Markos nâm şahıslar dahi bi'r-rufekâ Arapkir cihetine geçip hânesinde ihtifâ eylediği me'mûrîn-i ta'kîbiye tarafından tahkîk kılınmasıyla derdestine teşebbüs edildiği sırada merkûm kurşun ile zabtiye Mevlüd'ü kolundan cerh etmiş ve polis komiserine dahi teşhîr-i silâha cür'et eylemiş ise de bi'l-mukâbele derdest olunarak refîklerinin taharrîsine devâm olunmakda bulunmuşdur.

Adana vilâyeti dâhilinde Haçin kasabasında Ermeni erbâb-ı mefsedetinden yirmi beş kişiden mürekkeb "Maksad" nâmıyla bir cem'iyyet-i fesâdiyye teşkîl olunmuş ve mefsedete müte'allık ve komite tarafından müretteb yirmi üç bendi şâmil bir de program elde edilmiş olmasıyla **[27]** Adana İstînâf Mahkemesince cereyân eden muhâkemelerinde zikr olunan yirmi beş kişinin üçü berâ'at ederek on biri cünha ve on biri cinâyetle mahkûm olmuş ve bunlar miyânında Haçin Ermeni Mektebi muallimi "Jirayir" nâm-ı diğer "Mardiros Garip Boyacıyan" on beş sene ve birâderi "Hamparsum Boyacıyan" dahi on sene kürek cezâsıyla mahkûm ve firârda bulunmuş olup vicâhen mahkûm olanların da mu'ahharan afv-ı âlîye mazhariyetle sebîlleri ihlâ' kılındığı Adana vilâyet-i aliyyesinin bu kere vâkı' olan iş'ârından anlalışmışdır. Merkûmândan "Jirayir" nâm-ı diğer "Mardiros"un "Moruk" nâm-ı müste'âriyle Yozgad ve biraderi "Hamparsum Boyacıyan" dahi Sason ve Talori hâdiselerinin mürettibi olmalarından dolayı ikisi de derdest olunarak mahalleri mahkeme-i adliyyelerince bi'l-muhâkeme mahkûm oldukları fırka-i mahsûslarında arz olunmuşdur.

Adana'da mukîm Ermeni erbâb-ı fesâdından Karaoğlan Agop nâm şahıs Adana mu'teberânından Leon Sisliyan Efendi'yi Hükûmet-i Seniyyeye olan sadâkatinden dolayı fesededen arzuhâlci Ermeni Anderyas ve sâirenin teşvîkiyle cerh ve sû-i kasda cür'et etmesinden dolayı derdest olunarak Adana Mahkeme-i Adliyyesince derdest-i muhâkeme bulunmuşdur.

ERMENİ ANARŞİSTLERİNİN CİNÂYÂT-I VÂKI'ALARINDAN MEHÂ-KİM-İ ADLİYYE HUZÛRUNDA SÂBİT OLANLARI AKSÂMINDAN BA'ZILARINA MÜTE'ALLIK MEHÂKİM-İ MEZKÛRENİN SÂDIR OLAN MUKARRERÂTI HULÂSASIDIR

Ermeni cemâ'atını bi'l-iğfâl ihtilâl çıkarmak ve iğfâl olunamayan tebe'a-i sâdıkayı katl etmek üzere teşekkül eden cem'iyyet-i fesâdiyyeye mensûb olup Ermeni Patrikhâne Kilisesi Başpapası Sökyas Efendi'ye icrâ-yı âyîn esnâsında katl kasdıyla revolver endaht eden Bağçecikli Agop ve attâr Filipos ve kepekci Minas ve Vartan Hamparsum ve Nişan ve Avakim ve Artin ve Avadis ve Bedros nâm şahısların Dersa'âdet Cinâyet Mahkemesinde icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde bunlardan Agop, Filipos ve Artin ve Nişan'ın kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan i'dâmlarına ve Minas ve Vartan'ın yedişer ve Hamparsum **[28]** ve Avakim ve

Bedros ve Avadis'in beşer sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine 11 Teşrîn-i evvel sene 1306 târihinde hükm olunmuşdur.

Ermenileri ihtilâle teşvîk ve iğfâl olunamayanı katl etmek üzere teşekkül etmiş cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olup da‘vâ vekîli Haçik Efendi'yi katl etmiş olan Armanak ile sucu Malko'nun on kadar refîkleri olduğu hâlde mahkeme-i cinâyetde icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde merkûm Armanak'ın Haçik Efendi'yi amden katl eylediği ve Malko'nun dahi merkûma mu‘âvenetde bulunduğu sâbit olmağla mücrimiyyetlerine ve kânûn-ı cezânın yüz yetmişinci maddesine tatbîkan Armanak'ın i‘dâmına ve yüz yetmiş beşinci maddesi mantûkunca sucu Malko'nun dahi üç sene müddetle küreğe konulmasına 12 Temmuz sene 1307 târihinde karâr verilmiş ve rufekâ-yı sâiresi afv-ı âlî-i cenâb-ı pâdişâhîye mazhar olmuşdur.

Ermeni cemâ‘atını Hükûmet-i Seniyye aleyhinde isyâna teşvîk ve bir takım elfâz ve i‘bârâtı hâvî kilise duvarlarıyla telgraf direğine yaftalar ta‘lîk eylemiş olmalarından dolayı derdest ve ithâm edilen aşcı Vanlı Karabet ve odabaşı Avadis ve sucu Parsih ve kandilci Dikran ve mukaddemâ taht-ı muhâkemede bulunduğu hâlde mazhar-ı afv-ı âlî olmuş iken bu def‘a yine ifsâdâta başlamış olan Karabet nâm-ı diğer Arasdakes ile aşcı Karabet'in mücrimiyyetlerine ve kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesine tevfîkan mü’ebbed kürek cezâsıyla mücâzât edilmelerine ve diğerlerinin berâ’atlarına 24 Temmuz sene 1307 târihinde Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesi'nde karâr verilerek tanzîm olunan Mahkeme-i Temyîzin 8 Eylül sene 1308 târih ve iki bin yedi yüz on sekiz numaralı i‘lâmıyla tasdîk olunmuşdur. Ermeni anarşistleri hakkında Hükûmet-i Seniyyeye ihbârâtda bulunan Papas Mampara Efendi'yi katl için Hınçak Komitesi tarafından intihâb olunarak Dersa‘âdet'e bi'l-vürûd üzerinde kama ve revolver olduğu hâlde arkasında dolaşırken derdest olunan Agop Dragopyan ve refîkleri potacı Armanak ve mukaddemâ mazhar-ı afv-i âlî olan Mihran ve Leon'un dahi nâşir-i fesâd olduklarına binâ’en ve kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i ahîresine tevfîkan Agop Dragopyan'ın on beş sene ve Stapan ve Haçik ve odabaşı Parsih'in beşer ve Armanak ve terzi Parsih ve Haci Kirkor'un üçer sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine ve Haci Mihran ve Leon'un fi‘illeri altmış altıncı madde-i kânûniyye zeylinin neşrinden mukaddem olduğu **[29]** ve ahîren neşr olunan kânûnun mâ-kabline şümûlü olmayacağı Düstûr'un birinci cildi ahkâmından bulunduğu cihetle merkûmân Haci Mihran ve Leon'un dahi adem-i mes’ûliyetlerine 9 Eylül sene 1308 târihinde hükm olunarak hükm-i mezkûr 17 Kânûn-ı sânî sene 1309 târih ve üç bin yüz yirmi numaralı Mahkeme-i Temyîz'in tasdîknâmesiyle te’yîd olunmuşdur.

Cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olarak silâh tedârik etmek ve Ermeni patriği efendi hazretlerine tehdîdnâme göndermek cinâyetlerinden dolayı derdest ve ithâm olunan eczâcı Serkiz ve Haci Kirkor ve diğer Kirkor ve Kalos ve Ohannes ve Karabet

ve Bogos ve Agop ve Abraham ve Matyos ve Bedros ve Strak ve firârî Torkarabet'in Mahkeme-i Cinâyet'de cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde bunlardan Haci Kirkor ve Kalos ve Agop ve Ohannes ve Abraham ve firârî Torkarabet ve eczâcı Serkiz ve diğer Kirkor'un mücrimiyyetlerine ve kânûn-ı cezânın yüz doksan birinci maddesine tevfîkan Serkiz'in sekiz ve Kirkor'un beş sene müddetle küreğe konulmalarına ve elli sekizinci madde-i kânûniyyenin ikinci fıkrasına tevfîkan Torkarabet'in on beş ve Kalos ve Ohannes ve Abraham'ın beşer sene ve Haci Kirkor ve Agop'un dörder sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine ve Karabet ve Bogos ve Matyos ve Bedros ve Strak'ın berâ’at-ı zimmetlerine 7 Teşrîn-i evvel sene 1308 târihinde hükm olunarak hükm-i vâkı‘ Mahkeme-i Temyîz'in 22 Kânûn-ı evvel sene 1309 târih ve iki bin dokuz yüz yetmiş sekiz numaralı i‘lâmıyla tasdîk olunmuşdur.

Hınçak nâmındaki anarşist komitesi efrâdından olup Maksudzâde Simon Bey'i cerh etmelerinden dolayı derdest ve ithâm olunan tablakâr Stepan ve Tatyos ve kahveci Hamparsum ve kuyumcu diğer Stepan ve kahveci çırağı Kirkor'un cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde bunlardan tablakâr Stepan ile Tatyos'un bi'l-fi‘l cem‘iyyet-i fesâdiyyenin maksadını icrâ için Maksudzâde Simon Bey'i cerhe cür’et ettikleri ve Hamparsum ve kuyumcu Stepan'ın dahi cem‘iyyet-i mezkûre efrâdından oldukları tahakkuk etmekle kânûn-ı cezânın elli dördüncü **[30]** maddesi zeyline tevfîkan tablakâr Stepan ve Tatyos'un i‘dâmlarına ve kuyumcu Stepan'ın sekiz ve Hamparsum'un altı sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine ve Kigork'un berâ’at-ı zimmetine 19 Mayıs sene 1310 târihinde hükm olunmuş ve hükm-i i‘dâm icrâ edilmişdir.

Teşebbüsât-ı fesâdiyye için çıplak iki pehlivan resimlerini hâvî beşer kuruşluk matbû‘ biletler tevzî‘ etmesinden dolayı müttehem bulunan aşçı Abraham ve aşçı Malkon ve firârî Hamparsum'un icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde mücrimiyyetlerine ve kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan beşer sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine karâr verilmiş ve merkûmûn ahîren afv-ı âlî-i cenâb-ı pâdişâhîye mazhar olmuşdur. Arapkir civarında Laz elbisesiyle Salih ve Çavuş rufekâsının müsellehan önlerine çıkarak darb ve cerh ve akçe ve eşyâsını ahz u gasb etmelerinden dolayı derdest ve ithâm olunan Şeker nâm-ı diğer Zakar ve Mosis ve Arakel ve Manuk ve Minas ve Mıgırdıç'ın Cinâyet Mahkemesi'nde icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde merkûmûndan Mıgırdıç ve Manuk ve Şeker ve Mosis'in mücrimiyyetlerine ve kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeylinin fıkra-i evveline tevfîkan Mıgırdıç'ın mü’ebbeden ve Şeker'in on beş ve Mosis'in on iki ve Manuk'un on sene müddetle küreğe konulmalarına ve Minas'ın yüz yirmi birinci maddenin fıkra-i ahîresine tatbîkan cezâdan mu‘âfiyetine ve Arakel'in berâ’at-ı zimmetine karâr verilmişdir.

Cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olup Merzifon'da icrâ-yı şekâvet ettikleri ve üzerlerinde tunçdan ma‘mûl humbara ve sâir esliha ve Hınçakyan cem‘iyyet-i fesâdiyyesi mührüyle mahtûm bir risâle ve ta‘lîmât kılıklı varaka ve ihtilâle teşvîk yolunda tertîb edilmiş manzûme zuhûr ettiği ve hîn-i derdestlerinde teşhîr-i silâh ile zâbıta me’mûru Mehmed Efendi'yi cerh ile beraber şekâvetlerini ahâlî-i İslâmiyyeye atf ettirmek maksadıyla Laz elbisesi iktisâ eylemelerinden dolayı müttehem bulunan Merzifonlu bakırcı Kirkor ve Papas Dikran ve dökmeci Ohannes ve Varteres'in Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesi'nde muhâkemeleri derdest bulunmaktadır.

MAHKEME-İ TEMYÎZ CEZÂ DÂİRESİ KARÂRNÂMELERİNİN KISMEN HULÂSASIDIR

Hükûmet-i Seniyye aleyhinde îkâ‘-ı ihtilâl maksadıyla Ermeni cemâ‘atını isyâna tahrîk etmek ve bunlardan asker yazmak ve asker için esliha almak üzere para toplamak gibi harekât-ı mefsedet-kârâneye cür’etleri inde'l-muhâkeme sâbit olan ru’esâ-yı erbâb-ı fesâddan Muş'da kâ’in Baş Mahalleli mekteb muallimi Stepan veled-i Mıgırdıç ve Dersa‘âdetli olup Muş'da Kırkayak Şirketi Mektebi muallimi bulunan Muzyan veled-i Kirkor ve Erzurum'da Bolu Mahalleli terzi Agapik veled-i Bedros **[31]** ve Muş'un Dere Mahallesi (Muş)'nde Nazaryan Muşih veled-i Ohannes nâm şahısların i‘dâmlarına ve Meded veled-i İko ve attâr Fırıncıyan Ohan veled-i Artin'in on beşer ve attâr Ohannes veled-i Hazmir ile Artin veled-i Mıgırdıç ve rencber Kaspar veled-i Kirkor ve Hamamcı Ponikyan Arşadır veled-i Karabet'in beşer sene müddetle küreğe konulmalarına ve kunduracı Hamparsum veled-i Keşiş Avadis'in ve hancı Mardiros veled-i Mardiros'un dahi altışar sen kal‘a-bend edilmelerine dâir Bitlis vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesince verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 29 Haziran sene 309 târihli ve bin sekiz yüz elli sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ma‘den sancağına tâbi‘ Palu kasabası ahâlîsinden Asadur ve Kapril ve Arakel ve Kigork Keşiş ve Nurso ve Yodik Purson oğlu Kirkor ile tatakcı Madrısop oğlu diğer Kirkor'un îkâ‘-ı mefsedet için cem‘ ve silâh endaht eylemelerinden dolayı yedişer sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine dâir Ma‘den sancağı Bidâyet Mahkemesi'nden lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 1 Ağustos sene 1308 târihli ve iki bin dört yüz kırk iki numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Van kasabası ahâlîsinden Cano oğlu Agop'un ba‘zı Ermeni mütemevvilânı hânelerine tehdîd ve fesâd-âmîz pusulalar atmak fi‘linden dolayı üç sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir Van vilâyeti İstînâf Mahkemesince verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 11 Ağustos sene 1308 târih ve iki bin üç yüz elli sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Vanlı aşcı Karabet ile Arasdakes nâm şahısların Ermeni cemâ‘atını isyâna teşvîk yollu yaftalar yapıştırdıkları inde'l-muhâkeme sâbit olmasından dolayı mü’ebbed kürek cezâsıyla mahkûmiyyetlerine Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesi'nden sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 8 Eylül sene 1308 târihli ve iki bin yedi yüz on sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Devlet-i Aliyye aleyhinde teşebbüsât ve tefevvühât-ı ihtilâl-kârânede bulunmalarından dolayı Posir karyesi ahâlîsinden Papas Keşiş oğlu Matyos veled-i Toros ve Çökelli oğlu Artin veled-i Vartan'ın mü’ebbeden nefy olunmalarına dâir Karahisâr-ı Şarkî **[32]** Bidâyet Mahkemesi'nden verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 24 Eylül sene 1308 târih ve iki bin dokuz yüz elli dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Efkâr-ı umûmiyyeyi tehyîc eder ahvâl ve harekât-ı mefsedet-kârânede bulunmalarından dolayı taht-ı muhâkemeye alınan Van İstînâf Mahkemesi a‘zâ-yı sâbıkasından Çalık oğlu Natanyan Karabet ve polis ikinci komiserliğinden matrûd Partoyan ve Avadis'in Devlet-i Aliyye aleyhinde îkâ‘-ı ihtilâl teşebbüsünde bulundukları inde'l-muhâkeme sâbit olmasından dolayı Karabet'in on beş ve Avadis'in on sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine dâir mezkûr Van İstînâf Mahkemesi'nden sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 19 Teşrîn-i evvel sene 1308 târih ve üç bin iki yüz on dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk kılınmışdır.

Divriği kazâsı dâhilinde kâ’in Zamara karyesi ahâlîsinden Bota Bey oğlu Kokas'ın hânesine duhûl ederek Kokas ve zevcesini ağır sûretde cerh eyledikleri sırada refîki Armudanlı kaçak Serkiz'i bileğinden yaralayarak vefâtına sebebiyet vermek ve yedinde bulunan evrâk-ı muzırraya nazaran Ermeni fesedesinden olmak cinâyetiyle ithâm olunan kazâ-i mezkûrda kâ’in Keşan Mahallesi ahâlîsinden Manaz oğlu Natan veled-i Malko'nun Marsilya'daki Portakalyan'ın teşebbüsât-ı fesâdiyyesini hâvî neşrettiği ta‘lîmâtı hâmil olduğu hâlde gammâzlık etti zannıyla Kukas'ı öldürmek üzere gelerek merkûm ile zevcesini cerh etmek ve Kukas zannıyla refîki Serkiz'i yaralayıp vefâtına sebeb olmak sûretleriyle ve esbâb-ı sâire ile fesâda cür’eti sâbit olarak kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeylindeki fıkraya tatbîkan i‘dâmına dâir Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi'nden lâhik olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Kânûn-ı evvel sene 1308 târih ve üç bin sekiz yüz doksan bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[33] Bitlis'in Taş Mahallesi ahâlîsinden Safroyan Vartan nâm şahsın Anadolu'da îkâ‘-ı ihtilâl maksadıyla teşekkül eden fesâd komitesi efrâdından olduğu tahakkuk etmesinden dolayı mü’ebbeden küreğe konulmasına dâir Bitlis vilâyeti İstînâf Mahkemesi'nden verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in Kânûn-ı evvel sene 1308 târihli ve üç bin yüz otuz bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Cem‘iyyet-i fesâdiyye teşkîl etme fi‘ilinden dolayı Parsih Javeryan'ın beş sen müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir Trabzon vilâyeti İstînâf Mahkemesi'nden verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 2 Şubat sene 1308 târih ve dört bin kırk sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk edilmişdir.

Ermeniler hâdisesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan eşhâsın Ankara İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkeme-i aliyyelerinde bunlardan Andon Roşdoni ve Cebidelikyan Agop ve Cevâhirciyan Rupen ve Alacacıyan Karabet ve Dökmeciyan Parsih ve râhib Daniel ve Tomayan Karabet ve Kayayan Ohannes ve Gerdemiş oğlu Karo ve Agop Pehlo ve Keçeciyan Misak ve Civanyan Mardiros'un Hükûmet-i Seniyye aleyhinde îkâ‘-ı şûriş maksad-ı mefsedet-kârânesiyle ve Hınçakyan İhtilâl Komitesi nâmıyla Merzifon ve Kayseri ve Yozgad ve Talas ve Gemerek kasabalarında ve mevâkı‘-i sâirede birer komite teşkîl edip Ermeni cemâ‘atı ezhânını tahdîş eylemek ve posta vurmak ve kat‘-ı tarîk ve katl-i nüfûs etmek gibi bir takım harekât-ı ihtilâliyyeye ve geçen üçyüzsekiz senesi Kânûn-ı evvelinin yirmi beşinci gecesi mevâkı‘-i mezkûrede neşr ve ta‘lîk olunan hezeyannâmeleri tertîb ve neşr eylemek misillü ef‘âle cür’et eden cem‘iyyet-i fesâdiyyenin ru’esâ ve müşevvikîninden oldukları ve Arzuman oğlu Ohannes'in Kayserili Çavuş oğlu Mustafa'yı revolver kurşunuyla katl ve itlâf etmekle beraber sene-i merkûme Eylülünde Merzifon'da toplanan cem‘iyyet-i fesâdiyyede Kayseri meb‘ûsu sıfatıyla bulunmasına nazaran merkûmun da mefâsid-i mezkûre erkânından bulunduğu ve Talaslı Yakop oğlu Panos ve aşcı Parsih oğlu Gülbenk ve Keriz Toros oğlu **[34]** Mihrican ile Bedros oğlu Misak ve Gürünlü Toros'un mârrü'z-zikr fesâd komitesinin icrâ me’mûrlarından olup bunlardan Panos ve Gülbenk ve Mihrican'ın arabacı Kaltakcı Köse Hüsnü'yü ihnâk eyledikleri ve merkûm Gülbenk ile Sirope'nin şerîkleri ve ma‘den postasını vurarak posta sürücüsü İsmail ile posta zabtiyesi Yahya'yı katl eden eşkiyâ çetesinden bulundukları ve Panos ile Misak'ın Palas memlehası postasının önüne geçerek Duyûn-ı Umûmiyye kolcusu İzzet'in esb ve silâh ve eşyâsını gasb ettikleri ve Talaslı Bağdeyan Agop ve Gemerekli vâ‘iz Mardiros ve Merzifonlu Papasyan Mıgırdıç ve Karagöz oğlu Artin ve Ürekli Vartok oğlu Kaprel ve Gürünlü Karabet'in dahi mefâsid-i mezkûrenin tevsî‘ ve intişârına çalışmış erkân-ı fesâddan bulundukları ve Çolakcıyan Agop ve Boyacıyan Stepan ve Keçeciyan Sinekerim ve Ednan oğlu Memas ve Delvinyan Agop ve Vartanyan Mihran ve kalıpçı Muşo ve Simoh oğlu Artin nâm şahısların sâ‘î-i bi'l-fesâd oldukları ve Ürekli Serpik kadın ile arabacı Ohannes ve Karakülah oğlu diğer Ohannes ve Kara Parsih oğlu Daniel ve da‘vâ vekîli Arsin ve Oğlakcıyan Haçatur ve mekteb hocası Şuraş ve Uzun oğlu Kalost ve Adaryan Kazaros ve Midil oğlu Serkiz'in dahi erbâb-ı fesâddan bulundukları sâbit olmasına binâ’en bunlardan Andon Roşdoni ve Cebidelikyan Agop ve Alacacıyan Karabet ve Dökmeciyan Parsih ve râhib Daniel ve Tomayan Karabet ve Kayayan Ohannes ve Gerdemiş oğlu Karo ve Agop Pehlo ve Keçeciyan Misak ve

Civanyan Mardiros'un kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi ilâvesi hükmüne tatbîkan i‘dâmlarına ve Talaslı Bağdeyan Agop ve Gemerekli vâ‘iz Mardiros ve Merzifonlu Papasyan Mıgırdıç ve Karagöz oğlu Artin ve Ürekli Vartok oğlu Kapriel ve Gürünlü Karabet'in ilâve-i mezkûrenin ikinci fıkrasına tevfîkan on beşer ve Çolakyan Agop ve Boyacıyan Stepan ve Sinekerim ve Ednan oğlu Memas ve Delvinyan Agop ve Vartanyan Mihran ve kalıpçı Muşo ve Simon oğlu Artin'in onar sene **[35]** ve Serpik kadın ve arabacı Ohannes ve Karakülah oğlu diğer Ohannes ve Kara Parsih oğlu Daniel ve da‘vâ vekîli Arsin ve Oğlakcıyan Haçatur ve mekteb hocası Şuraş ve Kalost Uzunoğlu ve Adaryan Kazaros ve Midil oğlu Serkiz'in dahi yedişer sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine ve Cevâhirciyan Rupen'in zikr olunan kânûn-ı cezânın altmış beşinci maddesine tevfîkan iki sene müddetle zabtiye nezâreti altında bulundurulmasına ve Kürkçü Asayi Kirkor ve Sinan oğlu Arşak ve Kayserili oğlu Avadis ve Abkaryan Ohannes ve saatcı oğlu Haçatur ve Tin oğlu Bedros ve Con oğlu Sahak ve Ateş oğlu Mike ve Miçakyan Kirkor ve Köşker oğlu Kazaros ve Nihabetyan Nihabet ve Bıçakcıoğlu Civan ve Dayı oğlu Arakel ve Kazaros oğlu Kirkor'un berâ’atlarına hükm olunmuş ve hükm-i lâhık Mahkeme-i Temyîz'in 20 Haziran sene 1309 târihli ve dokuz yüz otuz bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ermeni ifsâdâtından dolayı ithâm olunup Bitlis vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince muhâkemeleri vicâhen ve gıyâben icrâ kılınan eşhâsdan Muş sancağına tâbi‘ Vartanis karyeli Varjabet Markara veled-i Manuk ile firârîlerden meşhûr Arapsun ve Hazer veled-i Malkon ile Uzun karyeli Agop ve karye-i mezkûre kethudâsı Malhas veled-i Ağacan ve firârîlerden Poli ve Mason ve karye-i merkûmeli Sirop veled-i Malhas ve Kaspar veled-i Kapo ve Serkiz veled-i Minas ve Brut Ohannes veled-i Avadis ve Sirop ve Toni **[36]** ve Stepan ve Cinanlı Ohannes ve Goro'nun memâlik-i mahrûse-i şâhânede Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı şûriş ve ihtilâl maksadıyla Ermeni cemâ‘atı ezhânını bi't-tahrîş fesâd çıkarmak ve adam katl etmek gibi bir takım harekât-ı hâ’inâneye cür’et eden cem‘iyyet-i fesâdiyye erbâbından oldukları sâbit olarak içlerinden hem re’îs-i eşkiyâ ve muharrik-i mefsedet ve hem de ahz u giriftleri için ikâmetgâhlarına giden asâkir efrâdından İshak Çavuş'un kâtili olan Manuk ile firârîlerden Arapson'un kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyli hükmüne tatbîkan i‘dâmlarına ve Hazer ve Agop'un on beşer ve Malhas ile firârîlerden Poli ve Mason'un on ikişer ve Sirop'un sekiz ve Kaspar ve Serkiz ve Ohannes ve Brut ve Toni ve Stepan ve diğer Ohannes ve Nemron'un beşer sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 11 Ağustos sene 309 târihli ve bin altı yüz altmış dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Bitlis vilâyeti dâhilinde Mesamin karyeli Markara veled-i Nödsü nâm şahsın memâlik-i mahrûsa-i şâhânede Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı ihtilâl maksad-ı

mefsedet-kârânesiyle teşekkül eden komite efrâdından olduğu ve zabtiye İshak Çavuş'un katlinde de iştirâki bulunduğu Bitlis vilâyeti İstînâf Mahkemesi'nde bi'l-muhâkeme sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan yedi sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 11 Teşrîn-i evvel sene 309 târih ve iki bin yüz yetmiş üç numaralı karârnâmesiyel tasdîk olunmuşdur.

Saltanat-ı seniyye aleyhinde müsellehan îkâ‘-ı fesâda ve âsâyiş-i dâhilîyi ihlâle çalışlmalarından dolayı müttehem olan eşhâsın Ma‘mûretülazîz vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince vicâhen ve gıyâben icrâ olunan muhâkemeleri üzerine bunlardan altı kişinin berâ’atlarına ve Eğin kazâsında vâkı‘ İç karyesi sâkinlerinden Malkonyan Haçatur ve oğlu Aleksan ve Armudanlı Kirkor oğlu mekteb muallimi Keremyan Haçatur ve Eski oğlu Misak veled-i Kigork ve Agop oğlu nâm-ı diğer Kanar oğlu Demirci Artin ve Çil oğlu makineci Canik Nişan ve Papasyan nâm-ı diğer Hamalyan Kirkor oğlu Malkon ve Erzincan'da vâkı‘ Korıcan kazâsına mülhak Armudanlı karyeli Saltanyan Kigork oğlu nâm-ı diğer Kereski oğlu Sirope ve Hasanova karyeli Keşişyan Rencber Abram ve mezkûr Armudan karyeli Genç oğlu mültezim Bogos ve Divriği kazâsında vâkî‘ Bendegân karyesi ahâlîsinden Malkonyan Artin veled-i Agop ve Artin oğlu Hazarus ile firârî Vahan Bekleryan'ın fi‘l-i mezkûre cür’et eyledikleri sâbit olarak kânûn-ı cezânını elli sekizinci maddesine tatbîkan merkûmûndan iki Haçatur'un önayak bulunması sebeb-i şiddet addiyle on ikişer ve diğerlerinin sekizer sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine hükm olunmuş ve hükm-i mezkûr Mahkeme-i Temyîz'in 12 Nisan sene 1310 târihli ve iki yüz seksen üç numaralı karârnâmesiye tasdîk olunmuşdur.

[37] Karahisâr-ı Şarkî kasabasında Bülbül Mahallesi ahâlîsinden ve erbâb-ı fesâddan Malkon oğlu Kiropek’ Sikapli nâm mahalde Gürcü elbisesiyle icrâ-yı fezâyiha cür’eti ve Sivas'ın Hölkelik Mahallesi'nde kunduracı Tatyos ve Desto oğlu Agop ve Cödgez Hampar ve Kuyumcu Kirkor'un dahi cem‘iyyet-i fesâdiyye umûrunu idâre ettikleri Sivas Mahkeme-i İstînâfiyyesince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde sâbit olmasına mebnî bi't-tecrîm bunlardan Kiropek kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeylinin fıkra-i ahîresine tevfîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve Tatyos ve Agop ve Hampar ve Kirkor'un altmış üçüncü maddeye tatbîkan üçer sene müddetle küreğe konulmalarına hükm olunmuş ve hükm-i vâkı‘ Mahkeme-i Temyîz'in 27 Nisan sene 310 târihli ve dört yüz seksen altı numaralı karârnâmesiyle tasdîk kılınmışdır.

Van'da vâkı‘ Osbekoğlu Mahallesi ahâlîsinden olup Dere Kilisesi papazı bulunan Yervantyan Kalost veled-i Kalost'un icrâ kılınan muhâkemesinde Ermeni teba‘asının fikrini ihlâl ve ifsâd ile memâlik-i mahrûse-i şâhânede Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı ihtilâl maksad-ı mefsedet-kârânesinin musammimi bulunan erbâb-ı

fesâddan bulunduğu Van vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde sâbit olarak kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i sâniyesine tatbîkan üç sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 2 Mayıs sene 1310 târihli ve beş yüz kırk altı numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Keskin kasabası ahâlîsinden Kıyıcı oğlu Santur ve Abacı oğlu Haci Kigork ve Keşiş oğlu Ananya ve Baklayan Asvadu oğlu Agopcıyan ve birâderi Kiropi ve Karakoçyan Ohannes oğlu Bedros ve Tormazlıyan Filibos nâm şahısların kasaba-i mezkûrede yafta neşr ve ta‘lîkından ve fesâd komitesinde medhalleri bulunduğu Kırşehri Bidâyet Mahkemesince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde sâbit olmasından nâşî kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesine tatbîkan mü’ebbeden kal‘a-bend olunmalarına dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 21 Mayıs sene 310 târihli ve sekiz yüz yetmiş iki numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[38] Gemerek karyeli kaşıkçı Bedros veled-i Bogos'un tasmîm olunan fesâdın icrâsını tehyi’e zımnında polis me’mûru Halil Efendi ile Artin ve papas Kirkor Efendi'nin hânelerine üç türlü yafta ta‘lîk etmek ve Toros nâmında birini zabtiyelerin yedinden tahlîs için mektup yazdırmak ve muhtefî oldukları mahallî hükûmete ihbâr edecek olan Menze'nin katline tasaddî ve Eksabin'e cebren fi‘l-i şen‘î icrâ eylemek gibi ahvâle cür’eti ve Jerkiyan Bedros ve Mardiros veled-i Babek ve Artin veled-i Ohannes'in dahi fesâd fi‘ilinin müştereki oldukları cereyân eden muhâkeme netîcesinde sâbit olduğundan bunlardan kaşıkçı Bedros'un kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesine tatbîkan mü’ebbeden ve Bedros'un on beş sene ve Mardiros ve Artin'in üçer sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine ve kaşıkçı Bedros ile rufekâsını ihfâ eyleyen Çaka oğlu Serkiz'in bir sene müddetle haps olunmasına ve Agop ile Kirkor'un berâ’atlarına Sivas Mahkemesince hükm olunmuş ve hükm-i mezkûr Mahkeme-i Temyîz'in 31 Mayıs sene 310 târihli ve sekiz yüz yetmiş yedi numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Dersim ekrâdını Hükûmet-i Seniyye aleyhine kıyâm ve isyâna tahrîk zımnında teşekkül eden hey’et-i fesâdiyyeye riyâset eyleyen Ermeni cemâ‘atinden ve Rusya teba‘asından firârî Şemavun ile refîkleri cinâyetle bi'l-ithâm Ma‘mûretülazîz vilâyeti İstînâf Mahkemesince vicâhen ve gıyâben cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde firârî Şemavun ile rufekâsından Arapkir kasabasında vâkı‘ Köseoğlu Mahallesi ahâlîsinden Ekmekçi Tanil veled-i Hamparsum ve Çaran Mahallesi ahâlîsinden Agop veled-i Bağdesar ve Mardiros veled-i Maradis ve Mıgırdıç veled-i Karabet'in âsâyişi ihlâl zımnında beynlerinde ittifâk-ı hafî akd ederek tasmîm ettikleri fesâdın esbâb-ı icrâ’iyyesini tehyi’e için ba‘zı ef‘âl ve tedâbîre cür’et ettikleri sâbit olarak bunlardan firârî Şemavun ile Tanil ve Mardiros ve Mıgırdıç'ın kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesine tatbîkan mü’ebbeden kal‘a-bend edilmelerine ve Bağdesar oğlu Agop'un

târîh-i cürmde on beş yaşını ikmâl etmemiş mürâhik bulunduğundan kânûn-ı mezkûrun on beşinci maddesine tevfîkan mü'ebbed kal'a-bendlik cezâsına bedel beş sene müddetle haps olunmasına ve Avak ve Simon ve Karabet'in dahi berâ'atlarına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 11 Teşrîn-i evvel sene 1310 târihli ve iki bin iki yüz dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[39] Hafik kazâsına tâbi' Tuzhisar karyesinde bir cem'iyyet-i fesâdiyye teşkîl ve te'sîs eylemelerinden dolayı cinâyetle ithâm olunup Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince muhâkemeleri icrâ kılınan eşhâsdan karye-i mezkûreli Papas Asadur'un riyâseti tahtında olmak ve Karagöz oğlu Nişan ve Basmacı oğlu Ohannes ve Ebras'ın da erkân-ı asliyyesinden bulunmak i'tibâriyle bir cem'iyyet-i fesâdiyye teşkîl ve bu cem'iyyete mahsûs Varçaton nâmıyla üç parça ve bir vidadan ibâret mühür tertîb eyledikleri ve Serabyan oğlu Kalost'un da cem'iyyet kâtibi ve eşkiyâ re'îsi olup eşkiyâdan Abraham oğlu Serkiz ve Laklak oğlu Sahak ve Köse oğlu Kirkor ile birlikde ahâlînin ba'zılarından koyun sirkat eyledikleri ve ba'zılarından komite sandığı için para ahz u gasb ettikleri ve Abraham oğlu Toros ve Toros oğlu Kerm ve Belmek oğlu Avakin'in de bu ittifâkda dâhil oldukları ve Çeknadır Agop'un da mezkûr cem'iyyet-i fesâdiyyeyi Sivas'da idâreye me'mûr olduğu sâbit olduğundan bunlardan Papasyan Asadur'un kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin birinci fıkrasına tatbîkan mü'ebbeden ve ikinci fıkrasına tevfîkan Ohannes ve Nişan ve Kalost'un on beşer ve Serkiz ve Sahak ve Karabet ve Kirkor'un dokuzar ve Toros ve Kerm ve Avek'in dörder sene müddetlerle muvakkaten kal'a-bend edilmelerine ve kânûn-ı mezkûrun altmış üçüncü maddesine tatbîkan Çeknadır Agop'un beş sene müddetle küreğe konulmasına ve Abras'ın ihbâr-ı vukû'ât ederek diğerlerinin girift-i esbâbını teshîl ettiği cihetle kânûn-ı mezkûrun altmış beşinci maddesi mûcebince cezâdan mu'âfiyetine ve eşhâs-ı sâirenin berâ'atlarına dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 19 Teşrîn-i evvel sene 310 târih ve iki bin iki yüz seksen numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Van'a tâbi Doni karyesi dâhilinde vâkı' Hazarderesi nâm mevkı'de Kigork oğlu Agop ve Serkiz oğlu diğer Agop ve Karip oğlu Koca ve Moses oğlu Kirkor'u katl ve Meryem bint-i Agop ve Agan bint-i Mardo ve Sinem bint-i Kirgork'un elbisesini ahz ve saç bağlarını kat' ile bunlardan Meryem ve Ağa'nın bikrini izâle etmiş olan ve cinâyetle ithâm olunan ma'lûmu'l-esâmî eşhâsdan mevcûd ve firârda bulunanların Van vilâyeti İstînâf Mahkemesi'nde **[40]** icrâ kılınan muhâkeme-i vicâhiyye ve gıyâbiyyeleri netîcesinde firârîlerden ba'zılarının i'dâm ve ba'zıların derecât-ı mütefâvitede kal'a-bend edilmelerine ve ba'zılarının berâ'atlarına ve mevcûd bulunanlardan Soso oğlu Vahan ve Coc Ağa ve Agop ve Tarakçı Sahak ve Pelikler oğlu diğer Sahak ve Varjabet Bakazar ve Dikran ve Merzo ve Kirkor oğlu Ohannes'in kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesine tatbîkan üçer sene ve Semerci oğlu tüccâr Ohannes'in dahi üçer sene üç ay müddetlerle kal'a-bend edilmelerine dâir lâhık olan

hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 1 Teşrîn-i sânî sene 1310 târihli ve iki bin üç yüz doksan beş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Merzifonlu Gülbenkyan Dikran nâm şahsın Kayseriye ile kurâ-yı ma‘lûmesinde cevâmi‘-i şerîfe kapularına ve mahall-i sâireye ta‘lîk edilmiş olan fesâd-âmîz varakaların tertîb neşriyle memâlik-i mahrûsa-i şâhânede sâkin Ermenileri saltanat-ı seniyye ve Hükûmet-i Osmâniyye aleyhine isyân ettirmek üzere tahrîk ve teşvîk edenlerden ve mevâkı‘-i mezkûrede teşekkül eden cem‘iyyet-i fesâdiyyenin mü’essislerinden bulunduğu Ankara İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince cereyân eden muhâkemesi netîcesinde sâbit olmasından dolayı kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi ilâvesine tatbîkan on sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 10 Teşrîn-i sânî sene 310 târih ve iki bin beş yüz yirmi bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Cocok kolu denilen fırka-i fesâdiyyeye duhûle muvâfakat etmemesinden nâşî Sivas'da vâkı‘ Çavuşbaşı Mahalleli Zaralı oğlu Dikran'ın katl kasdıyla darb olunmasından dolayı ithâm olunan bakkal Haçik'in oğlu Stepan ve Dikran veled-i bakkal Zegail'in Sivas vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemelerinde fi‘l-i mezkûre cür’etleri sâbit olarak kânûn-ı cezânın yüz sekseninci maddesine tatbîkan derece-i fi‘ilerine göre bunlardan Dikran'ın yedi ve Stepan'ın beş sene müddetlerle küreğe konulmalarına dâir verilmiş hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 7 Kânûn-ı evvel sene 1310 târihli ve iki bin yedi yüz seksen bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[41] Ermeni cem‘iyyet-i fesâdiyyesi aleyhinde gammâzlık ettiği zannıyâtına binâ’en Gümüşhacıköy ahâlîsinden Okom oğlu Asadur'a ta‘addiyât-ı fesâdiyyeden olarak kurşun atıp Amasyalı Hoca Hasan Efendi'nin elini cerh ve ta‘tîl etmek maddesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan eşhâsın Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemelerinde içlerinden Davidyan Artin ve birâderi David'in berâ’atlarına ve Amasya'da vâkı‘ İslâm Mahallesi ahâlîsinden Sungurlu oğlu Dülger Artin veled-i Karabet'in merkûm Asadur'a hey’et-i fesâdiyyenin fikrini icrâ için katl kasdıyla kurşun atıp isâbetinde hatâ sûretiyle Hüseyin Efendi'nin elini cerh ve ta‘tîl eylediği ve Hacı Hamza Mahalleli Panos oğlu manifaturacı Stepan veled-i Arinos ve Sevâriye Mahalleli Gülfelek oğlu kahveci Agya veled-i Agop ve Amasya'da mukîm kahveci esnâfından Karahisârlı Agop veled-i Sahak ve Bâyezid Paşa Mahalleli Erik oğlu attâr Nişan veled-i Sropek dahi müttehem-i merkûm Dülger Artin'i idâre eyledikleri sâbit olarak kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesi zeyline tatbîkan bunlardan Artin'in on ve kânûn-ı mezkûrun altmış üçüncü maddesine tevfîkan Stepan'ın yedi ve Agya ve Agop ve Nişan'ın dahi üçer sene müddetlerle küreğe konulmalarına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 5 Teşrîn-i sânî sene 310 târih ve iki bin dört yüz otuz numaralı karârnâmesiyel tasdîk kılınmıştır.

Ermeni cem‘iyyet-i fesâdiyyesi-çün akçe celb ve cem‘iyle emniyyet-i dâhiliyyeyi ihlâl etmek maddesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Adana'da Eskihamam Mahallesi'nde ikâmet eden Ermeni cemâ‘atından fotoğrafçı Serkiz veled-i Torasyan'ın erbâb-ı fesâddan olduğu ve matbû‘ ve gayr-i matbû‘ bir takım evrâk-ı fesâdiyyenin kendisine mahsûs ve mülkü olan odasında zuhûr ettiği Adana İstînâf Mahkemesi'nde cereyân eden muhâkemesinde sâbit olmasıyla kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi ilâvesine tatbîkan merkûmun beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 14 Kânûn-ı evvel sene 310 târihli ve iki bin sekiz yüz yetmiş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[42] Rusyalı bir avukat nâmıyla tarîk-i ifsâdâtda dolaşarak bu maksadla Divriği kazâsına tâbi‘ Zamara karyeli Mısır oğlu Mıgırdıç'a katl kasdıyla teşhîr-i silâh etmek fi‘linden dolayı ithâm olunan Harput kasabası mahallâtından Karasofulu Murat oğlu Ohannes veled-i Arakel'in Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince muhâkemesi bi'l-icrâ fazîha-i mezkûreye cür’eti sâbit olmasından nâşî kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi ilâvesine tatbîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 19 Kânûn-ı evvel sene 1310 târih ve iki bin sekiz yüz doksan yedi numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ta‘addiyât-ı fesâdiyyeden olarak Gemerek karyesi ahâlîsinden Ahmal oğlu Hampar'ın hânesini ihrâka tasaddî eyledikleri cihetle cinâyetle ithâm olunan karye-i mezkûreli Ayvaz oğlu Kör Rupen ve Bayram oğlu Artin ve Donebet oğlu Kaspar ve Demirci oğlu Ohannes ve Gürünlü Artin veled-i Kalost'un Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemelerinde kasden ihrâka tasaddîsi sâbit olmasından nâşî kânûn-ı cezânın yüz yetmiş dördüncü maddesine tatbîkan merkûmûndan Rupen'in mazanna-i sû-i takımdan olması cihetiyle yedi ve diğerlerinin üçer sene müddetlerle küreğe konulmalarına hükm olunmuş ve tedkîkât-ı temyîziyye bi'l-icrâ sû-i zann eshâbından bulunmak esbâb-ı müşeddededen add olunmuş ise de esbâb-ı şiddetin yâ mûcib-i cezâ olan fi‘le ta‘alluk etmesi ve yâhûd ta‘kîbâtı mûcib olan fi‘lin ta‘addüd eylemesi ve yâhûd cürmün mükerrer olması sâbit olmak sûretiyle kânûniyyeti elzem idüginden bu cihetden dolayı Rupen hakkında olan hükmün nakzına ve diğer mahkûm-ı aleyhim Kaspar ve Ohannes ve Artin'ler hakkındaki hükmün tasdîkine Mahkeme-i Temyîz'in 27 Kânûn-ı evvel sene 1310 târihli ve üç bin sekiz yüz numaralı i‘lâmıyla karâr verilmiştir.

Sû-i kasd teşebbüsünde ve Devlet-i Aliyye'nin İslâm ve Ermeni tebe‘a-i sâdıkası miyânına ilkâ’-ı fesâd ile Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı ihtilâl maksad-ı mefsedet-kârânesinde bulunmalarından dolayı cinâyetle ithâm olunan eşhâsın Van vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince vicâhen ve gıyâben cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde eşhâs-ı merkûmeden Makışyan Mıgırdıç **[43]** ve Ürekli Keşiş Serkiz veled-i Manuk ve tüccâr Kigork veled-i Evans ve Şemanslı Karabet'in

fesâd cem‘iyyeti erkân-ı ru’esâsından olup içlerinden merkûm tüccâr Kigork'un [sû-i] kasdda bulunduğu ve Agop ve Boğazkesenli Avak ve Bakazar ve Avadis ve Sitrak'ın dahi cem‘iyyet-i mezkûre efrâdından oldukları sâbit olmasına mebnî ru’esâ-yı merkûmenin kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeylinin fıkra-i ûlâsına tatbîkan i‘dâm olunmalarına ve Agop ve Bakazar ve Evans ve Avadis'in zeyl-i mezkûrun fıkra-i sânîsine tevfîkan altışar ve Strak'ın dahi beş sene müddetle küreğe konulmalarına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in Kânûn-ı evvel sene 310 târih ve üç bin yüz yetmiş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Varna'da bulunduğu sırada Devlet-i Osmâniyye ve millet-i necîbe-i İslâmiyye aleyhinde tefevvühât-ı nâ-becâda bulunduğu ve Varna'daki Ermeni ihtilâl komitelerinden birinin a‘zâsından olduğu ve Ruscuk ve Marsilya ve Londra'daki diğer komiteler ile icrâ-yı muhâbere etmekde idügü ve serbestî-i millî hakkında kiliselerde va‘z u nasîhat olunmasını papaslara tavsiye eylediği ve Varna tüccâr vekîli Mike Efendi'yi darb ve tahkîr ettiği ve Taş Han'da vâkı‘ odasında zuhûr eden evrâkdan Ermenice hurûf ve Türkçe ibâre ile muharrer birinin Hükûmet-i Seniyyeyi bi't-takbîh Devlet-i Aliyye'nin Ermeni tebe‘asını Hükûmet-i Seniyyeden tebrîd ve isyâna teşvîk yolunda elfâz-ı mefsedet-kârâneyi hâvî olduğu anlaşılmasından dolayı maznûnun-aleyh olan Talaslı Kaspar Gülbenkyan'ın Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesi'nde cereyân eden muhâkemede mücrimiyyeti sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesinin fıkra-i ahîresi hükmüne tevfîkan nefy-i ebed cezâsıyla mücâzât edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 30 Eylül sene 1307 târih ve yedi yüz seksen bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Erzincan sancağında Kuruçay kazâsına tâbi‘ Armudan-ı Sağîr karyeli Ohanyan Artin oğlu Çulha Nişan'ın efkâr-ı muzırra eshâbından olup tebe‘a-i sâdıka-i şâhâneyi yek diğeri aleyhine mukâteleye tahrîk yolunda evrâk-ı fesâdiyye neşr etmek fi‘linden dolayı livâ-i mezkûr Bidâyet Cezâ Mahkemesince cereyân eden muhâkeme netîcesinde mücrimiyyeti sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesinin fıkra-i ahîresine tevfîkan mü’ebbeden nefy olunmasına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in **[44]** 23 Teşrîn-i evvel sene 307 târihli ve bin altı yüz seksen üç numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Muş sancağında vâkı‘ Bağlı karyeli Ağacan nâm şahsın Rusya memâlikinden avdetinde memâlik-i mahrûsa-i şâhâne ahâlîsini yek diğeri aleyhinde silâhlandırarak mukâteleye tahrîk ve iğvâ yolunda müteşekkil ittifâk-ı hafîye dâhil olup bu yoldaki harekât-ı mefsedet-kârâne erbâbının fikirlerine ittibâ‘ ve iştirâk ile maksadlarını beynlerinde söyleşerek karârlaştırılmış olduğu Erzurum İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince cereyân eden muhâkemede mücrimiyyeti sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin ikinci fıkrasına tatbîkan üç sene müddetle kal‘a-bend

edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 27 Teşrîn-i sânî sene 307 târih ve iki bin üç yüz dokuz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Muş sancağı havâlîsinde dolaşarak Ermeni ahâlîsinin ezhânını tahdîş ile emniyet-i dâhiliyyeyi ihlâl edenlerden firârî Damadyan Mihran'ın Ermeni cemâ‘atını Hükûmet-i Seniyye aleyhinde sihâhlandırmağa sâ‘î ve teşebbüsünde bulunduğu inde'l-muhâkeme tebeyyün etmekle kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeylinin birinci fıkrasına tatbîkan i‘dâmına ve Bogos ile Mardiros'un dahi merkûm Mihran'ın vesâyâ ve tenbîhât-ı fesâdiyyesini ahz ve telakkî ettikleri ikrârıyle sâbit olduğundan kânûn-ı mezkûrun elli sekizinci maddesinin fıkra-i ûlâsı hükmünce mü’ebbeden kal‘a-bend olunmalarına ve Mirho ve Aref ve Miko ve Mardiros ile Tono'nun Mihran'ın firârını teshîle delâlet ve mu‘âvenetde bulundukları tahakkuk ettiğinden mezkûr elli dördüncü madde zeylinin ikinci fıkrasına tevfîkan beşer sene müddetle kalebend edilmelerine dâir livâ-i mezkûr Bidâyet Cezâ Mahkemesi'nden sâdır olan hükmün Mirho ve Aref ve Mardo ve Bogos ve Mardiros'a âid ciheti Mahkeme-i Temyîz'in 17 Haziran sene 309 târihli ve dokuz yüz yirmi dokuz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Bâyezîd sancağı dâhilinde taşebbüsât-ı ihtilâl-cûyâneye cür’et eden firârî Nazarat ve Hayguni ve Tanos ve Parsih ve Muratyan Ohannes Totogili Artin ve Simonyan Kigork ve Avokahya ve Kandillili Vahan ve Berik oğlu İri ve Sökö oğlu Kirkor ve Baro veled-i Ohannes Mado veled-i Şeker ve Simon veled-i Kigork ve Makbuhan'ın tasavvur etdikleri **[45]** fesâdın esbâb-ı icrâ’iyyesini istihzâr etmek üzere ba‘zı ef‘âl ve tedâbîre teşebbüs eyledikleri ve Melik Ağa veled-i Bağdesar'ın karındaşı Vahan'ı kuvve-i nakdiyye ile tahlîs kaydında bulunduğu livâ-i mezkûr Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresinde cereyân eden muhâkemelerinde sâbit olduğundan Melik Ağanın cezâ kânûnunun altmış dokuzuncu ve diğerlerinin elli sekizinci maddelerine tatbîkan firârîlerin mü’ebbeden ve Parsih Muratyan [ve] Ohannes Kirkor'un ve Avokahya'nın ve Vahan'ın ve Artin'in ve Kigork'un ve Mardu ve Makbuh ve Simon ve Melik'in üçer sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve diğerlerinin berâ’atına dâir sâdır olan hükmün mevkûfîn hakkında olan ciheti Mahkeme-i Temyîz'in 15 Teşrîn-i sânî sene 1310 târihli ve iki bin beş yüz yirmi bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Memâlik-i mahrûsa-i şâhânede sâkin Ermenileri Devlet-i Aliyye aleyhine isyâna tahrîk ve teşvîk eden kunduracı Kirkor ve eczâcı Serkiz ve Kalos ve Ohannes ve Abraham ve Agop ve Haci Kirkor ve firârî Torkarabet'in Cinâyet Mahkemesinde cereyân eden muhâkemelerinde bunlardan Serkiz'in Patrik Efendi'ye tehdîd-âmîz mektup gönderdiği ve kunduracı Kirkor'un dahi mezkûr mektup mündericâtına vâkıf olduğu hâlde getirdiği ve Abraham'ın cem‘iyyet-i fesâdiyyenin husûlünü teshîl için şemsiye şeklinde silâh i‘mâl eylediği gibi Ohannes ve Agop ve Haci Kirkor ve

Torkarabet ile beraber cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olarak sâir Ermenileri devlet aleyhine isyâna teşvîk eyledikleri sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın yüz doksan birinci maddesine tevfîkan Serkiz'in sekiz ve Kirkor'un beş sene müddetle küreğe konulmalarına ve elli sekizinci madde-i kânûniyyenin ikinci fıkrasına tatbîkan ve gıyâben Torkarabet'in on beş ve Kalos ve Ohannes ve Abraham'ın beşer ve Agop ve Haci Kirkor'un dörder sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine dâir sâdır olan hükümlerden yalnız gıyâben mahkûm olan Torkarabet'den mâ‘adâsı Mahkeme-i Temyîz'in 22 Kânûn-ı evvel sene 1309 târih ve iki bin dokuz yüz yetmiş sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Harput'da vâkı‘ Çelebi Mahalleli Avasabyan Ohannes ve Sinamut Mahalleli Kasparyan ve diğer Ohannes'in Karahisâr-ı Şarkî'de **[46]** istîcâr etmiş oldukları mağazada merkûm Avasabyan Ohannes'e hitâben muharrer ve Atina'daki Hınçak İhtilâl Fırkası mührüyle mahtûm ve derûnu bir takım rumûzât ve ta‘lîmât ve tertîbât-ı mefsedet-kârâne ile mâl-â-mâl olarak bir kıt‘a mektup zuhûr edip bunun kendisine âid olduğunu Avasabyan Ohannes'in i‘tiraf etmesi ve diğer Ohannes'in dahi yek diğerine mübâyin ifâdâtda bulunması ciheti ve delâ’il ve emârât-ı sâire ile merkûmânın Hınçak Fırka-i İhtilâliyyesi meb‘ûslarından oldukları livâ-i mezkûr Bidâyet Cezâ Mahkemesince cereyân eden muhâkemelerinde sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi ilâvesinin birinci fıkrası hükmüne tevfîkan Avasabyan Ohannes ve Kasparyan ve diğer Ohannes'in i‘dâmlarına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 13 Temmuz sene 1310 târih ve bin yüz doksan dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Cem‘iyyet-i fesâdiyye erbâbından olmak cinâyetiyle ithâm olunan Sivas kasabası ahâlîsinden Kasap Nişan oğlu mekteb muallimi Karabet ve Trabzon Ermeni Mektebi muallimi Agop veled-i Misak'ın Sivas Mahkemesi Cezâ Dâiresince cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde, bunlardan Karabet'in erbâb-ı mefsedetden olduğu sâbit olmasıyla kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i sâniyesine tatbîkan üç sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve Agop'un dahi evrâk-ı fesâdiyye bir sûretle eline geçtiği hâlde hükûmete ihbâr etmeyip, nezdinde hıfz ettiği cihetle kânûn-ı mezkûrun altmış altıncı maddesinin zeylinin son fıkrasına tevfîkan bir sene müddetle haps olunmasına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 7 Teşrîn-i evvel sene 1309 târih ve iki bin yüz kırk üç numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[47] İkâmetgâhında evrâk-ı muzzırra zuhûr etmesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Koçgiri kazâsının Alakilise karyeli Hezar oğlu Varjabet Karabet'in Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde memâlik-i şâhânede Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı şûriş ve ihtilâl maksadına sâ‘î erbâb-ı fesâddan bulunduğu sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın iki yüz elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan beş sen müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan

hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 2 Haziran sene 309 târihli ve yedi yüz yetmiş dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

İkâmetgâhında evrâk-ı fesâdiyye bulunmasından dolayı cinâyetle ithâm olunan Merzifon'da mukîm Talaslı Hindi oğlu Agop'un Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresinde cereyân eden muhâkemesi netîcesinde memâlik-i mahrûsa-i şâhânede îkâ‘-ı şûriş ve ihtilâl fi‘line teşebbüs cürmünün mürtekibi olduğu sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeyline tevfîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 11 Kânûn-ı evvel sene 1310 târih ve üç bin iki yüz seksen numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Hânesinde evrâk-ı fesâdiyye zuhûr etmesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Sivas'ın Oğlançavuş Mahallesi'nden Deli Davidyan Hamparsum'un icrâ kılınan muhâkemesi üzerine kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeyline tatbîkan on beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir Amasya sancağı Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi'nden verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 17 Mayıs sene 309 târih ve altı yüz altmış üç numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Sivas'da Örtülü Pınar Mahallesi'nden ve mekteb muallimlerinden olup, harekât-ı fesâdiyyeye cür’etinden dolayı üç sene kal‘a-bendlik cezâsına mahkûm bulunan Kapikyan Karabet veled-i Kasap Nişan'ın Avrupaca neşredilmek üzere mu’ahharan evrâk-ı fesâdiyye dahi tertîb eylediği Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde sâbit olduğundan mücrimiyyetine ve kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeyli ile yedinci maddesine tatbîkan ve müddet-i mahkûmesinin inkızâsından i‘tibâren beş sene daha kal‘a-bend edilmesine ve on üçüncü madde-i kânûniyye mûcebince müddet-i cezâ’iyyesini ikmâl ettikden sonra zabtiye nezâreti altında bulundurulmasına dâir mahkeme-i mezkûreden sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Teşrîn-i evvel sene 1310 târih ve iki bin iki yüz yirmi yedi numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Sivas'da bir takım evrâk-ı fesâdiyye ile derdest olunan Doktor Karakin ve Amasya'nın Dârüsselâm Mahallesi'nden Barunak veled-i Oski ve Merzifon'un Erzincan Mahallesi'nden arabacı Minas veled-i Stepan ve Amasya'nın Bâyezid Paşa Mahallesi'nden kalaycı Kalost veled-i Ohan nâm şahısların Sivas Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresince **[48]** icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde bunlardan Barunak'ın erbâb-ı fesâddan olduğu sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve arabacı Minas ile Kalost'un dahi şirket-i fesâdiyye umûrunu idâre ettikleri tahakkuk eylediğinden, kânûn-ı mezkûrun altmış üçüncü maddesine tevfîkan merkûmânın beşer sene müddetle küreğe konulmalarına ve on üçüncü madde-i kânûniyye mûcebince müddet-i cezâ’iyyelerini ba‘de'l-ikmâl zabtiye nezâreti altında bulundurulmalarına ve Doktor

Karakin'in berâ'atına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Teşrîn-i evvel sene 1310 târih ve iki bin iki yüz on iki numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ermeni erbâb-ı mefsedetinden olmak töhmetiyle müttehem bulunan Sivas'ın Gemerek karyesinden Bedros veled-i Haçatur ve Aşcı oğlu Dikici Kirkor veled-i Artin ve Sirop ve Arakel nâm şahısların Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde merkûmlardan Bedros ile Kirkor'un erbâb-ı fesâddan ve ahâlîyi yek diğeri aleyhine isyâna tahrîk için teşekkül eden komite efrâdından oldukları ve Sirop ile Arakel'in dahi merkûmânı ihfâ eyledikleri tahakkuk etmesiyle mücrimiyyetlerine karâr verildiği sırada, bunlardan Kirkor'un bir katil maddesine mu'âvenet ve Bedros'un dahi bir takım yafta ta'lîki ve cebren fi'l-i şenî' gibi mevâddan müttehem olanlara müşâreket ettiklerine dâir mahkemeye mazbata ve evrâk vürûd etmiş olduğundan, tevhîd-i muhâkeme kâ'idesine tevfîk-i mu'âmele olunmak üzere merkûmânın tahdîd-i mücâzâtlarının te'hîrine karâr verilmiş iken, merkûm Kirkor'un zikr olunan katle mu'âvenet mes'elesinden dolayı mu'ahharan muhâkemesi bi'l-icrâ berâ'atına karâr verilmiş olmasıyla mârru'z-zikr erbâb-ı fesâddan olmak fi'linden dolayı kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan beş sene müddetle kal'a-bend edilmesine ve Srop ile Arakel'in dahi kânûn-ı mezkûrun yüz yirmi birinci maddesine tevfîkan birer sene müddetle haps olunmalarına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 26 Teşrîn-i evvel sene 1310 târih ve iki bin üç yüz elli sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Yed ve hânelerinde evrâk-ı fesâdiyye zuhûr etmesi cinâyetiyle ithâm olunan Sivas'ın Akdeğirmen Mahallesi'nden Halamyan Kapril veled-i Artin ve karındaşları Misak ve Agop ile Fişenkciyan Mardiros veled-i Agop'un Sivas Mahkeme-i İstînâfiyyesi **[49]** Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde merkûmûnun îkâ'-ı fesâd için akd-i ittifâk ettikleri sâbit olmasıyla kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i sâniyesine tatbîkan Kapril ve Misak'ın dahi üçer sene müddetlerle kal'a-bend olunmalarına ve refîkleri Kirkor ve Mihran'ın da haps edilmelerine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 15 Kânûn-ı sânî sene 1309 târih ve üç bin yüz kırk yedi numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ermeni erbâb-ı fesâdından olmak cinâyetiyle ithâm olunan Amasyalı Tomayan Artin ve firârî Vahan ve Artin zevcesi Marnos'un Amasya Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresince vicâhen ve gıyâben icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinede, bunlardan Tomayan Artin'in vukû'-ı vefâtına mebnî hakkında hukûk-ı umûmiyye da'vâsının sükûtuna ve Vahan'ın erbâb-ı fesâd ve ihtilâlden bulunduğu ve Marnos'un dahi muhâbere-i fesâdiyyeye vesâtat eylediği sâbit olduğundan Vahan'ın kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeyline tatbîkan ve gıyâben i'dâmına ve Marnos'un dahi altmış altıncı madde zeyli mûcebince beş sene müddetle kal'a-bend edilmesine dâir sâdır

olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 8 Teşrîn-i sânî sene 1310 târih ve iki bin dört yüz seksen üç numaralı karârnâmesiyle tasdîk kılınmışdır.

Hânesinde zuhûr eden evrâk-ı fesâdiyye delâletiyle erbâb-ı fesâddan olmak cinâyetiyle ithâm olunan Tüfenkci oğlu Serkiz ile refîkleri mürâhık Arşak ve Karabet'in Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde merkûm Serkiz'in fesâd-âmîz şarkıları neşr etmek üzere nezdinde alıkoyduğu sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesinin fıkra-i ûlâsına tevfîkan bilâ-ruhsat barut satması sebeb-i şiddet tutularak on sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve refîki mürâhık Arşak'ın cünha derecesinde mahkûmiyyetine ve Karabet'in berâ’atına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 5 Nisan sene 310 târih ve iki yüz seksen numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Madde-i fesâdiyyeden dolayı cinâyetle ithâm olunan eşhâsın Sivas vilâyeti İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde eşhâs-ı merkûmeden Van vilâyetine tâbi‘ Çölemerik kazâsı muzâfâtından Nalata karyeli Papas **[50]** Melikzodi veled-i Haço ve Ohannes nâm-ı diğer Butan ve Haçatur veled-i Yuna'nın hâdim-i fesâd oldukları sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin ikinci fıkrasına tatbîkan üçer sene müddetle kal‘a-bend olunmalarına ve Kigork'un adem-i mes’ûliyetine ve eşhâs-ı sâirenin berâ’at-ı zimmetlerine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 4 Kânûn-ı evvel sene 1309 târih ve iki bin sekiz yüz dokuz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Divriği kasabasında sâkin Kafkak oğlu mektep hocası Toros veled-i Agop'un çocuklara ta‘lîm ve neşr etmek üzere bir takım fesâd-âmîz şarkılar kaleme alıp nezdinde alıkoyduğu bi'l-muhâkeme sâbit olmasıyla kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeyline tatbîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir Sivas vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresinden sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Nisan sene 310 târih ve iki yüz doksan numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Van vilâyeti polis efrâdından Şeyh Haydar-zâde Nuri Efendi'nin üçyüzsekiz senesi Teşrîn-i evvelinin beşinci gecesi vukû‘ bulan katlinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Misak oğlu Dikran'ın vefât eylemeleri cihetle diğerlerinin Van vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesince cereyân eden muhâkemeleri netîcesinde bunlardan Cerpaç Mahalleli Manuk veled-i Misak'ın firârî Terlemezyan Panos ve Avanes ve Haci Hiro ve çilingir Ohannes ile bi'l-müşâvere ta‘ammüden ve müştereken katl-i mezkûre cür’etleri ve Avadis veled-i Malkon ve Artin veled-i Abraham'ın dahi firâri refîkleri Nişan ve Karakin ve bâlâda isimleri muharrer müttehemlerle birlikte memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Hükûmet-i Seniyye aleyhine îkâ‘-ı şûriş ve ihtilâl etmek üzere müşâvere-i fesâdiyyede bulundukları ve bezci diğer Nişan'ın dahi hâl ve sıfatlarını bilerek merkûmûnu hânesinde ihfâ ile yataklık eyledikleri cümlesinin taht-ı

ikrârlarında olması ve merkûm Manok'un hânesinde bulunan baltanın maktûlün bacağındaki yaraya muvâfık olduğu tabîb raporunda beyân olunması emâresi ve emârât-ı sâire ile sâbit olduğundan ve kânûn-ı cezânın yüz yetmişinci maddesinde bir kimsenin ta‘ammüden kâtil olduğu tahakkuk ederse kânûnen i‘dâmına hükm olunur diye muharrer bulunduğundan, kâtillerin bu hükme tatbîkan i‘dâmlarına ve Avadis ve Artin ve Nişan ve Karaki'nin ru’esâ-yı erbâb-ı fesâddan **[51]** olmamaları haklarında medâr-ı tahfîf-i cezâ ahvâlden görüldüğünden kânûn-ı mezkûrun birinci bâbının birinci faslı ilâvesinin fıkra-i ahîresine tevfîkan ve Avadis ve Artin'in târîh-i tevkîflerinden ve Nişan ve Karakin'in giriftleri gününden i‘tibâren altışar sene müddetle kal‘a-bend edilmelerine ve bezci Nişan'ın dahi altmış üçüncü maddesinin fıkra-i ahîresi hükmünce altı sene müddetle küreğe konulmasına ve eşhâs-ı sâirenin berâ’atlarına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 14 Eyül sene 1309 târihli ve bin dokuz yüz on dokuz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Van'da ba‘zı Ermeni mütemevvilânı hânelerine tehdîd-âmîz pusula atılmasından dolayı gıyâben cinâyetle ithâm olunan eşhâsdan ve mu’ahharan derdest olunan Van'ın Camicoğlu Mahallesi ahâlîsinden Besik oğlu Besabinik Van vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresinde vicâhen icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde ittifâk-ı hafî teşkîl eden erbâb-ı fesâddan olduğu sâbit olmağla, kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin ikinci fıkrasına tatbîkan üç sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 9 Mayıs sene 1310 târih ve altı yüz yirmi bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk edilmişdir.

Asâyiş-i dâhilîyi ihlâl cinâyetiyle müttehem bulunan eşhâsın Bitlis Bidâyet Mahkemesince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde bunlardan Genç sancağına muzâf Göynük nâhiyesinde vâkı‘ Ogut karyesi ahâlîsinden rencber Kirkor veled-i Kaspar ve Hamparsum veled-i Melkön ve Haçik veled-i Mardiros ve Serkiz veled-i Kirkor ve Sahak veled-i Bogos ve Muses veled-i Mardik ve Ohannes veled-i Arakel ve kâhya Agop veled-i Ohannes ile firârî Malkon ve Artin'in cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından oldukları sâbit olduğundan kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i sâniyesine tevfîkan ve mevkûfların târîh-i tevkîflerinden ve firârîlerin giriftlerinden ibtidâ’en Kirkor ve Hamparsum'un hânelerinde evrâk-ı fesâdiyye zuhûrunun sebeb-i şiddet addiyle altışar ve diğerlerinin üçer sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine ve Manuk ve Artin'in ve İrkö'nün derecât-ı mütefâvitede haps olunmalarına ve diğerlerinin berâ’atlarına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 31 Mayıs sene 1310 târihli ve sekiz yüz yetmiş bir numaralı karârnâmesiyle tasdîk kılınmıştır.

[52] Siird sancağına tâbi‘ Kepekyan karyeli Kiragos oğlu râhib Agop'un evrâk-ı fesâdiyye nâşiri olduğu Erzincan sancağı Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde sâbit olmasından dolayı kânûn-ı cezânın elli

sekizinci maddesinin ikinci fıkrasına tevfîkan dört sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 26 Teşrîn-i evvel sene 307 târih ve bin dört yüz otuz iki numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Yedlerinde evrâk-ı fesâdiyye tutulmasından dolayı cinâyetle ithâm olunan Çemişkezek'in Ermeni Mektebi Muallimi Atamyan Bedros ve refîki Toros'un Erzurum İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcisinde sâbit olan cürmlerine göre kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin ikinci fıkrasına tatbîkan Bedros'un on ve bi'n-nisbe ef‘âl-i mebhûsesi hafîf olan Toros'un dahi altı sene müddetlerle kal‘a-bend edilmelerine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Eylül sene 307 târihli ve beş yüz otuz sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Yedinde evrâk-ı fesâdiyye tutulmasından dolayı cinâyetle ithâm olunan Eğin'in Kemerke karyesi ahâlîsinden Karabet oğlu eczâcı Nişan'ın Erzincan sancağı Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde evrâk-ı fesâdiyyeyi hem-mesleği olanlara bi'l-i‘tâ okutup me’âlini neşr ve fesâda da‘vet eylediği sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesinin fırka-i ahîresine tevfîkan mü’ebbeden nefy olunmasına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 27 Teşrîn-i sânî sene 1305 târih ve bin yedi yüz seksen sekiz numaralı karârnâmesiyle tasdîk edilmişdir.

Zeytun hâdisesinden dolayı müttehem eşkiyâya yataklık etmek cinâyetiyle ithâm olunan Frensi karyeli Derohan oğlu İsabin'in Mar‘aş sancağı Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde fi‘l-i mezkûre cür’eti sâbit olmasından nâşî kânûn-ı cezânın altmış üçüncü maddesi zeyline tatbîkan küreğe konulmasına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 31 Mayıs sene 310 târih ve sekiz yüz altmış beş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[53] Hânesinde bir takım evrâk-ı fesâdiyye bulunmasından dolayı cinâyetle ithâm olunan Diyârbekir'in Fatihpaşa Mahallesi'nden Çakucıyan Kigork veled-i Karabet'in Diyârbekir Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde merkûmun erbâb-ı fesâddan olmakla beraber bir takım resâ’il ve evrâk ve mekâtib-i fesâdiyyeyi neşr etmek üzere nezdinde hıfz ettiği sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi ilâvesinin fıkra-i ûlâsına tatbîkan dokuz sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 12 Teşrîn-i evvel sene 1310 târih ve iki bin iki yüz kırk dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk edilmişdir.

Ermenileri devlet aleyhinde tahrîk eder sûretde hânesinde bir takım evrâk-ı fesâdiyye zuhûr etmesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Juryan Samuel veled-i Ohan'ın Diyârbekir Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemesi

netîcesinde fesâd-âmîz şarkılarla risâleyi neşr etmek üzere hıfz eylediği sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeylinin fıkra-i ûlâsına tevfîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 19 Ağustos sene 1310 târih ve bin yedi yüz on dört numaralı karârnâmesiyle tasdîk kılınmışdır.

Yedlerinde evrâk-ı fesâdiyye bulunmasından dolayı cinâyetle ithâm olunan eşhâsın Adana İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresince vicâhen ve gıyâben icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde eşhâs-ı merkûmeden Adana'da Abkaryan Mektebi muallimi on sekiz yaşlarında Sakat Tosyan Yervant'ın evrâk-ı mezkûreyi bi't-tertîb mekteb çocuklarına kırâ’atla neşr ettiği sâbit olmasına mebnî, kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesi zeylinin fıkra-i ûlâsına tatbîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine ve evrâk-ı mezkûrenin ihfâsında merkûma şerîk-i cürm olarak hükûmet me’mûrlarına vermeyip yedlerinde hıfz etmelerinden nâşî hareketleri cünha derecesinde kalan Ağcayan Kirkor ile firârî Balyan Kirkor ve Seheryan Karabet'in dahi zeyl-i mezkûrun fıkra-i ahîrasına tevfîkan on beşer mâh haps edilmelerine ve Boyacıyan Ohannes ve diğer Ohannes ve Badikyan Agop'un da berâ’atlarına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 14 Teşrîn-i evvel sene 1309 târih ve iki bin iki yüz otuz yedi numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[54] Devlet-i Aliyye'nin emniyyet-i dâhiliyyesini ihlâl ve tebe‘a-i sâdıka arasında ilkâ-yı fesâda teşebbüs eylemek fiilinden dolayı gıyâben mahkûm olanlardan mu’ahharan derdest olunan Haçinli Hamparsum veled-i Karabet'in Adana vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresinde vicâhen icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde vicâhen mahkûm olan Karakin Ajuryan ve sâirleriyle ef‘âl-i fesâdiyye söyleşilip karârlaştırıldığı sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i sâniyesine tatbîkan üç sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir lâhık olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 1 Şubat sene 1308 târihli ve dört bin kırk numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

İnegöl kazâsının Yenice nâhiyesinde kâ’in Ermeni mektebi şâkirdânına efkâr-ı fâsideyi hâvî manzûmeler ta‘lîm ve tedrîs ettirmek fi‘ilinden dolayı cinâyetle ithâm olunan muallim Avakim ve Ohannes Efendilerin Ertuğrul sancağı Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresince icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde fi‘l-i mezkûra cür’etleri sâbit olduğundan, kânûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i ûlâsına tatbîkan mü’ebbeden kal‘a-bend olunmasına dâir verilen hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 3 Kânûn-ı evvel sene 1308 târih ve üç bin beş yüz altmış üç numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından bulunmak cinâyetiyle ithâm olunan kitapçı Aleksan ve Bitlisli kahveci Nazaret ile firârî Leon'un Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesi'nde vicâhen ve gıyâben icrâ kılınan muhâkemeleri netîcesinde kânûn-ı

cezânın elli dördüncü maddesi zeylinin ikinci fıkrasına tevfîkan merkûmlardan mevkûf Nazaret'in târîh-i tevkîfinden ve Leon'un girifti gününden i‘tibâren beşer sene müddele kal‘a-bend edilmelerine ve Aleksan'ın berâ’atına dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 5 Kânûn-ı evvel sene 1307 târih ve iki bin yüz yetmiş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Gözyaşları ve Sefâlet ünvânıyla Ermenice bir risâle-i fesâdiyye te’lîf ve neşr eylemesinden dolayı cinâyetle ithâm olunan Ermeni râhiblerinden Âsitâneli Bogos Natanyan'ın Dersa‘âdet Mahkeme-i Cinâ’iyyesince icrâ kılınan muhâkemesi netîcesinde fi‘l-i mezkûra ictisârı ikrârı ve emârât-ı sâire ile tahakkuk etmesiyle kânûn-ı cezânın altmış altıncı maddesine tevfîkan nefy-i ebed cezâsıyla mücâzât edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 19 Şubat 1305 târih ve iki bin altı yüz altmış numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

[55] Havâlât-ı askeriyye sahtekârlığı ile mahkûmen mahbûs bulunan birâderi Haci Avadis'i görmek üzere hapishâne-i umûmîye gittiği sırada üzerinde ve ahîren bi't-taharrî hânesinde bir takım evrâk-ı fesâdiyye bulunmak ve binâ’en-aleyh cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olmak cinâyetiyle ithâm edilmiş olan ayak sarrafı Vanlı Bağdesar veled-i Serkiz'in Dersa‘âdet Cinâyet Mahkemesince cereyân eden muhâkemesi netîcesinde hapishâne-i mezkûreye gittiğinde ale'l-usûl kapıcıya tevdî‘ ettiği evrâk miyânında bulunup mahv etmek için ağzına attığını i‘tirâf ve me’âlini te’vîle kıyâm eylediği Ermenice bir mektubun tercemesine nazaran bunun memâlik-i şâhânede îkâ‘-ı ihtilâl mekâsıd-ı bâtılasını tervîc için teşekkül edip Ermeni cemâ‘atını Hükûmet-i Seniyye aleyhine tahrîk ve iğvâ etmek gibi bir takım harekât-ı ihtilâl-cûyâneye teşebbüs eden cem‘iyyet-i fesâdiyye a‘zâsından biri tarafından yazıldığı ve bu vechile Bağdesar'ın dahi cem‘iyyet-i mezkûre efrâdından olduğu tahakkuk etmesiyle, kânûn-ı cezânın elli dördüncü maddesi zeylinin ikinci fıkrasına tevfîkan beş sene müddetle kal‘a-bend edilmesine dâir sâdır olan hüküm, Mahkeme-i Temyîz'in 1 Kânûn-ı evvel sene 1306 târih ve iki bin yüz elli beş numaralı karârnâmesiyle tasdîk olunmuşdur.

Ermeni ru’esâ-yı erbâb-ı fesâdından Rusyalı Badrikof'un riyâseti altında mukaddemâ Dersa‘âdet'de “Hınçak” Komitesi'nin “Dersa‘âdet Şu‘besi” nâmıyla teşekkül etmiş ve zâbıtaca ol vakit keşf edilmiş olan sû-i kasd komitesinin tahkîkatı sırasında komitenin en ehemmiyetli bir şu‘besi de Trabzon'da “Maramyan” isminde bir müfsidin taht-ı riyâsetinde müteşekkil ve Dersa‘âdet komitesiyle münâsebet-i kaviyye ve muhâberât-ı mühimme-i fesâdiyyede bulunduğu ve H i r e n i k gazetesi muharrirlerinden Arpiyar Arpiyaryan tertîbât-ı fesâdiyye için müteveffâ Piskopos Horen Narya ile Tiflis'e gidip “Arzuni” ve buna mümâsil ru’esâ-yı erbâb-ı fesâd ile görüşdükden sonra Dersa‘âdet'e avdet ettiği sırada bi'l-hâssa Trabzon'a uğrayarak merkûm Maramyan ile komisyoncu Erzincanlı “Şvarş”ın hânesinde mülâkat ve icrâ-yı

müzâkerâtda bulundukları tezâhür etmesiyle merkûmân Maramyan ve Şvarş dahi ol vakit evrâkıyla Dersa‘âdet'e celb olunarak icrâ kılınan tedkîkât esnâsında Sivas ve Merzifon ve havâlîsinde vukû‘ bulan hâdisâtın mürettiblerinden Rusyalı “Şemavun”un dahi mezkûr Trabzon komitesiyle muhâberesi olduğu zuhûr eden evrâkdan bunların **[56]** mu‘âmelât ve harekât-ı fesâdiyyeye cür’etleri tahakkuk etmesine ve merkûm Maramyan ise ru’esâ derecesinde bulunmasına binâ’en ve idâreten Akkâ Kal‘ası'na nefy ve teb‘îd edilmiş ve Arpiyar ve Şvarş dahi diğerleri miyânında afv-ı âlî-i cenâb-ı hılâfet-penâhîye mazhariyetle salıverilmişdir.

Ermeni erbâb-ı fesâdı tarafından îkâ‘-ı harîk için ihzâr edilmiş ve Ohan nâmında bir Ermeni tarafından hükûmete teslîm olunmuş olan eczâ-i nâriyyeden hâmız-ı azot ve hâmız-ı kibrit ile gliserinden mürekkeb nev‘inin kimler tarafından i‘mâl kılınmış ve merkûm Ohan tarafından ne sûretle ele geçirilmiş olduğunun ve teferru‘ât-ı sâiresinin zâhire ihrâcı zımnında Sivas vilâyet-i aliyyesince ta‘mîk-i tahkîkâta devâm edilmekde bulunmuşdur.

NETÎCE

Dört sene evvel Rusya devlet-i fahîmesinin Dersa‘âdet Sefâret Kançılaryası tarafından bi't-tasdîk mühr-i resmî ile tahtîm edilmiş olduğu hâlde Bâb-ı Zabtiye'de mahfûz olan sâlifü'l-arz risâle ve programlar mevâdd-ı mütercimesiyle bunlara tevfîkan icrâ edilmiş ve mütecâsirleri kânûnen mehâkim-i adliye huzûrunda gerek ikrâr-ı cinâyet ve gerek mezheb işlerinin tasdîk ve şehâdetleriyle mahkûm olarak kâffe-i icrâ’âtı kânûnen sâbit bulunmuş olan cinâyâtdan ma‘lûm olduğu üzere Ermeni fesâdı nâmı verilen şekâvetler hukûk-ı şahsiyye ve hürriyyet-i mezhebiyyece sâir sunûf-ı tebe‘a-i gayr-i müslime-i şâhâneden bir gûnâ farkları olmayan ve bi'l-akis Hükûmet-i Seniyyenin kâffe-i şu‘ûbât idâresinde ve hattâ mu‘azzamât-ı umûr-ı devlette bile istihdâmları hâ’iz oldukları emniyyetin derecâtını isbâta kâfî bulunan Ermenilerin idâre-i hükûmet-i saltanat-ı seniyyeden şikâyetle bir hükûmet-i diğer teşkîli maksadına müstenid olmayıp ve tebdîl-i idâre-i hükûmetden hâsıl olacak nedâmet dahi Bulgaristan ve Hindistan ve emsâli mahaller ahâlîsinin ahvâliyle mezkûr risâlede isbât edilmek istenilip teşebbüsât-ı ihtilâl-kârâneden maksûd-ı aslî taksîm-i emvâl-i umûmiyye ile ağniyâ ve fukarânın servetce müsâvât-ı kâmilede bulunmaları kaziyyesi idüğü sâbit olarak, **[57]** şu hâlde Ermeni teşebbüsât-ı fesâdiyyesi mü’essisleriyle vesâ’it-i icrâ’iyyesine ne nazarla bakılmak ve bunların mekâsıd-ı asliyyeleri îcâb-ı hikmet-i medeniyyete muvâfık olup olmadığı ona göre ta‘yîn kılınmak maddeleri erbâb-ı insâfın mahkeme-i vicdânlarına ihâle olunmak eslem-i tarîk-i adâlet olup, husûsıyla Londra ve Amerika'da bulunan ve erbâb-ı mefâsidin ru’esâsından olan Ermeni anarşistlerinin Avrupa anarşistleri mesleğini dahi fersah fersah geçmiş olduklarını isbât için Amerika'nın New York şehrinde Kumkapı

hâdisesinin dördüncü sene-i devriyyesi şenliği icrâ olunduğu esnâda Amerika'daki Hınçak Komitesi a‘zâsının re’îsi bulunan Nişan Karabetyan tarafından Boston şehrine mülhak Alin şehrinde vukû‘ bulan bir “miting”de hükûmet ve diyânet ve nikâhın nev‘-i beşere bir ağırlık olmasından dolayı kaldırılması lüzûmuna dâir îrâd edilmiş olan nutkun yine Avrupa'da neşr olunan Ermeni ihtilâlci gazetelerinden “Armenia” nâmındaki gazetenin yirmi beş Ağustos sene 1894 târihli nüshasında dahi alkışlarla neşr edilmiş olması sâlifü'l-arz risâle ve programların teşkîl eylediği delâ’ile ilâveten şâyân-ı dikkat olmak üzere arz olunur:

Ermeni Müfsidlerinin Efkârı Anarşistlikten Başka Bir Şey Olmadığını İsbât İçin Ahîren Romanya Hükûmetince Derdest Edilip Romanya Gazeteleri Tarafından İ‘lân Olunan Vartan Papasyan ve Refîki Hakkında Tahkîkât Netîcesi Dahi Delâ’il-i Kâfiyyeden Ma‘dûd Olmasıyla Ol Bâbdaki Tahkîkât ve Romanya Gazeteleri Makâlâtı

“Cenevre” anarşist cem‘iyyetine mensûb Ermeni anarşistlerinden “Vartan Papasyan” nâmında birinin Romanya'da bulunan Ermenilere telkînât-ı muzırrada bulunmak ve fesâda müte‘allık programlar tevzî‘ etmek üzere Londra'daki “Truşak” nâm Ermeni gazetesi idâresi tarafından hâmiline i‘timâd olunması tavsiyesini hâvî yazılmış bir mektup ile Rusya memâlikinde verilmiş bir İran pasaportunu hâmilen ve ahîren Romanya'ya gelerek Bulgaristan ahâlîsinden ve anarşistlerin **[58]** en tehlikelilerinden olup mukaddemâ Fransa'da iki sene hapis cezâsına mahkûm ve İsviçre ve Belçika'dan dahi matrûd olduğu hâlde Romanya'da ikâmet eden “Stoyanof” ile birleştiği ve Romanya'dan sonra Stoyanof tarafından i‘âne-i nakdiyye i‘tâsıyla merkûmun Dersa‘âdet'e gönderileceği Bükreş Sefâret-i Seniyyesince tahkîk kılınarak merkûm Kalas'da zâbıta-i mahalliyyece tevkîf ve üzerindeki evrâk-ı muzırra zabt ve müsâdere ettirilmiş ve Romanya Hükûmetince icrâ kılınan tedkîkât-ı istintâkıyye üzerine her ikisinin de anarşist gürûhundan oldukları ve şarkta bir anarşist merkezi teşkîli fikr-i fâsidinde bulundukları resmen sâbit olmasıyla bunların Romanya memâlikinden dahi tard ve teb‘îdlerine hükûmetce karâr verilerek merkûmândan Vartan Papasyan'ın Londra'ya ve Stonayof'un dahi Ruscuk'a gittikleri sefâret-i müşârün-ileyhânın iş‘ârât-ı resmiyyesiyle Romanya evrâk-ı havâdisinden Konstinasyonel ve Responal ve Çara gazetelerinin neşriyât-ı vâkı‘asından anlaşılmış ve mezkûr gazetelerin zîrdeki tercemelerinde musarrah olduğu üzere Ermeni erbâb-ı fesâdının zâten menvî-zamîrleri olan ve evvel ve âhir elde edilen programlarla sâbit bulunan anarşistlik fikrinin takviyesi-çün Avrupa anarşist cem‘iyyetlerine intisâb ederek cem‘iyyetler tarafından da asıl anarşistlerin refâkatlerine gönderilmeleri ve onlar tarafından dahi mu‘âvenât-ı nakdiyye ile öteye beriye sevk ve istihdâm olunmaları ve bâ-husûs anarşist Stoyanof'un refâkatinde nâşir-i fesâd olmak üzere daha pek çok gençler müstahdem olup ba‘zı şehirlerde anarşist acenteleri teşkîli tasavvurunda

bulunulduğu cihetlerinin tedkîkât-ı resmiyye sırasında meydana çıkması dahi Ermeni erbâb-ı fesâdının mekâsıd-ı zahîreleri tahtında ihtifâ eden efkâr ve mekâsıd-ı esâsiyyelerinin sırf anarşistlikden ibâret olduğunu müsbit ve delâ'il-i ciddiyyeden bulunmuşdur.

Konstinosyonal Gazetesinin 9/12 Kânûn-ı Evvel Sene 94 Târihli Nüshasında Münderic Bendin Tercemesidir

Şu sırada mahkeme Ermeni müfsidleriyle anarşistlerin dahl ve iştirâklerini müş'ir ve oldukca garîb bir da'vânın fasl **[59]** ve ru'yetiyle iştigâl etmektedir. Erbâb-ı fesâddan olduğu ihbâr olunan ve sahte pasaportu hâmil olduğu hâlde Dersa'âdet'e azîmet etmek üzere Bulgaristan'a geçmeye tasaddî' etmiş olan "Vartaloz Veston Papasyan" nâmında bir Ermeni "Koverlos" Kalas prefeliği tarafından derdest ve tevkîf olunmuşdur. Pasaport, Mekteb-i Tıbbiye talebesinden Tenel nâmında bir Mûsevîye âid olduğu cihetle, işin mebde'i bi's-suhûle anlaşılmışdır. An-asl Bulgaristan ahâlîsinden ve etıbbâdan olup geçenlerde "Vasilovi" de hizmet-i tabâbete ta'yîn edilmiş olan Stoyanof tarafından verilen emir üzerine "Tenel"in pasaportu biraz iknâ ve ilzâm ve biraz da icbâr sûretiyle yine Mekteb-i Tıbbiye talebesinden "Zosim" tarafından alınmış idi. Bu iş Papasyan'ın def' ve teb'îdi sûretiyle çarçabuk fasl ve hasm olunabilir idiyse de hükûmetin emriyle Bükreş'de bir takım kesân istintâk altına alınmış ve sûret-i mahsûsada bu işe me'mûr edilen müstantık Mösyö Liloviçi Fransa'da iki sene hapis cezâsına mahkûm olarak, gerek oradan ve gerek Belçika ile İsviçre'den tard ve teb'îd kılınan en tehlikeli erbâb-ı fetretden "Stoyanof"un anarşistlerin bir nev'i râhibleri mesâbesinde olan Paris'deki "Hamon"ın taht-ı idâresinde olarak memâlik-i şâhânede bir anarşist cem'iyyeti te'sîsine çalışmakda olduğunu şimdiye kadar meydân-ı sübûta çıkarmışdır.

Stoyanof ile münâsebâtda bulunan bir çok gençler nâşir-i fesâd olmak üzere istihdâm olunuyorlar. Bunların üzerlerinde hakîkaten birer kütübhâne ıtlâkına sezâ olacak derecede anarşist âsârı bulunmuş olup, hattâ merkûmûn "Karapuntin"in âsârını şerh ve tevsî' etmişlerdir. Bunlar anarşist efkârını neşr ve telkînden mâ'adâ ara sıra Ermeni komitelerinin efkâr-ı fesâd-cûyânesine dahi hizmet ediyorlar. Binâ'en-aleyh Papasyan Cenevre'den Stoyanof yanına gönderilmiş ve merkûm anarşistlerle olan münâsebâtından bi'l-istifâde Papasyan'ın memâlik-i şâhâneye azîmeti için lâzım gelen mebâliği tedârik eylemişdir. Me'mûrîn-i âide Romanya'da ilk def'a olmak üzere vukû' bulan bu işi kemâl-i dikkatle ta'kîb eylemektedirler.

[60] Çara Gazetesinin 14 Kânûn-ı Evvel Sene 94 Târihli Nüshasında Münderic Makâlenin Tercemesidir

Ermeni erbâb-ı fesâdından Papasyan nâm şahıs kısa boylu mütenâsibü'l-a‘zâ genç bir adam olup, be-gâyet gayyûr gibi görünüyor. Lisân-ı mâder-zâdından mâ‘adâ biraz İngilizce ile Fransızca tekellüm eder. Merkûm talebeden olup, muhtelif mekteblerde bulunmuşdur. Papasyan'ın müddet-i medîdeden beri Ermeni da‘vâsının mürevvici bulunduğu ma‘lûm olan Gladston'a ahîren efkâr-ı mefsedet-kârâne ile memlû bir mektup irsâl etmiş olan Londra Ermeni Komitesi ile dahi münâsebâtı vardır. Merkûmun üzerinde fesâd-âmîz bir çok resâ’ilin asıllarıyla tercemeleri ve “Karaputkin Reklos Jan Gramala Testemala” ve sâirenin muharrerâtı zuhûr etmiş ve bunlar miyânında genç Romanya anarşistlerinin bir çok mektupları dahi zuhûr ile beraber evrâk-ı mezkûrenin en mühimi Şarkda bir anarşist merkezi teşkîline müte‘allık mufassal bir plandır. Evrâk-ı mezkûreden müstebân olduğuna göre “Las” ve Rusya için Kalas ve Sofya ve Varna ve Balkan şibh-i cezîresinin bir çok şehirlerinde bir takım anarşist acentaları teşkîli tasavvurunda bulunurlar imiş. Ruscuk'da zâten böyle bir acenta mevcûddur. İstintâka kemâl-i germî ile ve sûret-i hafiyyede devâm olunmakda olup, memleketimizde anarşistlik gibi bir şey olduğu cihetle bunun esrâr ve mâhiyyetini meydana çıkarmak güç bir şey olmayacaktır. Hey’et-i vükelâ ilk ictimâ‘ında işe serî‘an bir karâr vermek için bu mes’ele ile iştigâl edecekdir.

Responyol Gazetesinin 16 Kânûn-ı Evvel Sene 94 Târihli Nüshasında Münderic Makalenin Tercemesidir

Adliye Nezâreti tarafından vukû‘ bulan teklîf üzerine Meclis-i Vükelâ, Paraskiyosto Vapyanof ve Vartanz Papasyan Restim nâm şahısların Romanya'dan tard ve teb‘îdine karâr vermişdir. Sto Vapyanof bir Bulgar meb‘ûsunun mahdûmu olup, Fransa ve İtalya ve Belçika ve İsviçre'den tard ve teb‘îd edilmiş ve kendisince anarşist efkârını neşr için **[61]** ancak vatanı ile Avusturya'da kalmışdır. Merkûmun işbu iki memleketde ba‘zı şeyler yapmağa tasaddî edebilmesi pek de me’mûl değildir. Yirmi dokuz yaşında bulunan Papasyan, İran Devleti tebe‘asından bir Ermeni olup, bir İran pasaportu ile seyâhat etmektedir. Yâ Rusya ve yâhûd îkâ‘-ı şûriş ve fesâd zımnında hafiye me’mûru sıfatıyla gelmiş olduğu Cenevre'ye avdet edeceği melhûzdur.

Anarşist cem‘iyyetleri ile ittifâk-ı ittihâd eden Ermeni anarşistlerinin tahrîkât ve ifsâdâtı ahîren meydân-ı vuzûh ve hakîkata çıkarak bunların anarşistlik efkârını neşre ibtidâr ettikleri anlaşılmış olduğundan bi'l-cümle devletlerin artık bunlara karşı müsâmaha etmeyecekleri meczûmdur. Binâ’en-aleyh Papasyan Vartanz gibi eşhâsın karîben kendi memleketlerinden gayrı bir mahalde barınamayacakları derkârdır.

VARTAN PAPASYAN'IN NEZDİNDE ZUHÛR EDİP KALAS ZÂBITASI TARAFINDAN MÜSÂDERE EDİLMİŞ VE BİR NÜSHASI

BÜKREŞ SEFÂRET-İ SENİYYESİ'NDEN GÖNDERİLMİŞ OLAN PROGRAMLAR

"Ermeni İhtilâl Programı" Ser-levhasıyla 1894 Târihinde Viyana'da Tab' Olunan Ermenice Risâlenin Tercemesidir

Binsekizyüzdoksaniki Senesinde İctimâ' Eden Komitenin Mukarrerâtı

Nev'-i benî beşerin tarîk-i terakkîye kadem-nihâde oldukları zamandan beri tevârîh yazılmaktadır. İşbu tevârîhde hükümdârân ile erbâb-ı nüfûz ve iktidâr ve tebe'a ve berâyâ ve zaleme ile mazlûmînden bahs ola gelmiş ve el-ân dahi semere-i sa'y u gayretlerinden müstefîd olamayarak dûçâr-ı hüzn ü elem olan bî-çâregânın feryâd ü figânları ve kemâl-i debdebe ve saltanat ile evkât-güzâr olan **[62]** hükümdârânın âvâze-i meserret ve şâd-mânîleri işidilmekde bulunmuşdur. Şimdiye kadar devam eden şu hâlin ba'de ez-în devâm edemeyeceği i'tikâdındayız. Hükümdârânın ma'nen ve maddeten hâ'iz oldukları nüfûz ve iktidârın dûçâr-ı tezelzül ve erbâb-ı sa'y u gayretin muhâfaza-i hukûkuna nâ'il olmakda olduğunu görmekdeyiz. Bu ahvâl-i mehâsin-iştimâlin memâlik-i şâhânede dahi husûl-pezîr olması için kavânîn ve nizâmâtın fesh ve ilgâsıyla herkes semere-i sa'y u gayretinden bi-hakkın müstefîd olmak için yek diğerini idâre etmek usûlü vaz' olunmamalıdır. Lâkin arzu olunan şu ahvâle istikbâlde ne sûretle muvaffak olunabilir. Bir vakit nev'-i benî beşerin dûçâr oldukları beliyyeleri def' için hüküm-fermâ olan tefrikayı bertaraf edip müsâvât ve serbestî-i efkârı neşr ve ta'mîm etmek maksadıyla her türlü müşkilât ve muhâtarâtı göze alarak bir takım zevât zuhûr etmişdir. Bunlar efkâr-ı mahsûsalarını efrâd-ı nâsa telkîn ile mekâsıd-ı zâtiyyelerinin mukârin-i hakîkat olduğunu herkese anlatmak kâfîdir zannederlerdi. Mürûr-ı ezmine ile bu fikir diğer efkâra mübeddel olmuş ve tervîc-i efkâr uğruda pek çok adam diyâr-ı ademe gitmişdir. Lâkin biz görüyoruz ki nev'-i beşerin bir kısmı kendilerine kanâ'at gelinmesi lâzım iken menâfi'-i mahsûsalarına halel geleceği cihetle bir türlü iskât olunmuyorlar. İngiltere'nin terbiyeli lordlarını İrlanda ahâlîsini tazyîk ederek soymakdan ve ma'lûmâtlı fabrikatörleri amelenin hakkını ibtâl etmekden ve bizim bey ve ağalarımızı kurâ ahâlîsini tazyîk ve rencîde eylemekden vaz geçmeğe iknâ' etmek mümkün müdür? Nev'-i beşerin dûçâr-ı tazyîk olan kısmı tebdîli inkâr ile daha ziyâde nâ'il-i serbestî olamamakda olmasına nazaran bu bâbda kuvve-i maddiyye lâzımdır. Lâkin bu kuvve-i maddiyye def'aten hâsıl olamayıp, bir takım usûl ve kavâ'idin tebdîline ve nizâmât-ı mevcûdenin ta'dîli ve ıslâhına mütevakkıfdır. Biz efkâr-ı cedîde eshâbının irâ'e ettikleri tarîkde kat'-ı mesâfe etmek istemeyiz. Ancak ahâlînin dûçâr olduğu mezâlim ve ta'addiyâtı enzâr-ı umûmiyyeye vaz' ile bunun esbâb-ı menşe'âtı ve nizâmât-ı mevcûdeyi tedkîk ve muhâkeme ile bizleri şu hâle giriftâr edenlere karşı bir aralık şedîden mücâdele etmeğe ve kavânîn ve nizâmât-ı hâzırayı tebdîl eylemek

isteriz. İmdi hâlimizin neye müncer olduğunu **[63]** tasrîh edelim. Müslümanlar memleketimizi istîlâ etdikden sonra bizi kâmilen tatht-ı tâbi‘iyyet ve esârete alarak dâimâ semere-i sa‘y u gayretimizden müstefîd olmak için efkâr-ı harb-cûyâneden bizi mahrûm ettiler. Ünvân ve asâletimizi kûşe-i nisyâna atıp kendileri o sıfatı hâ’iz oldular. İleride kendilerine karşı isti‘mâl ederiz havfıyla elimizden her türlü eslihayı alarak yerine sapan verdiler, hattâ bizi askerlikden mahrûm edip bedelât-ı askeriyye nâmıyla bir çok vergi tarh ettiler. En ziyâde ihtiyâcları olduğu bir zamanda bile bizden asker almıyorlar. El-hâsıl İyonlar, Ispartalılar nezdinde ne hâlde iseler, bizi de o hâle koydular. Bu bâbda tafsîlâtdan sarf-ı nazarla yalnız şurasını beyân ederiz ki, Isparta'da olduğu gibi şimdi dahi Müslümanlar ile milel-i sâire beyninde tefrika mevcûd ise de bu tefrika asrın îcâbâtından olarak bir dereceye kadar ta‘dîl olunmuşdur. Fakat kuvvet ve iktidâr sâyesinde yine tebe‘a-i gayr-i müslime hukûk-ı medeniyyenin pek çoğundan mahrûm ediliyor. Her hâlde Hükûmet-i Seniyyenin kuvvet vermek istediği tefrikayı bertaraf için idâre-i hâzırayı terk ile milel ve mezâhibin hukûkca müsâvâtını istihsâl eylemek lâzımdır. Memâlik-i şâhâne ahâlîsi beyninde terbiye ve ahlâk cihetinde tefâvüt mevcûd olup, çünki Kürdler tamâmıyla hâl-i bedeviyyetde bulunduklarından zirâatla meşgûl olan fukarâya düşmandırlar. Zürrâ‘ ise bunların şerrinden kendilerini muhâfazaya muktedir değildirler. Hükûmet-i Seniyye bu fakîrleri himâye edecek yerde Kürdleri teslîh ve teşcî‘ etmektedir. Müslümanlar memleketimize geldikleri zaman cümlesi asker idi. Hey’et-i hükûmet millet-i İslâmiyyeden mürekkeb olup, millet-i âhardan yalnız tebe‘a bulunmakda idi. Böyle cesîm ve yek-vücûd bir millet-i hâkime ağır bir kurşun gibi çalışkan ahâlînin üzerine yüklendi. Devlet-i Aliyye muntazan top ve nev-îcâd tüfenklerle mücehhez cesîm ordulara ve müte‘addid jandarmalara ve hafiyelere ve külliyetli mühimmât-ı harbiyyeye ve menfâlara mâlik olduğundan, işte bu kuvvetle herkesi tazyîk ediyor, buna karşı kim muhâlefet edebilir? Bunların önünü alabilmek için isyândan başka bir çâre olmadığından biz de buna çalışıyoruz. Çünki ribeka-i esâreti fekk ile idâre-i istibdâdiyyeyi mahv eylemek ve milel-i muhtelifenin hukûk-ı müsâvâtını te’mîn ile beraber matbû‘ât ve efkârın serbestîsini istihsâl etmek iktizâ ediyor. Ribeka-i esâreti fekk ile **[64]** herkes başlıbaşına idâre olmak ve hukûk-ı medeniyyeyi istihsâl eylemekle maksadımıza nâ’il olamayız. Bunlar husûlünü arzu ettiğimiz şeylerin bir kısmıdır. Hâlbuki erbâb-ı sa‘y u gayretin menâfi‘ini muhill bir kuvvet vardır. Bu kuvvet her ne kadar nizâmât-ı mevcûde sâyesinde evvelkine nisbetle gevşemiş ise de yine idârece kâ‘ide-i müsâvâta ri‘âyet olunmamakda ve çünki adem-i müsâvât mahsûlât-ı arziyyenin teksîri sırf sanâyi‘ ve mu‘âmelât-ı ticâriyyenin terakkîsi sâyesinde gerek memleketimizde ve gerek mahall-i sâirede çalışmakla istihsâl olunan servet ve yesârdan neş’et eylemektedir. Akçe mu‘âmelât-ı dâd ü sitedin tahsîli maksadıyla ihdâs olunmuş iken şimdi türlü türlü işlerde isti‘mâl olunuyor. Sâhib-i servet olanlar erbâb-ı nüfûz ve iktidâr misillü kendileri çalışmayıp yüzlerce âdemleri ma‘iyyetinde istihdâm ile

kendileri kemâl-i huzûr ve râhatla imrâr-ı evkât etmekdedirler. Biz de tedrîcen kesb-i servet ile istikbâllerini te'mîn edebilmiş olanlar şâhrâh-ı terakkîde hatve-endâz olan memâlikde olduğu gibi umûr-ı idâreye karışmayıp ücretli amele istihdâmıyle arâzisini i'mâr ve fabrikalar ihdâs eden erbâb-ı servete makîs olmayıp yalnız ticâret ve ağır fâizle para ikrâz ederek müstefîd olurlar. Bunların derece-i servetleri ise pek mahdûddur İşte bu misillü murâbahacılar fukarâ-yı ahâlîyi soymakda ve nâ'il oldukları müsâ'adâtdan bi'l-istifâde vergileri fukarâya tahmîl etmektedirler. Erbâb-ı ticâret ile zarar ve ziyâna dûçâr ve zevk u sefâya mübtelâ olanların cümlesi bunlara mürâca'ata mecbûrdurlar. Hükûmet-i Seniyye mesârıf-ı zarûriyye ve fevka'l-âdesini kapatmak için emâneten idâre usûlünü lağv ederek a'şâr ve sâireyi bunlara ilzâm ediyor. Şu zamanda akçe öyle bir kuvvet kesb etmişdir ki buna ağniyâ ve fukarâ cümlesi rû-yı mutâva'at göstermektedir. Akçe hiç bir millete mensûb olmadığı cihetle ne Türk ne Kürdü ve ne de Ermeniyi tanımaz. Ve hak ve insâfa galebe eder. Kadîm hânedânları zîr ü zeber edip beynlerinde tefrika düşürmeğe âlet olmaktadır. Akçe her nerede tekessür ederse orada müsâvâtı ihlâle ve erbâb-ı servetin adedini taklîl ile kuvvet-i lâ-yemût geçinmekde olan bir takım amelenin tekessürünü bâdî oluyor. Biz şu hâle karşı mevcûd olan esâsı **[65]** muhâfaza etmekle beraber servet-i umûmiyyenin tezyîdi ve halkın semere-i sa'y u gayretlerinden istifâdesi cihetlerine çalışmakdayız ki, kesb-i terakkî eden memâlikde tehyi'e olunan "Belduriyeler" nâm cem'iyyet-i fesâdiyyeye dâhil olalım. Çünki ahâlîyi tâkat-fersâ bir idâreden kurtarmak ve tarîk-i terakkîye idhâl etmek için isyândan başka çâre yokdur. Bu isyân sâyesinde herkes semere-i sa'y u gayretinden müstefîd ve can ve mallarından emîn olabilir. Ma'ârifce terakkî etmiş olan memâlikin târihi nazar-ı mütâla'aya alınacak olur ise ahâlînin idâresi hâ'iz-i nüfûs ve iktidâr olan bir kısma terk ve ihâle olunduğu takdîrde bi't-tabi' hâsıl olacak maddî ve ma'nevî bir kuvvet ile velev ma'ârife mebnî olsun, ahâlînin bu kısma esîr olup idârenin sû-i mu'âmelâtından bîzâr oldukları ve nev'-i beşerin öteden beri icrâ olunmakda olan mu'âmelât-ı vahşiyâne ile muğâyir-i kâ'ide-i müsâvât olan ahvâlden bir dereceye kadar kurtuldukları görülüyor. Şimdi ahvâl-i meşrûhayı nazar-ı i'tibâra alarak i'lân-ı isyân ile memâlik-i şâhânede meskûn Ermenilerin politikaca hukûk ve serbestî-i idâresini istihsâl için mevâdd-ı âtiyyenin icrâsına karâr verdik. Şöyle ki:

1. Müstakillen Ermeni idâre me'mûrları en küçük karyelerden i'tibâren büyük şehirlere kadar cümlesinden kur'a ile intihâb olunacakdır.

2. Muhâfaza-i can ve mal kaziyyesine fevka'l-âde i'tinâ edilecekdir.

3. Cins ve mezheb tefrîk olunmayarak ber-mûceb-i nizâm müsâvât icrâ olunacakdır.

4. Gerek ahâlî ve gerek matbû'ât beyân-ı efkârda serbest olacakdır.

5. Arâzi sahibi olmayanlara arâzi verilip mahsûlâtın muhâfazası zımnında tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunacakdır.

6. Her türlü vergi, ahâlînin derece-i iktidârına göre tarh edilecektir.

7 Her nev‘i angarya usûlü ref‘ olunacakdır.

8. Bedelât-ı askeriyye afv ve ilgâ olunarak îcâbı hâlinde asker alınacakdır.

9. Ahâlî tahsîl-i ma‘ârife icbâr edilecekdir.

10. Ahâlînin husûl-i refâh ve sa‘âdet-i hâli için tedâbîr-i ciddiyye ittihâzıyla hâsılâtın tezyîdine sa‘y ve ihtimâm olunacakdır.

[66] Ermenilerin meskûn olduğu eyâlât-ı şâhânenin mevkı‘-i coğrafyası îcâbınca terakkiyâta kâbiliyeti derkâr olduğundan, zirâat ve felâhata muktezî âlât ve edevât-ı atîkanın usûl-i cedîdeye tevfîkan tebdîliyle terakkî-i zirâat husûlüne ve kâffe-i ahâlîyi her gûnâ beliyyeye karşı muhâfaza için tedâbîr-i lâzıme ittihâz ve icrâsına sarf-ı gayret olunmalıdır. Mevâdd-ı meşrûhayı mevkı‘-i fi‘le icrâya vaz‘ eylemek ve Ermeni ve Âsûrî ve Yezîdî ve Kürdler ile kendi hâlinde bulunan Müslümanları kurtarmak için fırkalar tertîbiyle mücâdelâta kıyâm etmek lâzım gelir. Şu maksada vüsûl için âti'z-zikr tedâbîr ittihâz olunmalıdır.

Evvelen, isyânın başlıca esbâbı neşr edilmek.

Sâniyen, i‘lân-ı isyân için komiteler teşkîl ederek bâlâda beyân olunan mesâ’il üzerine dâimâ onlar ile müzâkere olunmak.

Sâlisen, ezhân-ı ahâlîye efkâr-ı ihtilâl-cûyâne ilkâ’ etmek.

Râbian, ahâlîyi teslîha gayret etmek.

Hâmisen, ihtilâl komiteleri beyninde ittifâk ve ittihâd husûlüne çalışmak.

Sâdisen, ahvâl-i memleket ve ahâlîyi peşin nazar-ı i‘tibâra alarak esbâb-ı isyâniyyeyi tehyi’e ve ihzâr ile komitelere iş bulmak.

Sâbi‘an, akçenin sûret-i sarfını tertîb etmek.

Sâminen, murâbahacılara ve zulm ve ta‘addî edenlere karşı mücâdele eylemek.

Tâsi‘an, kendi hâlinde olan ahâlîyi zalemenin tecâvüzâtından muhâfaza etmek.

Âşiren, esliha ve mühimmât nakli için mevcûd yollar tesviye ve yeniden küşâd olunmak.

Hâdî aşer, hükûmetce ittihâz olunan usûl ve kavâ‘idi kâmilen ref‘ etmek.

Bundan evvel teşekkül eden komite ihtilâl tertîbi cihetine gitmeyip, yalnız ma‘nen ba‘zı hidemâtda bulunmakla iktifâ etmiş ise de şimdi iştirâk-i ahvâl ve isyâna

müte‘allık ba‘zı tedâbîri yeniden ittihâz için hatt-ı hareketi tebdîl ile ve esâsa hizmet eden komitelerden mürekkeb bir meclis-i umûmî teşkîl eylemişdir. İşbu komiteler mevcûd nizâmnâme mûcebince hareket edip meclis-i mezkûrun karârını kabule mecbûr olduklarından, nizâmnâme ahkâmını ta‘dîl ve tashîhe yalnız meclis-i mezkûr muktedirdir.

[67] KOMİTELERİN SÛRET-İ TEŞKÎL VE VEZÂ’İFİ

Evvelen : Bil-cümle komiteler kurâ ve kasabâtda başlı başlarına icrâ-yı vazîfe edeceklerdir.

Sâniyen : Eyâlâtda bulunan ba‘zı fırkalar birleşip bir merkez komite müdîri bulunacakdır.

Sâlisen : Eyâlât-ı şâhânede vâkı‘ kurâda fırkalar bulunmaz ise merkez komitesi bu hizmeti îfâ edecekdir.

Râbi‘an : A‘zâdan her biri bulunduğu komiteye merbût bulunacakdır.

Hâmisen : Komite olmayan mahallerde cem‘iyyet a‘zâsından birisi bulunur ise civârdaki komiteye merbût olmak üzere müstakıllen hareket edebilecekdir.

Sâdisen : Komite a‘zâsı lüzûmu takdîrde muhâkeme olunacakdır.

Sâbi‘an : Komite efrâdından olup her ne sûretle olur ise olsun ithâm olunan adamın komite re’îsi ile civâr komiteler vekîlleri tarafından lede'l-muhâkeme ağır bir kabâhati tebeyyün ettiği takdîrde komitelerin mâ-fevkinde bulunan Meclis-i Umûmî'de muhâkemesi icrâ edilecekdir.

Komiteler, istihsâl edecekleri ma‘lûmât-ı mühimme ile icrâ’âtını doğrudan doğruya merkezin hey’et-i tahrîriyyesine bildirecek ve hey’et-i tahrîriyye gerek taşradan vürûd eden mekâtîbi ve ahz edeceği bi'l-cümle ma‘lûmâtı diğer hey’et-i tahrîriyyeler ile civârda bulunan komitelere i‘tâ ve bunlardan isyâna âid ba‘zı efkârı muhtevî olanlarını Meclis-i Umûmî'ye irsâl edecekdir.

Hıdemât-ı mühimme ibrâz eden zât hey’et-i tahrîriyye müdîriyyetine ta‘yîn olunacakdır. Toplanılan i‘âne-i nakdiyye, komitenin umûruna sarf edildikten sonra fazlası merkez sandığına devredilecek ve mesârife âid hesâbât, hey’et-i tahrîriyyede mukayyed bulunacakdır. Komiteler her ay hey’et-i tahrîriyyeye hesâb vermeye mecbûr olup, mesârifâta müte‘allık hesâbâtı nihâyet üç ay te’hîr edebilirler.

[68] Cem‘iyyetin “Truşak” ünvânı ile bir gazetesi olup, bu gazete mukârîn-i hakîkat olan vukû‘ât-ı isyâniyyeyi neşr edecekdir. Ve harekât-ı ihtilâl-cûyâneye ve politikaya dâir husûsât ile anarşist ve sâireye müte‘allık efkâr ve ma‘lûmâtı i‘tâ

edecekdir. Her bir komite vukû‘ât-ı mühimmeyi mezkûr gazeteye yazabilecekdir. Ve işbu mukarrerât neşr ve i‘lâm kılınacakdır.

Bu bâbda vukû‘ bulacak her türlü mu’âhazâtı peşîn nazar-ı i‘tibâra alarak Meclis-i Umûmiye teblîğe müsâra‘at edeceğimizi beyân eyleriz.

ERMENİ HINÇAK VE ANARŞİST KOMİTELERİNİN ESBÂB-I CÜR’ETLERİ

Menşe’-i aslîsi ba‘zı ecânibin eser-i tahrîki olduğu bâlâda edille-i kat‘iyyesiyle arz edilmiş olan teşebbüsât-ı fesâdiyye ve cinâ’iyye müsebbib ve muharriklerinin memâlik-i şâhânede icrâ edegeldikleri bunca cinâyâta cür’et edebilmiş olmaları esbâbı tedkîk olunmuş ve elde bulunan ba‘zı evrâk-ı acîbeye, çünki bu misillü mefâsidde hiç bir dost devlet ricâl-i siyâsiyyesinin iştirâkine imkân tasavvur edilemeyeceği için bi't-tabi‘ sahîh nazarıyla bakılamayarak ve hattâ nâmının zikri bile istenilmeyip tesâdüf edilen evrâka bile anarşistlerin eser-i tasnî‘i olmak üzere hükm edilerek istıtlâ‘ât-ı vâkı‘a resmen şâyân-ı i‘timâd görülememiş ise de Londra komitesi tarafından memâlik-i şâhânede ihtilâlciler re’îsi olup sıfat-ı rûhâniyyeyi dahi hâ’iz olan birine ba‘zı ta‘lîmâtı hâvî gönderilip zâbıtaca derdest edilmiş olan ve mahfûz bulunan bir mektup ile sâir ba‘zı mekâtîb me’âllerine nazaran tebe‘a-i şâhâneden olan Ermenileri isyâna teşvîk için isimlerinin tezkârından sıfat-ı resmiyyemiz cihetiyle te’eddüb etmekliğimiz lâzım gelen ba‘zı devletlerin va‘d-i mu‘âvenetleri tebşîr olunmuş ve ma‘a-mâ-fîh buna da i‘timâd olunmak istenilmeyerek, fakat Londra'da Ermeni matbaasında tab‘ olunan ve tab‘ ve neşrinde mu‘âvenetleri İngiltere devlet-i fahîmesince ma‘lûm olmak lâzım gelen ve aynen zâbıtada mahfûz olan bir gazetenin alenen neşretmiş olduğu ba‘zı esâmî sahîh ise İngiltere'nin **[69]** ricâl-i siyâsiyye ve sâiresinden ba‘zı mühim zevât esâmîsi müsâdif-i nazar-ı istiğrâb olup husûsıyle James Byrce ve E. Jemandullavf. E. Canning ve K. Lef Ruen Gavur ve Sir Edward Ragdire ve O. James ve Ças Permor ve J. M. Polfen ve Rebtün ve S. İşvan Samuel Smith ve Fransız Aristi ve Ansen ve Osmiris ve muallim Fleman ve Gano Nikas ve Efkol ve Anuzer ve Bedros Aganos ve Edovard Anikin ve H. E. Klandriyanisti ve Frederick Gıret ve Çalis Hankuk ve C. C. Lui ve H. Malkomyan ve D. Mayl ve Naudrayı ve sâirenin Ermeni komiteleri hâmisi olmak üzere memâlik-i şâhânede bulunan Ermenilere i‘lân edilmiş olmak sûretiyle tahrîkât-ı fesâdiyyede devâm olunmakla beraber Londra'nın bi'l-cümle Ermeni komiteler gazetelerinde dahi güyâ memâlik-i şâhânede Ermenilerin hükûmet-i mahalliyeye karşı bir harb açmış olduğunu îmâ’en bir takım muhârebeler tasvîr ve her muhârebede Ermenilerin gâlibiyyetlerini tebşîr olunmak gibi ekâzîb ile sâde-dilânın cür’etleri tezyîd edilmiş olduğunu kimsenin inkâra mecâli olmamak lâzım gelip mezkûr gazeteler Avrupa'da tab‘ ve neşr edilmiş

olmasına nazaran üç dört seneden beri vukû‘ bulan neşriyât nüshalarının tedkîkini erbâb-ı temyîz ve vicdânın enzâr-ı dikkat ve nısfetlerine ihâle edilmek kâfîdir.

İşbu gazetelerin hemen dâire-i zabtiyyede aynen mevcûd olduğu gibi evrâk-ı sâirede mazbût bulunmasına ve yine fikr-i fesâdı mutazammın olmak üzere âtîdeki mektup mündericâtı dahi câlib-i nazar-ı dikkat görülmesine mebnî ayrıca bu mahalle kayd ve dercine lüzûm görülmüşdür:

[70] Londra ve Marsilya Ermeni Komitesinin İdâre-i Müttehide-i Tahrîriyyesi Tarafından Adana Ermeni Murahhaslığı'na Gönderilen Bi'l-vâsıta Memâlik-i Şâhânede Bulunan Merkez Komitelerine Dahi Aynen Teblîğ Edildiği Kırâ’at İşâretlerinden Anlaşılan 9 Ağustos Sene 1892 Târihli Mektubun Aynen Elde Edilmesine Mebnî Harfiyyen Tercemesi Ber-vech-i zîr Arz ve Tezbîr Olunur

Hata!

Londra ve Marsilya Komitesi “Rütbetlü Habedyan”

Ne vechile hareket olunmak lâzım geleceği ve gammâzların gammâzlık-larından ne sûretle tevakkî olunmak iktizâ edeceği zâten tab‘ ve neşr edilip tarafınıza dahi gönderilmiş olan i‘lânnâmelerden ma‘lûmunuz olmuşdur. İşte bu mektubumuzla da komiteler ru’esâsına lâzım gelen ta‘lîmâtı mahremâne i‘tâ ediyoruz. Slav ve nihilist komiteleri ile Avrupa'da bulunan sâir bu gibi komitelerden gönderilen şeyler zâten irsâl olunmuş ve mahallerine vusûlleri haberi de tarafımıza vürûd etmişdir. O eşyâyı hüsn-i isti‘mâl ederek müstefîd olmağa çalışınız. Fakat taşebbüsâtınız hafî tutulmalıdır. Orada bulunan ru’esânın dâimâ te’lîf-i beynlerine sa‘y ile kuvvetin ancak ittifâk ile hâsıl olabileceği kâ‘ide-i külliyesine ri‘âyet ediniz. Çapli Der Hovundi Hovund nâmında olan bu adam Adana vilâyeti dâhilinde Çay köyü ahâlîsinden bir papasdır. Elizabeth ile beraber iyice muhâfaza ediniz. Hükûmetin eline geçmelerine meydan vermeyiniz. Zîrâ hükûmetin eline geçecek olurlar ise kurtulmalarının imkânı yokdur. Bin kişi için iktizâ eden şeyler gönderilmiş ve dinamit için lâzım gelen ta‘lîmât dahi verilmişdir. Üç yüz atlı Adana'ya, altmış atlı Payas'a, iki yüz atlı Mar‘aş'a geceleyin hemen gönderilmeli, hücûmları şiddetli olmalı ve bu harekât ve teşebbüsât be-gâyet hafî tutulmalıdır. Ve bir de “ölüleriniz için du‘â ediniz” diye ne zaman size bir telgraf çekilir ise harekât-ı ihtilâl-kârâneye o vakit ibtidâr ediniz. O vakte kadar **[71]** hükûmeti girân-hâb-ı gaflete daldırarak vâlîleri ve mutasarrıfları ve kaymakamları mürâ’îlikle ve kendilerine fevka'l-âde muhabbet göstermek sûretiyle bi't-te’mîn Ermenilerin teşebbüsâtından zerre kadar şübhelenmelerine mahal bırakılmaması ve'l-hâsıl kendilerinin son dereceye kadar istihsâl-i emniyyetleri muktezîdir. İsyânın ne sûretle vukû‘ bulacağı ma‘lûmunuz olup evvel-i emrde harekât-ı isyâniyyenin telgraf telleri kırılarak ve me’mûrları tutularak ve devâir-i

hükûmet bi'l-ihrâk büyük me'mûrlar katl ve i'dâm edilerek ve hazîne-i hükûmetle sâir para olan yerler basdırılıp yağma edilerek ve esliha-i mahfûzayı zabt edip ve hapishâneleri basıp mahbûsîni âzâd ederek ve Kıbrıs'da bulunan İngiliz Komitesi vâsıtasıyla ihtilâle dâir Avrupa'ya telgraflar çekdirerek icrâ'âta ibtidâr olunması lâzım gelip, fakat ihtilâlin vukû'una dâir çekilecek bu telgraflar ihtilâlin vukû' bulacağı gecenin ilk akşamı keşîde olunmalıdır. Büyük Ermenistan'da bulunan komiteler dahi böyle yapacaklardır. Amerika'dan gelenler derviş kıyâfetinde ve Atina'dan gelenler köylü kisvesinde ve Fransa'dan gelecekler Kürd çobanları kıyâfetinde ve İngiltere'den gelecekler suhte kıyâfetinde ve İsviçre'den gelecekler deveci kıyâfetinde ve İtalya'dan Arnavud kıyâfetinde gelip birleşeceklerdir. Ve Almanyalı gönüllüler fellâh kisvesiyle isyâna iltihâk edeceklerdir.

Her sınıf ahâlînin efkârını havâdis ve ilkâ'ât-ı cedîde ile tahrîk ve teşcî' ediniz. Mekâtîb-i husûsiyye Armenia gazetesiyle beraber mahallerine irsâl olunur. Adana'da bulunan Kasparyan'a tenbîh edeniz ki Armenia gazetelerini halka iyice okuttursun. Kilikya taraflarında elde edilen hafiyelere âid ma'âşât, Gökdereli Karabet'e gönderilmişdir. Ma'âşât-ı mezkûreyi hakkıyla edâ etsin...

Çerkeslerin muhâcirler ile olan ittifâkları bizim pek çok işimize yarayacakdır. Kozan beyinin kendi eski dostları tarafından verilmiş olan va'adlerin derece-i kıymet ve ehemmiyetini bi't-tahkîk tarafımıza bildiresiniz. Sis'deki emînin verdiği isti'fânâme yalan olmasın. Altmış Napolyonun nısfı kendisine verilsin. Yüz Harputlu sâlimen **[72]** Amerika'ya vâsıl olmuşlar. İtalyalı kaptanının mesârıfını verdik. Yunan gemicileri kıyâfetiyle Avrupa'ya gidilmek kolaydır. Zeytun'un delikanlıları yeniden ma'lûm olan gizli mahalden geceleyin vapura girsinler Van ve Erzurum ile olacak muhâberelerin Suriyeli dilenci papaslar kıyâfetinde adamlar vâsıtasıyla icrâsı te'mîn-i maksada kâfîdir. Zeytun'da haydûdların sûret-i teşkîli maksada muvâfık olmadı. Bunlar çok câhildirler. Mar'aş ile Ayıntab'daki haydûd çetelerinin teşkîli iyidir. Muhâberâtda matba'alar hurûfâtına müşâbih yazılarla mektup yazınız. Yazılar kimin olduğu belli olmasın. Haydûd çetelerinin teşkîli için evvelce gönderilen ta'lîmâtı güzelce ve muntazaman icrâ eyleyiniz. Çerkes elbisesi, te'mîn-i maksada pek muvâfıkdır. Muş'un tatarı Ermenice bilir bir Kürddür. Onun kavl ve hareketinden emîn olunuz. Eleşkird ve Bâyezid ve Çölemerik ve Hakkâri taraflarının Acem-Kürd eşkiyâsından dolayı istediğiniz ma'lûmâtı şimdi vermek vakti gelmedi. Suriyeli dağlıların tüfenkleri tebdîl olunmuş ve mikdârları tezyîd olunmuşdur. O taraflardan şübhe etmek lâzım değildir. Karabağ gönüllüleri büyük iş görecekler. Gürcü ve Slav ve Malagon Kazak gönüllüleri hazırlanmakdadırlar. Bulgaristan komiteleri matlûba muvâfık olup, dâimâ asker ta'lîmleriyle meşgûl bulunuyorlar. Karadağ ve Sırbiye ve Romanya ordularında ve askerî mekteblerinde bulunan adamlarımızın terakkıyâtından bu sene dahi pek memnûnuz. Nasıl ki İtalya ve Fransa ve Amerika ve İsviçre ve Avusturya ve Rusya ordularıyla mekteblerinde bulunan Ermenilerin terakkıyâtı dâimâ mûcib-i

memnûniyyetimiz olmakdadır. Siz dahi sâir taraflarda bulunan ihtilâl komiteleriyle rekâbete bi'l-ibtidâr Kilikya tarafları için dahi çalışmalasınız. Oğlan ve kız mekteblerine dikkat ediniz. Zîrâ ma‘ârifsiz selâmet olamaz. Büyük kabâhatiniz, âkıl ve zekî muallimlerinizi teşvîk ve teşcî‘ etmemiş olmanızdır. Bir direktör hocanız var idi, onu da Türk kafalıdır diye gâ’ib ettiniz. Bin def‘a yazdık ki onun şiddet-i arzularına tahammül ediniz ve kendisine para veriniz diye pek çok para gönderdik, bu paraları da ötekinin berikinin boğazına ve katogikosun eline geçirdiniz. **[73]** İki yüz liradan buna bir para vermemiş olduğunuz, gönderdiğiniz Kilikya kasa me’mûrunun büdçelerinden dahi anlaşıldı. Ma‘lûmunuz olsun ki bu seneler zarfında Kilikya'nın bir iş gösterememesi hocanızla iyi barınamadığınızdandır. Hocanın ilk senesinde Hınçak gazetesinde Türk tarafdarı olduğundan bahisle vücûdunun kaldırılması için İstanbul'daki düşmanları tarafından rezîlâne bir bend münderic olduğu için, pek çok kîl ü kâl zuhûr etdi ve pek çok zarara sebeb oldu. Armenia ve Haystan gazeteleri beyninde münâkaşa-i kalemiye zuhûr edip nihâyet mezkûr gazeteler aylarca ta‘tîl olundu. Katogikosa gönderilen paraların istihlâk edilmemesine dikkat olunsun ve bize çok para gönderiniz ki nakidle her şeye muvaffakiyet hâsıl olur. Avrupa'daki komite sizden ziyâde almakda olduğu hâlde size küllî nakid gönderiyor. Silâh i‘mâl etmek san‘atında terakkî ediniz ve Osmanlı mekteblerine Ermeni çocuklarını göndermeyiniz, zîrâ Türk'e muhabbet peydâ ederler. O tarafda bulunan Osmanlı askerinin mikdârını dâimâ yazınız. Ve yerinizin bir kıt‘a haritasını çıkarıp gönderiniz. Çok söz ve çok yazma ile iş bitmez. Çok para tahsîl ve çok adam ihzâr ediniz. Londra ve Marsilya komitesi ser-kâtibi tarafından mektubun vâsıl olduğu komitelere selâm olunur.

Yine Bu Kabîlden Ba‘zı Telakkiyât-ı Fesâdiyyeyi Hâvî Olarak Londra'da Plangazyan Tarafından 11 Kânûn-ı Sânî Sene 1895 Târihiyle ve Post Restant Sûretiyle Gönderilip Elde Edilen Bir Mektubun Harfiyyen Tercemesidir

28 Kânûn-ı evvel sene [1895] târihli mektubunuzu aldım. Dersa‘âdet'deki vukû‘âtı bize bildireceğinize dâir va‘adiniz pek ziyâde mûcib-i memnûniyyet oldu. Fakat Moncson ve Kayseriye ve Talas ve Kermir ve Efkere ve Belekis ve Tomarza ve Erkik ve sâir mahallerde bulunan karyelerin ne kadar kuvvetleri ve ne kadar çalışkan şirketleri var ise bunlardan **[74]** bir kaçının isimlerini tafsîlen bize bildirecek olur iseniz bu hâl daha ziyâde mûcib-i memnûniyyet olacakdır. En ziyâde anlamak istediğimiz “Gemerek” etrâfında bulunan on beş pâre Ermeni köyleri ahâlîsi ne hâl içindedir. Ve Jirayir vâsıtasıyle tertîb edilen kuvve-i ihtilâliyye el-yevm vazîfelerine devâm ediyorlar mı? A‘zâsı kimlerdir? Ve'l-hâsıl Gemerek'in şimdiki hâli ne merkezdedir. Bozok'un hâli bizi düşüncemede bırakmışdır. Biz ba‘zı vukû‘ât haberlerini almakda isek de bu haberlere süratle destres olur isek o ma'lûmât üzerine müzâkere ederek oranın komitelerine daha ziyâde kuvvet veririz. Bâkî selâm.

SASON VE TALORİ HÂDİSESİ

Bâlâda delâ'il-i mahsûsasıyla arz olunan ma'lûmât ve îzâhâtdan ma'lûm olduğu üzere memâlik-i şâhânede Ermeni fesâdı nâmına zuhûra gelen vukû'âtın kâffesi Londra Hınçak Komitesi'nin âsâr-ı tertîbâtı olduğu gibi Sason ve Talori vak'asının dahi işte o komitenin başlıca a'zâsından ve Kumkapı ve emsâli hâdiselerin ve bir çok sû-i kasdların mürettib ve mütecâsiri olduğu kânûnen sâbit bulunan "Murat" nâm-ı diğer Hamparsum Boyacıyan tarafından mezkûr komiteler programlarına tevfîkan ve güyâ Ermenilerin her yerde gâlib olduklarını bi'l-iğfâl o taraf Ermenilerini silâh be-dest olarak isyâna teşcî'an îkâ' edilmiş olduğu mertebe-i bedâhete vâsıl olmuş bir hakîkat olup, husûsıyle bu Sason hâdisesini îkâ' için Hınçak Komitesi'nin ne kadar müddetden beri ne mertebe ifsâdâtda bulunduğunu isbât için mezkûr gazetenin iki seneden beri neşr eylediği makâlât-ı ihtilâl-kârânenin o cihetlere âid olanlarının tedkîki lüzûmunun arz ile beraber kendi programları ve cinâyât-ı mütemâdiyyeleri ile dahi sâbit olduğu üzere Ermeni komitelerinin **[75]** servetce herkesin müsâvât-ı kâmile bulundurulması gibi cem'iyyât-ı beşeriyye ve terakkiyât-ı hâzıra-i medeniyyeyi esâsından herc ü merc eyleyecek bir fikr-i mel'anet-kârânenin îcâbâtından bulunmuş ve merkûm Hamparsum Boyacıyan "Moruk" nâm-ı müste'ârı ile Yozgad ve Kayseri hâdiselerini îkâ' eden birâderi Jirayir nâm-ı diğer Mardiros ile birlikte Haçin tertîbât-ı fesâdiyyesinde dahi zî-medhal olmalarından Adana vilâyeti Mahkeme-i İstînâfiyyesince cereyân eden muhâkeme netîcesinde bunlardan Jirayir onbeş ve birâderi Hamparsum Boyacıyan on sene müddetle gıyâben mahkûm olmuş ve bu kerre Bitlis'de Misak nâmında bir şahsa mühürlü bir torba derûnunda Budenk kazâsından gönderilmiş olan evrâk miyânında zuhûr edip hülâsa-i mündericâtı Bitlis vilâyeti Polis Komiserliği'nden bâ-telgraf bildirilen Ermenice bir mektupta Tiflis'de cem'iyyet-i fesâdiyye re'îsine gönderilmek ve oradan da Hindistan ve Londra ve Romanya ve Rusya ve İran'daki Ermeni komitelerine çekilmek üzere adamlarına ba'de't-tahtîm Gömerye'de Bogosyan'a îsâl olunması ihtâr ve tenbîhi ile merkûm Misak'a gönderildiği dermiyân olunan beş kıt'a telgrafda Agop ile Talori'nin tavsîf edilmiş olması ve merkûm Hamparsum Boyacıyan'ın bir ismi de Agop Boyacıyan bulunması cihetleriyle dahi Sason ve Talori hâdisesi kimin eser-i tertîbi olarak îkâ' edildiği kâbil-i inkâr olamayacak bir sûretde tezâhür ve tahakkuk etmişdir.

Hamparsum Boyacıyan rufekâsı ile beraber bu Sason hâdisesi esnâsında Hükûmet-i Seniyyeye karşı isyânda olduğu hâlde Bitlis'de tevkîf olunmuş ve Mahkeme-i Cinâyetden i'dâma mahkûm olmuşdur. Vukû'ât ve tahkîkât hep Hamparsum Boyacıyan'ın Londra cem'iyyet-i fesâdiyyesinin me'mûr-ı hafîsi olduğunu ve o cem'iyyetin teşvîkâtıyla hareket eylediğini isbât ediyor. Zîrâ Londra'da neşr olunmakda olan Hınçak gazetesi Sason hâdisesini müte'âkib merkûmun resmini tab' ile Kumkapı ve Yozgad ve Merzifon vukû'âtıyla irtikâb ettiği sâir türlü cinâyâtı

bi't-ta‘dâd Sason hâdisesindeki **[76]** dahl-i küllîsini îrâd ve nâmını lisân-ı medh ü sitâyişle yâd eylemişdir.

Londra cem‘iyyet-i fesâdiyyesi bunca hâdisât ve cinâyâta sebebiyyet vermekle iktifâ etmeyerek Dersa‘âdet'deki me’mûr-ı hafîsine göndererek polis tarafından elde edilip bâlâda sûret-i mütercimesi münderic olan bir mektupda dahi vukû‘ât-ı ahîreden biri Anadolu komitelerinden haber alamamasından ve orada yeni hâdise zuhûr etmemesinden dolayı şikâyet etmişdir ki bu da müfsidîn-i merkûmenin ihtilâl çıkarmak ve Ermeniler beyninde anarşistlik fikrinin husûlüne çalışmakdan bir an hâlî kalmadıklarına bir delîl-i celîdir.

Bununla beraber yukarıda isimleri geçen mahkûmînin kısm-ı a‘zamı şefkat ve merhamet-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîsi cümle tebe‘a ve zîr-i destânî hakkında mebzûl olan zât-ı mekârim-simât-ı cenâb-ı tâc-dârî cânib-i seniyyü'l-cevânibinden afv veyâ ta‘dîl-i mücâzât lütuflarına nâ’il oldukları ve bu lutf ve âtıfet-i mülûkâne tarîk-i sıdk u savâbdan muvakkaten inhirâf eden ba‘zı Ermeni sebük-mağzânına karşı bir ni‘met-i celîle olduğu hâlde erkân-ı cem‘iyyet bunu lâyıkıyla takdîr edememiş ve ile'l-ân tahrîkât-ı mefsedet-kârâneye devâm eylemekde bulunmuşdur.

TEŞEBBÜSÂT-I FESÂDİYYE-İ AHÎRE

Bâlâda arz olunduğu üzere ve delâ’il-i subûtiyyesinin îzâhı ile isbât olunduğu vechile Ermeni fesâdı nâmına Londra Hınçak Komitesi tarafından icrâ olunagelen teşebbüsât-ı fesâdiyye karîb ve ba‘îd nâmlarıyla ikiye münkasım olan maksadlardan münba‘is olarak maksad-ı karîb evvel-i emrde memâlik-i şâhânenin Ermeni sâkin olan mahallerinde îkâ‘-ı şûriş ve ihtilâl ile bir hükûmet-i müstakkille teşkîl eylemek ve maksad-ı ba‘îd ise böyle bir hükûmet-i müstakillenin teşkîli üzerine Avrupa'da mevcûd hükûmetlerden hiç birinin usûl-i idâresine kâbil-i tevfîk **[77]** olamayacak sûretde servet-i umûmiyyeyi ve arâzi-i mevcûdeyi müsâvât üzre efrâda taksîm ile bir hükûmet-i umûmiyye vücûda getirmek ve “Anarşi” fikrini ta‘mîm etmek kazıyyeleri olduğu Hınçak Komitesi'nin matbû‘ programları ve ta‘lîmâtnâmeleri mündericât-ı sarîhasıyla sâbit olduğu gibi İngiltere ricâlinden ma‘lûmu'l-esâmî bir takım zevât-ı harîsanın Londra'da Ermeni fesâdını ta‘mîm için şirketler teşkîli ve Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini Hükûmet-i Seniyye aleyhine galeyâna getirmek üzere Londra matbû‘âtındaki neşriyât-ı bed-hâhânenin ta‘mîmi zımnında mahsûsen bankalar tahsîsiyle parlamento a‘zâsından bir kaç zâtın imzâları tahtında mektup şeklinde ve zarf derûnunda bir takım matbû‘ i‘lânnâmelerin memâlik-i şâhânede bulunan Ermenilere dahi bi'l-irsâl tebe‘a-i şâhâneden olan Ermenilerin teşebbüsât-ı fesâdiyyeye da‘vet olunmakda bulunduğu ve Hükûmet-i Seniyye aleyhinde ahîren Londra gazeteleri tarafından vukû‘ bulan neşriyât hep bu komitelerin âsâr-ı tertîbâtı olduğu meydanda olup ve husûsıyla bu işlerde isti‘mâl olunmak ve neşriyât-ı mezkûre ta‘mîm

edilmek üzere Londra'daki İngiliz komitesinin zarflar derûnunda memâlik-i şâhânede bulunan Ermenilere hitâben göndermiş olduğu mektuplar dahi kısmen Zabtiye Nezâreti yedinde bulunup binâ'en-aleyh Ermeni fesâdı bir gûnâ fikr-i ıslâhât-cûyâneye müstenid olmayarak ve bil'akis tebe'a-i şâhâneden olan Ermenileri sosyalizm yoluna sevk eyleyerek tedrîcen ve bu anarşi fikrini ta'mîmen hükûmât-ı şarkıyyeyi ateş-gâh-ı şûriş ve ihtilâl hâline getirmek maksadını mübtenî olduğu Hınçak Komitesi'nin neşriyât-ı ahîresiyle dahi te'yîd eylemişdir.

Matbû' programlarında maksad-ı esâsî harekât-ı isyâniyye ile hükümdârândan zimâm-ı idâreyi fekk ve zirâat ve ticâret ve fabrika ve vapur ve şimen-difer gibi vesâ'it-i serveti eyâdî-i sermâyedârândan nez' ile bunları umûm ahâlîye taksîm etmek kazıyyelerinden ibâret olduğunu beyân etmiş olan Londra Hınçak Komitesi **[78]** düvel-i selâse süferâsı tarafından ahîren Bâb-ı Âlî'ye verilen müşterek notadan gazetesinde bahs eylediği sırada böyle ıslâhât ile Ermeni harekât-ı isyâniyyesinin arkasını almak mümkün olmayıp programda münderic maksad-ı karîbi îmâ'en ve hükûmet-i müstakılle teşkîli lüzûmunu i'lânen düvel-i selâsenin müdâhelât-ı vâkı'asını Ermeni harekât-ı isyâniyyesinin ilk semeresi olmak üzere beyân eyledikden sonra programlarında münderic mekâsıd-ı meşrûhalarının istihsâli için dahi teşebbüsât-ı fesâdiyyeye germî-i tâm verilmesi lâzım geleceğini der-miyân eylemiş ve Ermeni ahâlîyi isyâna teşvîk için âsâr-ı fesâdiyyenin kendilerine âid menâfi'ini Sason fesâdı üzerine düvel-i ecnebiyyenin müdâhelât-ı vâkı'asıyla isbât eylemişdir.

Londra komiteleri bu sûretle ve ta'lîmât-ı sâire ile tebe'a-i şâhâneden olan Ermenileri isyâna teşvîk için yalnız neşriyât ile iktifâ etmeyip memâlik-i şâhânede taraf taraf şûriş ve fesâd îkâ'ı için İslâm kıyâfetinde müsellah bir takım Ermeni haydûdları tertîb ve i'zâm eylemekdedir.

Hattâ fezlekede mürderic envâ'-ı vukû'ât-ı cinâ'iyyeden başka olarak Artur nâmında bir Ahıskalının Londra Hınçak Komitesi'nden aldığı ta'lîmât üzerine Kürd kıyâfetinde on üç nefer avenesi ile beraber Rusya'ya giderek Mahmûdiye kazâsı cihetinden hudûd-ı hâkânîye tecâvüz eylemesi üzerine zâbıtaca derdest edilip isticvâbında Hınçak Komitesi a'zâsından olduğunu ve mukaddemâ mezkûr komite tarafından me'mûren Triyeste'ye gönderilerek o aralık Avusturya'nın satmakda olduğu manzeger tüfenkleriyle cebhânesinden üç bin altı yüz kadar mübâya'a etmiş ise de cem'iyyet-i fesâdiyye bunları Anadolu'ya nakletmek yolunu bulamadığından bir müddet Triyeste'de debboylarda kaldıkdan sonra, Avrupa kasabalarından birine nakl eylediğini ve aldığı emir üzerine Hınçak Komitesi'nin nezdine giderek oradan dahi ta'lîmât-ı mahsûsa ile Dersa'âdet'e gönderildiğini ve o sırada Ermeni patriği aleyhinde **[79]** kiliselerde tehdîdnâmeler tertîb ve irsâl ederek bir çok kargaşalıklara sebeb olduğunu ve zâbıtaca kendisi ve buradaki rufekâsı haber alınıp rufekâsının derdest olunmasını müte'âkib Odesa'ya firâr ve Venedik tarîkıyla İsviçre'ye ve daha sonra

Londra'daki Hınçak Komitesi nezdine azîmet ederek ve bu komitenin delâletiyle bir telgraf şirketi muhbirliğini dahi der‘uhde ederek Viyana tarîkıyla Kıbrıs'a ve oradan dahi Rusya'ya gittiğini ve memâlik-i şâhâneye teslîh etmiş olduğu on üç Ermeni ile beraber duhûlünde derdest edildiği ve maksadı ise bu sûretle Sason cihetine gidip bir şûriş îkâ‘ etmek idüğünü ikrâr eylemiş ve Londra Hınçak Komitesi'nin yeni bir teşebbüs-i cinâ’îsi dahi bu sûretle tezâhür etmişdir.

Vesâ’it ve neşriyât-ı gûnâ-gûn ile Londra Hınçak Komitesi'nin tahrîkât ve teşvîkâtına kapılmayan Ermenilerin sû-i kasd sûretiyle izâle-i vücûdları husûsunda cinâyet programında münderic mevâd ahkâmı el-yevm icrâ edilmekde olup geçende Galata'da katl edilmiş olan Ardaş nâmındaki bir Ermeninin kâtili Hazaros isminde diğer bir Ermeni olduğu tahkîkât-ı zâbıta ile sâbit olarak merkûm ve derdest edilerek icrâ kılınan tahkîkât-ı isticvâbiyyesinde cürmünü ikrâr ve Ardaş'ı katl etmesinin sebebi olmak üzere maktûl-ı merkûmun Ermeni fesâd komitesi hakkında zâbıtaya ihbârâtda bulunmuş olması maddesini beyân ve tezkâr eylemiş ve Dersa‘âdet polis komiserlerinden Markar ve Dikran efendiler haklarında dahi revolverle sû-i kasd icrâ edilmiş ve tebe‘a-i sâdıkadan olan Ermeniler, komiteler tarafından tehdîd edilmekde bulunmuşdur.

Londra komiteleri memâlik-i şâhânede Ermeni tebe‘a-i şâhâne beyninde umûmî bir isyân çıkarmak için para ile bi'l-itmâ‘ ale'l-ekser İslâm kıyâfetinde bir takım Ermeni haydûdlarını sevk eylemekde olup, geçende Merzifon'un Eski Câmi‘ Mahallesi ahâlîsinden Bale Arakel'in zevcesi Bral nâm kadın oğlu ve kızı ile istikrâ etmiş oldukları İnce oğlu Nişan'ın arabasına râkiben Amasya'dan çıkarak Merzifon'a gitmekteler iken, yolda **[80]** Gürcü elbisesini lâbis ve müsellah oldukları hâlde iki nefer Ermeni şakî önlerine çıkıp derhâl ateş eylemeleriyle çıkan kurşun tanelerinden biri araba atının ayağına isâbet eylediği ve birisi de arabacının kaşının üzerini çizerek geçtiği mahallî zâbıtasınca haber alınarak, sâye-i satvet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde bi't-ta‘kîb merkûmânın biri hayyen ve diğeri meyyiten elde edilmiş ve kıyâfet-i asliyyeleri ile Amasya'ya getirildikde, meyyiten derdest edilen Amasya'dan Dolmacı oğlu Ohan ve diğeri dahi yine Amasya ahâlîsinden Üsküdarlı oğlu Ohannes olduğu anlaşılmışdır.

Yine teşebbüsât-ı ahîreden olmak ve cinâyât-ı mutasavvırası icrâ’âtı ahâlî-i İslâmiyyeye atf ettirilmek üzere Londra'daki Hınçak Komitesi'nin New York şu‘besi tarafından Kürd lisânını hüsn-i telaffuz eden otuz kadar Ermeni sünnet ettirilerek ve Kürd kıyâfetine sokularak İslâm nâm-ı müste‘ârıyla memâlik-i şâhâneye i‘zâm edilerek ba‘zı cinâyât icrâsına teşebbüs olunduğu gibi, geçende Arapkir kasabasında Keşişler Mahallesi'nden Kaspar Kiranhos nâmında bir Ermeni Mehmed Ali nâm-ı müste‘ârıyla Medîne-i Münevvere'ye giderek Urbân beynine fesâd ilkâ’ edeceği esnâda derdest edilmiş ve isticvâbında Ermeni olduğunu ikrâr etmişdir.

Ve yine Londra Hınçak Komitesi'ne mensûb Sis kasabası ahâlîsinden Başagezyan nâmında bir Ermeni, Yahudi şekil ve nâmıyla Mersin'e çıkarak zâbıtaca derdest edildikde Ermeni olduğu tezâhür etmekle beraber, üzerinde zuhûr eden evrâk dahi kendisinin Hınçak Komitesi'ne mensûb olduğunu isbât eylemişdir.

Yine Londra komitesinin teşebbüsât-ı ahîresinden olmak üzere siyâh kuzu derisinden kalpaklı ve kırma çifte tüfenkli kırk kadar Ermeninin Londra'dan Kıbrıs cezîresi tarîkıyle Haleb vilâyetinin Süveydiye dağları sâhiline çıkarak, o cihetlere dahi bir isyân tertîb ve îkâ‘ eyleyecekleri tahkîk olunmağla, zâbıtaca tedâbîr-i ta‘kîbiyyeye müsâra‘at olunmuşdur.

[81] Hâl bu merkezde ve diğer tarafdan dahi Hükûmet-i Seniyye aleyhine Londra gazetelerinin neşriyâtıyla tebe‘a-i şâhâneden olan Ermeniler hakkında İngilizlerin mu‘âveneti i‘lânâtı tarîkıyla ahâlî-i sâdıka hükûmet-i metbû‘alarından tenfîr edilmek ve erbâb-ı fesâda cür’et verilmek teşebbüsâtı günden güne ileri gitmekde olup husûsıyla İngiltere Sefâreti nâmına işâ‘a olunan efkâr-ı tehdîd-kârâne ve İngiliz sefîriyle Ermeni patriği beyninde hilâf-ı âdet sık sık vukû‘ bulan mülâkât ve muhâberât-ı mahremâne ve bu hâllerin erbâb-ı fesâda vesîle-i sû-i telakkiyât olarak başka başka sûretlerle efkâr-ı âmmede husûle getirdiği te’sîrât-ı müheyyicâne cidden câlib-i nazar-ı dikkat ve hâ’iz-i ehemmiyyetdir. Tafsîlât-ı muharrereden ma‘lûm olduğu üzere nihilizm ve sosyalizm esâslarına müsteniden ve Londra komitelerinin teşvîkât ve tahrîkât-ı mütemâdiyyelerine binâ’en henüz devâm etmekde bulunan Ermeni teşebbüsât-ı fesâdiyyesinin zann olunduğu vechile öyle ıslâhât ve emsâli icrâ’ât ile mümkinü'l-izâle olmadıkdan başka, günden güne dâire-i intişârını tevsî‘ eyleyerek Rusya'da, husûsıyla Kafkasya eyâleti dâhilinde bulunan Ermenilere dahi sirâyet eylediğinden ve zâten fezlekede muharrer programlarında dahi beyân olunduğu üzere Ermeni komitelerinin Rus Ermenileriyle dahi birleşerek sosyalizm usûlünce teşkîlini tasavvur eyledikleri hükûmet-i avâm maksadını Kafkasya hudûdunun müntehâsına kadar ileri götürmek cümle-i mukarrerât-ı esâsiyyelerinden olduğundan, Rusya'da bulunan erbâb-ı fesâdın nihilizm usûlünce şimdilik memâlik-i şâhânede icrâ etmekde oldukları cinâyâtın sûret-i cereyânına nazaran bunların Rusya nihilistleriyle birleşmiş olmaları mütâla‘asını selb edebilecek delîl-i nakîs istihsâli mümkün olamayıp ez-ân cümle Kafkasya hudûdu dâhilinde bulunan ve Gürcistan nâmı verilen mahaller ahâlîsinin Rusya aleyhine bir isyân çıkarmak için Londra'da yeniden bir komite teşkîl ederek ve İsviçre dârü'l-fünûnu ile mekâtib-i sâiresinde mevcûd Gürcü gençleri mezkûr komiteye idhâl eyleyerek **[82]** karîben Gürcü lisânı üzere Londra'da bir ihtilâl gazetesinin neşri mukarrer bulunduğuna ve Kafkasya eyâleti dâhilinde bulunan Gürcü ahâlîsinin bir kısmı dahi Ermeni bulunduğuna göre Rusya devleti için bir gâ’ile-i azîme vücûda getireceği muhakkakât-ı kat‘iyyeden olarak Gürcistan ihtilâli için bu kere Londra'da te’sîsine teşebbüs olunan gazetenin hey’et-i idâresiyle icrâ’ât komitesinin nerelerden ve ne sûretle teşvîk olunduklarını ve bu komite ile Ermeni

komiteleri beynindeki münâsebâtın ve Tiflis Ermenileriyle Londra komiteleri beyninde cereyân eden muhâberâtın tahkîk-i esbâb-ı ledünniyâtı Rusya Devleti için dahi şâyân-ı tedkîk ve te'emmül olmak lâzım gelir.

[89] Zabtiye Nezâreti'nden Makâm-ı Sadâret-Penâhîye 16 Haziran Sene 1311 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Ermeni fesâdı ve Hınçak komitelerinin memâlik-i şâhânede ihtilâl çıkarmak için suver-i gûnâ-gûn ile tertîb eylediği envâ'-ı cinâyâtı vâkı'a altı seneden beri yer yer devâm eylemekde idiyse de Ermeni cemâ'atı efrâdının ekseriyyeti ve husûsıyla erbâb-ı ticâret ve sanâyi'i ve Ermeni patrik-i sâbıkı ile Patrikhâne meclisleri a'zâsı teşebbüsât-ı fesâdiyyenin şedîden aleyhinde bulunarak ve hattâ komite ru'esâ ve a'zâsının Ermeni mezhebince müstehakk-ı la'n ve nefrîn olduklarına dâir kiliselerde kırâ'at olunmak üzere kontaklar tertîb edilerek Patrikhâneden erbâb-ı mefsedet hakkında Ermeni cemâ'atı nâmına izhâr-ı husûmet edilmesinden dolayı fesâd komiteleri yalnız iğfâl edebildikleri vesâ'it-i cinâ'iyye ile îkâ'-ı şûriş edebilip fikr-i fesâd ta'ammüm edemediği için Hınçak komitelerinin teşebbüsât-ı cinâ'iyyeleri günden güne tenezzüle uğramakda ve erbâb-ı fesâd derdest ve tevkîf ile haklarında mücâzât-ı kânûniyye icrâ olundukça bütün bütün cür'etleri mahv olarak efrâd-ı sâdıkadan olan Ermeniler fesâda müte'allık istitlâ'âtını hükûmete ihbâr etmekde iken, bir müddetden beri işin rengi bütün bütün değişip, Londra gazetelerinin envâ'-ı erâcîfi hâvî neşriyâtı ve bed-hâhânın türlü türlü ekâzîb-i tasnî'âtıyla işâ'âtı yüzünden Ermeni ahâlînin kısm-ı küllîsinde âsâr-ı galeyân müşâhede olunup, husûsıyla düvel-i selâsenin ittifâkı ve İngiltere Devleti'nin taleb ve ısrârı üzerine güyâ Ermeni sâkin olan vilâyât-ı şâhânenin birleşdirilerek Ermenistan nâmına bir hükûmet-i müstakıllenin teşkîl edileceği ve Kürdlerle Türklerden intikâm alınacağı ve güyâ ahâlî-i İslâmiyyenin taşrada Ermenileri katl ve çocuklarını diri diri ihrâk eylediği ve emsâli ekâzîb neşriyâtı dahi bunlara munzam olarak ve Ermenistan nâmına müheyyic-i efkâr tertîb olunan manzûmeler Ermeni mekâtibi çocuklarına varıncaya kadar kırâ'at ettirilerek Ermeni ahâlînin efkârı bütün bütün dûçâr-ı galeyân edilmekle beraber, **[90]** geçende erbâb-ı fesâddan bulanan papasların afv-ı âlîye mazhariyyeti İngiltere'nin taleb ve ısrârına atf olunup karîben umûm Ermeni mahbûsîninin dahi sebîlleri tahliye olunacağı ve ba'de-mâ Ermeni müfsidleri hakkında i'dâm cezâsı icrâ olunmayacağı ve Ermenistan Hınçak Komitesi'ne mensûb Ermeni vatan-perverlerinden cüz'î bir himmetiyle tahlîs edilebileceği şâyi'âtı zâten Ermenilerin taşralarda İslâm ahâlî tarafından katli'âm edildiği ve köyleri ihrâk olunup çoluk çocukları kebâb edildiği yalanlarıyla giriftâr-ı heyecân olan Ermeni sâde-dilânının cür'etlerini bütün bütün tezyîd eylemiş ve hele şu aralık İslâm'a ve hükûmet me'mûrlarına karşı Ermeniler tarafından alenen tahkîrât ve envâ'-ı sû-i mu'âmelât îkâ' edildikden başka, zâbıta me'mûrlarının dahi geceleri sû-i kasd sûretiyle katillerine cür'et edilmekde

bulunmuşdur. Takdîm olunan vukû‘ât jurnallerinden dahi ma‘lûm-ı sâmî-i fehâmet-penâhîleri buyrulmuş olacağı vechile bir ay zarfında polis komiserlerinden Markar ve Dikran ve me’mûrîn-i husûsiyyeden Tütüncüyan efendiler Ermeniler tarafından sû-i kasda uğratıldığı gibi, dün gece dahi yine polis me'mûrlarından Ali Efendi revolver ile tehlikeli sûretde cerh edilip, vâkı‘a mütecâsirleri kısmen elde edilmiş ise de zâbıtanın başlıca vesâ’it-i istitâ’iyyesinden olan Ermeni me'mûrlar bu cinâyetlerden bi't-tevahhuş hizmetlerini terk etmeğe başlamışlardır. Londra Ermeni ve İngiliz komitelerinin maksûd-ı aslîleri memâlik-i şâhânede Ermeni vukû‘âtı tevâlî ettirerek Ermenilere vesîle-i şikâyât olabilecek hâlâtın esbâb-ı zuhûrunu tehyi’eden ve bu sûretle Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini bir galeyân-ı dâimî altında bulundurmakdan ibâret bulunduğu ma‘lûm-ı çâkerânem olmasına mebnî şimdiye kadar bunlara yeni bir vesîle verilmemek için teşebbüsât-ı fesâdiyyenin men‘-i vukû‘una âid tedâbîrde iltizâm ve i‘tidâl olunarak idâre-i maslahat edilmiş ise de bâlâda arz olunduğu vechile düvel-i selâsenin müdâhelâtına atfen neşr olunan erâcîfin husûsıyla pây-taht-ı saltanat-ı seniyye Ermenilerinde husûle getirdiği galeyân-ı efkârdan **[91]** bi'l-istifâde Londra'da Hınçak Komitesi tahrîkâtını ve mezkûr komiteye mensûb sû-i kasdcılar ise tehdîdâtını îkâ‘a başlayıp polis me'mûrlarının da katl ve itlâfına teşebbüs olunduğundan zâbıtaca artık mu‘âmelede i‘tidâlin muvakkaten olsun terkine teşebbüs olunsa bile icrâ olunacak ahz u girift mu‘âmelesi hammal ve rencber ve tulumbacı makûlesi eşhâsa münhasır kalıp ve bunlar ise karîben Ermenistan'ın teşekkül edeceği ve mevkûfînin tahliye olunacağı ve ba‘de Ermenistan'da nâ’il-i mükâfât olacağı ümîdiyle mu‘âmele-i tevkîfden kat‘â müte’essir olmayıp bi'l-akis nâmını vatan-perverlikle Hınçak gazetesine derc ettirmek emeliyle zâbıtaca derdest ve tevkîf olunmak arzusunda bulunur. Ermeniler dahi görüldüğü cihetlerle tahrîkât ve neşriyât-ı ma‘rûza devâm eyledikce bu makûlelere münhasır mu‘âmele-i tevkîfin fâ’idesi görülemeyeceği gibi fikr-i fesâdı Ermeni mektebleri talebesine varınca[ya] kadar ta‘mîm ile bir takım erbâb-ı fesâdı Patrikhânede birer hizmetle başına toplamış olan Ermeni patriğinin başlıca vesâ’it-i mefsedeti bulunan Ermeni mektebleri muallimleriyle kiliseler vâ‘izleri ve sefârât-ı ecnebiyyede müstahdem Ermeni me’mûrları haklarında da mu‘âmele icrâsındaki imkânsızlık derkâr ve Ermeni patriği yalnız neşr-i mefâsidle iktifâ etmeyip Hükûmet-i Seniyyenin kâffe-i icrâ’âtı aleyhine İngiltere Sefâreti’ne ve Londra gazetelerine raporlar göndermekde olup zâbıtaca bir kaç kişinin tevkîfini derhâl vesîle ittihâz ederek yeniden şikâyâta ve İngiliz gazeteleriyle dahi erâcîf neşrine kıyâm eyleyeceği cihetle zâbıtaca ahvâl-i hâzıraya karşı ittihâzında tereddüd olunan tedâbîr-i ciddiyenin ta‘yîn ve takdîri husûsunda emir ve irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri iltîzâm olmak üzere evvel-be-evvel Ermeni Patrikhânesi hey’et-i idâresi hakkında ma‘lûmât ve tahkîkât-ı çâkerânemi nazar-ı mehâm-perver-i dâver-i a‘zamîlerine ber-vech-i zîr arz ve tezbîr eylerim.

Bâlâda arz olunduğu vechile patrik-i sâbıkın erbâb-ı fesâda karşı gösterdiği şiddet sebebiyle Ermeni cemâ‘atı efrâdının kısm-ı küllîsi teşebbüsât-ı fesâdiyyeye iştirâk etmedikden başka müfsidleri dahi hükûmete ihbâr eylemekde iken Londra Hınçak Komitesi'nin patrik aleyhine tertîb ettirdiği sû-i kasd üzerine patriğin isti‘fâsı **[92]** zâten daha evvel ru’esâ-yı erbâb-ı fesâddan bulunmasına mebnî resmen taht-ı isticvâba alınmış olan İzmirliyan Matyos Efendi'nin bir intihâb-ı acîb ile patrikliğe intihâb olunmasını müte‘âkib Patrikhânenin mu‘âmelât-ı umûmiyyesini tebdîl ve tahvîl ve erbâb-ı sadâkatden olan Patrikhâne me’mûrlarından ba‘zılarını birer sûretle Patrikhâneden teb‘îd ve şimdiye kadar patrikliğe mahsûs Patrikhânede muhâberât-ı ecnebiyyeye mahsûs me’mûr yoğ-iken kitâbet-i ecnebiyye için bir me’mûriyyet ihdâs ederek Diran Kilikyan ve Telyan nâmlarında erbâb-ı fesâddan iki şahsı muhâberât-ı ecnebiyyeye ta‘yîn eylemiş ve Galata Ermeni Mektebi Müdîri Musedciyan Artin Efendiyi dahi sefâretlerle muhâberât-ı şifâhiyyeye me’mûr ta‘yîn kılmış ve kendinin zamân-ı idâresine kadar Patrikhânenin cismânî meclisi a‘zâsı devletce tanınmış eshâb-ı rütbe ve haysiyyetden ve ekseriyyet üzere me’mûrîn-i Hükûmet-i Seniyyeden iken kendisi intihâb-ı cedîdde eshâb-ı rütbeden olanların hiç birine re’y verdirmeyip meclis-i cismânî a‘zâlığına kendi fikrine mülâyım eşhâs-ı âdiyyeyi intihâb ettirdiği gibi ru’esâ-yı erbâb-ı fesâddan Alatcıyan Kirkoris, piskoposu meclis-i rûhânîye alarak ve her işde İngiliz Sefâretinin re’yiyle hareket eyleyerek icrâ’ât-ı hükûmete açıkdan i‘tirâzâta neşr-i mefâsid için vesâ’it-i lâzimeyi istikmâle müsâra‘ât eyledikden sonra her biri birer vilâyet-i şâhânenin âsâyişini ihlâl etmiş ve ahîren mazhar-ı afv-ı âlî olmuş olan bir takım müfsid papasları dahi başına toplamış ve gece gündüz icrâ-yı mefâside devâm eylemekde bulunmuş olduğu gibi Sis Katogikosluğu idâre-i rûhâniyyesi Patrikhâneye tâbi‘ olmayıp bir idâre-i münferide iken Adana ve Haleb vilâyetlerinin âsâyişini ihlâl için münhall olan Katogikosluğa Alatcıyan Kirkoris'i intihâb ettirmek maksadıyla Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesince ma‘lûm olmak lâzım gelen hiyel ve desâ’is isti‘mâl ederek âkıbet bu emelini dahi istihsâl etmiş olduğundan, tertîbât-ı fesâdiyyenin pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyeye âid olan kısmı vesâ’it-i ma‘rûza ile mekteb çocuklarına varınca[ya] kadar ta‘mîm edildiği Sis Katogikosluğu'na Alatcıyan Kirkoris'i intihâb ettirmesinden dolayı Haleb ve Adana Ermeni ahâlîsinin dahi karîben efkârını tesmîm edecek **[93]** olması cidden şâyân-ı dikkat olup, altı seneden beri Ermeni mefâsidi hakkında bi'z-zât icrâ eylediğim tahkîkâtla beraber Hınçak cinâyet komitesi re’îsinin Rusya'da olması münâsebetiyle Rusya Sefâreti me’mûrları hâzır olduğu hâlde odasının taharrîsinde zuhûr eden matbû‘ programlar mefâhîmine nazaran Londra Hınçak Komitesi'nin fesâd programı nihilizm ve sosyalizm ve anarşist kavâ‘id ve mekâsıdına müstenid olarak esâfil-i nâsa hoş görüneceği tabî‘î olan taksîm-i emvâl usûlünün îcâb ettireceği tama‘a hıssiyyât-ı milliyye tahrîkâtıyla müdâhelât-ı ecnebiyyenin verdiği cür’etler dahi munzam olarak fevka'l-gâye şımarmış ve fesâd programlarının mevâdd-ı cinâ’iyyesini icrâya başlamış

olan Ermenilere karşı nasîhat vazîfesiyle mükellef olan patriğin bi'l-akis ta‘mîm-i mefsedetde devâmı ve geçende ispetalya günü Ermenistan nâmına icrâ ettirdiği nümâyişlerin Ermeni şâkirdânının mesîrelere azîmet ve avdetlerinde tevâlî-i vukû‘u ve hizmet-i zâbıtada müstahdem Ermenilerin sû-i kasd ile bi't-tehdîd isti‘fâya icbâr edilmeleri sûretleriyle âsârı zâhir olan galeyân-ı efkârın hudâ-negerde pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyede bir hâdise-i kıtâle imkân-ı zuhûr verebileceğine nazaran patriğin selefince müttehaz olan meslek-i sadâkate da‘vet veyâ ahvâl-i ma‘rûzanın netâyic-i melhûzasından dolayı kendisine şimdiden teblîğ-i mes’ûliyyet ile teskîn-i galeyâna mecbûr edilmesi muvâfık-ı hâl olur gibi mütâla‘a olunmakda ise de icrâ-yı îcâbı vâbeste-i re’y-i rezîn-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri olmağla ol bâbda.

16 Eylül Sene 1311 Târihiyle Hey’et-i Tahkîkiyyeden Tanzîm ve İ‘tâ Olunan Müzekkirenin Sûretidir

Ermeniler çend gün akdem Galata Kilisesi'ne toplanarak Ermenistan mes’elelerine dâir beş yüz imzâyı hâvî olmak ve Bâb-ı Âlî cânib-i sâmîsine takdîm edilmek üzere bir istid‘â tanzîmi tasavvurâtlarının ba‘zı esbâb cihetiyle önümüzdeki pazartesi gününe ta‘lîk edildiği ve ta‘mîk-i tahkîkâtla istihsâl olunacak ma‘lûmâtın ifâde olunacağı arz ve beyân olunmuş idi. **[94]** Muhbir şimdi nezd-i âcizâneme gelerek ifâdesinden istinbât kılındığına nazaran tasavvurât-ı ma‘rûzanın yevm-i mezkûrda icrâ olunacağı ve hattâ zikr olunan istid‘âda imzâları bulunacak beş yüz kimsenin birlikde Bâb-ı Âlî'ye mürâca‘at edeceklerini ve şâyet bir tarafdan mümâna‘at görülecek olur ise bunlara hafiyyen mutarassıt olacak bir çok Ermenilerin silâh be-dest olarak mukâvemet etmeleri cümle-i tasavvurâtdan bulunduğu ihbâr edildiği ve rütbetlü patrik efendinin iki üç gün evvel tebdîl-i hevâ için Büyükdere'ye gitmesi ba‘zı sefâretler ile hafiyyen mülâkât fikrine mebnî olacağı ve Üsküdar'da Selamsız Kilisesi'nin yarınki pazar günü yevm-i mahsûsu olduğundan orada bulunmak üzere vukû‘ bulan dâvete patrik-i mûmâ-ileyh tarafından adem-i muvâfakat cevâbı verildiği ma‘rûzdur.

Mahkeme-i Cinâyet Riyâsetine Mahsûs Olmak Üzere Bir Zarf Derûnunda Dâ’ire-i Adliyyeye Bırakılmış ve Derûnunda “Taşralı Ermeniler” İmzâ ve 16 Eylül Sene 1311 Târihini Hâvî Olarak Zuhûr Etmiş Olan İstid‘ânın Sûretidir

Ermeni milleti efrâdı tarafından vatanlarında dûçâr oldukları ahvâlden dolayı li-ecli'l-iştikâ ba‘zı makâmât-ı ulyâya mürâca‘at mukarrer olup, bu teşebbüsden maksad beyân-ı müsted‘iyâtdan ibâret olduğu ve hiç bir gûnâ muhâlif-i âsâyiş hareketde bulunulmayacağı cihetle meşrû‘ olan hakk-ı şikâyete kuvve-i askeriyye ve polis ve jandarma tarafından muhâlefet olunmaması için vazîfe-i me’mûriyyetleri

iktizâsıyla îcâb edenlere evâmir i‘tâsı ve şâyed müdâhale vukû‘ bulur ise netâyicinin mes’ûliyyeti tamâmiyle müsebbiblerine râci‘ olacağı arz olunur.

[95] Makâm-ı Celîl-i Sadâret-i Uzmâdan 16 Eylül Sene 1311 Târih ve Üç Yüz On Bir Numara ile Cevâben Vârid Olan Tezkire-i Sâmiyye Sûretidir

Ermeniler tarafından beş yüz imzâlı bir arz-ı hâlin cem‘iyyetle Bâb-ı Âlî'ye getirilip makâm-ı senâ-verîye i‘tâsı mutasavver olarak kuvve-i zâbıtaca bunlara nümâna‘at vukû‘unda Ermenilerin müsellehan mukâvemet edeceklerine dâir hey’et-i tahkîkiyyeden verilen müzekkire ile yine bu gün eşkâli mazbût bir Ermeni tarafından taşralı Ermeniler imzâsı ile Mahkeme-i İstînâf Cinâyet Riyâsetine gönderilip bâ-tezkire taraf-ı vâlâlarına tevdî‘ olunan varakanın sûretleri merbûten gönderildiğine ve ol bâbda ittihâz olunan tedâbîrin tafsîline dâir 16 Eylül sene 1311 târihi ile müverrah ve yedi yüz doksan üç numarasıyla murakkam olup işbu cumartesi gününün gecesi saat dörde karîb vâsıl olan tezkire-i husûsiyye-i düstûrîleri ve melfûf sûretler mütâla‘a olundu. Siyâk-ı iş‘âr-ı devletlerine nazaran ihbârât-ı vâkı‘a üzerine zâbıtaca lâzım gelen tedâbîr istihzâr olunmuş ise de tasavvurât-ı mezkûrenin sıhhatine hükm olunduğu hâlde, Bâb-ı Âlîce dahi tedâbîr-i lâzıme ittihâzı ve Adliye ve Dâhiliye ve Hâriciye Nezâret-i Celîlelerine îcâb-ı hâle göre teblîgât icrâsı mütehattim olarak işbu tedâbîr ve teblîgâtın nefsü'l-emre muvâfakatini ve icrâ’âtda müşkilât veyâ hatî’ât vukû‘unun men‘ini te’mîn için dahi ta‘mîk-i madde edilmesi elzem olup, bu cümleden olarak evvel-be-evvel âti'z-zikr mevâddın istîzâhını îcâb eylemişdir. Şöyle ki: evvelâ arz-ı hâl-i mebhûsun-anhın beş yüz imzâyı hâvî olacağı beyân olunuyor ise de bunu kaç kişi îsâle vâsıta olacağı bildirilmemiş olduğundan, zâbıtanın tahkîkâtı iktizâsınca arz-ı hâlin mûsili kaç nefer ve kimler olacakdır. Sâniyen, Mahkeme-i İstînâf Riyâsetine gönderildiği beyân olunan varakının şekil ve siyâkı câlib-i dikkat olduğundan, bunu îsâl eden **[96]** ve eşkâli mazbût olduğu cümle-i iş‘ârdan bulunan Ermeni kimdir ve taht-ı tevkîfe alınmış mıdır? Ve istintâkı ta‘mîk kılınmakda mıdır? Ve mevkûf ise şimdiye değin hâsıl olan netîce-i istintâkı ne merkezdedir? Sâlisen, merkûm Ermeni bu kâğıdı bu gün saat kaçda riyâset-i mûmâ-ileyhâya vermiş ve oradan dahi taraf-ı vâlâlarına saat kaçda tevdî‘ olunmuşdur? Râbi‘an, hey’et-i tahkîkiyyeden verildiği cümle-i iş‘ârdan bulunan raporun mündericâtından olan bir ibâreye nazaran bunu i‘tâ eden yalnız bir me’mûr olduğundan, ol me’mûr nezd-i devletlerinde mevsûk mudur? Ve bir de mezkûr raporda “Muhbir şimdi nezdine gelerek ifâdesinden istinbât kılındığına nazaran” ibâresi münderic olup, sıhhati takdîrinde devletce tedâbîr-i fevka'l-âdeyi istilzâm edecek ve hattâ dâhilen ve hâricen ba‘zı te’sîrâta sebeb olması muhtemel olacak tedâbîrin mübtenî olacağı bu misillü ihbârât zâbıtaca istinbât tarîkıyla değil, sarîhan ve vâzıhan istikşâf olunmak emr-i tabî‘î olmasıyla mebhûsün-anh olan istinbât ta‘bîri neden neş’et etmişdir? Ve muhbir nezd-i vâlâlarında sikâtdan ma‘dûd mudur? Hâmisen, yine mezkûr rapora nazaran

muhbir bu tasavvuru bundan bir kaç gün evvel dahi ihbâr etmiş ve bunu dahi Ermenilerin Galata Kilisesi'ne toplanarak öyle bir istid‘ânâme tanzîmi hakkında cereyân eylediğini beyân ettiği müzâkerelerine binâ’en eylemiş olmasıyla ol vakitden şimdiye kadar zâbıtaca ne gibi tedkîkât ve tefahhusât icrâ olunmuşdur? Ve mevzû‘-ı bahs olan ictimâ‘da kezâlik zâbıtaca bulundurulması emr-i tabî‘î olan sâir muhbirlerin ifâdâtı raporda bahs olunan muhbirin ifâdesini mü’eyyid midir? Sâdisen, Ermeni patriğinin iki üç gün evvel tebdîl-i hevâ için Büyükdere'ye gittiği ve bu da ba‘zı sefâretler ile hafiyyen mülâkât fikrine mübtenî olduğu cümle-i ihbârdan olmasıyla patrik-i mûmâ-ileyhin zamân-ı azîmet ve sebeb-i tahvîl-i mekânı husûsunda ve îcâb eder ise sefâretler nezdinde dahi devletce teşebbüsât-ı lâzimede bulunulmak için mûmâ-ileyhin onlarla olan mülâkâtı hakkında zâbıtanın tefehhusâtı ne merkezdedir? Sâbi‘an, arz-ı hâli veren **[97]** taşralı Ermeniler olacağı beyân olunuyor ise de şerh olunan tasavvurât sahîh ise taşralı Ermenilere bu fikri ilkâda sâir ba‘zı Ermenilerin dahi tahrîk ve ta‘lîmleri muhtemel olmağla bu bâbda mahsûsât var ise onlar kimlerdir? Buralarının evvel-be-evvel bilinmesi muktezî olduğundan bilâ-te’hîr iş‘âr-ı keyfiyyetle beraber istikmâl-i tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye himmet buyrulması siyâkında.

Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîden 16 Eylül Sene 1311 Târih ve Üç Yüz On Yedi Numara ile Vârid Olan Tezkire-i Sâmiyyenin Sûretidir

Ermenilerin tertîb edecekleri istid‘ânâmeyi vermek için cem‘iyyetle Bâb-ı Âlî'ye gelecekleri ve mümâna‘at olunur ise silâhla mukâvemet eyleyecekleri hakkında zâbıtaca vukû‘ bulan istihbârâta dâir bu gece alınan tezkire-i düstûrîleriyle melfûf sûretler mütâla‘a olundu. Ve bu bâbda atebe-i seniyye-i mülûkâneye vâkı‘ olan ma‘rûzât-ı devletleri üzerine Ermenilerin böyle harekât-ı fesâdiyyeye cür’et eylemelerinin kable'l-vukû‘ men‘i için ne yapılması lâzım gelir ise ona göre nezâret-i celîlelerine teblîgât-ı lâzımenin şimdiden icrâsı muktezâ-yı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîden olduğunu mübelliğ Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden alınan tezkire-i husûsiyye üzerine Dâhiliye nâzırı devletlü paşa hazretleriyle birlikde îcâbı müzâkere kılındı. Böyle bir cem‘iyyetle Bâb-ı Âlî'ye istid‘ânâme irsâli tertîbâtından maksad, nezd-i vâlâlarında dahi ma‘lûm olduğu üzere Avrupa devletlerinin nazar-ı dikkatini celb edecek bir arbede çıkarmak, ya‘nî bu cem‘iyyetin Bâb-ı Âlî'ye azîmet ve avdetlerinde İslâm'dan ba‘zılarına ve yâhûd polis ve jandarma neferlerine tasallut ile kendi üzerlerine mukâbeleyi vücûda getirmek olacağı ihtimâlden ba‘îd değildir. Binâ’en-aleyh cem‘iyyetin teşekkül edememesine en ziyâde i‘tinâ olunmak lâzım geleceğinden ve bunlar iş‘âr-ı vâlâları vechile elbette yâ Galata cihetinde ve yâhûd İstanbul tarafında kiliselerin birine teşkîl-i cem‘iyyet edeceklerinden, evvelce polisler ve hafiyyeler **[98]** vâsıtasıyla mahall-i ictimâ‘ öğrenilip, öteden beriden oraya toplanacak eşhâsın ictimâ‘gâha gelmezden evvel, birer sûretle ve kavl-i leyyin ile azîmetlerine mümâna‘at olunması ve bu madde pek nâzik

ve dakîk bir şey olup, tedbîrde kusûr edilir ve arbede zuhûruna sebebiyyet verilir ise netîcesi pek vahîm olacağından ve ihtimâlât üzerine beyân-ı re'y ve tedbîr kâbil olamayarak işin göstereceği şekil ve hey'ete göre tedâbîr-i âdilâne ve hakîmâne ittihâzı îcâb edeceğinden, ona göre îfâ-yı muktezâsına ve şâyed cem'iyyetin men'-i teşekkülü kâbil olamadığı hâlde, iktizâ-yı hâl ve maslahata göre tedâbîr ittihâz olunmak üzere pey-der-pey Bâb-ı Âlî'ye beyân-ı keyfiyyete ve bir de Patrikhâneye vesâyâ-yı mü'essire îfâsı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîden olmasına mebnî, polis müdîri ve yâhûd mütehayyizândan ve erbâb-ı dirâyetden münâsib bir zât patrik nezdine gönderilerek tertîbât-ı mezkûreden kendisince ma'lûm olup olmadığı su'âl edilip, tecâhül eder ise bu tertîbât Zabtiye Nezâretince ma'lûm olduğundan fi'le götürülmemesi için her ne yapılmak lâzım gelir ise derhâl icrâ etmesi husûsunun patriğe hüsn-i tefhîmi ile vereceği cevâbın iş'ârına himmet.

Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye 17 Eylül Sene 1311 Târih ve İki Yüz Dört Numara ile Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Ermeniler tarafından beş yüz imzâlı bir arz-ı hâlin cem'iyyetle Bâb-ı Âlî'ye getirilip, makâm-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine takdîmi mutasavver olarak kuvve-i zâbıtaca bunlara mümâna'at vukû'unda Ermenilerin müsellehan mukâvemet edeceklerine dâir arz olunan istitlâ'ât üzerine istîzâh buyurulan mevâdda ve cem'iyyetin kable'l-vukû' men'i hakkında icrâsı emr ü irâde buyurulan tedâbîre dâir 16 Eylül sene 1311 târihli iki kıt'a tezkire-i sâmiyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri hâme-pîrâ-yı ta'zîm oldu. Arz-ı hâl-i mebhûsun-anhda imzâsı olanların cümlesi hîn-i takdîmde hâzır bulunacakları cümle-i istitlâ'âtdan olup, **[99]** Mahkeme-i İstînâf Riyâsetine varaka-i ma'lûmeyi odacı vâsıtasıyla îsâl etmiş olan Ermeninin odacının ifâdesine göre eşkâli zabt olunmuş ise de, kim olduğu ma'lûm olmadığından, varaka-i mezkûre dün gece saat birde riyâset-i müşârün-ileyhâ tarafından bâ-tezkire gönderilerek mündericâtı Hey'et-i Tahkîkiyye'nin ihbârını mü'eyyid bulunmasından bir kaç günden beri sâir bir kaç tarafdan vukû' bulan ihbârât dahi bu merkezde bulunduğundan, tedâbîr-i âcile ittihâzına mecbûriyyet elvermişdir. Ermeni patriği tebdîl-i hevâ vesîlesiyle Büyükdere'de mahsûsan istîcâr olunan bir yalıya geçen hafta nakl edip, öteden beri süferâ ve husûsıyla İngiliz sefîriyle mülâkâtı ve hemen her gün bi'l-vâsıta muhâberâtı zâbıtaca muhakkakâtdandır. Taşralı Ermenilere arz-ı hâl takdîmi fikrini ilkâ eden Ermeni Hınçak komiteleri olacağından şübhe olmayıp, bu komite a'zâsının kimlerden ibâret oldukları dahi bir gûnâ ma'lûm ise de bunlar ziyâdesiyle cür'etlenmiş ve haklarında cezâ tertîb olunamayacağından emîn bulunmuş oldukları cihetle, zâbıtaca kendilerinin celb ve isticvâbından hiç bir netîce çıkmayacağı derkârdır. Cem'iyyetin kable'l-vukû' men'i ile teşekkül edememesine en ziyâde i'tinâ olunmak lâzım geleceği derkâr ise de Ermenilerin bugün ve yarın yortu günleri olup, kiliselerde toplandıkdan başka Balıklı civârındaki mezarlarında dahi

cem‘iyyetleri âdât-ı kadîmeden bulunmasına ve bunların men‘i hâlinde zâten kendilerince mutasavver olduğu vech ile zâbıtaya karşı bir fesâd çıkarmakla dahi iktifâ etmeyip, kiliselerden ve ölülerini ziyâretden hükûmetce men‘ edildiklerini iddi‘âya ve Avrupa'ya karşı tazallumâta kıyâm edecekleri emsâli delâletiyle ma‘lûmdur. Emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri medlûl-i âlîsi vechile iktizâ-yı hâl ve maslahata göre tedâbîr ittihâz olunmak üzere evvel-i emrde tertîbât-ı mebhûsun-anhânın fi‘le getirilememesi için her ne yapılmak lâzım gelir ise derhâl icrâ etmesi husûsunun patrike hüsn-i tefhîmi için polis meclisi re’îsi mûmâ-ileyhin nezdine i‘zâm olunmuş olduğu ma‘rûzdur.

[100] Makâm-ı Sadâret-penâhîye 17 Eylül Sene 1311 Târih ve İki Yüz Üç Numaralı Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Ermeniler tarafından cem‘iyyetle Bâb-ı Âlî'ye takdîm kılınacağı istihbâr ve arz ve iş‘âr olunan arz-ı hâlden dolayı dün gece hâme-pîrâ-yı ta‘zîm olan üç yüz yirmi bir ve üç yüz yirmi iki numaralı tezâkir-i sâmiyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleriyle istîzâh buyurulan mevâddan ba‘zılarının ecvibesi takdîm kılınan cevâbnâme-i çâkerîde musarrah olduğundan onların dahi îzâhı ile beraber Ermeni patriği nezdine irsâli emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri iktizâsından olan me’mûr avdet etmiş ise, getireceği cevâbın dahi serî‘an arz ve iş‘ârı irâdesini mutazammın 17 Eylül sene 1311 târihli ve üç yüz yirmi üç numaralı tezkire-i sâmiyye-i dâver-i efhamîleri şimdi enâmil-pîrâ-yı ta‘zîm oldu. Hey’et-i Tahkîkiyye'nin sûreti takdîm olunan müzekkiresinde zikr olunan me’mûr sikâtdan ma‘dûd olduğu gibi zâbıtaca hizmet ve istikâmeti mücerreb doğru bir me’mûrun da oğludur. Müzekkire-i mezkûrede muharrer istinbât ta‘bîri kâtibince ta‘bîr-i mezkûrun ma‘nâ-yı sahîhi bilinmemesinden neş’et etmiş olduğu bi's-su’âl anlaşılmışdır. Ermenilerin Galata Kilisesi'nde toplanarak öyle bir istid‘ânâme tanzîmi hakkında cereyân eylediğini muhbirin beyân eylediği müzâkere el-yevm taht-ı nezârette bulundurulan bir müfsidin ifâdesine ma‘tûf olup, mezkûr kilise avlusunda mevcûd olan Ermeni mektebi dâiresi ise öteden beri merkez-i fesâd ve mektebin on-on iki yaşlarındaki çocuklarına varıncaya kadar bi'l-cümle talebesi fikr-i mefsedetle mu‘tâd olup, hattâ geçende talebe-i merkûmeden beş-altı kadarı Hınçak Komitesi'ne intisâb ile i‘lân-ı mefâsidde bulunmaları üzerine celb ve isticvâb ile cürmleri ikrâr ettirildikden sonra, mektebin müdîri olup el-yevm patrik ile İngiliz Sefâreti beyninde vâsıta-i muhâbere olan Artin Musedciyan Efendi'ye gönderilerek böyle kendi idâresindeki mekteb şâkirdânına varıncaya kadar fikr-i mefsedetin ta‘lîm ve telkîn edilmesinden dolayı beyân-ı esef kılınmış ve arz-ı hâl tertîbinin dahi mahall-i mezkûr idâresinin **[101]** cümle-i âsâr-ı fesâdiyyesinden olması melhûzât-ı kaviyyeden bulunarak, ma‘a-hâzâ bu işin orada müzâkere edilmiş olduğuna dâir zâbıtaca ma‘lûmât-ı sâire istihsâl olunamamışdır. Yarınki pazartesi günü ber-vech-i ma‘rûz Bâb-ı Âlî'ye cem‘iyyetle arz-ı hâl getirileceğine dâir olan ihbâr, demincek nezd-i çâkerâneme gelmiş olan Bâb-ı Âlî hulefâsından Raûf Paşazâde sa‘âdetlü Sâdık Beyefendi'nin getirmiş olduğu Ermeni bir muhbirin ifâdesiyle de

te’eyyüd etmiş ve bu ifâde teselsül ettirilerek ta‘mîk-ı tahkîkât edilmek istenilmiş ise de gerek mîr-i mûmâ-ileyh ve gerek getirdiği muhbir, komite tarafından hayâtları dûçâr-ı tehlike olacağından bahisle îzâhât i‘tâsından kat‘iyyen imtinâ eylemişlerdir. Dersa‘âdet İstînâf Mahkemesi Riyâseti'ne bir Ermeni tarafından verilmiş olan varaka-i ma‘lûmenin dünkü gün hangi saatde verildiğine dâir riyâset-i mezkûrenin tezkire-i vâridesinde sarâhat olmayıp, esnâ-yı mahkemede vürûd ettiği bildirildiğinden mezkûr tezkire dahi aynen takdîm kılınmışdır. Tezkire-i mezkûre mündericâtına nazaran işin evveliyâtı Adliye Nâzırı devletlü paşa hazretlerince ma‘lûm olduğu anlaşıldığından, müşârun-ileyh hazretlerinden istîzâh-ı keyfiyyet buyurulması re’y-i sâ’ib-i cenâb-ı sadâret-penâhîlerine vâbestedir. Emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri hükm-i âlîsine tevfîkan, patriğin nezdine gönderilmiş olan polis müdîri sa‘âdetlü Hüsnü Efendi Hazretleri avdetle, i‘tâ eylediği ma‘lûmât demincek takdîm kılınan arîza-i husûsiyye ile ber-tafsîl arz-ı iş‘âr kılınmış ve zâbıtaca her türlü ihtimâlâta göre tekayyüdâtın icrâsı tabî‘î bulunmuşdur. Ol bâbda.

Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye 17 Eylül Sene 1311 Târihli ve Yedi Yüz Doksan Dört Numaralı Yazılan Jurnalin Sûretidir

Ermeniler tarafından arz-ı hâl takdîmi vesilesiyle tertîb olunan fesâddan dolayı telakkî eylediğim emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri hükmünce İstanbul Polis Müdîri Hüsnü Bey, patriğin nezdine gönderilerek icrâ ettirilen tablîgât-ı münâsibe üzerine patrik-i mûmâ-ileyh “Dokuz aydan beri taşradan mütevelliyyen vukû‘a gelen şikâyâta binâ’en Mezâhib ve Adliye Nezâret-i Celîlesi **[102]** vâsıtasıyla vukû‘ bulan iş‘ârâtına atfen, mahallerine verilen evâmirin ahkâmı icrâ olunmasından dolayı ahâlînin ziyâdesiyle me’yûs olduğu gibi bu te’essür bura Ermenilerine dahi sirâyet ettiğinden, ilcâ-yı me’yûsiyyetle Ermeniler tarafından bir münâsebetsizlik vukû‘a getirilir ise kendisinin mes’ûliyyeti lâzım gelmeyeceğini ve zâten Ermenilerin geçende ispatalyada bağırarak icrâ-yı nümâyişle akşam üstü dağılmış ve bir fenâlık vukû‘a getirmemiş oldukları gibi yine bir fenâlık vukû‘a getirmeyecekleri me’mûl olunduğunu ve patriklik makâmı siyasî işlere karışmayıp, böyle şeylerde ricâcı bulunabileceği ve'l-hâsıl yarın, yâhûd diğer bir günlerde bu gibi nümâyişe mukâbil kabûl-i mes’ûliyyet edemeyip, çünki ahâlî me’yûs bir hâlde bulunduğu cevâbnâmesini beyân eylemiş ve ma‘a-mâ-fîh böyle bir hâlin vukû‘u mes’ûliyyeti, çünki zâbıtaca her türlü tertîbât-ı fesâdiyyenin suver-i icrâ’iyyesi ma‘lûm olduğu cihetle patriklik makâmına âid olacağı hakkındaki teblîgât te’kîd edilmiş ve zâbıtaca yarın için dahi tekayyüdât-ı mükemmelenin îfâsı tabî‘î bulunmuş olduğu ma‘rûzdur. Ol bâbda.

17 Haziran Sene 1311 Târih ve İki Yüz Yirmi Üç Numara ile Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan Müzekkirenin Sûretidir

Taşradan gelmiş ve erâcîf-i münteşireden dolayı şımarmış olan bir takım Ermenilerin üçer-dörder ve ba‘zısı müsellah oldukları hâlde tenhâ mahallerde dolaşmakda ve ba‘zen de meyhâne ve emsâli yerlerde tefevvühât-ı bî-edebâne ve tehdîdât-ı mel‘anet-kârâneye cür’et eylemekde oldukları mütevâliyen alınan jurnallerden müstebân olduğuna ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde mütemâdiyen cârî bulunan mu‘âmelât-ı inzıbâtiyyeye karşı bu gibi edebsizliklerin maddeten bir te’sîri olamaz ise de devâmı dahi hikmeten ve maslahatan muvâfık olamayacağına ve Galata'daki kömür amelesi de şu aralık münâsebetsizliğe başladıklarına binâ’en ve serî‘an gâyet muktedir ve müdebbir me’mûrlar tertîb edilerek taşradan gelmiş ve serseriyâne dolaşmakda bulunmuş olan **[103]** Ermenilerin ve amele-i merkûme miyânında işi gücü olmayan ve mücerred fenâlık îkâ‘ı maksadıyla gelmiş bulunan Ermeni eşirrâsının tedâbîr-i hasene ile üçer-beşer toplatdırılarak dâire-i zabtiyyeye irsâlleri kemâl-i ehemmiyyetle himem-i aliyyelerine tevdî‘ olunur. Ol bâbda.

16 Eylül Sene 1311 Târih ile Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Ermeniler tarafından beşyüz imzâlı bir arz-ı hâlin cem‘iyyetle Bâb-ı Âlî'ye götürülerek makâm-ı sâmî-i sadâret-i uzmâya takdîmi mutasavver olup, kuvve-i zâbıtaca bunlara mümâna‘at vukû‘unda Ermenilerin müsellehan mukâvemet edecekleri haber alınmış ve Mahkeme-i İstînâf Cinâyet Riyâseti'ne bu madde ve taşralı Ermeniler imzâsı altında bir varaka verilmişdir. Ermenilerin şu aralık ziyâde cür’etlenmiş olmalarına ve beş buçuk sene evvelki Kumkapı hâdisesi dahi cem‘iyyetle kiliseden çıkarak Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneye arz-ı hâl takdîm edileceği i‘lânâtı ile ibtidâr eylemiş olmasına nazaran erbâb-ı fesâdın bu teşebbüs-i cedîdi de Avrupa'ya karşı yeni bir mes’ele çıkarmak maksadına müstenid olduğunda şübhe olmayıp, kiliselerin birinde ber-minvâl-i muharrer akd-i cem‘iyyet ve oradan müctemi‘an ba‘zı makâmât-ı aliyyeye azîmet teşebbüsâtına karşı tedâbîr-i leyyine ittihâzı ve şâyed bu i‘tidâl-i mu‘âmele ile cem‘iyyetleri dağılmayarak bir fesâd çıkarmak istiyecek oldukları hâlde cem‘iyyetlerinin yine üzerlerine silâh atılmaksızın mevcûd süvârî jandarma ve polis kolları ile cem‘iyyetlerinin dağıdılması ve ma‘rûzâtlarının içlerinden intihâb olunacak bir iki kişi ile Bâb-ı Âlî'ye takdîm olunmasının kendilerine güzelce tefhîmi ve bu teşebbüs yarın ve ertesi pazartesi günleri pek ziyâde muhtemel olduğundan, şimdiden ona göre lâzımü'l-ittihâz olan tedâbîrin mükemmelen icrâ ve sûret-i mahremânede Beşiktaş polisi me’mûriyyet-i aliyyesine de ma‘lûmât i‘tâsı ve bunun be-gâyet mahrem tutulması ve'l-hâsıl bu

saatden i‘tibâren geceli gündüzlü tekayyüdât-ı teyakkuzıyyenin tamâmen icrâsı ve zinhâr kan dökülmesine meydan verilmemesi kemâl-i ehemmiyyetle ihtâr olunur. Ol bâbda.

[104] Dâhiliye Nezâreti'nden Verilen İhtârnâme Sûretidir

“Ermeni patriği efendi ve Ermeni mu‘teberânı ve Patrikhâne Kilisesi'nde ictimâ‘ etmiş olan ahâlî”

Devlet-i Aliyye'de kânûnen ictimâ‘ memnû‘dur. Şimdi dağılınız. Dağılmaz iseniz mes’ûliyyet sizlere âid olur ve kânûnen ağır cezâ görürsünüz. Herkesin haklı ve haksız, sahîh ve gayr-i sahîh bir şikâyeti olduğu hâlde bâb-ı hükûmet açıkdır. Fakat bunu kânûn dâiresinde beyân etmek lâzım gelir. Kânûn dâiresinde beyân-ı hâl için patrik efendi biri Meclis-i Rûhânî ve diğeri Meclis-i Cismânî a‘zâsından iki zât ile beraber şimdi Bâb-ı Âlî'ye gelmelidir.

Bâlâdaki i‘lânı fehâmetlü, devletlü sadr-ı a‘zam hazretleriyle bi'l-müzâkere işbu pazartesi günü saat altıbuçukda tanzîm ve sizlere kırâ’at etmeğe ve edeceğiniz mu‘âmeleye göre hükûmet nâmına lâzım gelen tedbîri ittihâz eylemeğe Zabtiye nâzırı devletlü paşa hazretlerini me’mûr ettim. Fî 10 Rebî‘ülâhir sene 1313.

Dâhiliye Nâzırı
Rif‘at

18 Eylül Sene 1311 Târih ve Dört Numaralı Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesine Yazılan Arîzanın Sûretidir

Evvel ve âhir arz olunan Ermeni cem‘iyyât-ı ihtilâliyyesinden dolayı sadr-ı a‘zam paşa hazretleri çâkerlerini Bâb-ı Âlî'ye sûreti leffen takdîm kılınan emri Ermeni patriği ve Ermeni mu‘teberânı ve Patrikhâne Kilisesi'nde ictimâ‘ etmiş olan ahâlîye teblîğe me’mûr ettiler. Derhâl Kumkapı'ya gittim. Tekmîl revolverler ile müsellah olan cem‘iyyet-i fesâdiyye içinden geçerek patriği görmek istedim ise de temâruz ederek kabul etmediğinden, Patrikhâne Rûhânî ve Cismânî Meclisleri **[105]** a‘zâsından birer kişi celb ederek emr-i mezkûru kendilerine ve hâzır olan cem‘iyyet-i mel‘anete alenen ve harfiyyen teblîğ ve tefhîm eyledim ise de isgâ etmeyip yine cem‘iyyetle orada kaldıklarından kendilerine bir saata kadar dağılmaları ve şâyed dağılmadıkları hâlde cebren dağıdılacakları bi't-tefhîm avdet edildi. Bâb-ı Âlî, Sultan Ahmed, Nûr-ı Osmânî, Balıkpazarı ve emsâli mahallerdeki cem‘iyyetler kâmilen dağıdıldı. Şimdi de Kumkapı'daki cem‘iyyetin kendiliklerinden dağılmaz iseler nesâyih-i lâzime ile ve olamadığı hâlde bizden kat‘iyyen silâh atılmayarak yalnız süvârîler üzerlerine hücûm göstermek tehdîdiyle dağıdılmaları çalışılmakda bulunduğu ma‘rûzdur. Ol bâbda.

Üsküdar Mutasarrıflığı'na Keşîde Olunan 19 Eylül Sene 1311 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Üsküdar ve Kadıköyü cihetlerinde vukû‘ât tekessür etmekde olduğundan ve bu hâlin devâmı âsâyişe dokunacağından, her tarafda polis ve jandarmadan kollar bulundurularak hıfz-ı âsâyişe ve adem-i tekerrür-i vukû‘ât ve hâdisâta i‘tinâ olunması ve Ermenilerden İslâm ve sâireye ve onlardan Ermenilere bir gûnâ tecâvüz ve ta‘addîye kat‘iyyen meydan verilmemesi ve şâyed öyle bir tecâvüzde bulunanlar olduğu takdîrde be-heme-hâl derdest edilerek ve haklarında mu‘âmele-i kânûniyye icrâsına mûcib olacak delâ’il-i sübûtiyyenin derhâl istihsâl ve istikmâli ve kuvve-i zâbıtanın kifâyetsizliği hiss olunduğu anda bilâ-te’hîr mu‘âvenet-i askeriyyeye mürâca‘at olunması ve'l-hâsıl her türlü tedâbîr-i hakîmâne ve tekayyüd-kârânenin tamâmî-i ittihâzıyla uygunsuzluk vukû‘una meydan ve imkân bırakılmaması fevka'l-âde ve kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ve ihtâr olunur. Ol bâbda.

[106] Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Vârid Olan 19 Eylül Sene 1311 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Kasımpaşa'da Mahkeme Hanı'nda bulunan Ermenilere tecâvüz ve ta‘arruz eden Kürd ve Lazlardan sekiz-on neferi Binbaşı Hâfız Efendi tarafından getirilip tevkîf edildiği, oradaki kahvede ictimâ‘ eden ahâlî-i merkûmenin ta‘arruzlarına imkân verilmemek üzere şimdi şeref-vârid olan tezkire-i celîleleri üzerine mutasarrıflıkda bulunan kol hey’et-i askeriyyesinin nısfı dahi mu‘âvenet için gönderilmiş ve bir gûnâ uygunsuzluk zuhûruna meydan verilmemeğe sarf-ı mesâ‘î edilmekde olduğu ma‘rûzdur.

Cevâben Keşîde Olunan 19 Eylül Sene 1311 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Mütecâvizlerin derdesti mûcib-i memnûniyyet olduğu gibi, tedâbîr-i müttehaze de musîbdir. Ba‘de-mâ o yolda tecâvüzâtda bulunanların da derhâl ahz ü girift edilmesi ve mavnacı esnâfı kethudâlarının celbiyle, şâyed esnâfdan Ermenilere tecâvüz edenler olur ise kendilerinin de bundan şedîden mes’ûl olacaklarının teblîği ve esnâf-ı sâire kethudâlarına da o yolda icrâ-yı tenbîhât ve teblîgât olunması tavsiye olunur.

Üsküdar Mutasarrıflığı'na 19 Eylül Sene 1311 Târihinde Keşîde Olunan Telgrafnâme Sûretidir

Bu gece saat ikibuçukda ba‘zı kesân tarafından Balaban İskelesi'nde kâ’in fırın hademesinden dört Ermeninin şedîden darb ve cerh edilmesinden dolayı tecemmu‘

etmiş olan halkın dağıdıldığı şimdi istihbâr kılınmış olduğundan, hemen taharriyât-ı lâzıme bi'l-icrâ cârihlerin zâhire ihrâcı ve evvel ve âhir bildirildiği üzere sıkça sıkça kollar ve müte‘addid devriyeler gezdirilerek ve lâzım gelenlere nesâyih-i hakîmâne îfâ olunarak milel-i Müslime ve gayr-i Müslime beyninde tezâd ve tenâfüre sebebiyyet verecek hâlâtın zuhûruna kat‘iyyen meydan ve imkân barakılmaması kemâl-i ehemmiyyetle ihtâr olunur.

[107] 19 Eylül Sene 1311 Târihinde Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarına Keşîde Kılınan Telgrafnâme Sûretidir

İdâre-i aliyyelerinde bulunan ve mekânı Ermeni ve Kürd ve sâire gibi muhtelit olan bi'l-cümle hanların odabaşıları celb ile yekdiğeri aleyhlerinde îkâ‘-ı hâdisât ve mücâdelâtdan tevakkî etmelerinin ve aksi hâlinde kendilerinin de şedîden mes’ûl olacaklarının kaviyyen tenbîh ve tefhîmi ihtâr olunur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 19 Eylül Sene 1311 Târih ve Yedi Yüz On Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Azap Kapısı ve Çeşme Meydanı ve Arap Câmi‘-i Şerîfi mahallâtından bulunan ahâlî-i Müslimenin Galata'da silâhcı dükkânlarından esliha mübâya‘a ve Ermeniler aleyhine birden hareket etmek üzere yangın var ta‘bîrini parola ittihâz eyledikleri mevsûkan haber veriliyor. Böyle bir hâlin vukû‘u ma‘âzallâh İstanbul'un âsâyişini ihlâl edeceği gibi, menâfi‘-i devlete en ziyâde muzırr olan müdâhalât-ı ecnebiyyeye sebebiyyet ve mütecâsirleri hakkında da bi't-tabi‘ müstelzim-i şiddet ve mes’ûliyyet olacağı cihetle hiç bir zamanda vukû‘u tecvîz olunur hâlâtdan olmadığına binâ’en ve serî‘an tahkîkât-ı lâzıme icrâsıyle beraber mahallât-ı mezkûrede mütemâdiyen kollar gezdirilerek ve oralarda mahalle kahvelerinde ve emsâli mecma‘-ı ahâlî-i Müslimeye sivil ve gâyet zekî ve müsta‘îd ve hamiyyetli me’mûrlar irsâliyle kendiliklerinden bi'l-münâsebe erbâb-ı fesâdın hükûmetce derdest ve haklarında terettüb edecek mu‘âmelât-ı kânûniyyenin îfâsı mukarrer olup, elde edilmeyenler fesâdda zî-medhal olmayan tebe‘a-i sâdıkadan ibâret oldukları hâlde ahâlî-i Müslimeden ba‘zıları tarafından îkâ‘ edilen tecâvüzât ve ta‘addiyâtın pek çirkin olduğu ve bu hâl devletin menâfi‘ini ihlâl ile müdâhalât-ı ecnebiyyeye sebebiyyet vereceği eclden, böyle bir hâlin vukû‘una hiç bir hamiyyetli Müslümanın kâ’il olamayacağını fikirlerinde yer edecek ve heyecân ve galeyânı teskîn eyleyecek sûretde ve hasb-i hâl tarzında telkîn ve tefhîm ettirilerek zerre kadar münâsebetsizlik vukû‘una meydan verilmemesi ve öyle müsellah ve tecâvüz yolunda musırr olanlar görülür ise onların derdest edilmesi ehemmiyyetle himem-i aliyyelerine tevdî‘ olunur.

[108] Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 19 Eylül Sene 1311 Târih ve Yedi Yüz On Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Tütüncü Kirakos nâmında bir Ermeninin bir çok Kürd ve Acemler tarafından ne sûretle darb olunup müte'essiren vefât ettiğine ve ictimâ' eden ahâlînin ellerinde sopa ve ufak tüfenk bulunduğuna ve sâireye dâir alınan 19 Eylül Sene 1311 târihli tezkire-i atûfîlerine cevâbdır. Sopalı ve silâhlı görülen eşhâsın hemen derdestleriyle haklarında te'dîbât-ı lâzıme icrâsı ve merkûm Kirakos'un kâtillerinin de be-heme-hâl zâhire ihrâcıyla keyfiyyetin iş'ârı himem-i mahsûsalarına tevdî' olunur.

Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarıyla Dersa'âdet Polis Müdîrliği'ne ve Jandarma Alayı Kumandanlığı'na Ta'mîmen Yazılan 19 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Ermeniler tarafından dünkü gün îkâ' edilen ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde önü alınmış olan hareket-i nâ-becâdan müte'essir olan ahâlî-i Müslimeden ba'zılarının bugün muhtelif mahallerde bir iki Ermeni cerh ettikleri haber alındı. Erbâb-ı tecâvüzün te'dîbi hükûmete âid olduğu gibi ahâlî-i Müslimenin bu sûretle tesâdüf edecekleri Ermenileri cerh ile yeniden arbede zuhûruna sebebiyyet vermeleri şe'âir-i İslâmiyyet ve menâfi'-i devlet ile kâbil-i tatbîk olamayacağına ve mütecâsirleri hakkında da bi't-tabi' mücâzât-ı kânûniyyeyi müstelzim olacağına binâ'en ve serî'an te'yîd-i tekayyüdât ve inzıbât ile beraber ahâlî-i Müslimeye o yolda vukû' bulacak ta'addînin devletce ve kendi haklarında iyi bir netîce hâsıl etmeyeceğinden, o gibi tecâvüzât ve ta'addiyâtdan be-gâyet tevakkî eylemeleri lüzûmunun kendilerine münâsib ve mü'essir bir sûretle teblîği ve yine bu tenbîhât hilâfına ahvâle cür'et edenler bulunur ise her kim olur ise olsun derdest ve irsâl edilmesi zımnında îcâb eden me'mûrlara ta'lîmât-ı kâfiyye i'tâsı ve'l-hâsıl intizâr-ı âlîye mugâyeret edecek ahvâl vukû'una kat'iyyen meydan ve imkân verilmemesi bi'l-hâssa himem-i aliyyelerine tevdî' olunur.

[109] İstanbul Polis Müdîrliği'ne Yazılan 19 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkire Sûretidir

Bugün Kumkapı'da kâ'in Patrikhâne Kilisesi'nde ictimâ' eden Ermenilerin dağıdılması hakkında taraf-ı senâ-verîden edilen teblîgât üzerine patrik tarafından Hempak ve Atanaş Efendilerle Meclis-i Cismânî a'zâsından bir efendi demincek nezd-i muhlisîye gelip sebeb-i ictimâ'-ı ahâlî-i İslâmiyye ve talebe taraflarından vukû'u melhûz olan ta'addî ve tecâvüzden ve polis tarafından çevrilmek gibi mu'âmelâtdan tevahhuş olunmasından münba'is olduğu ve te'mîn edildikleri hâlde hemen dağılacakları ifâde ve beyân olunmasıyla kendilerinin hiç bir tarafdan ta'arruz vukû' bulmayacağı sûret-i kat'iyyede bi't-te'mîn yerli yerine gitmeleri lüzûmu

tefehhüm olunarak, ol vechile ahâlî-i müctemi‘ayı dağıtmak üzere gitmişlerdir. Binâ’en-aleyh Ermeni sâkin olan mahallerde ve husûsıyla dağılacak cem‘iyyet efrâdının geçecekleri yollarda kollarınız gezdirilerek hiç birine kimse tarafından ta‘arruz ettirilmemesi ve bir de Hempak Efendi'nin ifâdesine göre dün gece bir takım sarıklı ve başıbozuk adamlar tarafından Kumkapı cihetinde ba‘zı Hıristiyan hânelerine tecâvüz edilmek istenilip, hattâ kapılarına kamalar kakdıkları müstebân olup, bu hâlin vukû‘u çirkin olduğu gibi, tekrârı dahi teceddüd-i heyecân ve galeyânı ve binâ’en-aleyh devletce bir çok mazarrâtı dâ‘î olacağından tekayyüdât-ı inzıbâtıyyenin bir kat daha te’yîdiyle ve taraf taraf me’mûr sevk ve tesrîbiyle hiç bir Hıristiyan ve Ermeni hânesine o yolda ta‘arruz vukû‘a getirilmemesi ve sarıklı sarıksız bir takım adamların münâsebetleri olmayan mahallerde silâhlı veyâ sopalı dolaşmalarında hiç bir ma‘nâ olamayacağından, o gibi eşhâsın da kavl-i leyyin ile def‘ ve i‘âdeleri ve şâyed direnmek isteyenler olur ise hemen tutulup getirilmesi ve'l-hâsıl kesb-i sükûn etmekde bulunan şu galeyân-ı müdhişin tecdîdine sebeb olacak küçük ve büyük kâffe-i ahvâlin vukû‘una imkân ve meydan verilmemesi esbâbının kaviyyen istikmâli bi'l-hâssa himmet ve reviyyet-i müsellimelerine tefvîz olunur. Ol bâbda.

[110] Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarıyla İstanbul Polis Müdîrliği'ne ve Dersa‘âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı'na 20 Eylül Sene 1311 Târihinde Ta‘mîmen Yazılan Tezkirenin Sûretidir

El-ân ba‘zı taraflarda mevcûd olan Ermeni cem‘iyyetlerinden ve bunların harekât-ı vâkı‘a-i nâ-becânın mûcib olduğu galeyândan dolayı ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i men‘iyye ve teskîniyye bidâyet-i hâdiseden beri tavsiye ve tezbîr olunmakdadır. Îzâha hâcet olmadığı üzere galeyânın devâm-ı cereyânı yeniden bir takım hâdisâta bâdî ve bunun da tenbîhât ve teblîgât-ı vâkı‘aya mugâyirâtı bedîhî olup, binâ’en-aleyh bu galeyânın kat‘iyyen ve külliyyen izâlesi ve İslâmların ve sâirenin Ermenilere ve onların da İslâmlara ve sâir milletlere ta‘addî ve tecâvüzlerinin men‘i derece-i vücûb ve ehemmiyyetde olmasına binâ’en ve serî‘an esnâf kethudâları ve işbaşıları celb edilerek efrâd-ı esnâf tarafından tenbîhât hilâfına hareket edenler şedîden dûçâr-ı mücâzât olacakları gibi kendilerinin de mes’ûliyyetden kurtulamayacaklarının bi'l-etrâf tefhîmi ile efrâd-ı esnâfa hilâf-ı tenbîh harekâtdan tevakkî eylemeleri zımnında nesâyih-i mü’essire icrâsı husûsunun ilâveten ve ekîden tenbîhi ve mahallât bekçilerine de mahalleleri dâhilinde vakitli vakitsiz elleri sopalı ve münâsebetsiz adamlar dolaşdırmamaları ve o yolda görecekleri eşhâsı hüsn-i sûretle yerlerine göndermeleri ve söz anlamayanları her tarafda mevcûd olan me’mûrîn-i zâbıtaya derhâl ihbâr ve teslîm eylemeleri ve mahalleleri dâhilinde zinhâr Ermenilerin ve İslâm ve sâirenin yekdiğerine tecâvüz ve ta‘addî etmelerine meydan vermemeleri ve şâyed öyle bir hâl vukû‘ bulacağını hissettikleri hâlde en yakın kol me’mûrlarına ma‘lûmât vermeleri ve aksi hâlden kendilerinin şedîden mes’ûl olacakları ve

müteferri‘âtı hakkında ta‘lîmât-ı kâfiye i‘tâsı ve şâyed tecâvüzâtda bulunanlar ve îkâ‘-ı cinâyet eyleyenler olur ise mütecâsirlerinin be-heme-hâl elde edilmesi ve elleri sopalı ve münâsebetsiz bir takım eşhâsın bilâ-sebeb-i meşrû‘ şurada burada dolaşdırılmaması emrinde kol ve merâkiz-i polis ve jandarma me’mûrlarına tecdîden icrâ-yı vesâyâ ve'l-hâsıl **[111]** şu dakîkadan sonra ednâ mertebe tecâvüzât ve yeniden hâdisât zuhûruna imkân bırakılmayacak sûretde tedâbîr ve tekayyüdât-ı inzıbâtiyyeye son derece i‘tinâ ile aks-i ahvâlin da‘vet edeceği mes’ûliyyetden tevakkî olunması kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ve ihtâr olunur. Ol bâbda.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Vârid Olan 20 Eylül Sene 1311 Târih ve Dört Yüz Elli Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Kasımpaşa merkezi yüzbaşılığından şimdi alınan bir jurnalde, mahall-i mezkûrda bekâr odalarında sâkin İranlıların bi'l-ictimâ‘ bu gece Ermenilerin hânelerini basıp cerh ve katl fi‘illerine mücâseretleri sebebiyle arbede-i azîm zuhûr ettiğine dâir ba‘zı tarafdan Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneye jurnal takdîm olunduğu haber alındığı muharrer bulunmuş olmasıyla, bunların mütecâsirlerinin derdestleri zımnında makâm-ı çâkerîden şimdi meclis a‘zâsı komiser Hacı Sâlih ve Tahsin Efendiler me’mûr ta‘yîn ve i‘zâm kılınmış ise de bu gece çâkerleri orada bulunduğum esnâda her türlü tecâvüzâta cür’et edenler İranlılar olduğu şikâyât-ı mütevâliye ile anlaşılmasına ve zâbıtaca haklarında edilen nesâyıhın müsmirr olamamasına binâ’en, bunlar mensûb oldukları sefârethâne tarafından taht-ı te’mîne alınmadıkça zâbıtaca her ne kadar tedâbîr ittihâz olunmuş ise tecâvüzât-ı vâkı‘alarının önü alınamayacağından ve Kürd ve Lazlardan ba‘zı esâfil dahi bunlara ittibâ‘ eyledikleri muhtemel olduğundan, orada mevcûd bulunan İranlıların hemen sefârethâne tarafından te’mînât-ı kaviyyeye rabtıyla beraber mahall-i mezkûrda mütemâdiyen sefârethâne tarafından bir kavas bulundurularak nezâret ve men‘-i tecâvüzlerine tavassut eylemesi esbâbının istikmâli husûsuna müsâ‘ade.

Mutasarrıfiyyet-i Müşârun-ileyhâya Zeylen ve Cevâben Yazılan 20 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkirenin Sûretidir

İşbu tezkire-i atûfîleri üzerine sefârete bi'l-mürâca‘a eşhâs-ı merkûmeye icrâ-yı nesâyih için irsâl olunan tercüman ve kavas, komiser refâkatıyla taraf-ı âlîlerine gönderildi. Mûmâ-ileyhimâ tarafından icrâ-yı nesâyih ettirilmesi ve fakat bu makûle esâfil-i İraniyye **[112]** öyle nesâyih ile mütenebbih olmayıp, bunları kuvve-i cebriyyeden başka bir şey men‘ edemeyeceğinden bu cihet zâbıtaca başkaca nazar-ı dikkate alınarak ve kumandanlıkla da bi'l-muhâbere kol için asker dahi getirilerek, polis ve jandarma ilâvesiyle Acemlerin ve Laz ve Kürdlerin ekseriyyetle sâkin oldukları mahallerde ve mahallât-ı İslâmiyyede ara sıra, sıkça sıkça kollar

gezdirilmesi ve gerek Acemlerin ve gerek diğerlerinin zinhâr bir gûnâ uygunsuzluk vukû‘a getirebilmelerine meydan ve imkân verilmemesi ve husûsıyla Ermenilerin her türlü ta‘arruz ve tecâvüzden son derecede muhâfazalarına be-gâyet i‘tinâ ve ihtimâm buyrulması himem-i aliyyelerine mevdû‘dur. Ol bâbda.

Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarıyla İstanbul Polis Müdîrliği'ne ve Dersa‘âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı'na Ta‘mîmen Yazılan 20 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkire Sûretidir

Patrikhâne ve Galata Balıkpazarı kiliselerine tecemmu‘ edip henüz dağılmamış olan Ermenilerin bu hareketleri güyâ Müslümanların galeyân-ı efkâr ile vâkı‘ olacak ta‘addî ve tecâvüzlerinden hâsıl havfa atf ile işâ‘a olunarak binâ’en-aleyh Karagümrük cihetinde bulunan Ermenilerin de muhâfaza-i nefs maksadıyla oralardaki kiliselere girmek fikrinde bulundukları haber alınması üzerine derhâl me’mûr-ı mahsûs vâsıtasıyla sâye-i şâhânede gerek erbâb-ı cinâyeti ve gerek galeyân-ı efkâr ilcâsıyla tecâvüzâtda bulunan Müslümanlar tamâmen derdest olunarak haklarında îcâb eden kânûn ve adâletin icrâ kılınacağı ve sâir Ermeniler ve Müslümanlar devletin tebe‘a-i sâdıka ve mutî‘ası olup, galeyân-ı efkârdan dahi eser ve her iki millet efrâdının yekdiğerine tecâvüz etmeleri-çün meydanda bir sebeb ve mahall kalmadığı sûret-i münâsibe ve muknî‘ada tefhîm ve teblîğ olunarak kiliselere ilticâ fikrinden sarf-ı nazar ettirilmiş ve îcâb edenlere bu yolda yeniden icrâ-yı vesâyâ ve teblîgât edilmiş olduğundan, idâre-i aliyyelerinde bulunan bi'l-umûm polis komiserleriyle jandarma zâbıtânına tecdîd ve teşdîd-i heyecâna sebeb olacak ahvâl vukû‘una kat‘iyyen meydan verilmeyecek sûretde tekayyüdât ve tedâbîr-i müttehazenin te’kîd ve te’yîdiyle beraber idâreleri dâhilinde gerek geceleri ve gerek gündüzleri öyle **[113]** havf sebebiyle kiliselere gitmek isteyen Ermenileri sûret-i münâsibe ve kat‘iyyede te’mîn ve hüsn-i muhâfazaya i‘tinâ ederek teşebbüslerinin men‘i ve ma‘a-mâ-fîh bu vesîle ile zinhâr bir gûnâ ta‘addî ve sızıltı vukû‘a getirilmemesine son derecede i‘tinâ eylemeleri zımnında ez-ser-i nev icrâ-yı vesâyâ ve teblîgât olunması bi'l-hâssa himem-i aliyyelerine mevdû‘dur.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 20 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkire Sûretidir

Kasımpaşa cihetinde Laz ve Kürd ve Acemler tarafından bu gece bir uygunsuzluk îkâ‘ edileceği müstahber olduğundan serî‘an bi'z-zât mu‘âvin-i âlîleri beyefendinin ve yâhûd Miralay Hüseyin Bey'in mahall-i mezkûra i‘zâmıyla tahkîkât ve tecessüsât-ı mükemmele icrâ ettirilerek ve böyle bir uygunsuzluğa müteşebbis olabilecekleri hissolunacak eşhâsın önayak olanlarından beş on kişinin bi-eyyi-hâlin derdest edilerek merkez-i mutasarrıfiyyet-i aliyyelerine getirilip tedkîkât ve tahkîkât-i

istintâkıyyelerinin mevkûfen icrâsı ve tecâvüz kaydında bulunacak kesân haklarında hükûmetin şiddetle mu‘âmele etmekde bulunduğunun mahall-i mezkûrda ve sâir cihetlerde ihsâs ve işâ‘ası ve haber alındığı vechile bu gece mahall-i mezkûrda zinhâr öyle bir uygunsuzluk vukû‘una imkân ve meydan verilmemek üzere o taraf mu‘âmelât-ı inzıbâtiyyesinin bir kat daha te’yîdi ve sık sık kollar gezdirilmesiyle âsâyiş ve emniyyet-i mahalliyenin muhâfazası kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ve ihtâr ve pey-der-pey verilecek ma‘lûmâta intizâr olunur. Ol bâbda.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Alınan 20 Eylül sene 1311 Târihli Telgrafnâme Sûretidir

Kiliseden çıkıp İngiltere Sefârethânesi'ne gidip de kabul olunmayan seksen kadar Ermeni şimdi Tarabya'da bulunan sefârethâneye gideceklerinden ne yolda mu‘âmele edilmesinin serî‘an ta‘yîn ve iş‘ârı intizâr olunur.

[114] Mutasarrıfiyyet-i Müşârun-ileyhâya 20 Eylül Sene 1311 Târihinde Cevâben Yazılan Tezkire Sûretidir

Telgrafnâmeleri alındı. Cem‘iyyetle sokaklardan geçmek zâbıtaca memnû‘ olduğundan vusûl-i tezkirede dağılmaları husûsunun lisân-ı münâsib ile teklîfi ve yine cem‘iyyetle sokağa çıktıkları hâlde zâbıtaca men‘ olunacaklarının teblîği ve şâyed bu sûretle toplanmalarının sebebi eser-i havf ise sâye-i şâhânede emniyyet ve âsâyiş i‘âde edilmiş, gerek Ermeniden ve gerek İslâmdan harekât-ı tecâvüz-kârânede bulunanlar derdest edilerek haklarında mücâzât-ı kânûniyye icrâsı derdest bulunmuş olduğunun ve sâye-i şâhânede hüsn-i muhâfazalarına i‘tinâ olunacağının tefhîmi zımnında bi'z-zât mahall-i azîmetle kendilerine te’mînât-ı münâsibe i‘tâsı ve hilâf-ı tenbîh yine müctemi‘an sokaklarda dolaşacak ve husûsıyla Taksim tarafına doğru gidecek olurlar ise bir fenâlık vukû‘una ve zinhâr sefk-i dimâ‘a kat‘iyyen mahall bırakılmayarak cem‘iyyetlerinin hüsn-i sûretle dağıdılması ve keyfiyyetin aceleten iş‘ârı mevdû‘-ı himem-i aliyyeleridir. Ol bâbda.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na Yazılan 21 Eylül Sene 1311 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Beyoğlu'nda Sakızağacı'nda bulunan Ya‘kûbî Asûrî Kilisesi ile civârına bir gûnâ ta‘arruz ve tecâvüz îkâ‘ etmemek üzere oralarda sâkin olan Kürdlere tenbîhât-ı ekîde îfâsıyla beraber kendilerinin kefâlet-i müteselsileye rabt edilmesi ve orada bir uygunsuzluk vukû‘a gelmemesi için zâbıtaca tekayyüdât-ı mütemâdiyye icrâsı himem-i aliyyelerine tevdî‘ olunur. Ol bâbda.

28 Eylül Sene 1311 Târihinde Tanzîm ve Takdîm Kılınan Fezleke Sûretidir

Bir kaç bin Ermeninin bağteten ve müsellehan Bâb-ı Âlî'ye hücûm edeceklerine dâir zâbıtaca alınan ma‘lûmât, Hınçak Komitesi a‘zâsından Agop'un bu ay zarfında mahallât-ı İslâmiyyeye bi'l-hücûm tesâdüf edilen İslâmın katliyle Dersa‘âdet'de bir ihtilâlin îkâ‘ı **[115]** ve bu yolda olacak teşebbüsât-ı mel‘anet-kârânelerini ketm için evvel-be-evvel Hükûmet-i Seniyyeye hizmet ve sadâkat eden Ermenilerin itlâfı fesâd komitelerince mukarrer olduğunu mutazammın mevkûfen icrâ kılınan isticvâbâtında mazbût ikrârâtıyla te’yîd eylediği gibi bu vak‘a-i ihtilâliyyenin şehr-i Eylül'ün on sekizinci geçen Pazartesi günü icrâsı mukarrer bulunduğu zâbıtaca başkaca tahkîk kılınmasına ve şimdiye kadar Ermeni erbâb-ı fesâdı hakkında tevâlî eden afv-ı umûmîden cür’etleri tezâyüd eyleyen ru’esâ-yı erbâb-ı fesâd Ermeni işi hakkındaki müdâhalât memâlik-i sâire-i şâhânede îkâ‘ eyledikleri şûrişler sâyesinde husûle geldiğini ve fakat müdâhalât-ı hâzıra te’mîn-i maksadlarına kâfî olmayıp ..... donanmasını Haliç-i Dersa‘âdet'e getirmek için İstanbul'da be-heme-hâl bir vak‘a-i ihtilâliyyenin icrâsı lâzım geleceğini bir müddetten beri efkâr-ı ahâlîye telkîn eyleyerek ve bu tahrîkât günden güne tekessür eden komitelerin zâbıtaca haber alınıp derdest edildikce Ermeni patriğinin mürâca‘atı üzerine sebîlleri tahliye edildiğini gören Ermeniler artık kendileri ne yapsalar haklarında mücâzât icrâ olunmayacağına kanâ‘at-ı kâmile hâsıl eyleyerek cür’etleri mertebe-i gâyeye vâsıl olmasına binâ’en öyle bir hücûm vukû‘unda husûlü tabî‘î olan netâyicin vehâmeti zâbıtaca nazar-ı dikkate alınarak İstanbul Polis Müdîri Hüsnü Beyefendi Hazretleri vak‘adan bir gün evvel Patrikhâne'ye i‘zâm ile bu teşebbüsün men‘-i esbâbının istikmâli patrik efendiye tefhîm ve ihtâr olunmuş ve sıfat ve vazîfesi iktizâsınca bunu men‘e mecbûr bulunmuş iken, ihtâr-ı vâkı‘a mukâbil: “Evet, ben de öyle bir söz işittim ne yapayım? Benim sözümü dinlemezler, vakit de dardır. Ne yaparlarsa ben mes’ûl olamam.” diyerek vukû‘u muhakkak olan ve kendisince ma‘lûm olduğu ifâdât-ı ma‘rûzasıyla tezâhür eden bir cem‘iyyet-i ihtilâliyyenin teşebbüsünü men‘ etmek değil, icrâsı tarafını iltizâm ve tervîc eylediği anlaşılmasıyla, men‘-i iktidârını hâ’iz oldukları ve aksi hâlinde tereddüb edecek mes’ûliyyet-i maddiyye ve ma‘neviyyenin kendilerine âid olacağı müdîr-i müşârun-ileyh tarafından tekrâr edilmiş ve ma‘a-mâ-fîh zâbıtaca şu hâle ve her türlü ihtimâle karşı lâzım gelen tedâbîr-i inzıbâtiyye tertîb ve ittihâz olunmuşdur.

[116] Zikr olunan pazartesi günü ru’esâ-yı erbâb-ı mefsedet ve onlara iltihâk eden şürekâ-yı mel‘anetleri bini mütecâviz olduğu hâlde Patrikhâne Kilisesi'nde toplanmış ve âyînden sonra kilisede bulunan patrik-i mûmâ-ileyh ile hey’et-i rûhâniyye Patrikhâneye giderek ve müctemi‘ olan erbâb-ı fesâd dahi orada bulunarak patrik efendinin yanında bulunan bir kız tarafından erbâb-ı ihtilâli îkâ‘-ı şûrişe tahrîk ve tehyîc yolunda bir makâle îrâd ve müte‘âkıben ru’esâ-yı erbâb-ı fesâd taraflarından

fikr-i ihtilâli te’yîd yolunda icrâ-yı teşvîkât edildiği ve patriğin resmi dahi bir mevkı‘-i mahsûsa asıldığı gibi kilisenin kampanası çalınarak ve bir çok silâhlar atılarak şûriş ve ihtilâlin ibtidâ ettiğini i‘lân ile cem‘iyyet-i fesâdiyye müsellehan ve müctemi‘an yukarıya doğru hareket ve evvelce beynlerinde karârlaştırılmış olduğu vechile mahâll-i muhtelifede ihtifâ etmiş olan ve kezâlik müsellah bulunan rufekâ-yı şekâvetleri de meydana çıkıp onlara ihtihâk etmiş ve yollarda her tesâdüf ettikleri me’mûrîn-i zâbıta tarafından dağılmaları için icrâ olunan nesâyih ve ihtârât-ı leyyineye havâle-i sem‘ i‘tibâr etmeyip ve “Yaşasın Haystan ve yaşasın …” sözlerini bağırarak yâd ve tekrâr ile revolver ve kama gibi hâmil oldukları silâhları ellerine alıp Nûr-ı Osmânî ve Tavukpazarı taraflarına doğru gelmişler ve oradaki me’mûrîn-i zâbıta tarafından dağılmak için tekrâr edilen nesâyih ve ihtârâta mukâbil silâh atmağa cür’et eylemişlerdir. Me'mûrîn-i zâbıta tarafından bi'l-mukâbele isti‘mâl-i silâha mecbûriyyet görülmekle beraber ziyâde sefk-i dimâ‘ vukû‘a gelmemek için dahi mümkün mertebe i‘tidâl ve te’ennî ta‘lîmâtına da tevfîk-i hareket edilmek ve diğer cihetde müretteb jandarma süvârî kollarının sevkiyle cem‘iyyetleri dağıtdırılarak başlıca ihtilâlcilerin istîsâllerine müsâra‘at olunmak istenilmiş ise de süvârî ve piyâde jandarmanın sür‘at üzere hücûmları ile bir tarafdan dağıtdırılan erbâb-ı ihtilâl ellerinde revolverler ve kamalar olduğu ve bir taraftan revolverleri endaht etmekde bulundukları hâlde diğer sokak aralarından dolaşarak ve yine Bâb-ı Âlî'ye doğru gitmek üzere koşuşarak ahâlîye bütün bütün dehşet vermiş ve Şamlı **[117]** Câbizâde Râgıb Bey ile gazinocu Mehmed ve koltukcu Tâhir ve kasap Kâmil ve Ahmed ve camcı Ahmed ve manav Mehmed ve kahveci Mehmed ve Tevfîk ve çaycı Yorgi ve terzi diğer Yorgi ve Evladisiyos nâm kesânın bi'l-müşâhede vâkı‘ olan şehâdetleri ile de sâbit olduğu üzere Sultan Mahmud Türbesi civârından Bâb-ı Âlî'ye ayrılan caddenin başında tesâdüf eyledikleri Jandarma Alayı Meclisi a‘zâsından Binbaşı Servet Bey'i ahâlî-i İslâmiyye muvâcehesinde tutup gâyet vahşiyâne ve mel‘ûnâne bir sûretde kama ve bıçaklarla cerh ve itlâf ve “Cümlenizi ayak altına alıp mahv edeceğimiz gün bu gündür.” diyerek orada bulunan polis ve jandarma zâbıtân ve efrâdıyla hiç bir şeyden ma‘lûmâtı olmayarak iş ve güçlerine gitmekte olan halkın üzerlerine şiddetle hücûm ve isti‘mâl-i silâh ile me’mûrîn ve ahâlîden bir kişiyi daha katl ve bir kaç kişiyi de cerh etmeleri üzerine me’mûrîn-i zâbıta tarafından her cihetden hücûm gösterilmek sûretiyle tehdîd ve cem‘iyyetleri oradan def‘ ve teb‘îd edildikleri sırada, çünki ahâlî-i İslâmiyye ve talebe-i ulûm dahi ta‘arruzla onları da galeyâna getirerek tevsî‘-i dâire-i ihtilâl cümle-i mukarrerât-ı mel‘ûnânelerinden olmasıyla bunlardan bir takımı ba‘zı cevâmi‘ ve medâris önlerinde ve ale'l-husûs Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne ve Çatalçeşme'de Mehmed Ağa Medresesi ve Firûzağa Câmi‘i önlerine kadar giderek ve tesâdüf ettikleri e’imme ve talebe ve cevâmi‘ hademesine revolverle ateş ederek hattâ Firûzağa Câmi‘inin hademe odasına girmiş olan bir kurşun talebeden Resûl Efendi'yi tesâdüfle cerh etmiş ve asıl ru’esâ-yı erbâb-ı

fesâd derhâl Patrikhâne Kilisesi'ne giderek ve avenesinin bir kısmı dahi onlara iltihâk ederek civârda bulunan ahâlî-i İslâmiyyeye ismâ‘an ve bir takımı da taraf taraf mahallât-ı İslâmiyyeye hücûm ile müteferrikan revolverler endaht ve o sûretle ilkâ-yı dehşet ve heyecâna cür’et eylemiş oldukları gibi yine cümle-i tertîbât-ı ihtilâl-kârâneden olmak üzere zikr olunan Patrikhâne Kilisesi ile Karagümrük Ermeni Kilisesi'nde ve Eyüb civârındaki tuğla harmanlarında ve Galata'da Köçeoğlu ve Kasımpaşa'da Hacı Hasan hanlarında ve Karagümrük'de Ermeni Hamparsum'un hânesinde ve gece olmak hasebiyle **[118]** ta‘yîn-i mevkı‘i kâbil olamayan ba‘zı Ermeni hâneleri ile mahall-i sâirede atılan silâhlar sabahlara kadar devâm etmesiyle ahâlî-i İslâmiyye bütün bütün dehşet içinde kalmış ve bu sebeble Hatab Kapısı ve Çukurçeşme ve Karagümrük ve Kasımpaşa cihetlerinde âtîde esbâb ve tafsîlâtı arz olunacak hâdisât ve müteferrik vukû‘ât zuhûr etmiş ve defter-i mahsûsunda muharrer olduğu üzere me’mûrîn ve polis ve jandarma ve İslâm ve Hıristiyan ahâlîden ve erbâb-ı ihtilâlden ba‘zı mecrûhîn ve vefeyât vukû‘ bulmuşdur.

Erbâb-ı ihtilâlin tahkîkât ve istitlâ‘âtı ile müsbit ve vukû‘ât ile mü’eyyed olan tasavvurât-ı mel‘anet-kârânelerine ve ber-minvâl-i ma‘rûz Nûr-ı Osmânî ve Tavukpazarı ve Sultan Mahmud Türbesi ve civârında dağıtılmış olan cem‘iyyet-i fesâdiyye ru’esâ ve efrâdının tekrâr Patrikhâne Kilisesi'ne toplanarak ve bir takımı da öteye beriye dağılarak isti‘mâl-i silâh-ı mefsedete devâm etmelerine nazaran, işin netîce-i vahîmeyi mûcib olacağı ve erbâb-ı fesâdın daha büyük fenâlıklara cür’et eyleyecekleri hiss olunmasıyla yevm-i mezkûrda bi'z-zât Patrikhâne'ye girerek patrikden taleb-i mülâkât olundukda temâruz ve kabulden istinkâf eylemesiyle hiç olmazsa taraflarından Rûhânî ve Cismânî Meclis a‘zâsından birer kişi göndermesi teklîf olunması üzerine nezd-i çâkerâneme gelmiş olan iki kişi patrik efendinin kilisede ictimâ‘ eden erbâb-ı fesâda dağılmak için nasîhat eylemesi teklîf olunduğu hâlde o gün akşama kadar bu maksadın istihsâli mümkün olamadığından ve şu hâllerle beraber mezkûr kilise cem‘iyyetinin devâm-ı neşriyât-ı fesâdiyyesi daha ziyâde dâ‘î-i vehâmet olacağı derkâr olduğundan üç-dört saat kadar patriğin mu‘âmelesine intizâr ile yine bir semere görülemeyince, gece tekrâr bi'z-zât Patrikhâne'ye azîmet ve patrikle mülâkat edilerek bu hâlin vehâmeti kendisine tefhîm ve cem‘iyyetin dağıtılması lüzûmu taleb ve emre itâ‘atla dağılacak eşhâsın iğfâl olunmuş bulunanları haklarında zâbıtaca bir mu‘âmele edilmeyeceği hakkında da te’mînât-ı kaviyye verilmiş olduğu patrik efendi güyâ erbâb-ı ihtilâl kendisinin **[119]** sözünü dinlemediklerini ve ma‘a-mâ-fîh bunların dağılmaları için haber gönderip nasîhat edeceğini bildirmesiyle dâire-i zabtiyyeye avdetle o gece saat beşe kadar dağılacağına intizâr olunan cem‘iyyetin devâm eylediği görülmesine mebnî patriğe resmen bir tezkire yazılarak cem‘iyyetin be-heme-hâl dağıtdırılması lüzûmu kat‘iyyen bildirilmiş ve bu teblîğ-i resmînin vusûl-i ilmühaberi ve Patrikhâne'nin mühr-i mahsûsıyla mahtûm olduğu hâlde dâire-i zabtiyyede mahfûz bulunmuşdur.

Cem‘iyyet-i mezkûrenin dağıdılması emrinde patriğin vukû‘ bulan tesâmühü ve erbâb-ı fesâdın vesâ’it-i hafiyye ile vâkı‘ olan teşvîkât ve tehdîdâtı Beyoğlu Balıkpazarı ve Galata Ermeni kiliselerinde dahi ictimâ‘lar ve sefârât-ı ecnebiyyeden birine cem‘iyyetle gidilmek gibi yakışıksız bir takım hâl ve hareketler vukû‘una sebebiyyet vermişdir. Patrikhâne Kilisesi'nde ictimâ‘ın ve onlar tarafından vakit vakit silâh atılmasının geceli gündüzlü alenen devâmı ve zâbıta ihtârâtının adem-i isgâsı üzerine Bâb-ı Âlîce Uncuyan Apik ve Noryan Efendiler hazerâtı defe‘âtla patrik efendi nezdine gönderilerek, gerek orada ve gerek Beyoğlu Balıkpazarı ve Galata Ermeni kiliselerinde bulunan cem‘iyyetlerin dağıdılması için ihtârât-ı ekîde icrâ ettirildiği hâlde cem‘iyyât-ı mezkûre el-yevm devâm etmekde ve tahrîkât ve tehdîdâtını icrâ eylemekde bulunmuşdur.

Cem‘iyyet-i fesâdiyyenin ilk hareket-i ihtilâliyyesi ol sûretle def‘ edildikden sonra zuhûru bâlâda arz olunan hâdisât ve vukû‘âtın sûret ve esbâb-ı vukû‘unun tafsîlâtına gelince: Başlıca vukû‘ât mahalli olan yerlerden Hatab Kapısı hâdisesinin sûret-i zuhûru vak‘a günü akşamı saat ikibuçukda câmi‘-i şerîfin basıldığına dâir erbâb-ı fesâd tarafından neşredilen şâyi‘anın zâten galeyânda olan ahâlîyi bir kat daha heyecâna düşürmesi ve Çukurçeşme'deki Taşhan arbedesinin dahi vak‘anın ferdâsı günü saat on râddelerinde mezkûr handaki Ermeniler tarafından gelip geçen ahâlî üzerine hanın pencerelerinden bir çok silâh atılması ve Kasımpaşa'da vâkı‘ **[120]** Hacı Hasan Hanı vak‘asının da yevm-i mezkûr akşamı saat üçde oradaki elli kadar Ermeninin bi'l-ittifâk bir kaç el silâh endaht ile beraber mu’ahharan gaz lambasını hârice fırlatarak ve tam üzerine çıkıp karşısındaki kahvehânede oturmakda olan Kürdlerin üzerine kiremit atarak ta‘arruz etmeleri ve Karagümrük hâdisesinin ise leyle-i mezbûrede saat üçde oradaki Ermeni kilisesinden atılan elli-altmış kadar silâhdan dolayı dûçâr-ı heyecân olup hânelerinden çıkan ahâlî üzerine mahall-i mezbûrda Hamparsum'un hânesinden bir kaç el silâh atılması ve ötede beride vukû‘ bulan arbedelerin dahi yine Ermeniler tarafından verilen sebebiyyet üzerine vâkı‘ olup îkâ‘-ı hâdise maksadıyla Eyüb civârında tuğla harmanları amelesinden Râşid'i vak‘a akşamı on iki nefer Ermeni kurşunla bir sûret-i fecî‘ada katl ve itlâf ve orada etrâfa dehşet verecek sûretde bir çok silâhlar endaht etmiş ve aradan üç gün geçip hâdise ber-taraf edildiği hâlde evvelki gece Mahmud ve Kâzım nâmında iki kişi Feriköyü'nden geçerler iken müsellehan üzerlerine hücûm eden Ermeni Leon ve Rupen ve Civan taraflarından kama ve şişlerle cerh edilmişlerdir ki bilâ-sebeb şu hâllerin îkâ‘ edilmesi ve eşhâs-ı merkûmeden Rupen'in kaması üzerinde bir insan kafası musavver ve müressem ve “Allah millete ve evlâdımıza kuvvet versin, muhârebe edelim, gâzî olalım, herkes görsün.” Ermenice ibâresi ve 1882 târihi muharrer ve mahkûk bulunması ve Galata gümrüğü hamallarından Nişan'ın esnâ-yı vak‘ada ve o civârdaki beş yüz kadar Ermeni hamallara hitâben “Sizi göreyim! Gün bu gündür!” ve Kasımpaşa'da semercilik eden Minas refîki Dikran'a hitâben “Fırsat bu

fırsatdır, ben müte'ehhilim sen bekârsın, niçin dün İstanbul'a gidip bir kaç İslâm öldürmedin?" yolunda tefevvühâtda bulunmaları ve Beyoğlu Balıkpazarı Kilisesi'nde toplanıp arbede îkâ' etmek isteyen Ermenilerin yanlarına gidip icrâ-yı nesâyih eden **[121]** Beyoğlu Mutasarrıf mu'âvini ve Jandarma Taburu kumandanı ile jandarma karakolhâneleri müfettişinin üzerlerine hücûmla darba kıyâm etmeleri maksadlarının ne hâ'inâne ve teşebbüslerinin ne derece mel'anet-kârâne olduğuna delâ'il-i kâfiyyeden olduğu gibi Beyoğlu Balıkpazarı Kilisesi'ndeki cem'iyyetin dağıdılmasını nasîhat etmek üzere Patrikhâne'den me'mûren i'zâm edilmiş olan Meclis-i Cismânî a'zâsından Boyacıyan Ohannes Efendi'nin cum'a gecesi kat'iyyen asl ü esâsı olmadığı hâlde güyâ bağçesinde hırsız varmış diyerek hânesinin üst kat perceresinden ve oradan geçmekde bulunan kolun arkasından iki el silâh atıp çıkan kurşunlardan biri neferâtdan birinin nezdine düşmüştür ki hudâ-negerde bu sebeble orada da bir arbedenin zuhûruna ramak kalmış iken tedâbîr-i serî'a ile önü alınmış ve nâsıhın şu hareketi Patrikhâne nesâyihinin nasıl bir niyyetle cereyân ettiğine delîl-i vâzıh bulunmuşdur.

Erbâb-ı ihtilâlin fikir ve maksad-ı denâ'et-kârânelerini ve Patrikhâne'nin onlara karşı ne derecelerde müsâ'ade-kârâne davrandığını daha ziyâde tavzîh için Hınçak Komitesi a'zâsından olup vak'adan daha evvel elde edilen Agop'un yukarıda bahs olunan ikrârât-ı mazbûtası ile Patrikhâne Kilisesi'ndeki ru'esâ-yı erbâb-ı fesâdın dışarıdaki avanesi ile vâsıta-i muhâbereleri olduğu anlaşılarak ferdâsı günü derdest edilmiş olan Mihran ve Hamparsum'un Uncuyan Apik ve Noryan Efendiler huzurunda dahi tekrâr etmiş oldukları ifâdâtının ber-vech-i zîr arz ve tezbîri kâfî görünür. Şöyle ki: Merkûmlardan Agop zikr olunan komite ru'esâsından biri kendilerine ta'lîmât verdiği sırada "Bir aya kadar hükûmet aleyhine isyân edeceğiz. O vakit silâh da tevzî' edeceğiz. Rast gelen Müslümanların üzerlerine hücûm ederek itlâf edeceksiniz..." yolunda telkînâtda bulunduğunu ve'l-hâsıl komitenin cümle-i tertîbâtı evvel-be-evvel vesâ'it-i hafiyye-i zâbıtanın izâle-i vücûdları ile beraber işte böyle cem'iyyetle Bâb-ı Âlî'ye ve devâir-i sâire-i resmiyyeye hücûm ederek me'mûrîn ve müstahdemîn-i devleti dahi mahv eyledikden sonra **[122]** mahallât-ı İslâmiyyeye hücûm etmekle istihsâl-i maksad eylemekden ibâret olduğunu ve merkûmân Mihran ve Hamparsum dahi cem'iyyetin bu teşebbüsâtından maksadları Bâb-ı Âlî'yi basmak ve kan dökerek âsâyiş-i dâhilîyi ihlâl etmekten ibâret bulunduğunu ve cem'iyyet-i mezbûre dağıldıkdan sonra Patrikhâne Kilisesi'ne avdet etmiş olan erbâb-ı fesâdın re'îsleri tarafından celb edilen iki papas huzûrunda âyînlerince en büyük yeminleri olan "Vorityun" ya'nî Hazret-i Îsâ'nın kanı nâmına son günleri olup bu uğurda kanlarını dökeceklerine yemin ettikden ve zamkoç tarafından iki def'ada beyaz bir bohçaya sarılmış revolver ve kama getirilip silâhı olmayanlara tevdî' edildikten sonra ferdâsı salı günü Bâb-ı Âlî'ye hücûm etmek üzere orada kalıp ve bir takımı Patrikhâne'ye alınıp o gece cümlesi patrik efendi tarafından it'âm edildiğini ve eşhâs-ı merkûmenin

mezkûr kiliseden bir aralık çıkarak hâricde kendilerine intizâr eden hempâlarıyla birleşip ve Çukurçeşme'deki hanlarda bulunan fedâyîleri önlerine katıp Bâb-ı Âlî'yi basma ve katli‘âm etmek ve oradan İran Sefârethânesi'ne ve kadınlar da sefâret-i ecnebiyyeye mürâca‘atla derdest olunan zevc ve oğullarının tahliye-i sebîlleri zımnında musırrâne da‘vâ eylemek için karâr-ı kat‘î verdiklerini tâbi‘an beyân ve tezkâr eylemişlerdir.

İşte cem‘iyyet-i fesâdiyyenin arz ve ta‘dâd olunan mukarrerâtından biri de vesâ’it-i hafiyye-i hükûmetin izâle-i vücûdlarına âid ve bunu fi‘len mevkı‘-i icrâya koydukları polis komiserlerinden Markar ve Dikran ve zâbıtaya hidemât-ı hafiyyesi mesbûk olan rusûmât-ı eşyâ-yı ayniyye me’mûrlarından Sinekerim efendilerin tevârîh-i muhtelifede komite fedâ’îleri tarafından fenâ hâlde cerh ve matbû‘ât dâireleri me’mûrlarından ve kezâlik hükûmetce hidemât-ı sâdıkâneleri görülen Tütünciyan Mıgırdıç ve Hamparsum ve Nezâret me’mûrîn-i husûsiyyesinden Mampara efendilerin tevârîh-i muhtelifede **[123]** yine fedâ’îler tarafından sûret-i fecî‘ada cerh ve itlâf edilmiş olmaları ile sâbittir.

Bu kerre Makriköyü'nde katl edilmiş ve keyfiyyet-i katli Patrikhânece Baruthâne Kürd amelesine isnâd edilmekde bulunmuş olan Balıkçı Mihran'ın öteden beri Hükûmet-i Seniyyeye hidemât-ı sâdıkânede bulunmasıyla umûm İslâm ve ekserî me’mûrînin teveccühünü kazanmış hüsn-i ahlâk eshâbından bir adam olduğu mahsûsan icrâ ettirilen tahkîkâtdan müstebân olup, şu hâlde merkûmun emsâli gibi fedâ’îler tarafından itlâf edilmiş olacağından şübhe olmamasıyla Patrikhâne'nin fi‘l-i katli Kürdlere atf etmesi isnâdât-ı mütevâliye-i sâire cümlesinden addedilmek lâzım gelir.

Patrikhâne Kilisesi'ne kapanmış olan ve arz olunduğu üzere sûret-i serî‘ada cem‘iyyetleri dağıdılarak maksad-ı hâ’inânelerini icrâya muvaffak olamadıkları cihetle me’yûs kalan ru’esâ-yı erbâb-ı mefsedet bütün kuvvet ve vesâ’it-i mel‘anetlerini halkı heyecâna getirip yeniden şûrişler çıkarmak cihetlerine hasr ederek her türlü telkînâtdan hâlî kalmadıkları gibi dükkânlarını ber-mu‘tâd açmış olan Ermeni esnâfı dükkânlarını adamlar gönderip ve tehdîd yolunda teşvîkât icrâ edip açılmış olan dükkânları bir kaç saat sonra kısmen kapattırmış ve erbâb-ı mefsedetce .... vurûdu muntazar olan ve donanmaya ta‘alluku ihsâs ettirilen yeni bir haber vurûd etmediği takdîrde mekâsıd-ı fesâdiyyelerini icrâya fi‘len ve her tarafdan müttehiden mübâderet edeceklerini ibâdet için kiliselere girip çıkan şürekâ-yı mefsedetleri vâsıtasıyla hâricdeki hempâlarına teblîğ ve i‘lâm ettikleri gibi kiliselere varakalar ta‘lîk ile de bütün Ermenilere hitâben yakında evvelkinden daha dehşetli ve şiddetli hücûm ve ihtilâl îkâ‘ edileceğinden bahisle dükkânlarını kapamalarını ve silâhlı bulunmalarını ve muktedir olanların mu‘âvenete gelmelerini tavsiye ve i‘lâm eylemişlerdir. Ve yeniden fedâ’îler ve silâhlar tedârikine ve cem‘iyyetlerini teksîre

ikdâm etmekde ve bir tarafdan da ibâdet maksadıyla kiliselere giden ve teklîfât-ı mel‘anet-kârânelerine ittibâ‘ etmeyen bir takım kadın ve erkekleri **[124]** tehdîd ve tazyîk ile hârice çıkarmamakda bulunmuşlardır. Hattâ Kasımpaşa'da kâ’in İplikçi Hamamı destgâhtarı Ermeni İvan'ın Beyoğlu'nda Balıkpazarı Kilisesi'nde bi't-tehdîd dışarı çıkarılmamış olan yirmi yedi yaşlarında ve Varton nâmındaki hemşîresini kilise kapıcılarından mükerreren taleb ederek cevâb-ı muhâlefet almasıyla zâbıtaya mürâca‘atla yanına polis komiseri ve mezkûr kilisenin a‘zâsından Hamparsum Efendi terfîk ve irsâl olunmuş ve o sûretle hemşîresini güç hâl ile alabilmiş ve Moskoflu Artin nâmında biri de üç günden beri Galata Kilisesi'nde kapanıp kalmasından ve kilise durûnundaki erbâb-ı ihtilâl tarafından gördüğü tazyîkden dolayı bi'l-mecbûriyye kendisini pancereden sokağa atıp ve başı yaralanıp tahlîs-i girîbân etmişdir.

Erbâb-ı ihtilâlin yukarıdan beri arz ve tafsîl olunan tertîbât ve teşebbüsâtındaki mel‘anet ve şiddete ve ilk hücûmlarında mikdârı iki bine karîb olan ve her birerleri cem‘iyyet-i fesâdiyye tarafından mahsûsan tedârik ve i‘tâ edilmiş olduğu derkâr bulunan muhtelif çapta revolver ve kama ve bıçak ve kurşunlu usturpalarla müsellah bulunan cem‘iyyete ve halkca hâsıl olan galeyân ve dehşete karşı me’mûrîn-i zâbıta kemâl-i i‘tidâl ve ihtiyât ile îfâ etmiş olduğu vazîfesinde kusûr vukû‘a getirmiş olsaydı netâyic-i vahîme hâsıl olacağı derkâr idi. Zâbıtaca ber-vech-i ma‘rûz tedâbîr ve tekayyüdât-ı men‘iyyenin ittihâziyle cem‘iyyet-i mezkûrenin maksad-ı hâ’inânelerini icrâya meydan verilmeksizin cümlesi geriye püskürtüldükden sonra dahi öteye beriye dağılan erbâb-ı fesâdın ahâlîye ve ahâlînin de muhâfaza-i nefs mecbûriyyet-i tabî‘iyyesiyle bi'l-mukâbele onlara vukû‘ bulan tecâvüzâtı esnâsında bile me’mûrîn-i zâbıta iltizâm-ı kemâl-i tabassur ve tekayyüd ile her nerede bir arbede zuhûr etmiş ise derhâl yetişip ve tevsî‘ine meydan vermeyip bir tarafdan hâsıl olan kalabalıkları dağıtmağa ve bir tarafdan da bu arbede ve kargaşalıklar arasında mecrûh ve maktûl olanların vesâ’it-i münâsibe ile derhâl bâb-ı zabtiyyeye nakl ve isrâ ve men‘-i ta‘arruz yolunda herkese **[125]** ihtârât-ı münâsibe icrâsıyla beraber halk arasında hâsıl olan dehşet ve heyecânın ref‘ ve teskînine fevka'l-âde ve can-sipârâne bir sûretde gayret ve bu kadar meşâgıl arasında mütecâviz ve maznûn olarak yüz kırk beş kişiyi de tahkîk ve taharrî ile derdest eyledikleri gibi zabtiye etıbbâsı taraflarından dahi mecrûhların mu‘âyenât ve müdâvât-ı evveliyyeleri bi'l-icrâ hastahâneye yatırılarak ve kendilerine ayrı ayrı mahsûsan elbise ve yataklar tedârik olunarak tedâvîlerine i‘tinâ ve bir tarafdan da mütecâvizîn-i merkûme haklarında mevkûfen tahkîkât-ı ibtidâ’iyye icrâ olunmakda bulunmuş ve erbâb-ı ihtilâlden vefât edenlerin cenâzelerinin kâffesi Hıristiyan cenâzelerine mahsûs olup zâbıtaca istikrâ olunan arabalara tahmîl ile ve Patrikhâne'den celb olunan papas ma‘rifetiyle Yedikule hâricindeki Ermeni Spetalyası'na nakl edilerek mühr-i resmî ile mahtûm senedlerle teslîm ve defn ettirilmişlerdir. Harekât-ı mel‘ûnânelerinin derece-i vehâmetini ve haklarında min-külli'l-vücûh müstelzim olacağı mes’ûliyyeti bi't-tabi‘ derk etmiş olmaları lâzım

gelen ve her ne olur ise olsun tecdîd-i şûriş ve ihtilâl ile zu‘m-i fâsidelerince kendilerini mazlûm göstermek ve ta‘addiyât ve tecâvüzât-ı vâkı‘adan müte’essiren ve müdâfa‘a-i nefs ve muhâfaza-i hayât mecbûriyyet-i tabî‘iyyesine binâ’en ahâlî tarafından edilen mukâbele ve müdâfa‘aya reng-i diğer verdirmek çâresine tevessül eden erbâb-ı mel‘anet-i şûriş ve ihtilâl ber-minvâl-i ma‘rûz her tarafta tedâbîr-i serî‘a ile ref‘ ve izâle ve emniyyet ve âsâyiş-i memleket i‘âde olundukdan sonra her tarafa dağıttıkları fedâ’î-i eşirrâ vâsıtasıyla da ilk hücûmda yapdıkları gibi mahallât aralarında rast getirdikleri Rum ve Yahudi ahâlîye de ta‘arruz ile darb ve cerh fazîhasına cür’et ettikleri pey-der-pey zâbıtaya mürâca‘at etmekde ve sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde diğerleri miyânında tedâvî ettirilmekde bulunan bir kaç Rum ve Yahudi mecrûhlarının ifâdât-ı vâkı‘alarıyla müsbetdir. **[126]** Zâbıtanın şu hâdisede kâbil-i inkâr olamayan mesâ‘î ve ikdâmâtını şekl-i diğerde göstermek için bin türlü tasnî‘ât îcâd ve işâ‘a olunduğu gibi mikdâr-ı sahîhi kuyûd-ı resmiyye-i zâbıta ve keşfiyyât ve mu‘âyenât-ı sahîha ile müsbet olan ihtilâlciler vefeyâtı istitlâ‘ât-ı mevsûkadan olduğuna göre Patrikhânece pek ziyâde gösterilmek maksadıyla ve kemâl-i ehemmiyyetle rastgele bir defter tanzîmiyle iştigâl edilmekde olduğu anlaşılarak bu meşgûliyyet tasnî‘ât ve isnâdât-ı mezkûreye bir zamîme-i cedîde-i tezvîrât istihzârından başka bir mu‘âyeneye mahmûl değildir.

Hâdise-i mezkûrenin sûret-i vukû‘uyla zâbıtaca cereyân eden mu‘âmele tafsîlâtı suver-i ma‘rûzadan ibâret olmakla beraber gerek bu hareket-i fesâdiyye ve gerek memâlik-i şâhânenin muhtelif mahallerinde îkâ‘ edilmiş olan hâdisât-ı ihtilâliyye bir sebeb-i meşrû‘a mübtenî olmayıp, altı seneden beri icrâ kılınan tahkîkât ve mehâkim huzûrunda defe‘âtla cereyân eden muhâkemât ile sâbit olduğu ve komitelerin zâbıtada mahfûz bulunan ta‘lîmât programlarında musarrahan beyân olunduğu vechile Ermeni fesâdı dünya üzerinde mevcûd hükûmetlerden hiç birinin usûl-i idâresiyle kâbil-i tevfîk olamayacak sûretde emvâl ve servet-i umûmiyye ve arâzi-i mevcûdenin sûret-i mütesâviyede taksîmi ve bir hükûmet-i avâm te’sîs ve dîn ve hükûmet ve izdivâcın lağvı misillü anarşi mekâsıdına müstenid olarak vâkı‘â sûret-i zâhirede komitelerce Ermenistan nâmına ba‘zı metâlib dermiyân olunmakda ve gazetelerle dahi neşr edilmekde ise de bunlar fesâd programlarında “maksad-ı karîb” nâmıyla beyân olunduğu vechile Ermenilerin hissiyyât-ı milliyye nokta-i nazarından tahrîkleriyle bu maksad-ı karîbin istihsâlinden sonra anarşi fikrini ta‘mîmen icrâ ve bu fikrin yalnız memâlik-i şâhâneye hasr edilmeyerek bütün Avrupa nihilist ve anarşistleriyle de birleşerek umûm hükûmdârânın ellerinden zimâm-ı idâre-i hükûmeti nezr etmek fikr-i sakîmini tervîc için ortaya konulmuş lafzî ve ca‘lî şeyler olduğu delâ’il-i kat‘iyye ile müsbet ve mefâsid-i mezkûrenin bir takım sû-i kasd ve tehdîd emsâli gayr-ı meşrû‘ sebebler îkâ‘ edilmekde olması da anarşi fikrinin **[127]** mukteziyâtından bulunduğu gayr-i kâbil-i inkâr bir hakîkatdir.

Dersa‘âdet'de böyle bir ihtilâl çıkarılacağı daha evvel tahkîk ve hattâ patrike de tasdîk ettirilmiş oldukdan başka, New York'da çıkan Ermenice “Hayık” gazetesinin vak‘adan on sekiz gün evvel, ya‘nî 1 Eylül sene 1895 târihinde tab‘ olunup, hâdiseden sonra Dersa‘âdet'e gelmiş olan on beş numaralı nüshasında, ihtilâlin Dersa‘âdet'den başlayacağı ve bunun esbâbı da taşralarda îkâ‘ edilen mefâsidin te’mîn-i husûl-i maksad edememesinden ve hâlbuki ihtilâlin Dersa‘âdet'de vukû‘u tesrî‘-i müdâhalâtı mûcib olacağı zann olunmasından ibâret bulunduğu ve ma‘a-mâ-fîh taşralarda dahi harekât-ı ihtilâliyye vukû‘a geleceği ve Ermenilerin bu hareket-i ihtilâliyyesine kuvve-i zâbıta kifâyet etmeyip, karşılarına asker çıkarılacağı ve kargaşalık esnâsında pek çok adam telef olacağı derkâr ise de, erbâb-ı ihtilâlin şecâ‘atle mukâvemet edecekleri zâhiren hikâye ve hakîkatde icrâ-yı mel‘anet tavsiye edilmiş bulunması dahi harekât-ı mezkûrenin ol sûretle anarşi fikrine hizmet için fesâd komiteleri tarafından tertîb ve telkîn edilmiş olduğuna ve şimdiye kadar her tarafda zuhûr eden ihtilâllerin de işte böyle komiteler tarafından icrâ olunan ilkâ’ât ve tahrîkât-ı fesâdiyye ile vukû‘ bulduğuna delîl-i vâzıh bulunmuşdur.

Trabzon Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Vârid Olan 21 Eylül Sene 1311 Târihli ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Misâfireten Trabzon'da bulunan Van Vâli-i sâbıkı Bahri Paşa, Trabzon Kumandanı Hamdi Paşa ile bugün saat on birde İstînâf re’îsinin hânesine gitmekdeler iken, yola nâzır sokakdan iki Ermeni Bahri Paşa'nın üzerine dokuz el revolver atarak müşârun-ileyhimânın ayaklarına isâbetle zararsızca mecrûh olmuş ve mütecâsirler firâr etmişlerdir. Bu husûsda mütecâsir oldukları delâ’il [-i kat‘iyye ile] anlaşılan bir kaç Ermeni şimdi derdest edilmiş **[128]** ve işin ehemmiyyeti dâiresinde tedâbîr-i lâzime ittihâzıyle tahkîkât ve ta‘kîbâta devâm olunmakda bulunmuş olduğu ve tafsîlâtı postada bulunduğu ma‘rûzdur.

Vilâyet-i Müşârun-ileyhâ Polis Komiserliği'nden Alınan 22 Eylül Sene 1311 Târih ve On Dokuz Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Şifreli telgrafnâme ile arz olunduğu vechile mâh-ı hâl-i Rûmînin yirminci Çarşamba günü saat on birde Trabzon'da misâfireten mukîm Van Vâlî-i sâbıkı sa‘âdetlü Bahri ve Trabzon Fırka-i Askeriyyesi Kumandanı sa‘âdetlü Hamdi Paşalar hazerâtı, yanlarında İran Hükûmeti'nin Trabzon Konsolosu Mirzâ Râzî Han ve Posta ve Telgraf Başmüdîri İzzet Bey olduğu hâlde med‘uvv bulundukları Vilâyet İstînâf Re’îsi izzetlü Es‘ad Efendi'nin hânesine gitmekdeler iken, Uzunsokak ta‘bîr olunan caddeden mürûrları sırada Zeytûnluk [Zeytinlik] nâmıyla ma‘rûf mahalle giden dar sokak hizâsına geldiklerinde, yirmibeş yaşlarında eşkâli ma‘lûm, setre pantalonlu iki Ermeni sokak ağzından çıkarak beş-altı hatve mesâfeden bulunan

müşârun-ileyhimânın üzerlerine lâ-yenkatı‘ her ikisi de sekiz-on el revolver boşaltıp, bu sırada gerek Bahri ve gerek Hamdi Paşalar hazerâtı bacaklarından zararsız sûretde mecrûh olmuşlardır. Ma‘iyyetlerinde Çavuş Çerkes Ali ile oradan geçmekde bulunan Trabzonlu Balıkoğlu Hâfız ta‘kîbe şitâb etmişlerse de takarrüb ettikçe bunların da üzerine çifte revolverlerini değişdirerek boşaltmağa devâm ettiklerinden, derdestlerine muvaffak olunamayıp, nihâyet İngiliz Konsoloshânesi civârındaki karışık sokaklarda gâ’ib olmuşlar ve keyfiyyet polis idâresince istihbâr olunması üzerine, mevcûd polisler ile îcâb eden mahallere gidilerek tahkîkât ve taharriyâta ibtidârla, maznûn olanlardan bir kaçı hemen derdest edilmişlerdir.

[129] Müstağnî-i arz ve beyân olunduğu üzere işbu cinâyete mütecâsir olanlar cem‘iyyet-i fesâdiyye efrâdından olacaklarına şübhe olmayıp, bu fi‘li îkâ‘ etmeleri de memleketde bir iğtişâşâtın zuhûr ve hudûsu maksad-ı mel‘anet-kârânesine mübtenî olacağı cihetle, keyfiyyet şu noktadan nazar-ı dikkat ve te’emmüle alınarak istishâb edilen asâkir-i nizâmiyye ve zabtiyye ile taksîm edilen mahallere kollar çıkarılıp, sokaklara toplanmağa başlayan bir çok Ermeni ve sâiresin bir arada birikmeleri sür‘at ve hüsn-i sûretle men‘ edilerek ve taraf-ı diğerden de mütecâsirler hakkındaki tahkîkât ve ta‘kîbât ilerletilerek sâye-i muvaffakıyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde muhill-i âsâyiş bir hâl zuhûra gelmeksizin i‘âde-i emniyyete muvaffakiyyet hâsıl olmuşdur. Derdest olundukları arz olunan ve maznûniyyetleri ihbârât ve delâ’il ile anlaşılan Trabzonlu Kaspar oğlu Armenak veled-i Karabet ile Stepan oğlu Bogos ve Gümüşhâneli Sitrak veled-i Arakel ve işbu fi‘l-i fesâdda müşâreketi bulunduğu istidlâl olunan Kaspar oğlu Misak ile beraber Stefan oğlu Haçik'in derdest ve taharrîsine ve işin derkâr olan ehemmiyyeti nisbetinde tedâbîr-i inzıbâtıyye ve ihtiyâtiyyeye mürâca‘atla icrâ-yı îcâbına devâm olunduğu berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Trabzon Polis Komiserliği'nden Alınan 23 Eylül Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Trabzon'da Kethudâ Vasil Mahallesi'nde, evvelki vak‘adan dolayı firârda olan Ermeni Haçik bir refîki ile cumartesi gecesi saat üçte asâkir-i şâhâne efrâdından Trabzonlu Rahmi'yi revolver kurşunu ile ağır sûretde cerh ile firâr etmişlerdir. Bunu işiten ahâlî-i İslâmiyye sokaklara çıkmışlar ve bu sırada Ermeni mahallâtının muhtelif semtinden bir kaç silâh endaht edilmiş ise de başka vukû‘ât olmadığı ve ahâlî dağıdılarak şimdi âsâyiş yolunda olduğu ma‘rûzdur.

[130] Trabzon Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 26 Eylül Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

23 Eylül sene 1311 târihli ve şifreli telgrafnâme ile arz olunan mecrûh Rahmi vefât etti. Osep nâmında bir Ermeninin hâne ve dükkânında bir çok esliha ve müteferri‘âtı ile evrâk-ı fesâdiyye zuhûr eylemekle, tevkîf edildiği ma‘rûzdur.

Trabzon Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 30 Eylül Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Salı günü Trabzon'a uğrayan Nemçe vapurunun Dersa‘âdet'den getirdiği postadan Şvarş nâmında bir Ermeninin aldığı mektup, galeyânı tahrîk ile yanında bulunan arkadaşlarıyla Müslümanların üzerine revolver atmalarıyla bir kişi cerh edilmişdir. Aynı zamanda muhtelif mahallerden yine Ermeniler tarafından silâh atılmağa başlamasından hâsıl olan gürültü mahallâta sirâyetle Ermeniler ile Müslümanlar mücâdeleye ibtidâr eylemişlerdir. Hükûmet kuvve-i mevcûdesi ile mukâtelenin önünü güç hâl ile alabilmiş, İslâmdan on bir, Ermeniden yüz seksen iki vefeyât vukû‘ bulup, tarafeyn mecrûhları kırk beş râddesindedir. İhtilâl zamanında ba‘zı Ermeni mağazaları da yağma edilmişdir. İ‘âde-i âsâyiş zımnında polis dâiresine uğramaya vakit bulunamadığından, ancak bugün arz-ı vukû‘ât edildi. Derdest olunan Ermeniler bâ-irâde-i seniyye teşekkül eden Dîvân-ı Harb'de isticvâb olunmakda oldukları ma‘rûzdur.

Trabzon Vilâyetinden Cevâben 1 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihiyle Alınan Şifreli Telgrafnâme Üzerine Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Yazılan Sekiz Yüz Altmış Beş Numaralı Arîza Sûretidir

Ermeni erbâb-ı mefâsidinin Trabzon'da dahi îkâ‘ eyledikleri hâdiseden dolayı sûret-i mahsûsada icrâ kılınan tahkîkâta göre hâdiseye sebebiyyet veren ya‘nî ortada hiç bir şey yoğ iken en ibtidâ ahâlî-i Müslime üzerine kurşun atan şahs-ı denî Trabzon **[131]** Ermeni komitesi a‘zâsından olup, beş sene evvel Dersa‘âdet'e celb edilmiş ve buraca afv-ı âlîye mazhar olmuş olan Şvarş ve hâdisenin şiddetine bâ‘is hâ’inlerden biri de Trabzon komitesi re’îsi iken Akkâ'ya nefy edilmiş ve kezâlik mazhar-ı âlî olarak geçende Trabzon'a avdet etmiş olan Bedros Meremyan nâm şahıslar olup, bunların arbede arasında katl olunduğu mesmû‘ ise de, bu cihet henüz tahakkuk etmediği anlaşılmışdır. Ol bâbda.

Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Yazılan 2 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve İki Yüz Kırk Üç Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Teşebbüsât-ı ihtilâl-kârâneleri sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde bi's-sühûle te'sîrsiz bırakılan erbâb-ı mefsedeti kendilerini mazlûm göstermek için gerek zâbıta-i şâhâne ve gerek ahâlî-i İslâmiyye haklarında her gün tasnî‘ ve işâ‘asından hâlî kalmadıkları bin türlü müfteriyâtın ve tercümanların kartları zâbıta me'mûrları tarafından alınıp yırtılır ve Ermeniler yeniden derdest ve tevkîf edilir gibi bir çok tasnî‘âtın da lehü'l-hamd ve'l-minneh karîn-i butlân olduğunu gördükçe, neye teşebbüs edeceklerini bilemeyerek ve vesâ'it-i mel‘anetlerini öteye beriye sevk ederek az çok aklı başında olan ve dükkânlarını açan Ermeni esnâfına tehdîdât-ı gûnâ-gûn ile tekrâr dükkânlarını kapattırmak ve güyâ Kasımpaşa'da sekiz ve Gedikpaşa'da yedi Ermeninin katl edildiğini i‘lân etmek gibi memleketin ticâretine dokunacak ve âsâyişi ihlâl edecek türlü türlü mu‘âmelât-ı mel‘anet-kârâne ile yeniden bir hâdise îkâ‘ etmek istedikleri pey-der-pey alınan ma‘lûmât ile te'eyyüd ve erbâb-ı ihtilâl hakkında tercümanlar tarafından verilen te'mînât ve ta‘ahhüdâta halel gelmemek için zâbıtaca iltizâm-ı te'ennî ve i‘tidâl olundukça cür'etleri teşeddüd ediyor. Harekât-ı ihtilâliyye def‘ ve teskîn olundukdan sonra pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyede her vakit ve her mahalde **[132]** olagelen vukû‘ât-ı âdiyye kabîlinden olarak dün gece Edirnekapısı cihetinde sâ'ika-i sekr ile bir Ermeninin cerhinden ve bir de Beyoğlu tarafında kezâlik sarhoşlukla verdiği sebebiyet üzerine kazâ'en bir Ermeninin cüz'îce mecrûhiyyetinden başka sâye-i âsâyiş-vâye-i hazret-i mülk-dârîde hiç bir tarafda muhill-i âsâyiş ve bâ‘is-i heyecân denilecek bir mu‘âmele vukû‘ bulmamış ve cârihler dahi derhâl derdest olunarak hakkında kânûnen lâzım gelen mu‘âmelenin icrâsına teşebbüs edilmiş olduğu hâlde, ru'esâ-yı erbâb-ı ihtilâlin mukarrerât-ı hâ'inânelerine bir lâhıka-i cedîde olarak güyâ her tarafta Ermenilerin katl edildiği ve binâ'en-aleyh emniyetler ve sığınacak yerleri olmadığı beyâniyle ve ilticâ maksadıyla sefârât-ı ecnebiyyeye üç-dört bin Ermeni tertîb ve irsâlini karârlaşdırdıkları en son haberlerden olmasına ve bunların her türlü teşebbüsât ve tecâvüzât-ı cedîdesine karşı tercümanların mâhiyyeti ve derece-i te'sîri henüz maddeten anlaşılamayan ta‘ahhüdlerine halel gelmesin diye son derecede ihtiyâr-ı te'ennî ve sükût edilmek ma‘âzallâh erbâb-ı mel‘anetin teksîr-i cem‘iyyet ve tevfîr-i cür'etle bağteten yeni ve kanlı bir hâdise îkâ‘ edebilmelerine meydan vermek demek olacağına binâ'en bu bâbda Bâb-ı Âlîce bir tedbîr-i serî‘ ittihâzı ve zâbıta için de mü'essir bir hatt-ı hareket ta‘yîni sûret-i cereyân-ı ahvâle göre umûr-ı mütehattimeden bulunmuş olduğunun arz ve beyânına ibtidâr ve müte‘allık buyurulacak emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîlerine hasr-ı intizâr eylerim. Ol bâbda.

Makâm-ı Sadâret-penâhîye Yazılan 2 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve İki Yüz Kırk Dört Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Diğer arîza-i çâkerânemde arz ve iş‘âr olunduğu vechile Ermeni fesâd komitesi tarafından Ermeni esnâfı dükkânlarının kapatdırılmasına kemâl-i germî ve tehdîd ile devâm olunarak şâyed bunların emr-i tehdîdine havâle-i sem‘-i i‘tibâr etmeyenler olduğu hâlde o gibiler komitenin emrine adem-i itâ‘atden dolayı elli liraya kadar derecât-ı muhtelifede nakdî cezâlarla tecrîm **[133]** olunmakla beraber, dükkânları da cebren kapatdırılmakta ve aynı sûretle ve i‘âne nâmıyla bir çok tüccâr ve ağniyâdan külliyyetli para toplamakta olduğundan ve mütecâsirlerin umûmu değil ise de pek çoğu zâbıtaca ma‘lûm olup, ne çâre ki bunlar tutulmuş olsa bi't-tabi‘ hem kendileri ve hem de onların mağdûrları vâdî-i inkâra sapacakları ve bi't-tevfîk ta‘mîk-i tedkîkât edilse, çünki kat‘iyyen vukû‘u olmadığı hâlde tercümanların verdikleri kartların zâbıtaca me’mûrları tarafından alınıp yırtıldığına ve Ermenilerin yeniden tutulup haps edildiğine dâir komite hey’etinin tasnî‘ât ve müftereyâtı nazar-ı i‘tibâra alınmakda olmasına göre tercümanların ve bi's-sirâye ba‘zı sefîrlerin şikâyâtını mûcib ve ma‘a-mâ-fîh erbâb-ı ihtilâlin şu yoldaki harekât ve mu‘âmelât-ı cür’et-kârânelerinin serbestî-i devâm ve cereyânı âsâyiş-i pây-ı tahta halel tarayânını müstevcib olacağı külfet-i îzâhdan müstağnî bulunduğundan ve buna bir nihâyet verilmek zamanı gelmiş geçmiş idüğünden lütfen bu bâbda zâbıtaca nasıl hareket edilmek tasvîb buyrulur ise ta‘yîn ve emr ü iş‘ârı husûsuna müsâ‘ade-i aliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri şâyân buyrulmak bâbında.

Erzurum Polis Komiserliği'nden Alınan 10 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Şehr-i hâlin dokuzuncu günü saat beşde İslâm ve Hıristiyan arasında zuhûr eden münâza‘a üzerine Hıristiyanlar tarafından silâh endahtına tasaddî olunmasıyla elli kadar Ermeni ve beş kadar da İslâmdan telefât vukû‘ bulduğu Erzincan Komiserliği'nden şimdi alınan telgrafda bildirilmiş ve tekayyüdât-ı inzıbâtıyyeye be-gâyet i‘tinâ lüzûmu tavsiye edilmiş olduğu arz olunur.

[134] Geyve Kazâsı Kaymakamlığı'ndan Alınan 11 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihli Tahrîrât Sûretidir

Eylülün yirmi yedinci Çarşamba günü, saat altı buçuk râddelerinde Geyve kazâsı merbûtâtından Akhisar nâhiyesinde İslâm ve Ermeninin yekdiğerini vurmakda olduklarını orada bulunmuş olan kazâ jandarmasından Kürd Ali saat sekizde ma‘lûmât vermesi üzerine yedi nefer jandarma ile ve kemâl-i sür‘atle hareket ve saat dokuz karârlarında nâhiye-i mezkûreye muvâsalat edilmiş ve sâye-i satvet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde teskîn-i arbedeye muvaffakıyyet hâsıl olmuşdur. Yevm-i mezkûrda

orada pazar kurulmak ve Lefke ve Geyve ve Adapazarı ve sâir mahallerden gelmiş ahâlî ile pazarcı esnâfının mikdârı iki bini mütecâviz bulunmak mülâbesesiyle bu kadar ahâlî arasında iki Ermeni genci tarafından revolver endaht edilmiş olması mezkûr kalabalığın heyecânına bâdî olmuş ve derûn-ı nâhiyede otuz ve etrâfta üç-dört ki cem‘an otuz-otuzdört Ermeninin telefâtına ve ol mikdârın da mecrûhiyyetine sebeb vermişdir. Bu vak‘anın sebeb-i zuhûru olan mârru'l-arz Ermeniler dahi telefât-ı mezkûre miyânında dâhildir. Ol bâbda.

Adana Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 12 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Çokmerzmen Ermenilerin sülükçü ve cerar bandıra açıp ve bir nevi‘ şapka iktisâ eyleyip Ocaklı karyesinde İngiliz askeri geliyor diye nümâyiş icrâ edecekleri ve mümâna‘at etmek için önlerine çıkan olur ise üzerlerine hücûmla bir arbede çıkaracakları ve önayak olanların kâffesi ma‘lûm idüğü mahall-i mezkûr polis komiserliğinden bildirilmiş olmasından dolayı, idâme-i âsâyiş zımnında bugün merkez-i vilâyetden iki bölük asâkir-i şâhâne mahall-i mezkûra sevk edildiği ve vâli paşa dahi devre çıktığı ma‘rûzdur.

[135] Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 13 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Müslümanlar cum‘a namazında iken Ermeniler câmi‘lere hücûm etmiş ve tarafeynden telefât ve mecrûh vukû‘ bulmuşdur. Tafsîlâtı yarın arz olunur.

Mezkûr Komiserlikden Alınan 15 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Her tarafça ihlâl-i âsâyiş ile îkâ‘-ı şûrişe kıyâm eden Ermenilerin buraca da geçen cum‘a günü ne yolda harekât-ı ihtilâliyyeye tasaddî eyledikleri arz olunmuş idi. Tedâbîr-i lâzime ve serî‘a ittihâzıyla izâle-i şûrişe kemâl-i derece ikdâm olunmakdadır. Tarafeynden katl ve cerh-i nüfûs hâdisesi ber-tarâf ile vukû‘-ı arbede men‘ edilmiş ve ancak Ermeniler bu ihtilâli sunûf-ı aşâ’ir ve kabâ’il ile mahlût olan ahâlîyi ve hasbe'l-mevsim hâricden ahz u i‘tâ için gelen ekrâdı yağmagerliğe teşvîk ve iştigâl yolunda tevsî‘ etmek fikriyle dükkân ve mağazalardan kaldırdıkları kıymetli eşyânın mâ‘adâsını öteye beriye attırmak ve bir de İslâm mahallelerine hücûm edilmiş şâyi‘asını çıkarmakla İslâmları bir taraftan mahallâta dağıtmak ve diğer cihetden etrâfa saçdırılmış eşyâyı kaptırıp da ihtilâli uzatmak hîlesini tertîb etmiş ve bir de çarşılarda yangın çıkarmak gibi ihtilâlin en dehşetli âsârını ele almış olmalarıyla İslâm heyecân ile koşmuş ve kasaba ve mahallâtının dağınıklığı bu ihtilâl tertîbâtını pek te’sîrli bırakmak isti‘dâdını göstermiş ise de mahallâtda zuhûr-ı vukû‘âta kat‘iyyen

meydan verilmediği gibi harîk de basdırılmış ve Ermeniler teşdîd-i ihtilâl için çarşılarca vukû‘unu arzu ettikleri gâret maksadını tervîc ettirerek zâten karışık olan İslâm ve Ermeni dükkânlarında bulunabilen eşyâ, zabtiye ve polis ile bir mikdâr asâkir-i şâhânenin mahallâta dağılmış olduğu sırada sunûf-ı muhtelife ahâlî arasında muhtelitan zâyi‘âta **[136]** uğramakda olmasının da bilâ-ifâte-i vakt men‘ine teşebbüs ile asıl teşebbüs hanlarla mağazaları muhâfaza ile yalnız müteferrik bulunan İslâm ve Ermeni dükkânlarının bir takımı ârıza-i ziyâ‘ ve tasalluta uğramış olduğu ve işin etrafdaki aşâ’ir ve kabâ’ilin galeyânına mü’eddî olamamak esbâbıyla iştigâl edildiği ve zükûrdan otuz yedi ve inâsdan bir aded ki cem‘an otuz sekiz İslâm maktûl ve yüz otuz beş mecrûh ve Ermeniden yüz otuz dokuz maktûl ve kırk mecrûh vukû‘ bulduğu ve şehrin mevâkı‘-i lâzimesine noktalar vaz‘ıyla karışıklığın sâye-i kudret-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kâmilen izâle ve sükûnun i‘âdesine geceli gündüzlü sarf-ı mesâ‘î olunduğu ve maktûller dahi kaldırıldığı ma‘rûzdur.

Trabzon Vilâyetinden Cevâben Vârid Olan 14 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Meremyan Bedros'un mevkûf olduğu Dîvân-ı Harb ifâdesiyle ma‘rûzdur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 15 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş Tabur Ağası Mehmed Efendi ve beş nefer jandarma, Cucanî nâm mahalde Ermeni erbâb-ı mefsedeti tarafından şehîd edildiği, Mar‘aş Polis Komiserliği'nden alınan telgrafnâme üzerine ma‘rûzdur.

Vilâyet-i Müşârun-ileyhâ Polis Komiserliği'nden Alınan 16 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

15 Teşrîn-i evvel sene 1311 târihinde arz olunan vukû‘âtdan sonra Mar‘aşca vukû‘ât olmadığı ve Zeytun'da polis komiseri **[137]** bulunmadığından, vukû‘âtdan haber alınamamakda olduğu ve fakat ordaki eşkiyâ târ u mâr edildiği jandarma kumandanına gelen telgrafnâmeden münfehim olduğu ma‘rûzdur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 17 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Dünkü gün Urfa'da Ermenilerin çarşıya tehâcümü ve asâkir-i şâhânenin mukâbelesi üzerine hânelerine kapanarak silâh isti‘mâliyle ba‘zı İslâmı katl etmelerinden nâşî mukâbele-i bi'l-misl icrâ edildiği ve etrâfdan gelen ekrâd

dükkânlardan hayli eşyâ yağma eyledikleri ve redîfler silâh altına alındığı Urfa Komiserliği'nin iş‘ârı üzerine arz olunur.

Erzurum Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 18 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Bugün saat beş râddelerinde Ermeni fedâ’îlerinden hallaç Manuk Ermeni mağazalarını kapatdırmağa ve binâ-yı fesâdı kurmağa tasaddî etmiş ise de derdest olunarak polis dâiresine getirilmiş idi. Az sonra Erzurum Hükûmet Konağı önünde Zabtiye Bölük Emîni Mehmed Efendi'yi bir Ermeninin revolverle cerh ve itlâf eylemesi üzerine zuhûr eden münâza‘ada takrîben kırk-elli kadar Ermeni maktûlen vefât etmiş ve asâkir-i şâhâne ve ahâlî-i Müslimeden de on-onbeş kadar vefeyât ve mecrûh vukû‘ bulmuşdur. Yağma edilen eşyâ mümkün mertebe istirdâd olunarak i‘âde ve muhâfaza-i sukûnete kemâl-i mertebe sarf-ı mesâ‘î edilmektedir. Netîcesi arz olunacağından, aceleten bu kadarcıkla ihbâr-ı vukû‘ât edebildim.

[138] Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 18 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Ermeniler öteden beri fedâ’î yazmakda oldukları ve İslâmlar cum‘a günü namazda iken câmi‘leri basıp kan dökmeleri evvelce beynlerinde karârlaştırıldığı gibi vak‘a günü dahi erkence ma‘lûmu'l-esâmî Ermeni büyükleriyle Protestan misyonerlerinden Corc kiliseye gelip Ermenileri cem‘ ederek bu cum‘a günü her yerde câmi‘ler basılacakdır. Siz de câmi‘leri basıp kan dökmelisiniz ki beylik alasınız diye tahrik ve teşvîkde bulunduklarını ve çoktan beri milletin büyükleri ve mekrûm Corc, milleti tahrîk ve teşvîk ederek nihâyet o vak‘aya sebebiyyet verdiklerini Ermenilerden dört zükûr ve bir inâs ki cem‘an beş şahıs tarafından ihbâr edilmekle derhâl Meclis-i İdâre a‘zâsı huzûrunda ifâdelerin zabt edildiği berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Trabzon Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 19 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Geçen cum‘a günü saat beşde, Ermeniler Gümüşhâne kasabasının her tarafında hücûm göstermesi üzerine müdâfa‘a eden ahâlî ile vukû‘ bulan mücâlede Ermenilerden dokuz vefât on altı mecrûh vukû‘ bularak, üç hâne de muhterik olduğu ve ba‘zı dükkânlar da yağma edildiği ve İslâmdan vefât ile mecrûh bulunmadığı Gümüşhâne polis me’mûrluğundan şimdi alınan jurnal üzerine arz olunur.

[139] Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 20 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş ile Zeytun arasındaki Cihat Köprüsü eşkiyâ tarafından tahrîb edilerek Zeytun'daki tabura imdât için gönderilen asâkir-i şâhâne taburlarının tas‘îbâta dûçâr olduğu söylenmekde olmağın, fermân.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Cevâben Alınan 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Zeytun'un telgraf hatları münkatı‘ olarak vilâyetce de ma‘lûmât alınamamakda olduğu arz olunur.

Diyârbekir Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Ahâlî-i İslâmiyye cevâmi‘de edâ-yı salât-ı cum‘a eylemekdeler iken Ermeniler taraflarından atılan silâh sadâsı üzerine bir iğtişâş vukû‘ bularak, ahâlî dışarı dökülmüş ve tarafeynden mecrûh ve maktûl var ise de mikdârı bilinememekde bulunmuş olduğu ve o sırada çarşıda ateş zuhûr ederek on bâb kadar dükkân muhterik olup, netîcesi ba‘de arz olunacağı ma‘rûzdur.

Mezkûr Komiserlikden Alınan 22 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Müslim ve gayr-i müslim vefeyât yüz elli ve mecrûh yalnız elliye bâliğ olduğu görülmüşdür. Ve akîb-i vukû‘âtda harîk zuhûruna mebnî gerek telefâtın ve gerek cerhin daha ziyâde olup olmadığı bilinemediği ve el-yevm tarafeynden silâh isti‘mâl edilmekde olduğundan hitâm-ı vukû‘âtda netîcesi başkaca arz olunacağı.

Ankara Vilâyeti Polis Komiserliği'nden [Alınan] 22 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Yozgad'ın Tekke Mahallesi'nden ve Ermeni cemâ‘atından şirket-i fesâdiyye re’îsi hamamcı Daniel Ağa ma‘rifetiyle tahrîr kılınarak na‘lband Agopcan **[140]** Jamkocyan ve Agopcan ve re’îs-i merkûm hamamcı Daniel imzâsını hâvî şehr-i hâl-i Rûmînin yedinci Cumartesi gecesi Yozgad'ın Köseoğlu Mahallesi'nde sâkin müderrisînden Kayyum-zâde Şükrü Efendi Medresesi'ne bir parça taşa bağlı olduğu hâlde atılarak mahallî komiserliği ma‘rifetiyle elde edilip dünkü posta ile bâ-tahrîrât irsâl kılınan bir kıt‘a yafta “O def‘a olarak şirketimiz re’îsi olan hamamcı Daniel Ağa ma‘rifetiyle tahrîr kılınan yaftada beyân olunduğu vechile bu dünyada bir âdil pâdişâh zuhûr edecek ve bu Osmanlı pâdişâhı yerine geçecek, ser-polis dahi beş güne kadar silâh altında telef olacak, bu işlerin cümlesi olacağını şirketimizce müttefikan karâr ve hükm olunduğunu tasdîk ederiz.” ve mezkûr varaka zîrine: “Mutasarrıf ve livâ-i paşa

telef olacak, uyanık durunuz.” ibâresini hâvî bulunmuş olduğundan, mahallî komiserliğince de edilen tahkîkâtda mütecâsir-i merkûmân gerçi Yozgad'ın yerlisi iseler de berâ-yı ticâret çoktan beri taşrada bulunduklarına binâ’en, bunların nâm-ı müste‘âr olacağı ve mechûl bulunan fâ‘illerinin derdest-i taharrî olduğu komiser-i mûmâ-ileyh tarafından iş‘âr ve keyfiyyet makâm-ı vilâyete de izbâr edilmiş olmağla, bunların be-heme-hâl zâhire ihrâcı hakkında şeref-keşîde buyrulan telgrafnâme-i sâmîleri dahi livâ-i mezkûr komiserliğine aynen teblîğ kılınmağla bu bâbda alınacak netîce de başkaca arz olunacağı ma‘rûzdur.

Van Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 21 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Şehr-i hâlin onsekizinci Çarşamba gecesi Van'a tâbi‘ Ercik nâhiyesini berâ-yı muhâfaza geşt ü güzâr eylemekde olan Van Zabtiye Alayının Van Seyyar Tabur Ağası Mûsâ Bey refâkatinde bulunan Yüzbaşı Ahmed Ağa nâhiye-i mezkûrenin Boğazlasun ve Hacı Kışlak karyeleri miyânında on iki nefer müsellah Ermeni eşkiyâsına tesâdüfle, eyledikleri mücâdele netîcesinde mûmâ-ileyh Mûsâ Bey'in refâkati süvârî zabtiyelerinden Mehmed Onbaşı ile nefer Çerkes Ali Ağa ağır sûretde mecrûh oldukları gibi, eşkiyâ-yı merkûmeden dahi bir neferi müşîr kıyâfetinde meyyiten ve üzerlerindeki eslihası bir aded mîrî martini **[141]** tüfengi ile bir aded mîrî revolveri ve bir aded kama ma‘a-fişenk ve fişenklik elde edilerek merkez-i vilâyete getirilmiş olduklarından, tahkîkâtı derdest-i icrâ olup netîcesi başkaca arz kılınacağı berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 23 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş'da Ermeni erbâb-ı mefsedeti tarafından ehl-i İslâma kurşun endahtıyla birisi katl ve beş kişi ve mülâzim Mehmed Ağa cerh edildiği ve dün yirmi dört şahıs derdest olunarak tahkîkâta ibtidâr olunduğu Mar‘aş Komiserliği'nden vârid olan telgrafnâme üzerine arz olunur.

Adana Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 24 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Nizâmiye Kırkıncı Alayının Birinci Taburu mülâzim-i evveli Kilisli Kürd Hasan Ağa ma‘a-âile Haçin ahâlîsinden bir Ermeni cemâ‘atinden Rupen oğlu Baba oğlan veled-i Artim nâm mekârîci ile Mar‘aş'a gittikleri sırada Haçin'e onbeş saat mesâfede Fernaz kurbunda Alaçay nâm mahalle vusûllerinde doksan kişiyi mütecâviz müsellah eşkiyâ bağteten mûmâ-ileyhin üzerine hücûm ettikleri ve bunlar Zeytun ve Fernaz ve Alabaşlı karyeleri Ermeni cemâ‘atinden oldukları ve mûmâ-ileyh ile

âilesinin hayat ve memâtlarından bir eser olmadığı Kozan polis komiserinin 21 Teşrîn-i evve sene 1311 târihli iş‘ârı üzerine arz olunur.

Adana Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 24 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mukaddemâ derdest edilmiş olan Hayguni Stepan'ın istintâkında sebk eden ba‘zı ifâde üzerine ma‘hûd Gökdereliyan Karabet cihet-i adliyyeden tevkîf edilmiştir. Fermân.

[142] Adana Polis Komiserliği'nden Alınan 26 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Teşrîn-i evvelin yirmi dördüncü gecesi Karahöyük'de Kebanlı Karabet'in çiftliğini yüz kadar mechûl eşhâs müsellah olarak basıp eşyâ-yı beytiyyesini ve üç yüz re’s sığırını gasb etmiş oldukları gibi, yirmi beşinci gecesi dahi Karahöyük'de tebe‘a-i Yunaniyyeden Manol'un çiftliğini eşhâs-ı merkûme hücûm ederek ve kapılarını kırıp silâh endaht ederek gasb u gâret ile beraber hademesinden Kigork ve diğer Kigork'u cerh ve misâfiri olan Yunanlı Yani'yi katl ettikleri Payas komiserinin telgrafı üzerine arz olunur.

Diyârbekir Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 27 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Hükûmet-i Seniyyece icrâ buyurulan tedâbîr semeresiyle vukû‘âtın önü alınarak İslâmdan yetmiş vefeyât ile seksen mecrûh **[143]** ve Hıristiyandan üç yüzü mütecâviz vefeyât ile yüz mecrûh vukû‘ bulduğu anlaşılmış ve Siverek kazâsıyla şark ve garb nâhiyelerinde de vukû‘ât olmuş ise de oralarda polis bulunmadığı cihetle hakîkat-ı hâl bilinemediği arz olunur.

Bayburd Kazâsı Polis Komiserliği'nden Alınan 22 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Yirmi Dokuz Numaralı Vârid Olan Tahrîrâtın Sûretidir

Teşrîn-i evvelin ondördüncü Cumartesi günü saat dört karârlarında Bayburd'un şimâl ve cenûb cihetine nâzır olan Ermeni mahallesinden üç el silâh atılması üzerine kasaba karışıp, her ne kadar men‘ine asâkir-i şâhâne ve hükûmet-i mahalliyye tarafından çalışılmış ise de, saat onbuçuğa kadar devâm edip asâkir-i şâhâneden iki maktûl ve bir mecrûh ve ahâlî-i İslâmiyyeden sekiz maktûl, on bir mecrûh ve Ermenilerden yüz yetmiş maktûl, otuz beş mecrûh vukû‘ bulmuş ve hâneler ve dükkânlar ahâlî tarafından yağma ve iki hâne de ihrâk edilmiş ve bu hânelerden bir kadın ile bir çocuk tahlîs kılınmış olduğu ve sâye-i âsâyiş-vâye-i hazret-i pâdişâhîde

kasabada yevm-i mezkûrun ferdâsı pazar günü âsâyişin i‘âde edildiği ve Bayburd'un Gerzi ve Balahorlusenk, Rumeli, Kısanta, Kapuzhayik, Hande, Verek, Niyotomla, Vazerhan, İrgi, Plürek, Geleverek, Plür, Rüşdi, Hindi karyeleri Ermenileri taraflarından olunan hücûm üzerine mezkûr karyelerde İslâm ve Ermenilerden maktûl ve mecrûh vukû‘ bulup adedi henüz anlaşılamamış idüğü ve Bayburd'da vukû‘âtın zuhûr ettiği gün âcizlerine de Ermeniler tarafından kurşun atılmış ise de isâbet etmediği ve asıl mürettib-i fesâd olan Bayburdlu Ağa Babayan Haçatur ve birâderi Ohannes ve Sarrafyan Arakel nâm kimseler de derdest ve hükûmete teslîm edilmiş olduğu ma‘rûzdur.

Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 23 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Protestan misyonerlerinden Corc nâm şahıs Ermeni mu‘teberânıyla beraber hem-efkâr olarak bir takım ifsâdât ve tahrîkâtda bulundukları ve böyle bir ihtilâlin vukû‘u için sa‘y ü gayret ettikleri ve öteden beri Engriton nâmıyla fedâ’îler tahrîr etmekde oldukları ve vak‘a-i ma‘lûmeden bir gün evvel, ya‘nî perşembe günü merkûm Corc, Karmirak Kilisesi dâhilindeki Ermeni murahhasahânesine gelip Ermeni büyükleri dahi tecemmu‘ ederek, Cum‘a günü İslâmlar câmi‘de iken câmi‘lerin basılmasını taht-ı karâra aldıkları ve vak‘a-i ma‘lûme günü ale's-sabâh erkence Hanek Horan nâm kilisede dahi merkûm Corc ve Ermeni mu‘teberânı ictimâ‘ ile Ermeni esnâfının kısm-ı a‘zamını celb edip İngiliz her dâim Ermenileri **[144]** sahâbet ettiği ve her vilâyetde ihtilâl çıkarılacağı ve burada dahi bugün câmi‘leri basıp bir ihtilâlin çıkarılması elzem olduğu ve beylik verilmesi, ancak böyle bir ihtilâlin zuhûruna mütevakkıf bulunduğu merkûm Corc ve Ermeni mu‘teberânı tarafından tecemmu‘ edenlere teşvîk yolunda tenbîh edildiği ve ol esnâda Ermeni mu‘teberânından Basmacıyan Haci Manuk dahi ayağa kalkıp “Her kim millet için canını fedâ eder ise şehîd olacağı ve bu bâbda fedâ-yı cân edenlerin âileleri hiç bir vakit idâresiz kalmayacağını ve her sûretle taltîf edileceklerini” söylediği ve Ermenilerin câmi‘leri basıp bu ihtilâlin vukû‘u merkûmânın tahrîkât ve teşvîkâtıyla ileri geldiği müte‘addid Ermeniler tarafından mufassalan ihbâr edilmiş ve icrâ edilen tahkîkâtla da tahakkuk etmiş olduğundan, Corc'dan mâ‘adâsı olan Ermeni mu‘teberânı ile sâir zî-medhal olan kesân tevkîf edilerek icrâ edilen tahkîkât evrâkı adliyyeye verildiği ve adliyyeden dahi merkûmân hakkında tevkîf müzekkiresi i‘tâ kılındığı ve esnâ-yı vak‘ada Ermenilerin elinden ahz edilen esliha-i nâriyye ve câriha dahi dâirece mahfûz bulunduğu berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 28 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Bundan iki gün akdem Andırın kazâsının Sanafeş Yüklü karyesi Ermenileri tarafından inşâ olunan istihkâmdan yolculara endaht olunan silâhdan iki zabtiye ve beş nefer tatarlı cerh ve iki Çerkes ve bir tatarlı telef edildiği ve makâm-ı vilâyetden dahi keyfiyyet Sadâret-i Uzmâ'ya arz ve iş‘âr olunduğu ma‘rûzdur.

Mezkûr Vilâyetden Alınan 30 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş idâre a‘zâsından Çorbacıyan Agop Efendi'nin hânesi olunan şübhe üzerine lede't-taharrî Ermenistan **[145]** ve Kilikya hakkında Portakalyan Mıgırdıç tarafından Marsilya'da tertîb edilen nizâmnâme ile şirket mühürleri derdest olunarak tercümesi posta ile bildirileceği Mar‘aş polis komiserinin telgrafından anlaşılmağla, makâm-ı vilâyetden keyfiyyet Sadâret-i Uzmâ'ya dahi arz ve iş‘âr kılındığı berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Ankara Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 29 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Yozgad'da müderrisin hânesine atılan ve 23 Teşrîn-i evvel sene 1311 târih ve şifreli telgrafnâme ile arz edilen varakanın fâ‘il ve mürettibleri mahallince derdest edilerek taht-ı tevkîfe alındıkları gibi, maslûb Moruk'a halef olmak üzere komite tarafından Yozgad havâlîsine gönderilmiş olan an-asıl Mar‘aşlı olup Kayseri'de temekkün eden Ermeni müşevviklerinden Kigork oğlu Avadis'in dahi Yozgad cihetinde derdest edilerek tahkîkâtı icrâ edilmekde olduğu Yozgad Komiserliği'nden alınan telgrafnâmeden anlaşıldığı ma‘rûzdur.

Van Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 31 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Ermeni eşkiyâsından altmış neferi İran'dan hudûdu tecâvüzle Mahmûdî kazâsı dâhiline muvâsalatlarında orada bulunan asâkir ve aşâ’ir atlıları ta‘kîb ve tenkîle müsâra‘atla eşkiyâ def‘ ve tenkîl edilmiş ve bu ma‘rekede eşkiyâ-yı merkûmeden on yedi neferi meyyiten ve bir neferi hayyen elde edildiği gibi bizim tarafca da aşâ’irden sekiz neferi maktûl ve biri tehlikeli olmak üzere üç mecrûh bulunduğu ve firâr eden bakıyyesi de ta‘kîb edilmekde olup netîcesi başkaca arz kılınacağı ve merkez-i vilâyetce ve elimizin icrâ eylediği tedâbîr semeresiyle âsâyiş ber-kemâl olduğu arz olunur.

[146] Adana Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 30 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş ve Zeytun ve sâir cihetlerden beş bini mütecâviz Ermenilerin Çokmerzmen'de tecemmu‘ ederek tabya ve istihkâm ve her türlü harb tedârikinde ve “Her sûretle iki günlük ömrünüz kaldı, basacağız.” diyerek Müslümanlara envâ‘-ı hakârâtda bulundukları ve kurâda eşkiyânın tekessür edip karyeleri basarak yağma ve cerh ve katl vukû‘u kesretle bulunduğu cihetle, bir tabur askerle bir kaç top yetiştirilmediği sûretde ahâlî-i İslâmiyyenin bir çoğu redîfe sevk olunduğundan, mevcûd bulunanların emniyyetleri kalmayıp cümlesi hicret edeceği gibi millet-i merkûmenin dahi fesâda müheyyâ bulundukları ve şehr-i hâlin yirmi dokuzuncu Pazar günü Ocakları [Ocaklı] karyesinden ve Ermeni cemâ‘atinden Rofikli oğlu Ohannes ile karye-i mezkûreden kuyumcu oğlu Mıgırdıç nâm-ı diğer Ecermemmed birlikde karye-i mezkûre civârında hayvan ra‘y etmekdeler iken Başlamış karyesinden Çulha Mehmed ve yirmi kadar şahıs gelip sığırlarını gasb ederek sürmekde olduklarından merkûmân müdâfa‘a zımnında yanlarına vardıklarında hâmil oldukları eslihayı endaht ile Ohannes'in sağ kasığından ve Mıgırdıç'ın da sol böğründen kurşun isâbetle müte’essiren vefât eyledikleri ve Teşrîn-i evvelin otuzuncu Pazartesi günü saat bir râddelerinde Ocaklı karyesinde ikâmet eden ve Diyârbekir'in Midyat kasabasından bulunan Çolak Hakkı oğlu Hasan bin Ali'ye Ocaklı karyesi ahâlîsinden ve Ermeni cemâ‘atından Küçük Kâhya ile refîki kasden silâh endaht ile göğsüne isâbet eden beş kurşunun hâsıl eylediği cerîhadan müte’essiren vefât ettiği ve Yumurtalık'a mülhak Zeytunbeli civârında ve dağ eteğinde iki gün evvelki akşam altmışı mütecâviz Ermeni eşkiyâsı görüldüğü ve asâkir-i şâhânenin yetişmesi üzerine eşkiyâ-yı merkûme cebele çıkıp gâ’ib oldukları Payas Komiserliği ile berâ-yı tahkîk Yumurtalık cihetinde bulunan polis Hayri Efendi'nin telgrafnâmeleri nütâla‘asından müstebân olduğu ma‘rûzdur.

[147] Zeytun Hâdisesi Hakkında Mar‘aş Komiserliği'nden Gönderilip Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden bâ-Tahrîrât İrsâl Kılınan 18 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihli Jurnal Sûretidir

Arz ve beyândan müstağnî bulunduğu üzere Zeytun kazâsı eşkiyâsına mu‘âvenet için vilâyât-ı sâireden gelen tecemmu‘ etmiş olan altı bin kadar Hıristiyan üç günden beri Zeytun'un hattıyla kışlanın suyunu kesip kışlaya ve Elbistan ve Mar‘aş cihetlerine hücûm etmekde ve asâkir-i nizâmiyye ve redîfe ve jandarma ile her tarafda muhârebe ve mücâdele eylemekde oldukları mevsûkan haber alınmış ve altı günden beri Mar‘aş'da bulunan bi'l-cümle Ermeniler dükkânlarını kapayıp yirmi nüfûs bir hâneye tecemmu‘la silâh be-dest olarak leyl ü nehâr kapalı olup, livâ ihtilâl bir hâlde bulunduğu ve âsâyişin hüsn-i muhâfazası zımnında âcizleriyle refâkat-ı âcizîde müstahdem polis Ahmed Efendi'nin tekayyüdât-ı kâmile ve ciddiyye ile îfâ-yı vazîfe etmekde ve asâkir-i şâhâne koluyla leyl ü nehâr geşt ü güzârdan geri durulmamakda olduğu ve sâlifü'l-beyân mevâddın telgrafla bildirilmesi tabî‘î uyamayacağı

[olamayacağı] cihetle bi'l-mecbûriyye postanın hurûcuna değin te'hîr edilmiş olduğunun arz ve ifâdesine ictisâr kılındı.

Urfa Komiserliği'nden Gönderilip Haleb Vilâyeti Ser-komiserliği'nden bâ-Tahrîrât İrsâl Kılınan 18 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihli Jurnal Sûretidir

Şehr-i hâl-i Rûmînin on beşinci Pazar günü saat altı karârlarında attâr esnâfından Birecikli İsmâil bin Mehmed ile Ermeni cemâ'atinden Sarraf Bogos beyninde tekevvün eden münâza'a üzerine merkûm İsmâil kama ile Bogos'u katl ederek firâr etmeğe teşebbüs eylemiş ise de jandarma efrâdı tarafından derdest olunarak kilise karakolhânesine götürülmüş ve bu esnâda tecemmu' etmiş olan bir hayli Ermeni karakolhâne-i mezkûra hücûm ile merkûm İsmâil'i dört mahallinden bıçakla cerh **[148]** ettikleri gibi bunu müte'âkib toplanmış olan binden mütecâviz Ermeni mezkûr karakolhânenin penceresini şikest eylemişler ve daha bir takım mu'âmelât-ı tecâvüz-kârânede bulunmuşlar ise de derhâl yetişen jandarma ve asâkir-i nizâmiyyenin mu'âvenetleriyle başka bir vukû'ât hudûsuna meydan verilmeksizin mecrûh İsmâil hükûmet konağına götürülmüş ve beş dakîka sonra almış olduğu cerîhadan müte'essiren vefât eylemişdir.

On altıncı Pazartesi gecesi saat beşbuçuk karârlarında bir takım Ermeniler şehrin etrafından geşt ü güzâr etmekde olan jandarma süvârî devriyesinin önüne çıkarak silâh endaht eylemişler ise de olunan mukâbele üzerine derhâl cümlesi firâr ettiklerinden başka gûnâ vukû'ât zuhûr etmemişdir.

Pazartesi günü saat birbuçuk-iki sularında Ermenilerin çarşıya tehâcümü ve askerin vukû' bulan mukâbelesi üzerine hânelerinde kapanarak önlerine gelen İslâmı katl etmekde bulunduklarından nâşî alınan emir üzerine mukâbele-i bi'l-misl edilmiş ve bu esnâda etrafdan toplanıp men'i kâbil olmayan hesâbsız Kürd ve Arap çarşıya hücûm ile Ermeni dükkânlarından külliyetli emvâl yağma eylemişler ise de bir kısmı istirdâd olunarak der-anbâr edilmiş ve ekserî İslâm hâneleri taharrî olunarak zuhûr eden eşyâ Hükûmet-i Seniyyeye teslîm edilmiş ve Ermeniler on sekizinci Çarşamba gecesi saat altıya kadar silâh isti'mâlinden geri durmamışlar ise de tarafeynden vukû' bulan telefâtın henüz mikdârı anlaşılamamışdır. On sekizinci Çarşamba günü Ermenilerden yüzden mütecâviz zükûr ve inâs hükûmete dehâlet ederek muvakkaten emîn mahallerde iskân ettirilmiş ve Ermeni mahallâtı kordon altına alınarak bu sûretle muhâfaza olunmakda bulunduğunun arz ve ifâdesine müsâra'at kılındı.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 1 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Mar‘aş polis komiseri tarafından alınan 31 Teşrîn-i evvel sene 1311 târihli telgrafında dünkü gün saat dörtde Zeytun komiteleri tarafından **[149]** Mar‘aş'a tâbi‘ Körtel karyesi basılarak yedi hâne ile Çapan oğlu Hüsnü ihrâk ve Kara Bican oğlu Osman'ı cerh etmiş oldukları ve makâm-ı vilâyetden keyfiyyet taraf-ı sâmî-i Sadâret-i Uzmâ'ya dahi arz ve iş‘âr kılındığı berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Adana Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 1 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Çokmerzmen karyesinde beş bin kadar Ermeninin tecemmu‘ etdiği evvelce arz edilmiş idi. Bugün dahi şark cihetinde görülen eşhâsın dağılmaları için icrâ-yı nesâyih etmek üzere gönderilmiş olan müftü efendi ile mülâzim Receb Ağa'ya Ermeni eşkiyâsı tarafından tüfenk kurşunu yağdırıldığı el-yevm tehassun etdikleri yerlerden ateş kesilmediği ve civârında bulunan Üzeyirli karyesine hücûm ile hâneleri ihrâk eyledikleri ve İslâmla eşkiyâ yekdiğerine bin beş yüzden ziyâde silâh atıp eşkiyânın bulundukları mahal orman hâlinde sa‘bü'l-mürûr bir siper olduğundan telefâtın mikdâr-ı sahîhi anlaşılamadığı berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 2 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

C. [Cevâb] Ermenilerin öteden beri îkâ‘ etmek istedikleri şûrişin adem-i vukû‘una geceli gündüzlü bi'l-umûm me’mûrîn tarafından ikdâm olunmuş ise de geçen Salı günü çarşıda Ermeniler ile İslâmlar beyninde zuhûr eden arbede bir saat kadar imtidâd etmiş ve bi'l-umûm me’mûrîn tarafından alınan ikdâm üzerine işin önü alınarak te'mîn ve istikrâr-ı âsâyiş edilmiş ise de bugün “Ermeniler tarafından hücûm vâkı‘ oldu” diye çıkan şâyi‘ât üzerine ufak bir karışıklık vukû‘a gelmiş ise de şâyi‘âtın bî-esâs olduğu anlaşılmağla, işin bastırılıp şimdiki hâlde âsâyiş devâm ediyor. **[150]** Tarafeynden vukû‘ bulan telefâtın mikdârı henüz anlaşılamadığından, bu ciheti ve tafsîlâtı başkaca arz olunacakdır.

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 3 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Dâhil-i vilâyetde mütehaddis Ermeni vukû‘âtın tafsîlâtı ve telefâtın mikdârı bildirileceği akşamki telgrafımla arz olunmuşdu. Vukû‘-ı hâl ber-vech-i zîr arz olunur. Şöyle ki: Bundan yirmi gün mukaddem Bayburd ve Erzincan cihetinden gelen ekrâd ve aşâ’ir, Erzincan dâhilinde Refâhiye kazâsıyla ba‘zı karyeye ve ahîren Karahisâr-ı Şarkî sancağıyla mülhakâtı bulunan Suşehri ve Divriği kazâları ve kurâsından ba‘zılarına tasallut ile gasb-ı eşyâ ve katl-i nüfûsa cür’et eylemelerinden dolayı, Sivas'dan ve civâr mahallerden gönderilen me’mûrîn-i zâbıta ma‘rifetiyle ekrâd-ı

merkûme bir derece def‘ ve tenkîl edilmiş ise de Haleb vilâyeti dâhilinde ve vilâyetimizle hem-hudûd bulunan Akçadağ ekrâdı dahi bundan on beş gün evvel Sivas vilâyeti mülhakâtından Dârende kazâsına tecâvüzle gasb-ı eşyâ ve katl-i nüfûs ve ihrâk-ı büyût ettikleri ve oradan Gürün kazâsına giderek ber-vech-i ma‘rûz hâl ve harekâtda bulundukları ve mahallerinden vukû‘ bulan iş‘ârât üzerine henüz celbine emir verilmiş olan asâkir-i redîfe bir yandan toplanarak müfrezeler sevk olunup, def‘-i şûriş ve te’mîn-i âsâyişe uğraşılmakda olup, ancak vilâyât-ı mütecâvireden şu hâllerin sirâyeti yüzünden ve nefs-i Sivas Ermenilerinin zâten îkâ‘-ı şûrişe olan inhimâk ve cür’etleri ahâlî-i İslâmiyyenin galeyânını da‘vet etmekle geçen salı günü dahi nefs-i Sivas'da çarşıda İslâm ve Hıristiyan beyninde bağteten zuhûr eden arbede bir saat kadar devâm etmiş ve bu sırada yalnız çarşıda bulunan Ermeni dükkânlarındaki emvâl ve eşyâ bir takım Kars muhâcirleri ve yerli baldırıçıplakları tarafından yağma edilmiş ise de bi'l-umûm me’mûrîn tarafından olunan **[151]** ikdâm ve gayret üzerine eşyâ-yı mağsûbenin bir mikdârı istirdâd ve şûriş teskîn ettirilerek asâyiş i‘âde edilmiş olduğu hâlde dünkü perşembe günü dahi Ermeniler tarafından hücûm vâkı‘ oldu diye çıkan bir şâyi‘a üzerine ufak bir karışıklık ve bir kaç telefât dahi vukû‘a gelmiş ise de, şâyi‘anın bî-esâs olduğu anlaşılmakla iş basdırılıp şimdiki hâlde âsâyiş devâm ediyor. Fakat gerek Sivas ve gerek kazâların köylü ahâlî-i İslâmiyyesi Ermenilerin malını yağma etmek için tecemmu‘ ve hareket etmekde oldukları anlaşılmağla, merkez-i vilâyet ve mülhakâtca bu yağma-gerlerin önü alınmak çâresine bakılmaktadır. Karahisâr-ı Şarkî ve mülhakâtında Ermeniden iki yüz yirmi bir maktûl ve yüz yirmi mecrûh, İslâmdan dokuz maktûl ve dört mecrûh, otuz dört hâne, bir ağıl, on altı dükkân, bir mekteb muhterik olmuş ve nefs-i Sivas'da dahi salı günü Ermeniden üç yüz altmış iki nefer zükûr, altı nefer inâs maktûl ve on iki mecrûh ve İslâmdan beş maktûl olup, Divriği, Dârende, Gürün kazâlarında ve Sivas'da perşembe gününün karaşıklığındaki telefâtın mikdârı henüz lâyıkıyla anlaşılamadığından, bu bâbda alınacak ma‘lûmât yine arz olunacakdır.

Yanya Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 3 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Dün gece Rusya Devleti'nin Yanya Konsoloshânesi avlusuna Rusya'nın hâriciye gazete kâğıdı parçasına sarılmış ve üzerine necâset sürülmüş bir haç atıldığı tercüman tarafından haber verilmesiyle, mahall-i mezbûre bi'l-azîme haç'ın tathîr edildiği ve gazete parçasında cüz’î pislik eseri bulunduğu görüldü. Keşf ve tahkîkât-ı hafiyyeye müsâra‘at kılındıkda, vilâyet mühendislerinden Ermeni Misak Efendi'nin mezkûr konsoloshâneye muttasıl hânede müste’ciren ikâmet etmesi ve kendisinin hayır-hâhân-ı devletden olmadığı nezd-i âcizîde ma‘lûm olması **[152]** ve fi‘l-i vâkı‘ın başka mahalde icrâ kılınmayıp da mezkûr konsoloshâneye karşı îkâ‘ındaki maksad, buraca milletleri arasında aslâ bürûdet mevcûd olmadığı hâlde fi‘l-i mezkûrun vukû‘u

Ermenilerin niyyât-ı fâsidelerine muvaffak olamamalarından dolayı burada da Hıristiyanları İslâmlar aleyhine tehyîc ile bir fesâdın ve yâhûd politika rengini alacak bir mes'elenin zuhûru niyyet-i mefsedet-kârânesine mübtenî ve mûmâ-ileyh Misak Efendi'nin eser-i tertîbi olacağı şimdiye kadar edilen tahkîkât ve istitlâ'ât-ı hafiyye netîcesinden anlaşılmış olmağla, ta'mîkına kemâl-i ehemmiyetle ikdâm-ı tâm edilerek netâyic-i hâsılanın başkaca arz olunacağı ma'rûzdur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 5 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Teşrîn-i sânî'nin ikinci Perşembe günü, saat yedi râddelerinde yediyüz kişiden mürekkeb Zeytun ve Alabaşlı eşkiyâsı Andırın kazâsına hücûm ile aded-i nâ-ma'lûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katl ve mallarını gasb ile me'mûrîn-i mahalliye ve ahâlînin familyalarını taht-ı esâretlerine alarak Zeytun'a getirdikleri gibi, kazâ-i mezkûrun hâneleriyle hükûmet konağını ihrâk eyledikleri ve bunlar miyânında yüz kişi mikdârında esterli ve asker elbise ve martinli bulundukları Mar'aş Komiserliği'nin 3 Teşrîn-i sânî sene 1311 târihli telgrafnâmesinden anlaşıldığı ve makâm-ı vilâyetden dahi keyfiyet taraf-ı sâmî-i sadâret-penâhîye arz ve iş'âr kılındığı berâ-yı ma'lûmât arz olunur.

Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 5 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Ermeni tüccârından Kigork Ağa'nın mecrûh olduğu haber alınmakla hânesine gidilmiş ve zabt edilen ifâdesinde, millet-i mezkûreden Evayik oğlu Nazar öteden beri Devlet-i Aliyye ve millet aleyhinde olarak bir takım ifâdâtda bulunmakda olduğundan, bu fikirden ferâgat eylemesi için mukaddemâ kendisine nasîhat ettiğinden dolayı kin ve husûmetini **[153]** kazanmış olmağla, merkûm Nazar Hamazasp nâmındaki kayınbirâderini teşvîk ederek bir kaç günden beri kendisini ta'kîb eylemiş olduğunu ve nihâyet dünkü gün, akşam saat on râddelerinde sekenesi Ermeniden ibâret olan Bel Meydan Mahallesi'ndeki hânesine gitmekde iken merkûm Hamazasp tarafından üzerine endaht edilen revolver kurşunu sağ kulağına isâbetle ağırca cerh olunduğunu ve oradan tesâdüfen mürûr eden mechûlü'l-ism iki İslâm tarafından düşdüğü yerden kaldırılıp hânesine getirilmemiş olsaydı büsbütün kendisini telef edeceğini beyân eylemişdir. Mütecâsir-i merkûm firârda bulunmağla hakkında taharriyyât-ı şedîde icrâ edilmekde bulunduğundan, bi-mennihî Te'âlâ karîben derdest edileceği bedîhîdir. Müşevvikk-ı merkûm zâten vak'a-i ma'lûmede zî-medhal olup vak'ayı tertîb eden ve câmi'lerin basılmasına karâr vermiş olan cem'iyyet-i fesâdiyye a'zâsından ve efkâr-ı hâ'inâne ashâbından olduğu akdemce icrâ edilip cihet-i adliyyeye tevdî' kılınan

evrâk-ı tahkîkıyye ile derece-i sübûta varması müdde‘înin ifâde-i vâkı‘asını mü’eyyid bulunmuş olduğu ma‘rûzdur.

Bitlis'de Ermeni Fesedesi Nâmına Vürûd Etmekle Van Posta Müdîrliği'nden Derdest ve Posta ve Telgraf Nezâret-i Aliyyesi'nden İrsâl Edilen Mekâtîbin Fıkarât-ı Muzırrası Tercümesidir

Muş'da Cenûben Misak İmzâsıyla Bitlis'de Tohmanyan Karabet'e Gelen 7 Teşrîn-i Evvel Sene 95 Târihli Mektubun Son Fıkrası Tercümesidir

Gözleriniz rûşen olsun. El-yevm buradaki konsolos vekîli ile diğerlerine gelen telgraflardan anlaşıldığına göre bizim ıslâhât-ı cedîde hakkındaki lâyiha kabul olunup imzâlanmışdır. Bunun için burada **[154]** azîm sürûr hükmetmektedir. Siz dahi orada Vartan Efendi ile beraber hayâtıma olarak bir semâver çay içerek mesrûr olmanızı arzu eylerim.

Erzurum'da Kâğniyan Anuş'un Bitlis'deki Pederi Kâğniyan Vartan'a Yazdığı 14 Eylül Sene 95 Târihli Mektubun Derkenârı Tercümesidir

Buranın işleri çok müsâiddir. Poliçeleri cümlesi kabul etmişdir. Fakat İngiltere kabul etmiyor. Beylik olacakdır diyor. Erzincan'da Kemah'da vukû‘ bulan yeni kıtâli her ne kadar Sultan inkâr etmiş ise de İngiltere isbât ediyor. İtalya ve Prusya dahi İngiltere ile ittifâk etmişlerdir. İstediğimizden ziyâde olacakdır. Esef etmeyiniz. Burada hürriyyet hâkim olmuşdur. Hükûmet kapısında me’mûriyyet kabul etmeyiniz. Burada kabul edenler hiç olmadı.

Erzurum'da Zozanyan Kigam İmzâsıyla Bitlis'de Zozanyan Murat'a Gelen 5 Teşrîn-i Evvel Sene 1895 Târihli Mektubun Fıkra-i Ahîresi Tercümesidir

Bir takım teşvîşâta mebnî buranın işleri durmuşdur. Karışıklık esbâbına mebnî emniyyet büsbütün kalkmışdır. Oranın işlerini mazbût tutunuz.

Bitlis'in Zigak Karyesinde Protestan Vâ‘izlerinden Agopyan Serkis'e Amerika'da Mukîm Leon Tarafından Gelen 19 Eylül Sene 95 Târihli Mektubun Tercümesidir

Şimdilik Ermenistan hakkında kısaca bir kaç söz yazmak isterim. Belki sizde hâriku'l-âde bir hâl görünecekdir. Benim sizinle ne işim var? İlk def‘a olmak üzere size yazdığım şu madde Türkiye dâhilinde memnû‘dur. Her bir Ermeni kendi milleti hakkında ma‘lûmât almağa borçludur. Ben adresini bulduğuma yazmağı

karârlaştırdım. Türk Hükûmeti **[155]** bu mektuplardan hangisini tutarsa, mürselün-ileyhi mes'ûl tutamayacakdır. Beni şübhesiz işitmişsinizdir. İngiliz, Fransız, Rusya ıslâhât-ı cedîde hakkında Sultana bir program verdiler. Bunun başlıca noktaları Ermenistan'ı Avrupa'nın nezâreti altına aldırmak ve Hamidiyyelere terk-i silâh ettirmek ve memleketin vergilerini muhtâr ve ihtiyâr a'zâsı vâsıtasıyla toplatmak ve mahallî mesârifâtı tesviye kılındıkdan sonra fazlası merkez-i hükûmete ve ondan dahi fazla kalanı İstanbul'a gönderilmek ve vâliler ve kaymakamlar ve me'mûrîn-i sâire dahi kazâdaki milletlerin ekseriyyetine tevfîkan intihâb olunacakdır. Ya'nî eğer Ermeniler vilâyet dâhilinde çok iseler, vâli Ermeni ve mu'âvini Türk olacak ve bu me'mûrlar da altı devlet tarafından tasdîk olunacakdır. Kazâlarda Ermeni köyleri bir taraf, Türk köyleri diğer taraf olmak üzere taksîm olunacak ve ekseriyyetin teşkîli bu sûretle anlaşılacakdır. Devletlerin talebi vâhî bir şeylerdir, fakat Sultan uzun uzadıya mu'annidâne karşı geldi. Son havâdis, Sultan kendi boynunu eğdi diyor. Bura ile İngiltere ahâlîsindeki heyecânın ta'rîfi kâbil değildir. Şehr-i hâlin altısında ihtiyâr ve büyük Gladston Türk'ün başını ezecek sûretde i'câkârâne bir nutuk îrâd eyledi. Devletlerin talebi ve Sultanın cevâbı her ne olur ise olsun, bizim Ermeniler için mukarrer bir şey var ise, o da cümleten ayağa kalkıp bizim hoşnudsuzluğumuzu memâlike hükmeden usûle karşı arz etmekdir. Bu ise umûm isyânlık göstermekledir. Yalnız güzel bir hâl elde edinmenin tarîkını şübhesiz Ermeni cemâ'atı tefekkür ediyor. Eğer Ermeni milletinin halline kan lâzım ise işte on bin Sasonluların kanı. Fakat Sasonluların kanı İngiliz ve Amerika cemâ'atlarını teşvîk eyledi. Bunlar kendi devletlerini Ermeni mes'elesinin halline mecbûr ettiler. Fakat devletler kendi menâfi'leri için çalıştıklarını bilirsiniz. İşte bu nokta mes'eleye hüsn-i hitâm vermiyor. Eğer ikinci bir hareket daha vukû' bulsa, **[156]** İngiliz ve Amerika devletleri İstanbul'a yürüyüş edeceklerdir. Ve Sultanı üfürerek Bağdad'a kadar göndereceklerdir. Her ne söylersem hakîkatdir. Güzel bir esâs üzerine kurulmuştur. İşte bizim maksadımız: İhtilâl, ihtilâl! Korkmayınız! Mevt her yerde birdir.

11 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târihli Tezkire-i Sâmiyye ile İrsâl Buyurulan Bitlis Vilâyeti Vekâletinin 25 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihli Tahrîrâtı Sûretidir

Haçinli Rupen üzerinde zuhûr eden evrâk ve mühür ve sâirenin takdîm ve tesyâr ve istintâkında hâsıl olacak netîcenin de arz ve izbârı irâdesini şâmil cevâben şeref-vârid olan 12 Teşrîn-i evvel sene 1311 târihli telgrafnâme-i sâmî-i sadâret-penâhîleri, Muş Mutasarrıflığı'na teblîğ ve ahîren de te'kîd ve ta'cîl edilmiş idi. Mezkûr mührün ibârât-ı mütercemesiyle bir kâğıd parçasına basılan tatbîki ve Papasyan Parsih Efendi'nin katline âid tasavvurât ve fi'liyâtı müş'ir varakanın sûret-i mütercemesi ve müfsid-i merkûm üzerinde bulunan semm'in nev' ve sûret-i te'sîr ve terkîbini mübeyyin olan tabîb raporunun leffiyle bu kerre mezkûr mutasarrıflıkdan

meb‘ûs tahrîrât takımıyla aynen ve leffen arz ve takdîm kılındı. Tahrîrât-ı mezkûre mündericâtından ma‘lûm-ı sâmî-i fehâmet-penâhîleri buyurulacağı vechile te’ehhurât-ı vâkı‘a, mütercimin keyifsizliğiyle şâyân-ı vüsûk ve emniyyet diğer mütercimin bulunmamasına ve zuhûr eden evrâk ve sâirenin tamâmıyla gönderilememesi de muhâkemeten bunların elde bulunmasına âid lüzûm-ı kânûnu dâiresinde mahkemeye tevdî‘ edilmiş olmasına mübtenî olmağla hıtâm-ı tercümede bir sûretinin takdîmi tabî‘î ve tahrîrât-ı mütekaddime dahi evrâk-ı ma‘rûzadan tercüme edilen kısmının hulâsa-i medlûluyla merkûm Rupen'in mebâdî-i isticvâbâtından anlaşılan hâl ve sıfat ve maksad ve hüviyyetini hâvî bulunmuş olduğunun arz ve ifâdesine cür’et olunur. Ol bâbda.

[157] Muş Mutasarrıflığı'ndan Bitlis Vilâyet-i Aliyyesine Mersûl 22 Teşrîn-i Evvel Sene 1311 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Ahvâli dâ‘î-i iştibâh olmak mülâbesesiyle Handris nâhiyesinde kâ’in Sikavi karyesinde derdest edildiği 9 Teşrîn-i evvel sene 1311 târih ve şifreli telgrafla arz edilmiş olan Adana vilâyetine tâbi‘ Haçin kasabası ahâlîsinden ve Ermeni cemâ‘atinden Rupen veled-i Simon'un üzerinde sekiz kıt‘a evrâk-ı muharrere ile çend aded boş kâğıd ve mektup zarfları ve bir aded kebîr mühür ve bir mikras ve bir revolver fişengi ve bir parça kırmızı balmumu zuhûr etmesiyle evrâk-ı muharrerenin tercümesine ibtidâr olunduğu sırada mütercimin fenâ hâlde hastalanmasından dolayı tercümelerin arkası alınamamış idi. Bu bâbda şeref-vârid olan dört kıt‘a telgrafnâme-i devletlerinde evrâk ve mühür ve sâirenin irsâli fermân buyurulmuş ise de kendisinin eşhâs-ı muzırra ve gürûh-ı fesededen olduğunun yegâne delîl ve sübûtu olan işbu evrâk ve sâirenin mahkemeye tevdî‘i lâzım gelmekle beraber, zâten mütercimin de keyifsizlenmesine mebnî tercümenin de adem-i ikmâli ve şâyân-ı emniyyet diğer mütercim bulunamaması ve gâ’ile-i ahîrenin de inzımâmı sebeblerine binâ’en eğerçi şimdiye kadar bu maddenin netîcesinden arz-ı ma‘lûmât edilememiş ise de mezkûr mührün ibârât-ı mütercemesiyle bir kâğıd parçasına basılan tatbîki ve bir de Papas Parsih Efendi'nin sûret-i katlini müş‘ir varakanın tercümesi sûreti leffen takdîm-ı huzûr-ı âlî-i vilâyet-penâhîleri kılınmışdır. Kısmen tercüme edilebilmiş olan evrâkın hulâsa-i me’âlleri dahi Hınçakyan cem‘iyyetine dâhil olacak efrâdın sûret-i kabul ve vazîfelerine ve bölük ve bölükbaşıların sûret-i teşekkülüne ve teferru‘âtına dâir olduğundan hıtâm-ı tercümede evrâkın mahkemeye tevdî‘i sırasında tercemelerin birer sûreti dahi takdîm kılınacakdır. Şimdiye kadar edilen isticvâbâtdan anlaşıldığına göre, kendisi patrik-i sâbık Horen Aşikyan tarafından Revan'daki **[158]** Açmiyazin Mektebine gönderilip orada tahsîl ve neş’et ettikten sonra hudûd-ı hâkânîye gelerek bilâ-pasaport bu tarafa geçtiği ve kendisinin bu taraflarda Hınçakyan cem‘iyyet-i fesâdiyyesine adam tahrîr etmeğe me’mûr olduğu anlaşılmış ve nezdinde zuhûr eden semm de Fransızca “Cyanure de Fer ét de Potassiume” denilen bir semm-i kâtil, ya‘nî

bütün semmlerin en şedîd ve mühliki idüğü lede'l-mu‘âyene tabîb tarafında ifâde edilmiş ve sûret-i te’sîr ve terkîbi ve teferru‘âtı hakkında şimdi Tabîb Yüzbaşı Vâsıf Efendi'den alınan rapor aynen ve leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Rupen'in Üzerinde Zuhûr Edip Muş Mutasarrıflığı Tarafından Bitlis Vilâyetine Mersûl Varakının Aynen Sûretidir

Milletin esrârını haber veren ve milleti inkâr eden Keşiş Parsih'in vukû‘ bulan katli:

Hınçakyan nâm Ermeni ihtilâl tarafdarlarının Muş'da teşkîl eyledikleri baş komiteleri merkûm Keşiş Parsih'in milletin harâbiyyetini mûcib ahvâlini nazar-ı dikkate alıp merkûmun bozuk ömrüne netîce verilmesi taht-ı karâra alınmış ve karâr-ı mezkûrun hükmü her sûretle selâmetle icrâ kılınmışdır. İşte tafsîlâtı: Şehr-i hâlin yirmiüçüncü Cumartesi günü kendi bağından Möngük karyesine gelip yevm-i mezkûrda kendi dostunun hânesinde her bir edebsizliği icrâ ettikten sonra, saat on râddelerinde yorgun bir hâlde be-tekrâr bağına gitmeğe hazırlandığında, bizim adamlarımız karyenin bir markinde (samanlığında) gizlenmişler idi. Haber almışlardı ki sizin aradığınız köyden çıkıp bağına gitmektedir. Der-akab markeden çıkıp peşine düşmüşler ve daha köyden çıkmamış iken keşişin üzerine bi'l-hücûm hemen bir revolver boşaltarak: Çünki sen haç'ı inkâr eyledin! Ve çünki sen bizim azîz patriğimizin emirlerini ayak altına aldın! Ve çünki sen keşişlik vazîfesini sû-i isti‘mâl ettin!

“Bu varakanın alt tarafı yırtılmış bulunduğu cihetle me’âli anlaşılamamışdır.”

[159] Muş Mutasarrıflığı'ndan Bitlis Vilâyetine Mersûl Tabîb Yüzbaşı Vâsıf Efendi'nin Raporu Sûretidir

Cyanure de Fer ét Potassiume

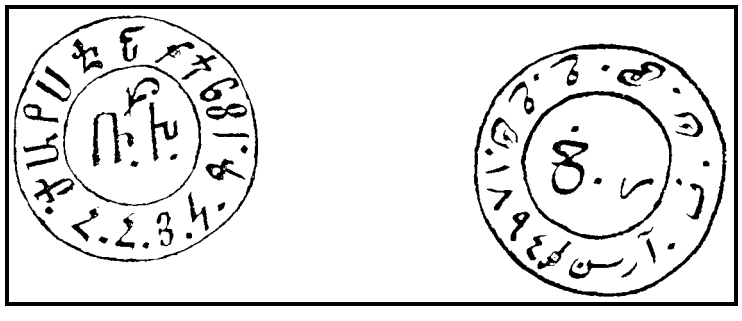
Kiyanus-ı hadîd ve potasyum, yâhûd kiyanus-ı asfar potasyum.

Açık sarı renkli, râyihasız, lezzeti hafif acı ve kâ‘ideleri murabba‘ ve gayr-i muntazam büyük billûr şeklindedir. Tabâbetde isti‘mâli ender kabîlinden olup, kimyâhânelerde mi‘yâr makâmında, husûsıyla sanâyi‘de ekseriyetle müsta‘meldir ve gâyet serî‘u't-te’sîr bir semm-i mühlikdir. İşbu cisimle tesmîm olunan eşhâs, cism-i mezkûrun cümle-i asabiyye üzerine şiddet-i te’sîri münâsebetiyle âdetâ sekteden vefât etmiş zann olunacağından, be-heme-hâl tahlîl-i kimyevîye ihtiyâc mess eder.

Kiyanus-ı hadîd ve potasyum	Şeker	Klorit Potas
Kısım	Kısım	Kısım
Hata!	**Hata!**	**Hata!**

Bâlâda arz olunduğu mikdâr-ı mezkûr cisimler yekdiğeriyle tahlît edilir ise bir nev‘ beyaz barut dahi i‘mâl olunduğu mervîdir.

Hınçakyan Cem‘iyyet-i Fesâdiyyesi Efrâdından Haçinli Rupen'in Üzerinde Zuhûr Eden Mührün Sûret-i Tatbîkı ve Tercümesidir

[160] Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Keşîde Olunup bâ-Tezkire-i Sâmiye İrsâl Buyrulmuş Olan Ankara Vilâyeti Vekâletinin 3 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târihli Telgrafnâmesi Sûretidir

C. 30 Teşrîn-i evvel sene 1311 Yozgad'da medrese bahçesiyle ittisâlindeki câmi‘ avlusuna üç Ermeni imzâsıyla mümzâ Türkiyyü'l-ibâre atılan iki kıt‘a yaftanın hülâsası icrâ-yı fesâd için cem‘iyyet teşkîl ederek mutasarrıf ve kumandan paşalarla polis komiserini itlâfa karâr verildiğini beyândan ibâret olup, bu yaftaların dülger Serkiz oğlu Artin'in yazdığı ikrârıyla tebeyyün etmesiyle istîzâh olundukda, bu yafta dokuz nefer Ermeni tarafından tertîb edilip, kendisine ve diğer bir Ermeni cem‘iyyet-i fesâdiyye tarafından mâhiye otuz kuruş ma‘âş verilerek yazdıklarını ve bunların fevkinde bir şirket daha var ise de kendisi bilemediğini beyân etmesi üzerine zikr olunan dokuz nefer Ermeni ile bi'l-muvâcehe Artin ile beynlerinde husûmetleri olduğunu beyân eylemişler ise de netîce-i tahkîkâta değin taht-ı nezârete alındığı ve komite tarafından bu havâlîye gönderilmiş olan Avadis ise maslûb Moruk'un akrâbâsından kuyumcu Osep oğlu Dikran ile beraber defîne bulmak bahânesiyle Ermeni köylerini geşt ü güzâr eyledikten sonra merkûm Dikran'dan ayrılarak Yozgad'a gelip şirket-i fesâdiyyede bulunan Derminaryan Gürazink, kendisini bir gün Ermeni kilisesinin mekteb odasında tecemmu‘ etmiş olan bir takım eşhâs-ı mechûle huzûruna getirdiğini ve bu cem‘iyyetde merkûm Dikran nâm-ı diğer Poyr'ın imdâdıyla şirket nâmına dört mahalleden yüz on beş lira alınıp, bundan birazı levâzım-ı seferiyyesine ve silâh ve cebhâne ve sâir mesârıfına sarf edilerek bakıyyesinin dahi mevcûd bulunduğunu ve merkûm Poyr'un yedinde üç kıt‘a ecnebî pasaportları bulunduğu hâlde yırtıldığını merkûm Avadis beyân ve ifâde eylemiş ve cem‘iyyet-i mezkûrede bulunanlar celb olunarak isticvâb edildikde, külliyyen inkârda bulunmuşlar ise de bunlar da taht-ı nezârete alınarak ta‘mîk-i tahkîkâta devâm edilmekde olduğundan, netîcesinin ba‘de bildirileceği ve mezkûr yaftanın gönderileceği bi'l-muhâbere Yozgad

Mutasarrıflığı'ndan izbâr olunduğundan, mezkûr yaftanın vürûdunda derhâl takdîm kılınacağı gibi netîce-i hâlin de arz olunacağı ma‘rûzdur.

[161] Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 6 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Muş Komiserliği'nden Şimdi Alınan Şifreli Telgrafnâme Aynen Zîrde Arz Kılınır:

Cum‘a günü, çarşıdaki dükkânda Ermeniden kılınççı Apro veled-i Pelenk yedinde bulunan tabancasının ateş alması, ahâlî arasında hâdise vukû‘una sebebiyyet vermiş ve derhâl önü alınmış ise de, Ermeniden beş maktûl, yirmi altı mecrûh vukû‘ bulduğu dün akşama kadar icrâ olunan tahkîkâtdan anlaşılmış olduğu ve esbâb-ı te’hîri dahi mecrûhların hânelerinde muhtefî bulunduğu ve sâir gûnâ zâyi‘ât olmadığı ma‘rûzdur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 7 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Şehr-i hâl-i Rûmînin beşinci Pazartesi günü akşamı saat on iki karârlarında Mar‘aş'ın Gönid Mahallesi'nde ahâlî-i Hıristiyaniyye hânelerinde ictimâ‘ ederek âsâyiş-i umûmînin ihtilâlini mûcib olmak için efrâd-ı İslâmiyye üzerine silâh endaht eyledikleri gibi Besnili mechûlü'l-ism bir İslâmı dahi katl ve itlâf ettikleri ve dünkü gün dahi saat iki karârlarında Akdere Kilisesi'nden Gönid ve Şekerdere Hıristiyan hânelerinden piyâde asâkir-i şâhâne ile efrâd-ı İslâmiyye üzerine dört saat kadar silâh endaht eyledikleri ve tarafeynin maktûl ve mecrûhu nâ-ma‘lûm olmağla tahkîk edilmekde bulunduğu ve bu def‘a da bir kaç hâne ve mezkûr kilise muhterik olduğu ve keyfiyyet makâm-ı vilâyetden taraf-ı sâmî-i Sadâret-i Uzmâ'ya da arz ve iş‘âr kılındığı berâ-yı ma‘lûmât ma‘rûzdur.

[162] Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 7 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

5 Teşrîn-i sânî sene 1311 târihli ve şifreli telgrafnâme-i bendegânemde arz kılınan cârih Hamazasp'ın akrabasından ve Protestan misyonerlerinden Mister Corc'un hizmetkârı Srope nâm şahıs derdest edilerek zabt olunan ifâdesinde, merkûm Mister Corc ile ma‘lûmü'l-esâmî Ermeni büyükleri kendilerini tahrîk ve teşvîk ederek Kigork ile âilesi kendi fikirlerine iştirâk etmediklerini Devlet-i Aliyye ve millet-i İslâmiyye aleyhinde bulunmadıkları gibi, Talori için cem‘ edilen akçe miyânında kendileri bir akçe vermediklerini ve bunlardan birisini ve yâhûd cümlesini kim telef eder ise dinlerince gâzî olup mükâfâtlara nâ’il olacağını ve yüz lira kendisine verileceğini

va‘ad ve tahrîk etmeleri üzerine çoktan beri bunları ta‘kîb etmekde olduğunu ve o gün bunlardan Mampara merkûmu katl kasdıyla Mister Corc'un kendisine verdiği revolveri üzerine endaht ettiğini ve cârih Hamazasp olmayıp kendisi olduğunu i‘tirâf ve refîkı dahi buralarını te’yîd ettiği gibi merkûm Mister Corc ile ifâdelerinde beyân ettikleri Ermeni büyükleri, öteden beri ifsâdâtda ve fedâ’î yazmakda bulunup kendileri dahi fedâ’î olduklarını ve Mister Corc tarafından kendilerine esliha verildiğini ve İngiltere'den akdemce gaz sandıkları derûnunda Talori'ye idhâl edilmiş olan yaylı tüfenklerden Mister Corc Ermeni büyükleri vâsıtasıyla buralara dahi idhâl edip ba‘zı manastırlarda sakladıklarını ve Ermenileri câmi‘ler üzerine hücûm ettiren merkûm Mister Corc ile ta‘dâd ettikleri ve bilmedikleri diğer Ermeni büyükleri olduğunu ve merkûm Kigork Ağa'yı katl edip İslâmlar tarafından Ermeni mahallesi basılarak katl edildi diye bir şâyi‘a çıkarmak fikrinde olduklarını ve merkûm Mister Corc karyelerinden ifâdelerinde isimleri muharrer bir takım Ermenileri hânesine götürüp kendilerine esliha verdiği **[163]** ve el-hâletü hâzihî hânesinde oldukları ve Ermeni büyükleri vak‘adan evvel Mister Corc'un hânesine gelip her yerde ihtilâl çıkarıldığı gibi burada da bir ihtilâl çıkarılması için cum‘a günü İslâmları cum‘a namazında iken câmi‘leri basıp ihtilâl çıkarılması ve Protestan kilisesinden üç kerre çan çalınması câmi‘lerin üzerine hücûm etmek için bir işâret-i mahsûsa ittihâz ve tertîb ettiklerini ve gâlib olurlar ise büyük muvaffakıyyet olduğunu, gâlibiyyet İslâmlarda kalır ise altı vilâyetden ziyâde kendilerine memleket verileceğini ve buralarda beylik teşkîl olup Vahan Bey, yâhûd Abraham ve Nubar Paşalardan birisi prens olacağını söylediklerini ve en sonra Ermeniler ihtilâl için câmi‘lere hücûm ettiklerini ve Ermeni murahhasa vekîli buraya muvâsalat ettiği gün Ermenilere hitâben “Ben sizi müttefik görerek memnûn oldum. Yakın vakitde altı vilâyet bize verilecekdir. Beylik olacakdır. Ancak bir ihtilâlin zuhûruna mütevakkıfdır. İttifâkınızı bozmayıp hem-efkâr olarak bir ihtilâl çıkarılmasına sa‘y ü gayret ediniz” diye bir nutuk îrâd ettiğini ifâde eylemiş ve bu bâbda ta‘mîk-ı tahkîkât edilmekde bulunmuş olduğu berâ-yı ma‘lûmât arz olunur.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 8 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Keyfiyyet-i vukû‘unu akdemce arz eylediğim Van'ın Boğazkesen karyesinde Ermeni eşkiyâsı tarafından katl edilen sekiz nefer Kürdün ahz-ı intikâmları için Van vilâyeti dâhilinde bulunan bi'l-cümle ekrâd ve aşâ’ir kol kol Ermeni köylerine hücûmla emvâl ve hayvânâtı gasb ettiklerinden, ekserî karye ahâlîsi ma‘a-âile merkez-i vilâyete gelmiş ve binâ’en-aleyh ta‘arruz ve ta‘addiyât hâlâ devâm eylemekde bulunmuş olduğu gibi, merkez-i vilâyete bir saat mesâfede olan köylere kadar gelmekde oldukları ve önünün alınması dahi gayr-ı kâbil bulunduğundan başka kasaba derûnunda bulunan tüccâr dahi havflarından **[164]** dükkânlarını bir kaç günden

beri kapatmış oldukları, şu hâllere nazaran merkezce de iğtişâşât zuhûru melhûz bulunduğu cihetle, çâre-i hasenesi re'y-i devletlerine mütevakkıfdır.

Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 9 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Merkez-i vilâyete mülhak Çukur nâhiyesinin İron karyesi ahâlîsinden Reşid'in Bitlis hâdisesinden bir gün sonra Keklik nâmında kayınvâlidesi ile merkûmun haremi ev üç yaşındaki kerîmesi Ayşe Karçegân kazâsına tâbi‘ Kornikan karyesine gitmek üzere karyeden çıkmış ve bir kaç gün sonra avdet etmeyip taharrî olunmuş ise de hiç bir tarafdan haberleri alınamadığı istihbâr edilerek, icrâ olunan taharriyât netîcesinde mezbûrlardan Keklik nâm kadının kafası, umûm ahâlîsi Ermeniden ibâret bulunan Tatvan ve Çalhor ve Şa‘miran karyelerinin arasındaki dere içinde ve bir taş altında bulunmuş ve mezkûr kafa mezbûrenin olduğu tahkîkât-ı vâkı‘adan anlaşılmışdır. Ve tahmînen yirmi gün akdem kat‘ olunduğu tabîb tarafından bâ-rapor beyân edilmişdir. Yine bu kabîlden olmak üzere umûm ahâlîsi Ermeniden ibâret olan Papasyan karyesi kurbunda harab ve hâlî olan han içinde bir na‘ş bulunmuş ve na‘ş-ı mezkûr Hakkı karyesinin ahâlîsinden Nâdir bin Ömer'in olduğu icrâ edilen tahkîkâtdan anlaşılmış ve merkûmun mahnûkan i‘dâm edildiği tabîb tarafından verilen raporda beyân edilmiştir. Her iki cürmün mütecâsirleri Ermeni olacağı âşikâr olup, bu bâbda ta‘mîk-i tahkîkât edilmekde olduğu arz olunur.

Sivas Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 9 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

3 Teşrîn-i sânî sene 1311 târihli telgrafnâmeye müteferri‘dir. Nefs-i Sivas'da salı günü zuhûr eden arbede ve perşembe günkü **[165]** karışıklıklarda vukû‘ bulan telefâtın mikdârı, evvelki mikdâr dâhil olduğu hâlde Ermeniden dört yüz otuz sekiz maktûl ve seksen sekiz mecrûh ve İslâmdan beş maktûl ve on yedi mecrûhdan ibâretdir. Gerüme kasabasında emvâl ve eşyâ yağma edilmiş olduğu gibi dört yüz yetmiş altı maktûl ve otuz beş mecrûh Ermeni ve altmış dört maktûl ve elli altı mecrûh İslâm ve dört yüz elli yedi Ermeni ve altı İslâm hâneleri muhterik olduğu gibi, sekiz nefer İslâm cesedi dahi Ermeniler tarafından ihrâk olunmuşdur. Ve Divriği kasabasında dahi eşyâ yağma olunduğu gibi, [isim yok] kasabasıyla ba‘zı karyesinde yüz on dört maktûl, yirmi dokuz mecrûh Ermeni ve yetmiş sekiz hâne muhterik olduğu ve Kürdlerden de telefât var ise de na‘şlarını beraber götürmüş olduklarından, mikdârı ma‘lûm olmadığı ve Dârende kasabasında dahi kezâ eşyâ yağma olunarak yirmi Ermeniden ve iki İslâmdan maktûl olduğu ve Merzifon'da dahi kezâ eşyâ yağma olunarak Ermeniden seksen bir maktûl ve İslâmdan yirmi mecrûh ve bir maktûl ve Tokad kasabasına mülhak üç-dört karyede seksen dokuz kadar Ermeniden maktûl

olduğu ve Amasya kasabasının eşyâsı tamâmıyla yağma olunarak telefât vukû‘ bulmadığı ve nefs-i Tokad kasabası dahi tecemmu‘ eden bir takım yağma-gerler tarafından abluka edilmiş ise de def‘ ve tenkîlleri husûsunda hükûmetce fevka'l-âde gayret edilmekde olduğu ma‘rûzdur.

Mar‘aş Polis Komiserliği'nden 1 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târihiyle Alınan Tahrîrâtın Sûretidir

Mar‘aş ahâlîsi umûmiyyetle ağustos ve eylül ve teşrîn-i evvel aylarını bağlarda geçirdikleri hâlde, bu sene hilâf-ı mu‘tâd Teşrîn-i evvelin beşi-altısına doğru Ermeni ahâlî bağlarını yarı bırakarak iki üç gün zarfında kâmilen Mar‘aş'a avdet ettikleri gibi o günlerde Hıristiyan attârların dükkânlarında mevcûd olan saçma ve kurşun **[166]** ve sâir eczâ-yı nâriyyeyi birden kaldırarak gizlice kendi milletlerine satmış olmaları ve İslâm müşterilerine irâ’e-i ta‘allül ve bürûdet eylemeleri, Müslümanların efkârında heyecân husûlüne bâdî olmuş idi. Teşrîn-i evvel'in on ikinci perşembe gecesi saat iki râddelerinde mukaddime-i fesâd olmak üzere on beş kadar Ermeni fedâ’îleri tarafından bir İslâm genci cerh ve katl edilmiş ve on dördüncü Cum‘a günü saat beşde bir İslâm ile bir Ermeni kasap arasında vukû‘ bulan âdî münâza‘ada hemen “Yangın var” diye bir parola çıkarılması üzerine, Ermeniler umûmiyetle dükkânlarını kapayarak hânelerine ve kiliselere ihtifâ etmişler ve Karamanlı'da iki İslâmı cerh ve katl ettikleri gibi, Künbet mevkı‘inde de devriye kolu ve ahâlî-i İslâmiyye üzerine silâh endaht eylemişlerdir. Bunların maksadları ahâlî-i İslâmiyye cum‘a namazında iken câmi‘leri basmak ve pazar akşamı intizâr eyledikleri Zeytunluların Mar‘aş'a duhûllerinde, cümlesi birden hücûm ile iş görmek bulunduğu hâlde, İslâm ile kasap beynindeki münâza‘a işin vaktinden evvel zuhûruna sebeb olmuşdur. Teşrîn-i evvel'in on beşinci Pazar günü, Ermeniler çarşı ve hânelerinden yine silâh atmağa ictisâr eylediklerinden, ahâlî-i İslâmiyye müdâfa‘a ve değnek ve sopa ile mukâbele eylemişlerdir. Zeytun havâlîsine tecemmu‘ etmiş olan on bine karîb Ermeni müfsidleri civârdaki İslâm karyelerine hücûm ile nehb ü gâret ve katl-i nüfûs ve hetk-i ırz gibi ef‘âle ictirâ ve bir çok mezâlim ve ta‘addiyât icrâ eylemişlerdir. Teşrîn-i evvel'in on beşinci Pazar günü, Zeytun Kışla-i Hümâyûnu, vukû‘ bulan muhâsara ve tazyîk üzerine mühimmât-ı harbiyyesi ile berâber teslîm olmuşdur. Bunun üzerine bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i şehriyârî, Mar‘aş ve havâlîsi kumandanlığına ta‘yîn buyurulan ferik, sa‘âdetlü Mustafa Remzi Paşa Hazretleri, Mar‘aş'a teşrîf buyurdukları cihetle pey-der-pey Ermeni fesedesinin mekâtîb ve evrâk-ı muzırraları derdest **[167]** edilmekte olduğu ve ez-cümle yirmi ikinci Cumartesi günü meclis-i livâ a‘zâsından Çorbacıyan Agop ve birâderi Karabet'in hânesine Zeytun komiteleri tarafından hafiyyen mektup gönderildiği haber verilmekle, âcizleri tarafından lede't-taharrî bir takım Ermeniyyü'l-ibâre evrâk ve gazete ile bir billûr mahfaza derûnunda on iki tasvîr ve üç kıt‘a da mühür elde edilmiş ve bunların Ermenistan ve Kilikya hakkında

Marsilya'da Portakalyan Mıgırdıç tarafından tertîb ve memâlik-i şâhânede teşekkül eden şirket-i fesâdiyye ru'esâsına tesyâr olunan nizâmnâme olduğu ve mühürlerin ise şirkete mahsûs mühr-i resmî idüğü anlaşılmışdır. Vukû'ât-ı dâhiliyye ve hâriciyye mücmelen arz olunmuş ve keyfiyyet Haleb Komiserliği'ne de bildirilmiş olup, ancak ba'zı mevâdd-ı mühimmenin doğrudan doğruya arzı muvâfık-ı maslahat ise de, şifre olmadığından bi'z-zarûre geçtiği ve zikr olunan nizâmnâmenin bir nüshası ve mühürlerin bir kâğıd üzerine tahtîm olunan sûretleri leffen arz ve takdîm kılınmış olduğu ma'rûzdur. Ol bâbda.

Mar'aş Komiserliği'nden Gönderilen Tercümenin Sûretidir
Ermenistan Evlâdının İttifâkının Nizâmnâmesidir

MARSİLYA
1887
Ermeni Matbaası M. Portakalyan

"Maksad"

İttifâkın maksadı, Ermenistan'ın maddî ve ma'nevî ve ahlâkî terakkîsidir.

Maksadın Tarîkleri

Ermenistan'dan ve Kilikya'dan lâyık olan Ermeni delikanlıları Avrupa'ya ve yâhûd sâir terakkî etmiş memleketlere **[168]** götürdürülerek, onlara ilim ve san'at tahsîl etmek için mu'âvenet edilmeli ve vatanlarına i'âde edilmeleri için teshîlât gösterilmeli ve yardım edilmeli. Kendileri vatandaşlarının maddî ve ahlâkî ve fikrî terakkiyâtına hizmet ederler.

"Meclis"

(1) Bu ittifâkın meclisi bir nâzır ve müşâvirlerinden mürekkebdir. Nâzır yedi ay müddetle Meclis-i Umûmî'den ta'yîn olunur ve kendisi kendi müşâvirlerini intihâb eder ve şirkete i'lân eyler. Nâzır yedi ay îfâ-yı me'mûriyyet ettikten sonra tekrâr intihâb olunabilir.

(2) Şirketin meclisi terakkî için lüzûm gördüğü şeyleri icrâ eder ve şirket vâridâtının tezyîdi çârelerini tezekkür eyler ve meclislerden vürûd eden takrîrleri ve mütâla'anâmeleri nazar-ı dikkate alır. Meclisler başkalarıyla hafiyyen muhâbere etmek için ma'iyyetinde ücretli hizmetçiler bulunacaktır.

(3) Bu meclis, kendi mu'âmelâtını ve hesâbâtını iki senede bir kerre Meclis-i Umûmî'ye takdîm eyler ve lüzûm gördüğü vakit mu'âmelâtını Ermeni milletinin ekâbirine i'lân eder ve her sene hitâmında kendi hesâbâtının muvâzenesini i'lân eyler

ve işbu ittifâk nizâmnâmesi mûcebince bu meclis kendisine mürâca‘at edenlere ta‘lîmât verir.

(4) İttifâkın Meclis-i Umûmîsi, umûm tarafından intihâb olunmuş nâzırı bulunan Avrupa'nın bir mahallinde olacakdır.

(5) Meclisin teşkîlâtı, Meclis-i Umûmî'nin ekseriyyet-ârâsıyla nâzıra beyân olunur.

“Meclis-i Umûmî”

(6) Meclis-i Umûmî'nin kendisine mahsûs müşâviri bulunur. Nâzır onunla bi'l-müşâvere Meclis-i Umûmî'yi da‘vet eyler.

(7) Meclis-i Umûmî lüzûm gördüğü şehir içinde ekseriyetle tecemmu‘ eder ve orada nâzır ve meclisin hiç olmaz ise ekserîni hâzır bulunur.

[169] (8) Meclis-i Umûmî'de nâzır ve müşâvirlerinin yalnız birer re’yleri bulunur.

(9) Ondan, nihâyet on dokuza kadar a‘zâsı bulunan her meclisin Meclis-i Umûmî'de bir re’yi bulunabilir. Yirmiden yirmi dokuza kadar a‘zâsı bulunursa Meclis-i Umûmî'de iki re’yi bulunabilir. Ve otuzdan otuz dokuza kadar bulunursa üç vekîli ve yâhûd üç re’yi bulunabilir. Ve bu böylece tezâyüd eyler.

(10) Meclisler kendi ifâdelerini Meclis-i Umûmî'ye takdîm edebilirler. Taraflarından vekîl gönderebilirler veyâ Meclis-i Umûmî'nin teşekkül ettiği şehirde taraflarından murahhas gösterirler ve yâhûd tahrîren ekseriyyet-i re’ylerini beyân ederler.

(11) Her kaç kişiden ibâret olur ise olsun, vakt-i mu‘ayyeninde Meclis-i Umûmî'nin teşkîli resmî addolunur. Müzâkerede hâzır bulunanların gönderdikleri re’ynâmeler nazar-ı dikkate alınır. Meclis-i Umûmî'nin ictimâ‘ edeceği gün ve mahal, bütün meclislere i‘lân olunur. Da‘vetnâmeler üç ay evvel gönderilir.

(12) İki senede bir kerre Meclis-i Umûmî tedkîk-i mu‘âmelât ve teftîş-i hesâbât ve ta‘dîl-i nizâmât için da‘vet olunur. Maksad-ı ittifâk tağyîr edilmemek üzere işbu resmî ictimâ‘dan başka Meclis-i Umûmî nâzır ve yâhûd meclislerin kısm-ı a‘zamı tarafından lüzûm görüldüğü vakit teşekkül edebilir.

“İlâvât”

(13) İttifâka birinci a‘zâdan başka, hediye ile diğer a‘zâ dahi kaydolunur.

(14) Mezheb ve memleket tefrîk olunmaksızın, bu ittifâka her bir Ermeni a‘zâ kabul olunur. A‘zâ yirmi bir yaşını ikmâl etmiş ve bu nizâmnâme ahkâmını kabul eylemiş olmalıdır.

(15) Kayd olunan a‘zâ beş frank duhûliyye ve senevî yirmi frank vergi i‘tâsıyla mükellefdir. Verginin **[170]** teshîl-i tesviyyesi için üçer aya taksîm ve bu sûretle te’cîl olunur.

(16) İttifâka dehâlet edecek ilk elli a‘zâ, a‘zâ-yı mü’essise olarak kayd olunur. Bunların her birisi re’y vermeğe salâhiyyet-dârdır. Bu a‘zâ-yı mü’essise ekseriyyet-i ârâ ile birinci müddet için re’îs intihâb ederler. İkinci müddet için nizâmnâmenin birinci ve dördüncü maddeleri ahkâmına tevfîkan bu elli a‘zâ üç sene nizâmı dâiresinde a‘zâlığa devâm etmiş sâir a‘zâyı riyâsete intihâb edebilir.

(17) Gerek a‘zâ-yı mü’essise gerek altı ay veyâ bir sene nizâmı dâiresinde îfâ-yı hizmet eden a‘zâ, sâhib-i re’ydir.

(18) Duhûliyye beş frankı İttihâd Meclis-i Umûmîsi hazînesine teslîm eden a‘zâ kayd olunur ve vergi-yi senevî, kayd olunduğu ay ibtidâsından başlar.

(19) İttihâda iltihâk etmek isteyenler, memleketlerindeki meclislere mürâca‘at etmelidir. Eğer memleketlerinde meclis yok ise kendileri doğrudan doğruya nezârete mürâca‘at ederler. Bu sûretle kayd olunanlar, Meclis-i Umûmî'de sâhib-i re’y değildir.

(20) Bu ittihâda her bir Ermeni bilâ-istisnâ dehâlet edebilir, fakat hediye vermekle meşrûtdur. Hediye için mu‘ayyen bir mikdâr yokdur. Mikdârını kendileri takdîr edebilirler. Teshîlât olmak için, hediyeler seneden seneye veyâ aydan aya veyâ haftadan haftaya mahallî meclislerine tesviye olunur. Ve bunlar Meclis-i Umûmî müzâkerâtında bir re’yi hâ’izdirler.

“Meclisler”

(21) Nerede on ittihâd a‘zâsı bulunur ise, orada bir meclis teşkîl olunabilir. Ve mikdâr-ı kâfî hizmetçi intihâb edilir.

(22) Meclis yeniden a‘zâ kayd ve hediye verenler bulmağa cehd eder. Ve duhûliyye resmi ile senevî alınacak **[171]** vergileri cem‘ ederek İttihâd Meclisi'ne gönderir ve İttihâdın terakkîsi için mütâla‘âtını nâzıra arz eder, vâridâtını tezyîde çalışır.

(23) Mesârifât-ı mahalliyyeyi tesviye için meclisler kendilerine birer vergi tahsîs ederler.

(24) Meclisler kendi idâreleri için bir nizâmnâme-i dâhilî tanzîm ve İttihâd Meclis-i Umûmîsi'nde tasdîk olunmak için nâzıra takdîm ederler.

(25) Teshîl-i maksad için bir şehirde birden ziyâde meclis bulunabilir. Ancak yirmi birinci madde mûcebince meclis teşkîl için lâ-ekall on a‘zâ lâzımdır.

“Hazîne Mu‘âmelâtı”

(26) İttihâd hazînesine idhâl olunan bi'l-cümle vâridâtın yüzde yirmi beşi dâima hıfz olunacakdır. Bunun bir kısmı emîn mahalle fâizle verilebilir. Hıfz olunan akçe, Meclis-i Umûmî'nin tensîb ve karârı olmaksızın sarf ve i‘tâ olunamaz. Bu husûs a‘zâ-yı meclisin üç rub‘u tarafından karâr-gîr olması lâzımdır.

(27) Şirketin nükûdu emîn bir kasaya vaz‘ ile hıfz olunur. Mesârif-i tabî‘iyye için nihâyet beş yüz frankdan ziyâde akçe hazînedârın yanında kalmayacakdır. Nâzır ve hazînedâr ve meclis a‘zâsından biri tarafından tahtîm edilmiş bir varaka ile kasadan akçe ahz olunur.

“Teftîş”

(28) İşbu nizâmnâmenin on ikinci maddesi ahkâmına tevfîkan ta‘dîlât icrâsı câ’izdir. Ancak maksad-ı aslînin tebdîli mümkün değildir. Fî **Hata!**Teşrîn-i evvel sene 1886.

[172] “Ermenistan'ın Evlâdına Ta‘lîm-i İttihâd İçin İ‘lân”

Ermenistan evlâdının ittihâdı: Merkezdeki meclis işe mübâşeret ettiği vakit bu i‘lânı Ermeni cem‘iyyetine arza mecbûrdur. Ermenistan'ın maddî ve ahlâkî nezâretini îfâ etmek ve birinci hareketde maksad-ı ittihâdın esâsını binâ eylemek ile istikbâlde ziyâde terakkî ve kuvvet kesb edecekdir. Ve bu sûretle Ermeni milletine hizmet eyleyecekdir. İttihâdın maksadı Ermenistan'ın maddî ve ma‘nevî terakkîsidir. Bu maksadın vesâ’iti, medenî memleketlerde Ermenistan evlâdına ilim ve sanat öğreterek vatanlarına i‘âde etmeli ve kendi vatanlarına hizmet için teshîlât göstermelidir. Bu mukaddes maksat için her şehir ve havâlîde bulunan bi'l-umûm Ermeniler müttefik olmaları îcâb eder. Ve bu hâlde İttihâd, bu maksad ile Ermeni milletine güzel hizmetler îfâ eder. Ermenistan'ın tahsîl görmüş gençleri ulûm ve sanâyi‘i ta‘mîm için himâye olunmalı ve menâfi‘-i mahalliyye için memleketlerine i‘âde edilmelidir. Çünki umûm için nâfi‘ eşhâs bunlardır. Ermeni milleti bu gibilere ne kadar mu‘âvenet ederse istifâdeleri de o nisbetde olur. Her iş akçe kuvvetiyle olacağından, bu kuvvet ne kadar tezâyüd eder ise, İttihâdın mu‘âmelesi o derece tevessü‘ eder ve vâridât-ı sâireden başka nizâmnâme vechile a‘zânın i‘tâ edeceği yirmi frank vergi işte bu kuvvetin menba‘ıdır. Binâ’en-aleyh İttihâd a‘zâsının teksîri, arkadaşlarımız için lâzımdır. Bundan başka fâ’ideli bir tarîk daha bulunmuşdur. O da her şehirde mahallî meclis a‘zâsının nezâreti tahtında olmak üzere bir sandık veyâ klüp teşkîl olunmasıdır. Haftalıklar orada cem‘ edilirse iyi olur. İhtiyârî verginin haftada beş veyâ on santim olması kâfîdir. Yalnız her hafta verilmesi lâzımdır. İşte her Ermeni bu klübe para vermeli ve İttihâda bir menba‘-ı vâridât te’sîs eylemelidir.

[173] Umûma hizmet için şâyân-ı medh çâre budur. Merkezdeki meclis para ikrâz etmek sûretiyle maksadını esâsen tevsî‘ edecek ve nizâmnâme vechile a‘zâya

ma‘lumât verecekdir. Herkesin mu‘âvenetini İttihâdın terakkîsi için bekleyecek ve Ermenilere karşı olan emniyyetini ile'l-ebed muhâfazaya gayret edecekdir. İmdi bu i‘lânâtda her şehirdeki millet-perver Ermenilere İttihâdın maksadı ve mu‘âmelesi, ictimâ‘î bir kuvvete muhtâc olduğu beyân olunur.

ERMENİSTAN EVLÂDI İTTİHÂDI

Nâzır	Kâtib (Kârdugar)
Mıgırdıç Portakalyan	K. Baror
Hazînedâr	Ma‘lûmâtcı
K. Subanyas	Sinişinhor Avuryan

MARSİLYA

Hata![Teşrîn-i evvel] sene 1887

“Ma‘lûmât”

İttihâd'a âid mektuplar (kârdugâr) vâsıtasıyla gönderilmek icâb eder.

Marsilya'da Portakalyan Mıgırdıç Matbaası'nda Tab‘ ve Neşr Olunan Armenia Gazetesinin 23 Nisan Sene 1890 Târihli Nüshasının Birinci Bendi Tercümesidir

Ermeni vatan-perver İttihâdının maksadı, ihtiyâcât-ı mahalliyyeye göre Türkiye Ermenistanına bir ta‘dîlât ve teklîfât idhâl ettirmekdir.

[174] Ermenilerin arzusu kendi kendilerini idâre etmekdir. Bununla Ermenistan'ın harâbiyyetini mûcib olan gasb-ı emvâl keyfiyyeti ref‘ olunabilir. Maksad-ı ittihâdı fi‘le çıkarmak için kendi iktidârını sarf eder ve hürriyyet ve serbestiyyetleri için dâhilî kuvvet vucûda getirir ve vatanlarının selâmeti için neşriyâta başlayanları ve ulvî bir sûretle sa‘y edenleri teşcî‘ eder. İttihâdın lisân gibi bir gazetesi olur. Havâdis-i sâireden mâ‘adâ İttihâdın mekâsıdını umûma arz eyler. Ermenistan'daki sefîl Ermenilerin esâreti hakkında ma‘lûmât verir. Ve Ermenilere vatan muhabbeti ilkâ eder.

Ermeni vatan-perver İttihâd cem‘iyyetine a‘zâ olmak, veyâ muhâbere etmek isteyenler, âtîdeki vechile mürâca‘at etmelidir.

Mıgırdıç Portakalyan Marsilya (Fransa'da)

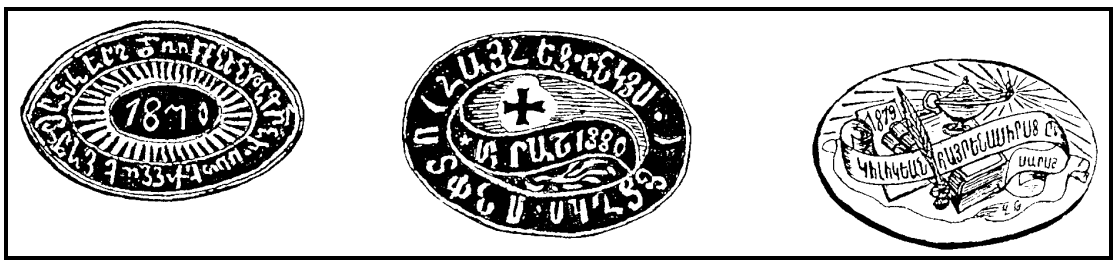
Mıgırdıç Portakalyan Tarafından Neşr Olunan ve El Yazısıyla Muharrer Bulunan Hata!**Haziran Sene 1885 Târihli Armenia Gazetesinin Bir Fıkrası Tercümesidir**

“Armenia'nın Maksadı”

Ermeni milleti her tarafa dağılmış olduğu gibi, bir kısm-ı cüz’îsi dahi Avrupa'da mukîmdir. Avrupa'daki Ermeni gurebâsı bin belâ ile müvellidleri olan vatanlarından mehcûr oldular. Şu müfârakat, her tarafdaki Ermenilerin münâsebât ve muhâberâtına bâdî olduğu cihetle fâ’ide-mend oldu. İşte bunların en birinci tarîki gazetedir ki mahâll-i muhtelifedeki vukû‘âtı ve Avrupa'daki Ermenilerin mütâla‘âtını derc ettiği gibi, onların sûret-i ittifâklarını ve akrabâsıyla olan müzâkerâtını târihleriyle berâber i‘lân ederek, beynlerindeki ittihâd ve ittifâkı istihzâr eder.

[175] Mar‘aş Komiserliği'nden Gönderilen Mühür Tatbîklerinin Nakl Olunan Asıllarıdır

Kilikya Vatan-perver Şirketi. Mar‘aş 1879.

Mar‘aş Komiserliği'nden Vârid Olan 8 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Bir vakitden beri Mar‘aş Ermenileri, efkâr-ı fâsidelerini icrâ için hânelerini terk ve tahliye ederek onbeş-yirmi hâne halkı esliha ve mühimmât ile kârgîr ve metîn olan hânelerde tehassun etmekde ve delikler açmak sûretiyle harekât-ı fesâdiyye âsârı göstermekde idiler. Şehr-i hâl-i Rûmînin altıncı Pazar gecesi, saat iki râddelerinde Akdere Kilisesi civârında fesededen Emerliyan Karabet ve rufekâsı tarafından “Zeytunlular geldi diye hücûm edildi. Daha ne duruyorsunuz?” denilerek ve iki el dahi silâh atılarak nümâyişe başlanmış ve gece karanlığı münâsebetiyle İslâmlarla asâkirin yekdiğerine kırdırmayı tasmîm edilmiş ve bir fenâlık zuhûruna ramak kalmış iken lehü'l-hamd ve'l-minneh der-akab yetişilerek teskîn edilmiş ve tahkîkâta devâm edilmekde bulunmuş idi. Pazartesi günü, saat iki râddelerinde belediye karakolhânesi civârında kâ’in Kamburoğlu Serkiz'in hânesinde tecemmu‘ eden Ermeniler oradan murûr eden Müslümanlar üzerine bir çok silâh attıkları gibi on iki yaşında bir Müslüman çocuğu ile diğer bir İslâmı katl ve Dersitanya Mahallesi'nde Bayramyan Saçrek hânesinde ictimâ‘ eden oğlu Agopciyan ve Emerliyan Mıgırdıç ve birâderiyle oğulları ve sâir rufekâsı taraflarından dahi **[176]** mârrîn ve âbirîne atılan kurşunlardan Kayabaşı Mahalleli Hacı Ağa katl ve Solakoğlu Hüseyin dahi kolundan cerh edilmiş

ve o sırada Şekerdere ve Künbet ve Akdere ve Kırklar kiliseleriyle Ermeni ru'esâsı hânelerinden ansızın nizâmiyye ve jandarma devriye kol me'mûrları ve ahâlî-i İslâmiyye üzerine şiddetle kurşun yağdırılmış ve bir tarafdan da evvelce tahliye etmiş oldukları hânelere bütün memleketi mahv etmek fikriyle ateş verdiklerinden memleketin bir kaç yerinden harîk zuhûr eylemiş olması ve atılan kurşunların te'sîrâtından ve ateş verdikleri hânelerin şerâresinden Künbet ve Akdere kiliselerindeki barut ve mühimmât-ı nâriyyenin dahi işti'âl etmesi üzerine der-akab Mar'aş Kumandanı sa'âdetlü Ziver Paşa ile ümerâ-yı askeriyye ve me'mûrîn-i mülkiyye ve asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma yetişerek sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde tulumba ve vesâ'it-i sâire ile harîk itfâ edildiği gibi fesâdın dahi önü alınmışdır. Bu vak'ada asâkir-i nizâmiyye efrâdından bir maktûl ile iki mecrûh ve jandarmadan da bir maktûl üç mecrûh ve ahâlî-i İslâmiyyeden yirmi yedi maktûl ve otuz bir mecrûh ve tebe'a-i gayr-i müslimeden doksan sekiz maktûl ve seksen üç mecrûh vukû' bulduğu gibi, muhterik olan hânelerin mikdârı da yüz elli râddesinde olduğu tahmîn edilmiş ve Şekerdere Kilisesi'nin yangın yerinde demir top gülleleri zuhûr etmiş ve orasının taharrîsinde bu gibi mühimmât zuhûru me'mûl-i kavî bulunmuş olduğunun ve kiliselerle ba'zı Ermeni hânelerinden elde edilen ve harîkin Ermeniler tarafından kasden îkâ' edildiğine delâlet eden barut ve hartuç ve sâir edevât-ı nâriyye numûneleri Erkân-ı Harbiyye Dâiresine teslîm edildiğinin ve vukû'ât esnâsında ba'zı hânelerden ahz olunan eşyâ hükûmetce pey-der-pey toplanıp eshâbına i'âde edilmekde olduğunun arz ve beyânına mücâseret olunur. Ol bâbda.

[177] Mar'aş Meclis-i İdâresi A'zâsından Çorbacıyan Agop'un Hânesinde Derdest Edilip Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden İrsâl Buyurulan Mektûbun Ba'zı Fıkarâtı Tercümesidir

Ciğer-pârem Dragas,

Mektubumu bitirdikden ve katırcıya verdikden iki saat sonra Zalumyan Pervane'den bir mektub aldım. Ayın onunda Mavriler karyesinden kendisine yazdığınız mektup kopyası beraber idi. M. V. İ. için şaşdım. Sevgili sultandan imzâlanacak mes'ele bu kerre de boşa çıktı. Sultan İngiliz sefîrine Ermenilerin teskîni için ricâ etmiş ve bi'l-âhire Ermenistan'ın teklîfâtını kabul ve imzâ etmek için vakt-i âhare ta'lîkı ricâsında bulunmuş ve bunun esbâbı da Devlet-i Aliyye düvel-i ecnebiyyeden korkup da şimdi imzâ etti denilmemesi içindir. Şu hâle nazaran Osmanlı yine İngilizin ağzına bir lokma sokup susturdu. Nitekim Kıbrıs cezîresinin mes'elesi ma'lûmdur. Bunun için İngiltere konsolosu buradaki vekîline Ermeni müfsidlerinin teskîn-i fesâd eylemelerini telgrafla nasîhat eylemiştir ki bu da bir büyük hîle-bâzlıkdır. Bunlara aslâ inanmamalı ve fesâdı ileri götürmeğe çalışmalıdır. Sevgilim, eğer fesâd merkez-i idâresi sizi bu işden men' etmek isteseydi, şimdiye kadar Kıbrıs'a binlerce telgraf keşîde ederdi. Ez-cümle ayın otuzunda vukû' bulan bir

nümâyiş Londra'ya telgrafla haber veriliyor. Londra'dan dahi bir gün sonra Kıbrıs'a bildiriliyor. İşte oradan da Beyrut'a yazılıp, ayın ikisinde yedimize mektup vâsıl olarak anlaşılıyor. Şu hâlde İstanbul'da olan vukû‘âtın fesâd merkezine ve oradan da tarafımıza telgrafla bildirilmesine **[178]** üç gün ister. Fesâd merkezi mes’elenin imzâlanmadığını bilirse sükût etmeyeceği ve tarafımıza bildirmeyeceği kâbil değildir. Fesâd merkezi, i‘lânnâmelerin her tarafa teblîğ olunduğunu ve tez vakitde işe başlanacağını biliyor. Bu hâlde işi istîzâna bırakıp da cevâb vurûduna intizâr ile icrâ-yı fesâddan geri durmağa lüzûm yokdur.

Sevgilim, Londra gazeteleri bile Ermeni Patriği İzmirliyan'ın cemâ‘atın çoğunu celb etmiş ve hüsn-i nazarını kazanmış iken, İstanbul'daki fesâdı kendi kuvvetiyle teskîn ettiğinden dolayı cemâ‘atın nefretini kazanıp iyi adını kaybetti diyor. Kendisinin nâmus ve akılca değeri vardır. Ammâ kan görmeğe yüreği yokdur. Ayıntab bedevîleri gibi milleti teskîn için va‘az edip fesâd çıkarmaz. Hâlbuki millet için bu hayırlı değildir. Zîrâ canlarının muhâfazasına hizmet eden takımdandırlar. Bedevîler Zeytun ve Mar‘aş ve Kilikya'nın sâir cihetlerinde kan dökülüp de nâ’il-i maksad olacaklarında emîn olsalar, sarf-ı makderetden geri durmazlar. Emîn olamadıklarından Ayıntab'da bir parmak bile kanamadı. Baron Yervand'ın mektubunu okuduğum zaman, cidden hiddetlendim ve işin söneceğini anladım. Lâkin sözünüzde kavî olduğunuzu bildiğimden ve Zeytun ve Mar‘aş'da işe başlandığını haber aldığımdan dolayı bir derece müsterih ve memnûn oldum. Zeytun mes’elesini hükûmetden resmî olarak gelen telgraflardan anladım.

Çalışın, işi ileri götürün. Ben bu saatta Faroda'ya yazıyorum ve Baron Yervand'a ve Baron Memkumen'e ve Maroka Ceknaver'e ve cümleye bu işe çalışmalarını ve bu fesâdı ileri götürmelerini yazıyorum. Fî 16 Teşrîn-i evvel sene 1895.

Fedâ-yı cân eden
Artroli

[179] Çorbacıyan Agop'un Hânesinde Zuhûr Eden Diğer Mektubun Ba‘zı Fıkarâtı Tercümesi Sûretidir

Cân-beraber birâderim Dragas,

5 Teşrîn-i evvel sene 1311 târihli mektubu (Z) ile başlayan memleketden, ya‘nî Zeytun'dan aldım. İ‘lânnâmeleri adamlarımıza yetişdirdim. S. ve S. şehirlerine dahi gönderdim.

Geçen hafta buradaki İngiliz Sefâreti tarafından bize gönderilen telgrafnâmenin sûretini yazmış idim. Karârnâmeyi imzâ etmeyen kalmamışdır. Bu haber Ermenilerin yüreğine kuvvet verdi ve bizim fırkalardan mektuplar da yağmaya

başladı. Mektuplar fesâdın ileri götürülmesini veyâ sükût edilmesini muhtevîdir. Hiç birisine cevâb vermedim. Esbâbı, bu havâlîyi bütün bütün zabt etmek için tarafınızdan ruhsat almak içindir. Sefîrin bize resmî teblîğ ettiği telgrafda, bizim fesâd çıkaranlara ufak bir hareketde bulunmamalarını tenbîh etmekliğimizi yazmış idi ki, ben bunu size bildirmemişdim. İşin son derecesini görmek istiyorum. Sefîrin telgrafı geldikden iki gün sonra Dersa‘âdet'den buranın vâlîsine resmî bir telgraf geldi. Düstûrda münderic nizâmâtın ta‘mîm ve tatbîkı sûretini hâkîdir.

Patrik İzmirliyan'dan dahi aynı zamanda bir telgrafnâme geldi. Bu telgrafnâmede Zeytun ahâlîsinin ba‘zı teşebbüsâtı haber alındığı ve ıslâhâtın derdest-i icrâ olunduğu bir zamanda, bu gibi ahvâle meydan verilmesi kat‘iyyen câ’iz olmadığından, her tarafta nasîhat verilmesini hâvî olup, Mar‘aş Ermeni murahhasası bu çeşit ile papaslara hitâben yazılmış idi.

Düstûrun içinde Avrupalıların Ermenileri himâye edeceği hakkında bir kayıt yokdur. Demek ki, bu def‘a da Ermeniler aldandılar. Ermeniler aldanmayacaktır. Bu fesâd ilerleyecektir. Vâliye gelen telgraf, her sancak ve kazâya **[180]** i‘lân edilmiş ise de, Ermeniler ma‘nâsını anlamayacaklardır.

Avrupa'nın istediğini Sultan kabul etti. İhsân-ı şâhâne yalnız altı vilâyet için olduğu hâlde, bunu ihsân olmak üzere telakkî etmeyiz. Bi-hakkın verecektir. Çünki o yerlerde kan döküldü. Kilikya ahâlîsi râhat dururlarsa dîvânedirler. Altı vilâyet Ermenileri gibi Kilikyalılar da kan dökerler ise ayrıca müstakil bir hükûmet almak için bu günkü fırsatdan istifâde ederler. Sefîr benim mütâla‘ama hak verdi ve Kilikya'yı iyice anladığını ve Kilikya'nın altı vilâyetle birleşmesi lâzım geleceğini İstanbul'daki konsolosa yazdı.

Vâlîye gelen telgraf bizi memnûn etmedi. Kilikya'nın kuvveti pek ehemmiyyetlidir. Sefîr şaşdı kaldı. Ve fesâd işi büyük adamların elinin içinde olduğunu duydu. Ve Zeytun'daki harekât-ı fesâdiyyenin muhâfazası lüzûmundan bahisle Sultanın kabul etmesine çalışacağını va‘ad eyledi.

Hulasâ-i merâm: Ermenistan mes’elesi, imzâlansın imzâlanmasın; Kilikya mes’elesi ayrı bir şeydir. Siz bir dakîka hâlî kalmayın. İbtidâ (Z) şehri, ya‘nî Zeytun'un kışlasını ve sâniyen esliha debboyunu zabt etmelisiniz ve idâre-i hükûmeti ele aldığınız zaman icrâ’âtı da ileri götürmelisiniz. Ve'l-hâsıl her ne lâzım ise bir gün evvel yapmalasınız. Patriğin telgrafını nazar-ı ehemmiyete almayınız. Onlara cebren yazdırıyorlar. Ermeni fesâdı ru’esâ-yı rûhâniyye parmağıyla döndüğüne Sultan ve Avrupalılar zâhib olmasınlar.

Kilikya'nın ehemmiyyet-i mevkı‘iyyesi ve derece-i metânet ve kuvveti ma‘lûmdur. Onbin askerin kuvveti tehdîde kâfî değildir. Zeytun ve Alabaş ve Frens ve Haçin mevâkı‘indeki Ermeniler her türlü endîşeden vâreste olduklarından, orada

istiklâli şimdiden i‘lân etmelidirler. Ve dünyânın nihâyetine kadar böyle devâm edeceklerini bilmelidirler.

[181] Osmanlıların bu havâlîde ancak üç-beş yüz askeri vardır. Bunun da nısfı Süveydiye İskelesi'ne gönderilmiştir. Yalnız altmış esterli i‘lân-ı harb ve icrâ-yı şecâ‘at etmek üzere ol tarafa gelmiş ve kasaba içinde bir tabur nâmını almıştır. Osmanlı kuvve-i mâliyyesi iflâs topunu atmıştır. Ah sevgilim, şu vakt-i fırsatı ganîmet bilin ve hiç bir şeye inanmayın. Dâimâ kavga edin. Galebe sizdedir. Kilikya'yı zabt ettiğiniz vakit, bütün milleti kurtarmış olursunuz. İstanbul'daki vukû‘ât pek dehşetlidir. Merhametsizler bin iki yüz Ermeni öldürmüşlerdir. Üç-dört yüz kişi de İstanbul denizine atılmıştır. Sizin istirâhatınız için va‘az eden patriğin yedindeki âsâsında yirmi altı kılıç darbesi vardır. İstanbul'da serbestî isteyen fırkalar Sultana karşı ayaklandı. Onlardan da üç-dört yüz kadar mahbûs vardır. Yıldız Hapishânesi'nde vefât edenlerin mikdârı hesâba gelmez. Avukat İzzet Bey dahi o miyândadır.

Târihden on iki gün mukaddem İslâmlar Trabzon'da bin iki yüz Ermeni kestiler. Şimdi bir Rusya harb sefînesi orada bulunuyor. Ve'l-hâsıl bugün Ermenilerin son günüdür. Yâ serbestî, yâ ölüm. Ona göre hareket edip bu fırsatı elden çıkarmamalıdır. Sonradan kan dökületeğine şimdi dökmeliyiz. Hatırdan çıkarılmasın; Avrupalıların himâyeti Ermenileri muhâfaza için değildir. Ancak kendi menfa‘ati içindir. Zîrâ Ermenistan fesâdına iştirâk olunmayıp da ileri götürülmezse Şark mes’elesi zuhûr edecek ve bu cihetle küllî bir mazarrata dûçâr olacaklardır. İşte bunun için sahâbete mecbûrdurlar. Avrupa kendi menfa‘ati için teskîn-i fesâda meyyâl olsa bile, biz şaşkın olup da icrâ’ât-ı fesâdiyyeden geri durmamalıyız. Çünki maksadımız ile'l-ebed serbest yaşamak ve yâhûd ölmekdir. Ölür isek Türkiye'yi de öldürüp Avrupa'nın menfa‘atini ibtâl etmeğe çalışmalıyız. Biz ölmeyeceğiz. Bu fesâdı ne kadar ileri götürsek İslâmlar ölecektir. **[182]** Avrupa devletleri Türkiye'yi taksîm ettikleri vakit, kısm-ı a‘zamını bize terk edeceklerdir. Çünki yekdiğeriyle münâza‘aya cesâret edemeyeceklerdir. Emîn olunuz İngiltere Devleti mahv olsa bile Ermenistan'ı Rusya Devleti'nin zabtına geçirmeyecektir ve hattâ diğer devletler de bu fikirdedir. Oraca gâlib veyâ mağlûb olursanız dâima bize haber veriniz. Biz de ona göre hareket edelim.

Zeytun ve Mar‘aş'da ittifâksızlık olduğunu işittim. Bugün hükûmete telgraf gelmiş ve Zeytun yerinden sarsılmış. Ne için telgraf tellerini kesmeyi unuttunuz?

Ayıntab fırkasından ve sâir mahalden bize para gelmedi. Sizi göreyim, Süveydiye'den bir ma‘lûmât alamadık. İşittiğimize göre köylüler soğumuşlar ve fesâd çıkarmak istemiyorlar imiş. Acaba doğru mu? Tahkîk ettirip bize yazınız. Sevgili Raçba'yı ve Abah'ı ve Dirvartaks ve Melisas'ı ve bütün arkadaşlarımı pûs ederim.

Fî 15 Teşrîn-i evvel sene 1311 Artroni

Haleb'den

Adana'da Stepan Hayguni Üzerinde Derdest Edilip Tezkire-i Sâmiyye İrsâl Buyurulmuş ve Bir Bez Parçasına Muharrer Bulunmuş Olan Yaftanın Sûretidir

***[*183]** *Stepan Hayguni Üzerinde Derdest Edilen Yaftanın Tercümesidir*
Şehâdetnâme Numara: 7

İşbu şehâdetnâmeyi hâmil olan Baron Stepan Arzuyan, fa‘âl a‘zâmızdandır. Ta‘lîmât ve tertîbât-ı mahsûsa ile merkûmu Sis ve Adana ve Haçin taraflarına gönderiyoruz. Kendisine peyrev olmanızı ricâ deriz.

Hata!Mayıs 95 Hınçakyan gürûhunun Kilikya ve civârı idâresi İdâre nâmına Ağasi

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Vârid Olan 12 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Yirmi İki Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Şehr-i hâl-i Rûmî'nin dördüncü Cumartesi günü ale's-sabâh Ermeni fesedesinden Babek oğullarının köşklerinden endaht etmiş oldukları silâhdan bir nefer İslâm çocuğu katl olunması üzerine İslâm ve Hıristiyan arasında **[184]** vukû‘ bulan arbedede asâkir-i şâhâne yetişinceye kadar elli bir zükûr ve sekiz inâs İslâm'dan maktûl ve yüz on kişinin mecrûh olduğu ve Ermeniden dahi yüz üç zükûr ve sekiz inâs maktûl ve doksan yedi mecrûh vukû‘ bulduğu haber verilmiş ve derhâl mecrûhînin tedâvîlerine mübâderet olunmağla beraber bini mütecâviz Ermeni taht-ı nezârete alınmış ve hânelerinde ta‘yînât i‘tâsıyla asâkir-i mülûkâne tarafından muhâfaza edilmekde bulunmuş olduğu Ayıntab kazâsı polis me’mûrluğundan alınan jurnal müfâdından anlaşılmağla, ol bâbda.

Bitlis Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 14 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Bitlis ahâlîsinden ve Ermeni cemâ‘atından Srope ve Hamazasp ve Mampara tarafından makâm-ı vilâyete verilen ihbârnâme sûreti ber-vech-i zîr aynen arz ve tezbîr olunur:

Üç seneden beri Protestan Mister Corc'un hizmetinde bulunmaktayız. Vukû‘âtdan üç gün evvel ıslâhât icrâ olunacağına dâir İstanbul'dan bura hükûmetine telgraf gelmiş olduğunu Mister Corci söyledi. Ve altı vilâyet verildi. Ermenistan'ın teşkîlini tebşîr ederim diye milletimiz murahhasası Agop Efendi'ye hitâben yazdığı tezkireyi gece saat dörtde bize verdi. Biz de tezkireyi götürüp murahhasa efendiye verdik. Murahhasa efendi de “Ermenistan'ı tebşîr eden tezkirenizi aldım. Memnun

oldum. Tebrîk eylerim.” diye Corc'a cevâb olarak yazdığı tezkireyi bize verdi. Biz de Mister Corc'a teslîm ettiğimizi arz ve ihbâr eyleriz.

[185] Van Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 21 Teşrin-i Sânî Sene 1311 Târihli ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Bu gece saat bir râddelerinde Tepebaşı Karakolu'nun etrâfında yedi nefer Ermeni görülmesi ve polisce şüphe edilmesi üzerine ta‘kîb edildiğinden, içlerinden birisi karakola doğru bir silâh atmış ve polis Hurşid Efendi'nin yetişmesiyle altısı firâr edip, asıl müfsîd ve fedâ’î Vanlı Hamparsum oğlu Haçik müsellah olduğu hâlde derdest edilmiş ve üzerinde on üç kıt‘a mektup ve pasavant ve sâire çıkarılmışdır. Mektuplar gâyet muzırrdır. Birisinin zîrinde İran'ın Tebriz şehrinde teşekkül eden esliha mübâya‘a komitesinin arması mahtûmdur. Hasbe'l-îcâb mezkûr mektuplar makâm-ı vilâyete takdîm kılınmış ise de, mukaddemâ elde edilen Ermeni eşkiyâsı üzerinde zuhûr eden fevka'l-âde muzırr mektuplarla geçen hafta elde edilen diğer muzırr mekâtîbi Ermenilerden havfından veyâ sâir sebebden dolayı mevkı‘-i resme koyamayan Vâlimiz Nâzım Paşa mezkûr mektupları dahi meydana çıkaramayacağı tabî‘î olduğundan, zât-ı âlî-i hazret-i veliyyü'n-ni‘amîlerinden mezkûr evrâkın taleb buyrulmasını mahremâne arza cesâret eyledim.

Konya Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 22 Teşrin-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Dünkü gün Nevşehir'de Câmi‘-i Kebîr'de Fahri ve rufekâsı tarafından İslâmları Hıristiyanlar aleyhine teşvîki hâvî yaftalar ta‘lîk edildiği ve tedâbîr-i lâzime îfâsıyla bir gûnâ vukû‘âta meydan verilmediği Niğde Mutasarrıflığı'ndan makâm-ı vilâyete vârid olan telgrafnâmeden anlaşıldığı ma‘lûmât olmak üzere arz olunur.

[186] Ankara Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 22 Teşrin-i Sânî Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Kayseriyye'de Cumartesi gündüz saat sekizde bir Ermeni tarafından çarşıda silâh atılmasıyla ahâlî-i İslâmiyye ve Hıristiyaniyye yekdiğerine karışarak İslâmdan altı maktûl, üç mecrûh ve Rumdan iki maktûl ve Katolikden on maktûl, üç mecrûh ve Protestandan yedi maktûl, üç mecrûh ve Ermeniden dahi iki yüz yetmiş maktûl, kırk mecrûh vukû‘ bulduğu ve asâkir-i şâhâne ve me’mûrîn-i hükûmetin eser-i ikdâm ve gayreti ile şûriş teskîn edilerek esnâ-yı vak‘ada ziyâ‘a uğrayan ba‘zı eşyânın pey-der-pey elde edilerek sahiplerine teslîm edilmekde olduğu şimdi mezkûr Kayseriyye Komiserliği'nden bâ-telgraf bildirildiği ma‘rûzdur.

Sivas Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 5 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Amasya sancağına tâbî‘ Köprü kasabasında geçen pazar gecesi yatsı namazını ba‘de'l-edâ câmi‘-i şerîfden çıkmış olan Bafralı Emîn Efendi nâmında talebeden birine Ermeniler tarafından atılan silâh üzerine, “Ermeniler medreseyi basıyor” âvâzesi ahâlî-i Müslimeyi heyecâna getirerek, vukû‘a gelen iğtişâşda İslâmdan iki maktûl, dört mecrûh ve Ermeniden elli maktûl, on beş mecrûh vukû‘ bulduğu ve şûriş ertesi günü öğleye kadar devâm ederek derhâl teskîn edildiği ve hasârât-ı vâkı‘a derdest-i tahkîk bulunduğu Amasya Polis Komiserliği'nden alınan telgrafnâmede bildirilmiş olduğu berâ-yı ma‘lûmât ma‘rûzdur.

[187] Sivas Vilâyeti Polis Komiserliği'nden Alınan 5 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Sivas'ın Hafik kazâsına tâbi‘ Kemer karyesi ahâlîsinden olup telgraf çavuşluğunda bulunmuş olan ve bir buçuk sene mukaddem Ezberd Müdîri Esad Ağa ile bir nefer zabtiyeyi ve bir de Ermeni tüccârını katl eylemesinden dolayı gıyâben i‘dâm cezâsıyla mahkûm bulunan ve üç mâh mukaddem Sivas'a gelmekde olan Karahisâr Müddeî-i Umûmî Mu‘âvini Necîb Efendi ile refâkatındaki zabtiye çavuşunu esnâ-yı râhda katl ve refîki Çorum Tahrîrât müdîri ile bir de zabtiyeyi cerh ve mezkûr Hafik kazâsı dâhilinde Zıâr dağından iki kadın ve on altı nefer İslâmı bir sûret-i vahşiyânede katl ve itlâf ve Sivas mu‘teberânından ba‘zılarından tehdîd ile komite nâmına bir kaç yüz lira taleb eden ve daha bir çok fezâhiya ictisâr ile beraber kandisine dağ çetesi serasker ünvânını veren şakî-i meşhûr Ermeni Daniel'in ta‘kîbine me’mûr Koçkiri kaymakamı ile asâkir-i redîfe-i şâhâne tarafından geçen pazar günü Suşehri ile Koyulhisar arasında vâkı‘ Karabayır nâm mahalde altı saat kadar devâm eden müsâvelede şakî-i merkûm ile altı nefer rufekâsı meyyiten ve dördü hayyen derdest edilmiş ve biri karanlıkdan istifâde ile firâr eylemiş olduğu kaymakam-ı mûmâ-ileyhden bâ-telgraf bildirilmiş olmağla, ol bâbda.

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesine 25 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târihiyle Yazılan Arîzanın Sûretidir

Said Paşa'nın sadâret-i ahîresinde o vakte kadar zâbıta-i şâhânenin tedâbîr-i teyakkuz-kârânesiyle fi‘liyâtı men‘ edilmiş olan Ermeni Hınçak komitelerinin teşebbüsât-ı ihtilâl-kârânelerine karşı tedâbîr-i mâni‘a-i zâbıtayı kesr husûsunda iltizâm eylemiş olduğu meslek-i ta‘arruz-kârânesi ve ale'l-husûs ru’esâ-yı erbâb-ı mefsedetden **[188]** mücerred müdâhelât-ı ecnebiyyeyi celb için bir hâdise-i ihtilâliyyeyi bi't-tasmîm îkâ‘a sâ‘î olanların zâbıtaca derdest edildikce hemen çâkerlerini Bâb-ı Âlî'ye celb ile İngiliz Sefâreti'nin şikâyât-ı vâkı‘asından bahisle

bunların tahliye-i sebîlleri husûsunda ibrâz eylemiş olduğu garâbet-i kânûn-şikenânesi vehle-i evvelîde kendisinin Ermeni fesâdının esbâb-ı ledünniyâtına adem-i vukû‘una haml olunmağla böyle tehlikeli bir teşebbüs-i ihtilâl-kârâneyi serbest bırakmak mesleğinin bir maksad-ı mahsûsa müstenid olabilmesi ihtimâli bile bi't-tabi‘ tahattur olunamayarak Ermeni fesâdının esbâb-ı ledünniyâtı hakkında şifâhen ve tahrîren kendisine verilen îzâhâtın dahi bir te’sîri görülemeyip yine evvelki mesleğinde devâm ve Ermeni ihtilâlcilerini himâyede ibzâl-i mesâ‘i-i mâ-lâ-kelâm ederek, hattâ hiç bir ecnebî devlet sefîrinin nezdinde bulunduğu devlete resmen işkence isnâdına cür’et edemeyeceği derkâr iken Said Paşa zamân-ı sadâretinde Ermenilerin işkence ile ikrâr-ı cürm ettirildiğine dâir takrîr-i garîbi resmen kabul ederek Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi vâsıtasıyla taraf-ı çâkerâneme teblîğ eylemiş ve bu sûretle dahi zâbıtayı bi't-tehdîd îfâ-yı vazîfeden men‘ etmek istemişdir. Aynen ve merbûten arz ve takdîm eylediğim evrâkın her bir fıkrası ma‘rûzât-ı kemterânemin bir beyyinesidir. Evrâk-ı mezkûrenin Ermeni vakâyi‘-i ahîresinin hudûsundan evvelki istitlâ‘ât ve ihbârâtı mutazammın olanları bi'l-vücûh şâyân-ı dikkatdir. Pây-ı taht-ı saltanat-ı seniyyede bir ihtilâlin hemen hemen îkâ‘ olunmak üzere bulunduğuna dâir taraf-ı çâkerânemden vukû‘ bulan bir iş‘âr-ı resmînin Said Paşa tarafından ne türlü muhâberât ile kapattırılmak istenilmiş olduğu te’vîl ve inkârı mümkün olamayacağı gibi hâdisât-ı mü’essife-i ahîrenin sebeb-i hudûsu dahi kendisinin bâlâda arz ve îzâh ve evrâk-ı resmiyye ile isbât olunan meslek-i iltizâm-kârânesinin netâyic-i tabî‘iyyesinden bulunduğu ma‘rûzdur.

[189] Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği Vekâleti'nden Alınan 22 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Yirmi Dört Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Teşrîn-i sânînin altıncı gününden on beşinci gününe kadar Mar‘aş kasabasında emniyet ve âsâyiş ber-kemâl olup, ahâlî-i İslâmiyye ve Hıristiyaniyye dükkânlarını küşâd ile ahz ve i‘tâlarında meşgûl oldukları ve Zeytun'a tâbi‘ Alabaşlı eşkiyâsından iki bin beş yüz kadar eşhâsın şehr-i mezkurun üçüncü gecesi Göksun nâhiyesine savuşdukları mevsûkan haber alındığı Mar‘aş Komiserliği'nden bildirilmiş olmağla, ol bâbda.

Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği Vekâleti'nden Alınan 22 Teşrîn-i Sânî Sene 1311 Târih ve Yirmi Altı Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Ayıntab'da Eblahan Mahallesi'nde Yakut oğlu Agop'un hânesi damından Konbuz ta‘bîr olunan âlât-ı nâriyye sokakta bulunan Deveci Hacı Halil ve oğlu Ahmed ve Mehmed oğlu Ömer ve Mûsâ ve Gedik oğlu Hasan ve Mehmed oğlu Ali nâm kimesnelerin ortalarına atılmasıyla patlayarak merkûmûn cerh edilmiş ve

tahkîkâta ibtidâr kılınmış olduğu kazâ-i mezkûr polis me’mûrluğundan bildirildiği ma‘rûzdur.

[190] Haleb Vilâyeti Polis Komiserliği Vekâleti'nden Alınan 4 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târih ve Otuz Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Şehr-i Teşrîn-i sânî'nin yirmi ikinci gününden yirmi dokuzuncu gününe kadar Mar‘aş'da emniyyet ve âsâyiş ber-kemâl olduğu ve şehr-i mezkûrun yirmi ikinci gecesi Zeytun eşkiyâsının Mar‘aş'a altı saat ba‘îd mesâfede bulunan Sarılar karyesini basarak kırk hâne ihrâk eyledikleri Mar‘aş Komiserliği'nden bildirildiği ma‘rûzdur.

Haleb Vilâyeti Polis Komiser Vekâleti'nden Alınan 4 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Şehr-i Teşrîn-i sânî'nin otuzuncu gecesi Ayıntab'ın Eblahan Mahallesi'nden bir kaç el silâh endaht edildiği işidilmiş ve lede't-tahkîk berber Kigork ile Mardo'nun kendi hânelerinden oradaki karakolhâneye kurşun atılmış olduğu görülmekle, merkûmân derdest ve idâme-i tahkîkâta mübâderet edildiği Ayıntab polis me’mûrluğundan iş‘âr kılındığı ma‘rûzdur.

İzmid Sancağı Polis Komiserliği'nden Alınan 15 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târih ve On Bir Numaralı Tahrîrâtın Sûretidir

Bir takım sebük-mağzânın eser-i teşvîkiyle bu gün İzmid'deki Ermeniler dükkânlarını açmamış ve açanlar dahi kapatmış olmağla ahâlî beyninde galeyân husûle gelmiş ve derhâl polis ve asâkir-i nizâmiyye ve zabtiyyeden tertîb ve sevk edilen kollar ma‘rifetiyle heyecân teskîn ve sâye-i âsâyiş-vâye-i hazret-i pâdişâhîde emniyyet i‘âde edilerek herkes işi ve gücü başına avdet eylemiş oldukları arz olunur.

Merzifon Zâbıta Kâtibinden Alınan 11 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târihli Mektup Sûretidir

Geçen üçyüzyedi senesinde Merzifon'a bir saat ba‘îd mesâfede kâ’in Değirmendere nâm mahalde iki nefer Ermeni eşkiyâsı tarafından atılan kurşundan bir kişi ile bir hayvan telef edilmiş idi.

Üçyüzsekiz senesinde “Ey hükûmet, vergi için milletimizi sıkıştırmayınız. Zâlimlik etmeyiniz. Bugün böyle kalmaz” ibâresi yazılmış mühür yerine martin fişengi basılmış bir takım kâğıdlar câmi‘ avlularına bırakılmış idi. Biraz müddet sonra Malatya'da humbara ile derdest ve Samsun tarîkıyla Dersa‘âdet'e i‘zâm edilen **[191]** Rusyalı Şamaun'u muhâfızı elinden almak üzere Merzifon ile Havza arasında kâ’in Çelenk Boğazı'nda on sekiz nefer Ermeni eşkiyâsı görülmüş ve merkûm Şamaun'un

firâr ile Samsun'dan Merzifon'a gelerek Ermeni hânelerinde ihtifâ eylemesi üzerine tekrâr derdest ve icrâ-yı tahkîkât olundukda, merkûmun her hânede beytûtet ettiği ve riyâseti tahtında tahlîs akçesi nâmıyla bir çok i‘âne cem‘ eylediği anlaşılmış idi. Bundan evvel Ermeni fesedesi tarafından geceleri silâh atılarak pek çok def‘alar nümâyiş icrâ edildiği dahi görülmüş idi. Ve hattâ bir Ermeni âlüftesinin hânesine bi'd-duhûl mezbûreyi cebren dağa kaldırarak orada itlâf eylemiş olanların Ermeni fesedesi olduğunu maktûle-i mezbûrenin oğlu beyân ve ifâde eylemiş iken, yine Ermeniler mahallelere yaftalar ta‘lîk ile da‘vet-i isyân eylemişler ve Hükûmet-i Seniyyeye ihbârât-ı sâdıkânede bulunanları katl etmek sûretiyle de mel‘anetden geri kalmamışlar idi. Bu miyânda Ermeni fedâ’îlerinden olup, yedlerinde Karadağ revolverleriyle iki adet humbara olduğu hâlde derdest olunmuş olan Varteris Kirkor'un Dersa‘âdet'e i‘zâmını müte‘âkib Rusyalı Leon Parsih idâresindeki Frahor eşkiyâ çetesi asâkir-i zabtiyye ile musâvele etmiş ve dört neferi hayyen ve beş neferi meyyiten elde edilmiş ve bu müsâdemede asâkir-i zabtiyyeden dahi iki nefer maktûl vukû‘ bulmuş idi.

Şu vukû‘âtı müte‘âkib Ermenilerin evzâ‘ ve harekâtında görülen tebeddülât, bunların icrâ-yı mefsedetten geri kalmayacaklarını ihsâs ve isbât eylemiş olmağla bu sûret üçyüzon senesi Kânûn-ı evvelinden üçyüzonbir senesi Eylülüne kadar tevârîh-i muhtelifede arz edilmiş idi. 25 Haziran sene 1311 ve 5 Temmuz sene-i mezkûre târihli varaka-i çâkerîde vukû‘ bulan katl ve ihrâk keyfiyetleri arz olunmuş idi.

[192] Teşrîn-i sânî'nin üçüncü Cum‘a günü ahâlî-i İslâmiyye câmi‘e gittikleri sırada çalınan bir çan sedâsı üzerine Ermeniler i‘lân-ı sürûr ile dükkânlarını kapatmağa başlayıp, cümlesi kiliselere ve büyük hanlara toplanmışlardır. Bu sırada Paşa Câmi‘-i Şerîfi'ne gelmekde olan terzi İsmail'i bir Ermeni mezkûr câmi‘ avlusunda revolver kurşunuyla cerh etmiş ve Taşlı Han'dan mezkûr câmi‘-i şerîf pencerelerine kurşun atılmışdır. Câmid Câmi‘-i Şerîfi civârında ictimâ‘ eden kırk kadar Ermeni fedâ’îsi tarafından Veli nâm şahıs ve kasap dükkânına tecemmu‘ eden Ermeniler tarafından dahi Lütfullah nâm kimesne cerh edilmiş ve mahalle arasında oduncu Emrullah ile İbrahim ve sâir yirmi kadar Müslümanın mecrûh ve maktûl olduğu görülmüşdür. Hânelerden Hükûmet Konağı'yla kışlalar üzerine kurşunlar yağdırılmış ve kolu meşinli ve başları parlak şapkalı otuz kadar Ermeninin ellerinde bir cins kasatura olduğu hâlde muhtemelen tecâvüzle Abdullah Efendi'yi abdest alıp hânesine kaçtığı esnâda cerh etmiş olmaları üzerine, ahâlî-i İslâmiyye galeyâna gelmiş ve namazı terkle câmi‘den çıkmışlardır. Müte‘âkıben vukû‘ bulan şûrişde seksen kadar Ermeni telef olmuş ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i şehriyârîde derhâl i‘âde-i emniyyet edilmişdir. Bu vukû‘ât üzerine üç-beş hâne halkı birleşerek metîn hânelerde tehassuna başlamışlar ve civâr kazâlarda dahi icrâ-yı mefâsid eylemişlerdir.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Vârid Olan 7 Kânûn-ı Sânî Sene 1311 Târih ve Sekiz Yüz Kırk Yedi Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Tebriz'de bulunan Ermeni erbâb-ı fesâdından Agop M. B. nâmında bir şahsın Vanlı Vahan vâsıtasıyla Van'da Dikran ve Serkiz ve Armanak nâmına gönderilip, Posta ve Telgraf Müdîriyetince derdest olunarak, asılları hükûmet-i mahalliyyeye tevdî‘ olunan iki kıt‘a mektubun Telgraf ve Posta Nezâret-i Aliyyesince savb-ı âlî-i dâverîlerine tevdî‘ olunan sûret-i mütercimesinde muharrer olduğu vechile Ermeni komiteleri tarafından ilk bahârda Van'da **[193]** bir hareket-i ihtilâliyye îkâ‘ olunacağı zâbıtaca alınan ma‘lûmât ile de te’yîd edildiğine ve sâireye dâir taraf-ı âlî-i âsafânelerinden meb‘ûs 2 Kânûn-ı sânî sene 1311 târihli jurnal üzerine, Petersburg ve Tahran Sefâret-i Seniyyelerine teblîgât icrâsı Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılmakla beraber, tekayyüdât-ı mütemâdiyye îfâsı lüzûmu dahi telgrafla cânib-i vilâyete teblîğ ve izbâr kılınmışdır. Ol bâbda.

Van Telgraf ve Posta Müdîrliği'nden Elde Edilip Posta ve Telgraf Nezâret-i Aliyyesi'nden İrsâl Olunan Mekâtîb Tercümesidir

Tebriz'de Agop M. B. Tarafından Eczâlı Su ile Yazılan Mektubun Tercümesi Sûretidir

Sevgili Arşak,

Buradaki fabrikada dört usta vardır. Bunlardan birisi silâh almağa gitmişdir. Diğeri yedi yüz adet “Ensanson” tüfengi getirdi. Bu eslihanın âlâtı ve lüle demirleri ve kolu pek kuvvetlidir. Burada Kulu Şart Kumpanyası a‘zâsından sekiz-on adam vardır. Van için başlarını fedâ ederek Van'a gelmek istiyorlar. Fakat Taşon'un mütâla‘ası çokdur. Kendisi büyük hânedâna mensûb olup komitenin söz bilenlerindendir. Mevcûd olan Ensanson tüfenkleri gönderilecek idi. Sako keyifsiz olduğu cihetle gönderilemedi. Bulgar Yüzbaşı Bedros ile Artin geldiler. Yüzbaşı Bedros ta‘lîm ettirecekdir. Benim de cemâ‘atle orada kalmaklığıma Sako çok ısrâr etti ise de gitmedim. Bu mektupdan sonra belki Bakü'ye giderim. Vahan'ı gönülden çıkarmamanızı ricâ ederim. Yeni tüfenk üzerine yapılan üç harfli markayı ben yaptım. Beğeneceğinizi pek ümîd etmiyorum.

[194] Keşişyan Ohannes'in katlini Rusya gazetelerinden işitip çok mesrûr olduk. Van üzerine kumpanyanın fikri çok olduğundan, ilk bahârda cem‘iyyet-i kesîre ile gelecekler. Tüfenkler burada yapılmaktadır. Sonra sana yazarım. Ben de Kulu Şart Kumpanyası'nın ma‘iyyetindeyim. Bu hafta bir başka hâneye nakl edeceğim. Selos'a bir takım cemâ‘at gelmiş ise de kimler olduğunu anlayamadım. Sako keyifsiz olduğundan Selos'a gidecek. Silâhları Aristakis getirdi. Burada Rusya sürmelis tüfengi kalmadı. Bu çalışanlar misyonerler ve Rusyalılardır. Tebriz ahâlîsi bi'l-umûm mahv

oldular. Arşak, her ne isterseniz bana yazınız, cem‘iyyete dâhil olup bu bahârda Van'a geleceğim. İster öleyim, ister kalayım. Beni gönülden çıkarmayıp mektup yazın. Bizim Kalost İran'a gelecekdir. Fakat ne vakit geleceği ma‘lûm değildir. Yazacağın mektubu Aristakis vâsıtasıyla bana gönder.

Tebriz'de Agop M. B. Tarafından Vanlı Vahan Vâsıtasıyla Kardasyan Dikran'a Gönderilen Mektubun Tercümesidir

Hata!

Sevgili arkadaşlarım Dikran ve Serkis,

Nasılsınız, işinize devâm ediyor musunuz? Yoksa etmiyor musunuz? Sizden bârid bir sûretle müfârakat ettim ise de zararı yokdur. “Uzakda muhabbet, yakında bürûdet vâkı‘ olur” hikâyesi ma‘lûmdur. Şimdilik Tebriz'de bulunuyorum. Fakat Bakü'ye gidip ilk bahâra kadar orada kalmak fikrindeyim. Ben burada bulunduğun sırada bir çok “Ensanson”, ya‘nî martaserekân ta‘bîr olunan yeni tüfenkler getirdiler. Van için çok tedârikât vardır. Vahan ile iyi olunuz. Mâzîyi bırakıp istikbâle bakınız. Cem‘iyyetleri muhkem tutunuz. Ve istikâmetle hareket ediniz. Ümîdimiz sizdedir. Yaşo ve Bedo'nun işleri çokdur. Her işi onlardan su’âl edin **[195]** ve re’ylerine tevfîk-i hareket edin. Bedo mahbûs gibi bu kadar seneden beri Van'da saklanmışdır. Taşo ve Bedo'nun emrinden hâric çıkmayın ve işe kuvvet verin. Bizim işler fedâ’î kârıdır. İskele cem‘iyyetine güzel söz söyleyin. Bunların karşısındaki Kulu Şart Kumpanyası Van üzerine büyük kuvvet dökecekdir. Vanlılar da sizsiniz. Dikran, Sako, Bedros, Harunyan ve Taşo ile görüşün. Bahârda ne olacağını anlarsınız. Mektubumun cevâbını alırsam, ol vakit Bakü'den size mektup yazarım. Haço'ya, Meno'ya, Kirkor'a ve cümleye ihtirâm-ı mahsûs eylerim. Cesûr olunuz. Kulu Şart Kumpanyası'na dâhil olunuz. Diğer taraf-gîrlere bakmayınız.

Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîden Şeref-vârid Olan 14 Kânûn-ı Sânî Sene 1311 Târih ve Beşyüz İki Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Hey’et-i teftişiyyenin Erzurum'a muvâsalatında komiteler tarafından hoşnûdsuzluk gösterilmiş ve hattâ ol bâbdaki tenbîhât ve iğvâ’âta hakkıyla tatbîk-i hareket etmeyen Avukat Dirserkisyan Artin Efendi ile tesâdüfen yanında bulunan Ticâret Meclisi a‘zâsından Bozuyan Simon Efendi Rum kilisesi civârında alâ-mele’i'n-nâs katl ettirilmiş olup, bu kerre derdest edilen ba‘zı evrâk miyânında bu madde için Dir ve Şakıyanlar Komitesi'nin o zaman neşretmiş olduğu matbû‘ varaka tercümesinin ve me’mûriyyet istid‘âsıyla müfettişliğe mürâca‘at eden bir Ermeninin hânesine komite tarafından bırakılıp elde edilen tehdîdnâme tercüme ve fotoğrafisinin gönderildiğine ve sâbık murahhasa Gayunet Efendi'nin kilisede yalnız Simon Bozuyan Efendi için du‘â ederek Avukat Artin Efendi'ye merâsim-i mezhebiyyeyi îfâdan

istinkâf etmesi ve me’mûriyyet istid‘â eden Ermeniye gönderilen tehdîdnâme târihinin de mûmâ-ileyhin Erzurum'dan infikâkinden evvel olması, kendisinin ne dereceye kadar rehber-i fesâd olduğunu gösterecek mevâddan bulunduğuna dâir müfettiş devletlü Şâkir Paşa Hazretlerinden vârid olan **[196]** 26 Receb sene 1300 târihli ve altı yüz elli bir numaralı tahrîrât takımıyla savb-ı devletlerine irsâl kılınmış ve Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'ne de ma‘lûmât verilmiş olduğu beyânıyla tezkire-i senâ-verî terkîm kılındı efendim.

Anadolu Müfettişi Devletlü Şâkir Paşa Hazretleri'nden Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Vârid Olan Tahrîrâtın Sûretidir

Ma‘lûm-ı âlî buyrulduğu üzere çâkerlerinin li-ecli'l-ıslâhât Anadolu vilâyât-ı şâhânesine me’mûriyyetin Ermeni ihtilâl komitelerine hoşnûdîyi müstelzim olamayarak, hattâ Erzurum'a muvâsalat-ı âcizânemde umûm tarafından istikbâl olduğum hâlde, bir Ermeninin dahi beraberce gelmesine müsâ‘ade edilmemiş ve Murahhasahâne'den verilen emir üzerine a‘zâ meclislerden isti‘fâ eylemiş ve hükûmete mürâca‘at kesilmiş idi. Ermeni ihtilâl komiteleri ol vakitler kuvvetü'z-zahr olan hey’et-i rûhâniyye vâsıtasıyla pek büyük kuvvet ve te’sîr hâsıl ederek, hattâ bu bâbdaki tenbîhât-ı kat‘iyyeyi hakkıyla îfâ etmeyen Avukat Dirserkisyan Artin Efendi komitece katle mahkûm olarak Eylül'ün yirmi üçüncü günü akşam üzere Erzurum'un en ziyâde âmed ü şüdü bulunan Rum kilisesi civârında alâ-mele’i'n-nâs katl ve tesâdüfen yanında bulunan Ticâret Meclisi a‘zâsından Bozuyan Simon Efendi dahi mûmâ-ileyhi muhâfaza eylemek istemiş olmasından dolayı i‘dâm edilmiş ve bu husûsda gerek zâbıta-i mahalliyye ve gerek polis ma‘rifetiyle olunan mesâ‘î ve ikdâm semeresiz kalarak mütecâsirler derdest edilememiş olduğu gibi, mûmâ-ileyhimânın âileleri hiç kimseden da‘vâ ve şübheleri olmadığını resmen ifâde eylemişler idi. Bu kerre derdest edilen ba‘zı evrâk miyânında bu madde için Ermeni ihtilâl komitelerinden Dir ve Şakı-yanların komite a‘zâsı miyânında neşr eylemiş oldukları poligrafla matbû‘ varakanın fotoğrafla sûreti aldırılmak mümkün olamadığından tercümesi leffen takdîm kılındı. Maktûlân-ı merkûmânın cesedleri Murahhasahâne'ye götürüldükde murahhas-ı sâbık Gayunet Efendi, Bozuyan Simon Efendi için merâsim-i mezhebiyyeyi îfâ ederek **[197]** asıl komite tarafından katle mahkûm olan Artin Efendi hakkında âyînce du‘â eylemekden ibâ‘ eylediği tahkîkât-ı mevsûkadan müstebân olmuşdur. Bundan başka hâline cesbân bir me’mûriyyetle istihdâm olunması istirhâmıyla mürâca‘at eden bir Ermeninin hânesine komite tarafından bırakılıp elde edilen 2 Kânûn-ı evvel sene 95 târihli tehdîdnâmenin aldırılan fotoğrafı zahrında münderic tercümesi bulunduğu hâlde leffen takdîm kılındı.

Mârru'l-arz i‘lânnâmede isimleri münderic Avukat Artin ile Bozuyan Simon'dan sâbık murahhasa Gayunet Efendi'nin kilisede yalnız Simon Efendi için

du‘â ederek, Avukat Artin Efendi'yi merâsim-i mezhebiyyeyi îfâdan istinkâf eylemesi ve me’mûriyyet istid‘â eden Ermeniye gönderilmiş bulunan fotoğrafı ve tercümesi melfûf tehdîdnâme târihinin dahi murahhasa Gayunet Efendi'nin buradan infikâkinden evvel olması murahhas-ı mûmâ-ileyhin ne dereceye kadar erbâb-ı fesâda rehber idüğünü gösterecek vesâ’ikden bulunmağla, ol bâbda.

Bir Me’mûriyyetde İstihdâm Olunması Zımnında Mürâca‘at Eden Bir Ermeninin Hânesine Bırakılan ve Fotoğrafı Çıkarılıp Gönderilen Tehdîdnâmenin Tercümesidir

2 Kânûn-ı evvel sene 1895 Teblîğ
Erzurum

Ermeni ‹htilâl Cem‘iyyetinin Erzurum Merkez Komitesi

Bir me’mûriyyetde istihdâm olunmak için Şâkir'e mürâca‘at etmişsin. Vatanın şu hâl-i ihtizârında senin bu teşebbüsünü cinâyet addederiz. Senden evvel olanlara verilen hükmü oku da ona göre kendini muhâfaza et. Ermeni erbâb-ı ihtilâli uykuda değildir. Her şeyi biliyor ve intikâmını almağa kâdirdir. Gençliğine yazıkdır. Der-akab isti‘fânı verip de birinci def‘a olarak diğerlerine sû-i emsâl olmamanızı taleb eyleriz. Eğer bundan sonra o efkâra hizmet etmeğe devâm eder isen yâhûd şu i‘lânnâmeyi hükûmete teslîm edildiğini işidir isek, evinle beraber ber-havâ olacaksın. **[198]** Güzelce düşün ve hareket eyle.

Ermeni İhtilâl Komitelerinden Dir ve Şakıyanların Dirserkisyan Avukat Artin ile Bozuyan Simon'u Katl Etmiş Olduklarını Komite Efrâdına li-Ecli'l-İ‘lân Poligrafla Tab‘ ve Neşr Eyledikleri Varakanın Tercümesidir

Cümleye ma‘lûm olan vatan hâ’ini Avukat Dirserkisyan Artin, Ermeni İhtilâl Cem‘iyyetinin Erzurum Merkez Komitesi karârıyla katle mahkûm edildi. Mâh-ı hâlin yirmi üçüncü günü akşam saat on ikide Rum kilisesi civârında ziyâdesiyle âmed ü şüd olan sokaklardan birinde bu hüküm kemâl-i muvaffakıyyetle icrâ olundu. Teröristler, “Dehşet verenler”, serbest ve âzâdedirler. Bununla beraber Bozuyan Simon katl olundu. Bu da kendi haddinden ziyâde olan akılsızlığına kurban oldu. Bundan dolayı te’essüf ettiğimizi beyâna müsâra‘at eyleriz.

Erzurum, Fî 24 Eylül sene 95 Ermeni İhtilâl Cem‘iyyetinin
Erzurum Merkez Komitesi

17 Kânûn-ı Sânî Sene 1311 Târih ve Beş Yüz Altı Numaralı Tezkire-i Sâmiyye Sûretidir

13 Ṣa‘bân sene 1313 târihli ve üç yüz yetmiş bir numaralı tezkire-i devletlerinde harekât-ı mefsedet-kârânesinden bahs olunan Murat hakkında evvelce vâkı‘ olan iş‘âr-ı vâlâları üzerine bi'l-muhâbere Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nden gelip, leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınan 12 Ṣa‘bân sene 1313 târih ve yedi yüz elli dört numaralı tezkirede, merkûmun uygunsuz takımından olduğu derkâr ise de, bir cinâyetin fâ‘ili olmadığından ve derdesti için me’mûrîn-i zâbıta tarafından merkûmun ilticâ ettiği kiliseye girilecek, yâhûd kilise hademesi cânibinden çıkarılmasına teşebbüs edilecek olur ise bir fenâlık zuhûru melhûz bulunduğundan bahisle, rufekâ-yı sâiresi gibi taşraya def‘i zımnında nezâret-i celîlelerine vukû‘ bulan mürâca‘atın is‘âfı ümîdinde bulunduğu vesâyâ-yı vâkı‘a üzerine, Ermeni patriği tarafından **[199]** ifâde edildiği beyân edilmesine nazaran, merkûm Murat ile şerîk-i mefsedeti olduğu beyân buyrulan Baron'un emsâli vechile tard ve teb‘îdi münâsib görünmekle icrâ-yı îcâbı ve tezkire-i mezkûrenin i‘âdesi husûsunda himmet buyrulması siyâkında tezkire-i senâ-verî terkîm kılındı efendim.

Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nden Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Yazılan 754 Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Murat nâmındaki bir müfsidin başındaki takyeye kama ve revolver resimlerini yapdırtmış olduğu hâlde, Galata Ermeni Kilisesi'nde muhtefî olup evvelki gece saat birbuçukda mezkûr kiliseye giden Muşih nâmında bir Ermeniyi güyâ hükûmete ma‘lûmât veriyor zannıyla kilise zamgoçlarına tutturup darp ve kamasını dahi keşîde ile cerh edeceği esnâda güç hâl ile yakasını kurtarıp kilise kapısından dışarıya atladığını bi'z-zât merkûm Muşih'in haber vermesi üzerine, merkûm Hey’et-i Tahkîkiyye re’îsine terfîkan patriğin hânesine gönderilip vak‘a-i mezkûre hikâye ettirilmekle beraber, evvelce verilen te’mînât hilâfına olarak el-yevm Galata Kilisesi'nde böyle bir ihtilâlcinin muhâfaza ve himâye edilmesi sebebi su’âl ve merkûmun zâbıtaya teslîmi taleb olunmasına mukâbil, dünkü gün kâtib-i husûsîsini gönderip merkûm Murat'ın derdest edilmeksizin memâlik-i şâhâne hâricine çıkarılması iltimâsını teblîğ etdirmiş ve bu iltimâsın kabulü mümkün olamayıp merkûmun be-heme-hâl zâbıtaya teslîmi lâzım geleceği cevâbı verilmiş olduğu hâlde henüz teslîm olunmayıp, bu makûle ihtilâlciler ve cânîler kiliselere kabul ile mazhar-ı himâyet ve sahâbet olundukca, erbâb-ı fesâdın ta‘kîbât-ı zâbıtadan korkusu kalmayacağından ve cânîler îkâ‘-ı cinâyet eder etmez kiliselere firâr ile hükûmetden korkuları kalmayarak müreffehen yaşayabileceklerinden ve yalnız ibâdete mahsûs olan kiliselerin erbâb-ı cinâyet-i fesâda yatak olduğu hiç bir yerde görülmüş şeylerden olmadığından, bu hâlin kat‘iyyen men‘-i vukû‘uyla beraber merkûm Murat'ın

be-heme-hâl zâbıtaya teslîmi zımnında patrikliğe teblîgât-ı kat‘iyye îfâsı lüzûmuna dâir **[200]** Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nden vukû‘ bulan arz ve iş‘âr üzerine, ol vechile îfâ-yı muktezâsını âmir şeref-vârid olan 8 Şa‘bân sene 1313 târih ve dokuz yüz yirmi dokuz numaralı tezkire-i sâmiyye-i sadâret-penâhîleri mûcebince patrik-i mûmâ-ileyhe bi'l-vâsıta tefhîmât ve ihtârât-ı mukteziyye icrâ kılındıkda, erbâb-ı cerâ’imin dûçâr-ı mücâzât olmalarının işkâlini hasbe's-sadâka tecvîz etmeyeceği gibi, el-yevm kiliselerde merkûm Murat'dan başka mülteci eşhâs bulunmadığını ve merkûmun harekât-ı vâkı‘asına nazaran uygunsuz takımından olduğu derkâr ise de bir cinâyet fâ‘ili olmayıp, yalnız vak‘a-i ma‘lûmeye iştirâk eden ve nezâret-i müşâru'n-ileyhâca mukaddemâ karârlaştırıldığı vechile taşraya def‘ ve i‘zâm olunan kesândan bulunduğu hâlde, her nasılsa gitmeyip kilise-yi mezkûrede kalmış ve şimdi derdesti için me’mûrîn-i zâbıta tarafından kiliseye duhûl edilse hasbe'l-mevkı‘ bir fenâlık vukû‘a gelmek ve kilise hademesi tarafından çıkarılmasına teşebbüs olunsa dahi merkûm eşirrâdan bulunması hasebiyle muhâlefet göstererek şu yüzden bir arbede tekevvün etmek kaviyyen melhûz idüğünden, böyle bir hâle sebebiyyet verilmiş olmakdan ihtirâzen kendisinin dahi rufekâ-yı sâiresi gibi taşraya def‘i husûsunu nezâret-i müşâru'n-ileyhâdan iltimâs eylediğini ve işbu istirhâmın is‘âf buyrulacağı ümîdinde bulunduğunu cevâben ifâde eylemiş olmağla, ol bâbda.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden İrsâl Olunan Çokmerzmen Polis Me’mûrunun 15 Kânûn-ı Evvel Sene 1311 Târihli Jurnali Sûretidir

Bu havâlîdeki Ermenileri isyâna teşvîke ve şekâvete tergîbe komite tarafından me’mûr olan Şahin ve Sökükcü ve Baron Vartan ve Mar‘aşlı protestan vâ‘izi Namun olup, Çokmerzmenli Kişoğlu Kirop'u ve Kara Serkis oğlu Kör Agop ve Artin Kahya oğlu Agop'un oğlu Mihrican ve Manuk Efendi'nin oğlu Rupen ve Ohannes Efendi'nin oğlu İskender ve Taflı Bogos ve Gökoğlan oğlu Güvek ve mahdûmu Merak oğlu Tavniyos ve Ocaklı karyesinden Palu Mıgırdıç ve mahdûmu Zıhar ve amcası oğlu Aris ve diğeri Ağadis ve şâkî-i meşhûr **[201]** Ohan Çocuk ve Körköpek oğlu ve Boyacı Ohannes oğlu Artin ve Sara Bogos oğlu Mardiros ve Sahak oğlu Serkis ve Gülvans oğlu Avak ve Mar‘aşlı terzi Kirkor ve Mar‘aşlı Agop ve Malatyalı Kigork ve Manuk ve Stepan ve Kabutar oğlu Artin ve mahdûmu Deli Bogos ve Gökçenin oğlu Haci Kirkor ve Garirli karyesinden Lebeci Haci veled-i Artin ve Haçatur oğlu Haci Köpek ve Yeğen oğlu Topal Agop ve Mar‘aşlı Harlakyan'ın adamı Şükrü dahi fesede-i merkûmenin maksad-ı şekâvetlerini tervîc için tahlîf olunmuş fedâ’îlerden oldukları gibi, Küçük Kethudâ nâmıyla ma‘rûf olan Ocaklı karyesinden Serkis Höcükyan ve karye-i mezkûre papasının birâderi Kigork ve Basmacı oğlu Sahak ve Serkis ve Bezdik oğlu Karaköpek dahi nâ’ire-i vukû‘âtı alevlendirmiş oldukları muhakkakdır.

Gerçi Ermeniler bir vakitden beri cebhâne ve esliha ve mühimmât tedârik etmiş ve Çokmerzmen'i dâiren-mâdâr tabya ve istihkâmât ile tahkîm ederek etrâfdan celb ve cem‘ eyledikleri eşkiyâ ile şûrişe tasaddî eylemişlerse de merkûm Küçük Kethudâ ile rufekâsının ber-vech-i âtî icrâ eyledikleri harekât zuhûr-ı şûrişe sebeb olmuşdur. Merkûm Küçük Kethudâ ile papasın birâderi Kigork ve sâirenin mevâdd-ı müte‘addide-i mefsedete sâbıkalı bulundukları gibi Ermenilerin tamâmıyla isyâna hasr-ı efkâr etmiş olmalarından bi'l-istifâde telkînât ve harekât-ı fesâdiyyeye başlayarak Serkis ve Karaköpek ve Basmacı oğlu ile beraber Ocaklı karyesi kilisesi sokağında Dikilitaş karyesinden gelmiş olan Diyârbekirli Kör Hüsnü'yü katl eylemişlerdi. Bu vukû‘ât üzerine yetişen me’mûrîn-i zâbıta tarafından merkûm Küçük Kethudâ endaht etmiş olduğu tüfengi doldurmakda iken derdest edilmiş ve üzerindeki tabancası alınarak tevkîf olunmuş idi. Katlin vukû‘unu müte‘âkib eşirrâdan Ocaklı karyesi papası “Aman beni öldürdüler” diye bağırarak ve kalpağını eline alıp çırpınarak ve Çokmerzmen'e **[202]** firâr etmiş olmasından nâşî Ermenilerden silâhını kapanlar dahi derhâl Çokmerzmen'e şitâb etmiş ve bir cemm-i gafîr Garirli'yi basarak oradaki Ermenileri de birlikde alarak Çokmerzmen'e firâr eylemişler idi. Zabtiye mülâzımı Receb Ağa sonra fazîletlü Müftî Efendi ile eşrâfdan bir kaç zevât nasîhat için Çokmerzmen civârına gittiklerinde, bir takım mu‘âmelât ve hakârât ile beraber katl kasdıyla mûmâ-ileyhime silâh atmışlardır. Her ne kadar mallarının gasb edilmiş olduğu hakkında şikâyâtda bulunuyorlarsa da ale'l-umûm Ermenilerin vakit ve fırsat buldukça vukû‘âtdan evvel mallarını Çokmerzmen'e aşırmış oldukları, ba‘de'l-vukû‘ât avdet edenlerin ba‘zısı yatak ve nühâs ve zahîre ve sâir eşyâ-yı beytiyyelerini nakl etmekde olmaları ile te’eyyüd etmişdir. Şûriş bu vecihle îkâ‘ edilmiş olduğu gibi vukû‘a gelen mukâtele ve şûrişin sûret-i intifâsı ile muharrik ve müşevvikler hakkındaki tafsîlât evvelce arz edilmiş idi. Mefsedet-i mezkûre hakkında ma‘lûmâtı olan Ocaklı karyesi Ermeni muhtârı şûrişden sonra ihbârâtda bulunmuş ise de o ihbârnâmeler elde edilememişdir. Ermenilerin ihrâk eylediğini iddi‘â eyledikleri hânelerin onbeş yâhûd yirmi bâbı taş ve kerpiçden inşâ edilmiş ve diğerleri tahta ve ağaç ve otdan binâ kılınmış olup, kıymetce pek değersiz olduğu gibi çiftlik ihrâkı da‘vâsında bulunanlar da bedel-i iltizâmı vermemek için çiftliğinde samanlık ve bir-iki kilo zahîre yakmış a‘şâr mültezimlerinden olduğu lede't-tahkîk anlaşılmışdır. Îkâ‘-i şûriş için “Çiftliklerimizi yaktılar, hükûmet mütecâsirlerini tutmadı” gibi bir nâ-hak feryâd ile sâde-dil Ermenileri iğfâl etmişler ve zâten buradaki Ermeniler bütün servetlerini arzuları yolunda fedâya kadar hasr-ı efkâr etmiş olduklarından ve hâlbuki mezkûr hânelerin ba‘zısı Hükûmet-i Seniyyenin kendi haklarındaki tedâbîr ve icrâ’âtını ve ahâlî-i İslâmiyyenin ahvâl ve harekâtını tecessüs için yerlerinde kalmış olan bir kaç Ermeninin vakit ve fırsat buldukca yapmış olduklarını ve kısm-ı cüz’îsi dahi tecemmu‘ eden sebük-mağzân tarafından ihrâk edildiğini ahâlî-i İslâmiyye hikâye beyân eylemişlerdir.

[203] Şûrişden sonra Ermeniler mazlûm olduklarını ve millet-i İslâmiyyeden münselibü'l-emniyye bulundaklarından çiftliklerine ve mahâll-i sâireye gidemeyeceklerini beyân ile kemâ-fi's-sâbık yollarda te'mîn-i mürûrları için hükûmet-i mahalliyyeden kuvve-i mu'âvene talebinde bulunmakda ve ma'a-hâzâ Payas ve İskenderun'a gelip gidenler de yolda beygirlerinin gasb edildiğini ve kendilerine kurşun endaht olunduğunu da'vâ etmekde ve şûriş zamanında emvâl ve eşyâ gasb ve hâneleri ihrâk olunduğundan şikâyet edilmekde olduklarından, hükûmet-i mahalliyyece tahkîkât ve tedkîkât icrâsı-çün ve gayr-i müslim otuz zevâtdan mürekkeb bir komisyon teşkîl edilmiş ve emr-i muhâfazalarında tedâbîr ittihâz olunmuşdur. Ba'zı Ermeniler şûriş esnâsında maktûl ve mecrûh olan ahâlî-i İslâmiyyenin ahz-ı sâr etmeleri melhûz olduğunu zımnen söylüyorlar. Ahâlî-i İslâmiyye ise mal ve canca uğradıkları hasârâtı unutmakda ve bir gûnâ âsâr-ı iğbirâr göstermemektedirler. Ancak eşkiyânın derdest edilmemesi ve silâhlarının alınmamış olması ve fesedenin kuvve-i kudsiyye-i kânûniyyeden âzâde bırakılması, ahâlî-i İslâmiyyeyi pek müte'essir ve mutazarrır eylemişdir. Çünki Ocaklı ve Garirli Ermenilerinin ba'zısı henüz Çokmerzmen'den avdet etmemiş ve ale'l-husûs çift sürmek gibi iş ve güçlerine henüz toptan başlamış olduklarına göre, bir emâre-i iğbirâr hiss edilmekde ve ileride ferce-yâb-ı fırsat olundukda yine nâ'ire-i nifâkın işti'âl etmesi me'mûl idüğü ahâlî-i İslâmiyye tarafından beyân olunmakdadır.

Bâ-telgrafnâme arz olunduğu üzere geçende derdest olunup Ermeni casusu olduğunu ve îkâ'-ı fesâd için geldiğini söyleyen ve sahte bir şecere-i Kâdiriyye'ye hâmil bulunan Mar'aşlı Vartuvar'ın ifâdesine nazaran Çokmerzmen'in üst tarafındaki dağda kırk sekiz Süveydiye ve Zeytun ve Mar'aş eşkiyâsı mevcûd olduğu anlaşılmışdır. Kâtil Küçük Kâhya hakkında şimdiye kadar Payas Mahkemesince tahkîkâta devâm **[204]** edilmediği gibi refîk-ı cinâyetleri de tevkîf edilmemişdir.

Müfsid-i meşhûr Prostestan vâ'izi, mutasarrıf-ı sâbık Rıfkı Paşa tarafından âilesiyle İskenderun'a gönderilmiş ve Adanalı Haç Asadur nâm şakî müsellah olduğu hâlde derdest ve tevkîf olunmuş ise de, diğerleri serbest bırakılmışdır. Her ne kadar ahâlî-i İslâmiyye ile Ermeniler hüsn-i mu'âşeretde bulunuyorlarsa da Ermenilerin karyelerinden dışarı çıkmamaları ve zirâata başlamamaları adem-i emniyyete dâlldir. Ba'zı muhâverede Ermeniler "Allah müsebbibinin gözünü kör etsin, her ne ise oldu." diye izhâr-ı nedâmet ediyorlarsa da, hâne ihrâkı husûsunda da'vâya musırrdırlar. Lâkin fâ'illerini ta'yîn ve esbâb-ı sübûtiyyesini tebeyyün hakkında bir şey demiyorlar. Zeytun civârında dolaşdıkları evvelce arz olunan İslâm kıyâfetinde elliyi mütecâviz Ermeni eşkiyâsı tarafından hâne ve çiftliklere harîk îkâ' olunduğu maznûndur. Çünki bu şakîler başı sarıklı ve sakallı ve hoca kıyâfetli olup, Çerkes ve aşîret kisvesini lâbisdir. Bunların Ocaklı ve Garirli'deki Ermeni hânelerini ihrâk eyledikleri de inde't-tahkîk anlaşılmışdır. Garirli ve Ocaklı Ermenilerinin avdet etmemesi beyne'l-ahâlî mûcib-i güft ü gû oluyor. Ermeniler hânelerinin yanmış olduğunu bahâne

olarak serd etmişlerse de ahâlî-i İslâmiyye onları kendi hânelerine kabul ve i‘âşelerine mu‘âvenet edeceklerini söylemişlerdir. Bâlâda arz olunan eşkiyâ elde edilmedikçe itmi’nân hâsıl olmayacakdır. Çünki Haygunu Stepan'ın ifâdesinde, komiteye dâhil olmuş olanların birer tüfenk ve revolver ve kama veyâ bel bıçağı taşıyacakları beyân olunmasına ve Çokmerzmen'de üç top ve haylice humbara ve martin ve sâir mühimmât mevcûd olduğu dahi söylenmesine ve bâ-husûs bunlardan alınan esliha seksen dokuz aded kâr-ı kadîm tüfenk ve tabancadan ibâret olup, Baron Vartan ve Sökükcü Şahin gibi eşkiyâda mükemmel martin bulunduğunu dahi yine Ermeniler ifâde etmesine nazaran heyecan vukû‘u tabî‘îdir.

[205] Çokmerzmen içinde beş bin kadar ahâlî mevcûd iken bugün altı-yedi yüz kişi yokdur. Taharrî edilenler buralı değildir. İskenderun'a gitti veyâ şûriş esnâsında vefât etti deniliyor ki esnâ-yı şûrişde maktûl olanlar dört-beş kişiden ibâret olduğu muhakkakdır.

Teşrîn-i evvel yirmi beşde Çokmerzmen'den Sitrak ve Balyan Manok oğlu Ohannes ve Agopcuk oğlu Osep ve Gökoğlan oğlu Leon ve Ocaklı'dan Kör Varjabet oğlu Osep ve Zendgân oğlu Osep ve Karadene Serkiz ve Küçük oğlu Serkiz ve sâire ile Hasanbeyli'den Karhaçer Baba oğlan ve eniştesi Haçinli Magasi ve Gâvur oğlu Artin ve Kiragos ve Baba Oğlan ve sâireden müteşekkil bir eşkiyâ çetesi Osmaniye cihetinden etrâfa îrâs-ı hasar eylediği istihbâr kılınması üzerine merkûmân muhtârân vâsıtasıyla istenilmiş ise de teslîm edilmemiş ve nâ’ire-i şûrişin tekrâr işti‘âl etmemesi için kemâl-i ihtiyât ve rıfk ile merkûmûnun teslîmi lüzûmu te’yîd ve ihtâr olunmakdadır. Mâh-ı hâlin on dördüncü günü otuz neferden ibâret bir müfreze-i askeriyye Çokmerzmen'e muvâsalat etmişdir. Burada Haçinli ve Adanalı ve Kebanlı ve Mar‘aşlı bir çok Ermeni bulunmakda ve bunlar tavattun ve te’ehhül etmiş oldukları lede's-su’âl söylenmekdedir. Ma‘a-mâ-fîh asâkir-i şâhâne burada mevcûd oldukca bunların mefsedete kıyâm edemeyeceği emr-i ma‘lûmdur. Şimdi Ermeniler her ne hâl ve efkâra mebnî ise şikâyâtla Hükûmet-i Seniyyeyi işgâle pek mecbûrdurlar.

Mar‘aş Polis Komiserliği'nden Alınan 11 Kânûn-ı Sânî Sene 1311 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Zeytun ve havâlîsinde “Baron Ağasi” nâmında bir Ermeninin riyâseti tahtında tecemmu‘ eden eşhâs-ı rezîlenin mikdârı onbeş bin râddesinde idüğü rivâyet edilmekde bulunmuş ve merkûm Baron Ağasi an-asl Haçin kazâsı ahâlîsinden olup, Amerika ve İngiltere ve sâir memâlik-i ecnebiyyede tahsîlde bulunduğu üçyüzaltı senesinde **[206]** Kumkapı vukû‘atını îkâ‘ eden müfsidlerle Amerika'ya firâr edip bundan iki sene evvel bir takım rufekâsıyla Kıbrıs'a ve oradan külliyetli cebhâne ve eslihayı hâmilen ve yelken sefînesine râkiben Antakya kazâsına tâbi‘ Süveydiye karyesine geçip orasını merkez ittihâz eylediği ve Melih ve İbah ve Heraçya

nâmındaki rufekâsıyla Süveydiye Ermenilerini kâmilen Hınçakyan şirketine idhâl eylediği ve rufekâsından Harputlu Tüfenkciyan Serkis'i Vahan nâm-ı müste‘ârıyla Haleb ve Ayıntab cihetlerine gönderip yüzon lira kadar i‘âne toplattığı tahkîkât-ı vâkı‘a ile sâbit olmuşdur.

Merkûm Baron Ağasi üçyüzonbir senesi Teşrîn-i evvel'i ibtidâsında avanesinden Melih ve İbah ve Heraçya ile beraber Zeytun'a bağlı Alabaşlı karyesine giderek oradaki Ermenileri Hınçakyan şirketine idhâl ile levâzım-ı harbiyye tedârikine ibtidâr eyledikleri Hükûmet-i Seniyyece istihbâr olunmasına mebnî, hakîkâtını tahkîk etmek üzere Zeytun'da müstahdem jandarma efrâdından Urfalı Mustafa ve Döngelli Süleyman tebdîlen mezkûr Alabaş karyesine gönderilmiş ise de eşkiyâ-yı merkûme tarafından katl ve i‘dâm edildikleri ve o sırada Zeytun ve Frensi ve Keban ve Sisne ve Londak ve Karamanlı ve Döngele ve Şevilki karyeleri Ermenileri dahi merkûmûn ile birleşdikleri gibi Mar‘aş ve Ayıntab ve Urfa ve Haleb ve İskenderun ve Adana ve Haçin ve Kayseriye ve Gürün ve Sivas ve Ma‘mûretülaziz ve Diyârbekir ve Van ve Bitlis cihetlerinde bulunan Ermenilerden dahi i‘âneler vürûd etmiş ve bir takım eşhâsın iltihâkı ile cem‘iyyet-i mel‘anet-kârâneleri onbeş bin râddesine vardığı anlaşılmışdır. Mezkûr komitenin postacılık hizmetinde bulunan Mar‘aş'ın Şeyh Mahallesi'nden Külüz oğlu Osep nâm mel‘ûn, polis Ahmed Efendi ma‘rifetiyle şehr-i Teşrîn-i evvel'in onuncu Salı günü derdest edilmesine mebnî Mar‘aş'daki komite efrâdından Kör Nazur ve Dillo'nun oğlu Artin ve Arikban Armenak ile on kadar müfsid polis-i mûmâ-ileyhi katl etmek üzere müsellehan sokağa çıktıkları ve Gömleksiz oğlu Mehmed'e tesâdüfle merkûmu katl ve cerh etmiş oldukları **[207]** görülmüş ve Teşrîn-i evvel'in onikinci Cum‘a günü saat dört râddelerinde komite a‘zâsından ve kasap esnâfından Boboş Serkis refîki kasap Mehmed ile münâza‘a etmesi üzerine derhâl Ermeni ve Katolik ve Protestan milletleri dükkânlarını kapayıp, silâh be-dest olarak ahâlî-i İslâmiyyeye ta‘arrruz etmişler ve akşam üzeri Mar‘aş'ın Karamanlı Mahallesi ahâlîsinden ve komite efrâdından onbir nefer Ermeni dahi Hâfız Mehmed oğlu Ali'yi kurşunla ve İbrahim bin Yusuf'u kama ile katl eylemişlerdir.

Eşkiyâ-yı merkûmeden bir çetenin Kurmalı ahâlî-i İslâmiyyesini yağma ve bir çok nüfûsu dahi katl ve ifnâ eyledikleri istihbâr olunmağla sevk olunan Mar‘aş jandarma binbaşısı Hacı Mehmed Efendi'yi altı nefer süvârî ile beraber 14 Teşrîn-i evvel sene 1311 târihinde Suçani nâm mahalde altı yüz kadar eşkiyâ katl ve şehîd eyledikleri ve 19 Teşrîn-i evvel sene-i minhu Nâdirli karyesinin İsmailli'yi basıp hânelerini kâmilen ihrâk ve emvâl ve eşyâ ve hayvanlarını gasp ve gâret ile birçok ahâlîyi dahi katl eyledikleri ve 21 Teşrîn-i evvel sene-i minhu târihinde dahi Mar‘aş'a tâbi‘ Körtel karyesini basıp elli yedi hâne ile Çapan oğlu Hasan'ı ihrâk ve Karabıçak oğlu Osman'ı katl edip mu’ahharan Çukurhisar nâm İslâm karyesine hücûm ile yüz seksen hâne ihrâk ve yüz elli zükûr ve kırk inâs ve doksan beş kadar sabî ve sabiyyeyi katl ve şehîd ettikleri ve bir tarafdan Baytimur ve Başanlı karyelerine hücûmla

hânelerini ihrâk ve mallarını gâret eyledikleri ve şehr-i Teşrîn-i sânî'nin ikinci Perşembe günü saat yedi râddelerinde Andırın kasabasına hücûmla bir çok ahâlî-i İslâmiyyeyi katl ve Hükûmet Konağı'yla bütün hâneleri ihrâk ettikleri ve Zeytun Kışla-i Hümâyûnundan esîr almış oldukları üç yüzü mütecâviz efrâd-ı şâhâneyi zebh ve katl ve bir kaç neferin de ayaklarının derisini yüzdükleri ve şehr-i Teşrîn-i sânî'nin ikinci günü Keban karyesine hücûmla elli beş hâne ihrâk ve bir çok nüfûs katl ve şehîd etmiş oldukları ve şehr-i mezkûrun onüçüncü günü iki bin beşyüz kadar eşkiyâ Göksun cihetine hücûm etmişlerse de evvelce orada tehaşşüd eden asâkir-i şâhâne tarafından **[208]** bi'l-mukâbele def‘ ve tenkîl olunarak hamd olsun bir gûnâ fenâlığa meydan verilmediği gibi yirmi ikinci günü leylen saat iki râddelerinde Mar‘aş'a altı saat mesâfede bulunan Demerek ve Sarılar karyelerini dahi basarak kırk kadar hâneyi ihrâk eyledikleri tezâhür etmiş ve bir mâhdan beri asâkir-i şâhâne tarafından eşkiyâ-yı merkûme taht-ı tazyîke alınarak harben Zeytun'a kadar varılmış ve Frensi ve Alabaş ve cihât-ı sâirede müteferrik bir hâlde bulunan çeteler de gördükleri tazyîk üzerine Zeytun'a ilticâ eylemiş ve telefâtının ve firârîlerinin mikdârıyla Zeytun'da mütahassın eşkiyânın adedi anlaşılamamış ve Zeytun'da mahsûr olan eşkiyâ Haleb'deki konsolosların vürûdunda teslîm olacakları işitilmiş olduğu ma‘rûzdur.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan 11 Şubat Sene 1311 Târihli Tahrîrâtın Sûretidir

Bugün saat dokuzda Kemeraltı Câmi‘-i Şerîfi önünden sarhoş oldukları hâlde geçerler iken Müslümanlara fezâhat-ı lisâniyyede bulunmuş olan Mihran veled-i Kirkor ve Mihran veled-i Kapriyel ile derhâl ictimâ‘ eden ahâlî-i İslâmiyye müdârabe ederek bir kaç şahsın hafîf sûretle madrûb ve mecrûh olduğu istihbâr edilmesi üzerine, asâkir-i şâhâne ve polis ve jandarma ile yetişilerek sâye-i âsâyiş-vâye-i hazret-i pâdişâhîde emniyyet-i umûmiyye i‘âde edilmiş ve müsebbibleri hakkında tahkîkât-ı lâzımeye ibtidâr kılınmış olduğu arz olunur.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 1 Mart Sene 1312 Târih Ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Ermeni ru’esâ-yı erbâb-ı fesâdından olup, Zeytun'dan getirilmiş olduğu evvelce arz kılınan Baron Agasi ile rufekâsının bu Perşembe günü Marsilya'ya hareket eden Mesajeri Kumpanyası'nın Saint nâm vapuruna irkâb ile Mersin'den hareket etmiş oldukları ma‘rûzdur.

[209] Ermeni Harekât-ı İhtilâliyyesinin Dersa‘âdet'den Başlayacağına Dâir Fezlekenin Yüz Yirmi Yedinci Sahifesinde Muharrer Olan Hayık

Nâm Ermeni Gazetesinin 1 Eylül Sene 95 Târih Ve On Beş Numaralı Nüshasının Mütercem Fıkarât Sûretidir

İhtilâlin Dersa‘âdet'den başlayacağına sebebler vardır. Şöyle ki: Türk Hükûmeti'ne karşı hücûm etmeye Ermeniler korkmayacaklardır. Çünki muhıkk kavgada kudurmuş cem‘iyyet korku bilmez. Bu sözleri Dersa‘âdet'deki Ermenilere söylüyor isek de Dersa‘âdet'de doğmuş Ermeniler için olmayıp, ancak Ermeni memleketlerinden gelip Dersa‘âdet'de mütemekkin olan garîb Ermenilerin hakkındadır. Bu ahâlînin dehşetli hissiyâtı Türk Hükûmeti'nin başına patlayacakdır ve bu mu‘âmelenin netîcesinin ne olacağını şimdiden keşf etmek güçtür. Tecemmu‘ eden bu ahâlî, zâbıtanın kuvvetine ehemmiyyet vermeyecektir. Bunlara karşı asker bölükleri çıkarmak îcâb edecekdir. Bu ahâlî askere karşı kahramânâne muhârebe edecekdir. Bu müddetde vuruşmak uzun sürecekdir. Bu sûretle vukû‘ bulacak tehlikeleri nazar-ı mütâla‘aya almak güç değildir. Husûsuyla Avrupalılar Dersa‘âdet'i muhâfazaya muktedirdir. Taşralarda başka karışıklıklar da vukû‘ bulacakdır. Bâlâda zikr ettiğimiz vechile pây-ı tahtda Ermeniler hücûm edeceklerdir. Taşralarda dahi hayâtlarını muhâfaza edeceklerdir. Sebebi ma‘lûmdur. Dersa‘âdet Avrupa'nın gözü önünde olduğundan, Türk, Ermenileri mahv edecek derecede kıramaz, devletler müdâhale ederler. Bâ-husûs orada çok Avrupalı vardır. Vilâyetlerin mu‘âmelesi başkadır. Zîrâ oradaki Türklerin Avrupadan korkusu olmayıp her türlü fenâlığı icrâ ederler. Ve nizâmiyye askerini de kendilerine mu‘în ittihâz ile kadın ve çoluk-çocuğu kırarlar. Bu karışıklığın haberi pek geç Avrupa'ya aks edeceğinden, orada bulunan Hıristiyanlara mu‘âvenet etmek güç olur. İmdi taşra Ermenileri, Türkler kendilerinden çekilmek ve İslâmların **[210]** kendilerini kırmağa çıktıkları esnâda nefislerini muhâfaza etmek için silâhlanıp şimdiden mümkün mertebe hâzırlanmaktadırlar. Bu karışıklıklarda çok Ermeni ve Türk telef olacaktır.

Dersa‘âdet'in ve taşranın bu idâresiz zamanı dökülen kanlar için Avrupa'yı müdâhaleye mecbûr edecekdir. Avrupalıların içinde Rusya kendi askeriyle vilâyetlere müdâhale edecekdir. Bu işlerin netîcesinin ne olacağını şimdiden keşf etmek güçtür. Türkiye devletler beyninde taksîm olunur. İslâm muhâcirlerini iskân ettiği Küçük Asya'nın bir parçası Türkiye'ye bırakılır.

Bu taksîm icrâ olunduğu esnâda Ermenistan'dan dolayı çok fenâlıklar vukû‘a gelecekdir. Eğerçi akıllı ve merdâne mu‘âmelede iş görmüş isek, ol vakit biz mağrûren Ermenistan sahibi olabiliriz.

Ermenistan tâli‘inin yâverliği Ermenilerin elindedir. Avrupa'yı tahrîk ve teşvîk ile müdâhaleye mecbûr etmek ve bizi barbar Türk'ün idâresi altından çıkarmak, Dersa‘âdet'de bulunan Ermenilerin elindedir. Zîrâ -Allah göstermesin- biz onun idâresi altında kalacak olur isek, dört-beş sene zarfında hırs ve adâveti ile bütün Ermenistan'ı mahv eder. Biz bu fırsatı fevt etmemeğe kat‘iyyen karâr verdik. Bu

vukû‘ât esnâsında aslâ havf etmeksizin ilerleyelim. Yâ ölüm, yâ hürriyyet, bizim millete azîz borçrdur.

“Hınçakyan Fırkası Merkezi” İmzâsı Altında Ermenice Londra'da Tab‘ ve Neşr Olunan 19 Eylül Sene 1895 Târihli Ve 16 Numaralı İlâvenin Tercümesidir

Dersa‘âdet'in büyük ve kanlı vukû‘âtı ve Hınçakyan Fırkasının i‘lânnâmesi

Eylül'ün on sekizinci günü Dersa‘âdet'de târihlere geçecek büyük bir vak‘a vukû‘a geldi. Hınçakyan İhtilâl Fırkası'nın vâsıta ve delâletiyle büyük ve kanlı bir hâdise îkâ‘ olundu. İkinci def‘a olarak Hınçakyan'ın harekât-ı ihtilâl-kârânesi **[211]** Dersa‘âdet'in Bosfor kıyılarında Türkiye'nin barbar başına sûret-i müdhişede patlayıp pây-ı tahtında ikinci def‘a olarak Ermeni kanının isâlesine sebebiyyet verdi.

İkinci def‘a olarak Dersa‘âdet Hınçakyan takımları ve Ermeni cemâ‘atı umûmen her türlü havf ve muhâtarayı göze aldırarak ihtilâl komitesinin re’y ve tensîbi ile ve Hınçakyan Komitesi bayrağı altında îkâ‘-ı ihtilâl ve icrâ-yı nümâyiş ederek, Ermeni cemâ‘atının sadâ-yı sefâlet-intimâsı ve hak metâlibi bütün dünyayı sarsdı. İkinci def‘a olmak üzere Dersa‘âdet'de Hınçakyan bayrağı altında ictimâ‘ eden Ermeni cemâ‘atı sadâ-yı bülend ile “Yaşasın hürriyyet! Yaşasın ihtilâl!” diye nidâ eylemektedir.

Şimdi Ermeni ihtilâlcileri ile Hınçakyanlarımızın ve bizimle beraber olan Ermeni cemâ‘atının, barbarların pây-ı tahtında Avrupa'ya aks ettirecek ve kat‘î bir netîce verecek sûret-i müdhişede icrâ-yı nümâyiş etmesi zamanı idi. Hınçakyan İhtilâl Fırkası ile Ermeni cemâ‘atının istihsâl-i hürriyyet uğruna her fedâkarlığı icrâ ve kanlarını isâle ettikleri gibi her an hayâtlarını da fedâya hâzır ve âmâde olduklarını Avrupa'ya aks ettirmek zamanı hulûl eylemiş idi. Bu cür’et ve cesâretimiz ve fedâkârlığı îkâ‘ iktidârına hâ’iz olduğumuz İngiltere kraliçesinden bed’ ile Lord Salisbury ve Gladston ve Rosebery ve bütün Avrupa'ya ve gazete muhbirlerine aks-ı endâz-ı dehşet olmuşdur.

Ermeni cemâ‘atının vekîli olan ve Ermenilerin efkârını bütün cihâna i‘lân ve îkâ‘-ı ihtilâl eden Hınçakyan Fırkası Ermenilerin mu‘âmele-i siyâsiyyesini anlatmak için pây-ı tahtda ve Sultan'ın karşısında dehşetli ve buhrânlı bir ihtilâl îkâ‘ ile cür’et ve kuvvetlerini irâ’e ettiler. Ermeni mes’elesinin bir netîceye iktirânın ve Ermeni cemâ‘atının idâre ve siyâsî metâlibi sûret-i serî‘ada Avrupa'ya bildirilmelidir.

[212] Ermenistan ile Kilikya'ya istiklâliyyet verilmekle beraber, Ermeni cemâ‘atine serbestî-i idâre ve hürriyyet-i kâmile-i siyâsiyye ile doğrudan doğruya intihâb-ı hak ve salâhiyyeti i‘tâ olunmalıdır.

Hınçakyan Fırkası'yla Ermeni cemâ‘atı emel ve arzularına nâ’il olmak için müttehiden Türk Devleti'ne karşı mukaddes kavga etmiş ve ediyor ve son nefeslerine kadar da edecekdir.

Ermeni cemâ‘ati itâ‘atsizlikde ve isyâna devâm edip sulhü kabul etmeyecekdir. Hınçakyan Fırkası bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da ale'd-devâm harb mevkı‘lerinde bulunup harbe ikdâm edecekdir.

Ermeni karındaşlar! İleri... Barbarlar bizi kırmakda ve hırsızlar bizi idâre etmektedir. Onların te’sîs ettikleri yolları harâb edelim. Onlar başımız üzerinde put gibi oturup bizi çarıklarını yalamaya mecbûr ediyorlar. İleri gidelim. Vakit hulûl etti. Ermeniler artık esîr değildir. Alnımızın yazısı bizim elimizdedir. Yarın biz onun sahibiyiz. İstikbâlimiz bugün elimizdedir. Ermeni mes’elesinin halli için Avrupa'ya cebr etmek elimizdedir. Biz hazırız. Daha müdhiş harekât icrâ ederiz. İhtilâl selleri Ermenistan'ı ve Kilikya'yı tathîr eder. Bizim düşmanlarımız dalgaları içinde boğulur.

Bu kargaşalık içinde hürriyyet ve Hınçakyan bayrağı Ermenilerin istiklâlini tebşîr edecekdir. Ermeniler yedi-sekiz seneyi azîm işkence ve sefâlet ve ıztırâb ve isâle-i dem ile geçirdi. Ve'l-hâsıl Ermeni cemâ‘atının istihsâl-i hürriyyet ettikleri âteşîn hurûf ile târih sütûnlarına geçecektir.

Ermenileri tahlîs eden yalnız Ermenidir. Kendilerini yine kendileri kurtardığı için kendilerine âmir ve sahip yalnız kendileri olacakdır. Biz fütûhâtımızın şimdi ikinci gününde bulunuyoruz. Şark alevlenmiştir. Çalınan, hürriyyet çanıdır. Bugün yarın diyerek kavgamazı te’hîr etmeyelim. Ve kavgadan geri durmayalım.

Yaşasın Eylül onsekiz vukû‘âtı,
Yaşasın Ermeni cemâ‘atı ve Ermenistan,
[213] Yaşasın ihtilâl ve hürriyyet,
Yaşasın Hınçakyan Fırkası, mahv olsun barbarlık.

Hınçakyan İhtilâl Fırkası'nın âlet-i icrâ’âtıyla Eylül'ün onsekizinci günü Dersa‘âdet'de Bâb-ı Âlî ile Patrikhâne önünde aynı saatde azîm ve kanlı vukû‘ât zuhûr etti. Türk polisleriyle askerler Ermenilere hücûm edip kanlar döküldü. Bir çok vefeyât ve mecrûh vardır. Ermenilerden çoğu derdest olundu. Tafsîlâtı yakında Hınçak gazetesiyle neşr olunacakdır.

Hınçakyan mu‘âmele fırkası ve bütün Ermeni cemâ‘atı tarafından işbu ilâve zahrında muharrer i‘lânnâme vukû‘ât esnâsında düvel-i sitte elçilerine teblîğ olundu.

Mezkûr İlâve Zahrında Muharrer İ‘lânnâmenin Sûret-i Mütercemesidir

Dersa‘âdet yerlileri ve Asya'nın her vilâyetinde bulunan gâlib Ermeniler bizim vilâyetlerde hüküm-fermâ olan vakâyi‘a karşı Ermeni cemâ‘atının metâlibini Bâb-ı

Âlî'ye ve Avrupa'ya resmen bildirilmek için bi'l-ittifâk bu nümâyişi hâzırladık. Bugün âlem-i medeniyyetin enzâr-ı dikkatini üzerimize celb etmek için şimdi ölüm derecesinde bulunduğumuz hâlde kalmamağa ve yekdiğerimizden ayrılmamağa bi'l-ittifâk karâr verdik. Ermenileri kendi vatanlarından mahrûm etmek için bizim Ermeni cemâ‘atımıza karşı icrâ olunan tazyîkât ki Bâb-ı Âlî tarafından kabul ve hükûmet tarafından esâs ittihâz olunmuş ve bu hâl konsolosların jurnalleri ve Avrupa gazete muhbirleri ifâdâtı ve Patrikhâne'ye vürûd eden jurnaller mündericâtı ile musaddak bulunmuşdur. Bu tazyîkâta karşı müdde‘îyiz. Ermeni cemâ‘atini tezlîl-i efkârıyla hükûmet tarafından vatanımızın bir kaç senesinden beri idâre-i örfiyye altına alınmasından dolayı da‘vâ ederiz.

[214] Hesâbsız siyâsî mücrimîn ve mevkûfîne barbarca icrâ olunan cezâlara ve Kürdlerin mugâyir-i insâniyyet fenâlıklarına ve me’mûrînin ve vergi tahsîldârlarının nâ-hak mezâlimine karşı da‘vâ-yı hukûk ederiz.

Kendi hayâtlarının ve nâmus ve mallarının mahâfazası ve âyînlerinin serbest icrâsı için te’mînât taleb etmelerinden dolayı âsî addolunarak askerler tarafından kırılan Sasonlu binlerce hemşehrilerimiz nâmına iddi‘â-yı hak eyleriz. Kürdler ve Türk gönüllü asâkiri tarafından her gün icrâ olunan şekâvete nihâyet ve ıslâhât için şimdiye kadar bize bir te’mînât verilmediğinden ve Sason vukû‘âtından sonra edilen va‘adlerin icrâ olunmamasından dolayı da‘vâ-yı hukûk ederiz. Bizim cemâ‘atimiz muhıkk olan metâlibini elde edip milel-i mütemeddine gibi terakkî etmeğe muhtâcdır. Can ve mal ve i‘tibârımızın muhâfazası için efkâr-ı sâlime nâmına açıkdan te’mînât taleb ederiz. Kânûnen herkesin hâ’iz-i müsâvât olması ve vicdân ve kalemin ve umûmî cem‘iyyetlerin serbestîsi muktezî olduğundan, bunu dahi taleb ederiz.

Derdest olunanların mahkemece da‘vâlarının serî‘an ru’yetini ve key-fe-mâ-yeşâ’ ahz ü girift mu‘âmelâtın men‘ini ve Kürdlerin ellerindeki silâhlar alınmadığı cihetle bizim de silâh taşımamıza müsâ‘ade olunmasını taleb ederiz. Erzurum ve Bitlis ve Van ve Sivas ve Ma‘mûretülaziz ve Diyârbekir vilâyetlerinin içinde ekseriyyet lafzının kalkmasını ve dâhil-i vilâyetde bulunan cemâ‘atlerin milliyyet üzere me’mûriyyete intihâb olunmalarını taleb ederiz. Bu altı vilâyetler için Avrupa devletleri tarafından Avrupalı bir me’mûrun ta‘yîni ve bu me’mûr kendisine teslîm olunan vilâyetleri millet ve mezheb tefrîk etmeksizin kur‘a ile intihâb olunacak a‘zâ ile bi'l-ittifâk idâre etmesini taleb ederiz.

Adana ve Haleb vilâyetlerinde dahi ekseriyetle Ermeni bulunduğundan, ıslâhâtın oraca da icrâsını taleb ederiz. Sason vukû‘âtı gibi bir hâdisenen daha meydana gelmemesi için Polis ve Jandarma Nizamnâmesinin ıslâh olunmasını taleb ederiz. Vilâyetlerin ihtiyâcâtına göre mâliyenin ıslâhı, ya‘nî vergilerin tahfîfi ve Kürdlere **[215]** ve beylere ve ağalara angarya çalışmanın men‘ini ve müste’cirin öşr vermekden mu‘âfiyyetini ve Kürdlerin taleb ettikleri vergilerin afvını ve bütün

vergilerin bir nisbetde olmasını ve rencberliğin terakkîsi için ıslâhât icrâsını ve Ermeni topraklarının cebren zabt edilerek Kürdlere verilmesinin men‘ini ve tarlaları olmayan köylülere toprak verilmesini taleb ederiz.

Öteye beriye nakl-i mekân eden göçebe Kürdlerin men‘iyle bunların bir mahalde iskân olunarak sâir cemâ‘at gibi nizâm altına alınmalarını ve aşîret âdetinin imhâsını ve Hamidiyye alaylarının lağvını ve sâir tebe‘a gibi Kürdlerin dahi asker vermesini taleb ederiz.

Memleketin vâridâtının her şeyden evvel ihtiyâcât-ı mahallîye sarfını taleb ile politika ile müttehem ve mahbûs ve firârî ve menfâ Ermenilerin hiç biri istisnâ edilmeksizin afv olunmasını isteriz.

Memleketimizde sâkin sâir millet ve cemâ‘atler ile menâfi‘imiz müşterek olduğundan, gerek onların ve gerek bizim emniyyet ve râhatımız için bâlâda beyân ve taleb ettiğimiz ıslâhâtın icrâsı elzemdir.

Hâl-i hâzırın devâmı gerek vatanımıza ve gerek bizim tâli‘siz cemâ‘atimize ve Osmanlı Devleti'ne bir çok fenâlıkların vukû‘una sebebiyyet vereceğine kâni‘ olduk. Sason vukû‘âtından şimdiye kadar tamâm bir sene geçti. Bu bir sene zarfında notayı imzâ eden Avrupa devletlerinin bu işe bir netîce vereceğine kemâl-i sabr ile intizâr ettik. Ermenistan'ın kışı, siyâsî ve mâlî bir çok şiddet ve meşakkatle takarrub etmekde olduğundan, netîcesinin icrâ olunacağı muhakkaktır. Ermeni mes’elesinin bir an evvel menfa‘atimize muvâfık olarak hallolunmasını ve Avrupa devletlerine de bildirilmesini kat‘iyyen karârlaştırdığımızı beyân ederiz. Bizim nizâmı dâiresinde taleb-i ıslâhât ettiğimizi umûmiyyetle onlara irâ’e ederiz. Bunun icrâsını yalnız sulh ve emniyyet te’mîn edebilir. Zîrâ bir müddetden beri biz bu yüzden bir çok tazyîk ve kanlı karışıklıklara dûçâr olduk.

Fî 18 Eylül sene 1895 Dersa‘âdet

[216] 17/29 Teşrîn-i Evvel Sene 95 Târih ve Beş Numara ile Truşak Nâm Ermeni Şirket-i İhtilâliyyesi Tarafından Neşr Edilen Uçurtma Nâmındaki Matbû‘ İ‘lânnâme Tercümesidir

Mu‘âmelât-ı İcrâ’iyye ve Komitelerimizin İhbârâtı

“VAN”

İttihâd komitemizin karârıyla Eylül'ün üçüncü gecesi nefs-i Van'da dört kişi Müslüman bir yüzbaşının bahçe içinde bulunan hânesine hücûm etmişlerdir. Yüzbaşı çadır içinde bulunuyordu. Sason vak‘asındaki barbarlardan olan bu yüzbaşı bir Ermeni kızını kaçırarak câriyelikle yanına almışdır. Binâ’en-aleyh muhâcimlerin maksadı bu

mücrim yüzbaşıyı öldürmek ve kızı kaçırmak idi. Yüzbaşı üç kurşunla yaralandı. Fakat kız o gece çadırda bulunmadığından kaçırmağa muvaffak olamadılar. Tafsîlâtı sonra bildirilecekdir.

Van ittihâd komitesi, Kürdlerle tekrâr kavgaya başlamış ve Kürdlere karışarak mu‘âvenet eden alçak bir Ermeniyi öldürmüşdür.

“MUŞ”

İhtilâl kurşunu işte yine bir gammâz Ermeninin yüreğine saplandı.

Muş ihtilâlcilerinin eliyle meşhûr gammâz Papas Parsih öldürüldü. Merkûm hükûmet işlerinde ehemmiyetli me’mûr idi. Mogonk köyünden beş dakîka mesâfede dört kişi merkûmun üzerine hücûm ederek derhâl başına üç el kurşun sıkmış ve hâ’in gammâzı yere sermişlerdir. Bu papas son senelerde umûm Muş ahâlîsini sefâlete düşürdü. Öldürenler ele geçmediler. Vücûd-ı mekrûhu sabaha kadar kan içinde kaldı. Kendi arkadaşları sabahleyin hükûmete giderek sizin sevgili dostunuzun cesedi Mogonk köyünün üst tarafında bulunuyor diye ihbâr etmeleri üzerine me’mûrîn-i hükûmet ve süvârîler mahall-i vak‘aya giderek **[217]** kahyâsıyla üç refîkini ve diğer iki kişiyi alıp Muş'a götürdüler. Muş'dan dört kişi tevkîf ile zavallı köylüleri derdest etmeye başladılar. Bu girift mu‘âmelât el-ân devam ediyor.

“ERZURUM”

Efrencî Teşrîn-i evvel'in beşinci gecesi saat altı-yedi râddelerinde Erzurum'un kalabalık olan Gaz Sokağı'nda Ermeni ihtilâl ittihâd komitesinin kılıncı Avukat Artin Dirserkisyan'ı katl ile cezâ-yı sezâsını verdi. Zavallı Ermeniler derdest ve habs edildiler. Bu Artin Dirserkisyan ile beraber bulunup ayrılmadığı nâ-hak olarak tüccârdan Simon Bedoyan dahi ma‘a't-te’essüf telef edildi. Bedoyan cidden bî-günâh idi. Bunu tafsîlâtı dahi ba‘demâ bildirilecekdir.

Hınçak Gazetesinin 20 Teşrîn-i Sânî Sene 1895 Târih ve Yirmi Bir Numaralı Nüshasından Mütercem Fıkarâtdır

“KİLİKYA İHTİLÂLİ”

İş bitti. Bugün Zeytun ve Çokmerzmen ve Tokad âsîdir. Ve Haçin ve Mar‘aş hareket üzeredir. Zeytun ve Haçin'in dağlarından Çokmerzmen ve Tokad'a kadar bugün hürriyyet ve ihtilâlin kırmızı bayrağı temevvüc etmektedir. Hınçakyan'ın kuvvetli bölükleri Türk askerlerine karşı muzafferdir. Bir çok üserâ ve mühimmât-ı harbiyye ve istihkâmât ve memleketler aldık. Türkiye'nin Çukurhisar ve İsmailli ve Döngel yiğit Hınçakyan âsîlerine geçti. Çokmerzmend'e serbestî i‘lân olundu. Zeytunbeli ve Narlı mevkı‘leri ayak altına alındığı gibi dehşet-res-i efkâr olan Demir

Kışlası dahi toplar ve mühimmât ve askerleriyle beraber teslîm edildi. Zeytun'un istiklâli i‘lân olundu.

Fütûhât-ı cedîde Ermenistan ve Kilikya'nın mukaddime-i selâmetidir. Sâ’ika-i hiddetle bütün şehirleri ateşe verip **[218]** kül etmek Türklere bir iş değildir. Lâkin biz ümîdimizi kesmeyerek ve Ermenilere karşı zuhûr edecek tehlikeden sakınmayarak bütün Kilikya'yı dâire-i ihtilâle almak için yeni yeni planlar istihzâr ettik. Kilikya'nın mevkı‘-i coğrafyası Avrupa menâfi‘i nokta-i nazarından şâyân-ı dikkatdir. İhtilâl Avrupa'ya aks-i endâz olsa Ermenistan'ın içerisindeki vukû‘ât gibi semeresiz kalmaz ve bâ-husûs Zeytunlular târih-i âlemce de isbât-ı ehemmiyyet ederler.

Hınçak'ın üç numaralı nüshasında maddeten muhtâc-ı mu‘âvenet olduğumuzu i‘lân ve ricâ ettik ve sesimizi kimseye işittiremedik. Ermeni cemâ‘atı Sason vukû‘âtından iki sene evvel ettiğimiz feryâdı duymadıklarından dolayı hatâlarını teslîm ettiler. Nâ-kes ve harîs Ermeni zenginlerinden ümîdimizi keserek Hınçak taraf-gîrlerinin mu‘âvenet-i maddiyyelerine hasr-ı enzâr ettik. Zavallı fakîr Ermeni rencberleri paralarını ve ömürlerini tarafdârlarımıza vakf ettiler. İttifâk edenler karındaş olurlar. Şirketimizle Ermeni cemâ‘atı beynindeki ittifâk pek rasîndir. Cemâ‘atın azîz da‘vâsına can fedâ ile uğraşan ve arkadaşlarını hakîkaten muhâfaza edenin kim olduğunu Ermeni cemâ‘atı görmüş ve anlamışdır. Hınçakyanların şimdiye kadar yapdıkları harekât ve mu‘âmelâtda hatâ etmedikleri millet nazarında şerefli bir sûretde tebeyyün etdi. Bu uğurda kan dökenler ecnebî memâlikinde ve medenî şehirlerde terbiye olup mezarları bilinmeyen mevtâlara mersiye söylemek ve korkularından kümeslere ilticâdan başka bir şey bilmeyen Ermeni cemâ‘atının yüzlerine tükürmek hizmetini de gördüler. Sason vukû‘âtı'un dehşetli vukû‘âtı âlem-i medeniyyeti sarsdı. Mehâfil-i siyâsiyye birbirine geçdiler ve nutuklar îrâd ile ıslâhât için bir program tertîb ettiler. Bir sene bu program te'hîr olundu. Ve üç-dört ay dahi tasdîk edilmedi. Çünki Rusya Devleti her ne kadar İngiltere ile bi'l-ittifâk Ermeni da‘vâsını ru’yet etmek fikrini zâhiren göstermiş ise de hakîkatda Türkiye'ye mu‘âvenet etmekde idi. İngiltere Devleti Türkiye'den cevâb-ı red aldıkdan sonra Rusya'nın bî-taraflığını anladı. Vakit geçmiş ve bu hâlde İngiltere'nin reddi kabul ve yâhûd Türkiye ve Rusya'ya i‘lân-ı harb etmesi sûretleri **[219]** kalmış ise de her iki devlete karşı harb etmek iktidârını hâ’iz olamadığından bi't-tabi‘ Rusya'nın müttefiki olan Fransa gibi o da bu mes’elede ihtiyâr-ı sükût eyledi. Ermeni mes’elesi bu def‘a dahi diplomatların yazıhâneleri üstündeki örtü altına konuldu. Ermeni mes’elesini ölüm hâlinden kurtarmak için îcâb eden tedâbîre teşebbüs lâzımdır. Çünki mûcib-i fevâ’id olan işlerle iştigâl farzdır. Hınçakyan şirketi Ermenilerin menâfi‘i için bir muhâfız gibi çalışmakdan hâlî değildir. Dersa‘âdet vukû‘âtı esnâsında, ya‘nî Eylül'ün ibtidâlarında Kilikya ahâlîsinin ihtilâl için hâzır bulunmaları tenbîh olunmuşdu. Dersa‘âdet'in kanlı vukû‘âtı evvelkilerden ziyâde Ermeni mes’elesini alevlendirdi. Ve bütün Avrupa devletlerinin Dersa‘âdetce olan menâfi‘ine sekte îrâs eyledi.

Avrupalıların a‘sâbını tehyîc için Ermenilerin Dersa‘âdet'de böyle bir nümâyiş icrâ etmesi pek münâsib oldu. Avrupa devletleri ıslâhât programını kabul ettirdiler. Döktükleri kandan dolayı dil-gîr olan Ermeniler bir parça nefes almağa başladılar. Ma‘a-mâ-fîh ıslâhât edilecek yerlerde Ermenilerin damarlarından seller gibi kanlar akıdılarak Ermenistan kana gark edildi. Âsî olmak ve bi'l-mukâbele kan dökmek bize de mukarrer idi.

“ZAMÂN-I MÜDHİŞ VE SADÂ-YI MEVT”

İşte Kilikya âsî oldu. Şark mes’elesi büyük patırtılar ile açıldı. Bugün altı düvel-i mu‘azzamanın donanmaları Osmanlı sularında bulut gibi cem‘ oldular. Her gün vukû‘ât-ı cedîde kemâl-i sür‘atle ilerlemekdedir. Ma‘a-mâ-fîh biz selâmete çıkacağız. Sabr edelim ve kâffe-i tehâlüke galebe ederek kendimizi kurtulmuş addedelim.

Ermeniler şu dehşetli, lâkin şerefli dakîkada azîz vazîfenizi tanıyasınız. Zeytun ve Kilikya'daki âvâze-i fütûhat sizi yardıma da‘vet ediyor.

[220] Yaşasın ihtilâciler ve âsîler. Yaşasın Ermenistan Ermenileri. Yaşasın istiklâl ve hürriyyet ve Hınçakyan şirketi.

Fî 17 Teşrîn-i sânî sene 1895

Zeytun İhtilâlinden Evvel Kilikya ve Haleb Dâhilinde Dağıtılan İ‘lânnâmenin Tercümesi Sûretidir

Kilikya Ermeni Cemâ‘atı,

Ermenilerin mahvı taht-ı tehdîddedir. Bugün Ermeni cemâ‘atı sıcak kanı içinde yüzmekde ve nâ’ire-i dûzahda yanmakdadır. Düşman ve canavarların maksadı bütün Ermenileri mahv etmekdir. Bu dakîka-i müdhişde kendimizi muhâfaza ve müdâfa‘a edelim.

Kilikya Ermeni evlâdı,

Ermenilerin başlıca ümîd ve mu‘temedi sizsiniz. Ermenilerin halâsını sizden bekleriz. Onun büyük kuvveti sizsiniz. Ve onların bekâsı sizin elinizdedir. Esâretten kurtulun ve azîz hizmetinizi îfâ ile tarîk-i istiklâli tutun.

Kilikyalı Ermeniler,

Hınçakyan şirketimiz sizinle beraberdir. Sizin şerefinize bir kaç seneden beri icrâ ettiği muhârebeler, metâlibimizin muhıkk olduğunu ve fütûhâta emîn olduğunu te’mîn ile yeniden yeniye muhârebe etmeyi tavsiye eder. Ermeni cemâ‘atini tehlikeden muhâfaza etmek ve hürriyyet ve istiklâli ele geçirmek için fütûhât kazanmalı ve şeref ile meydân-ı harbde ölmeliyiz.

Birâderler,

Ayağa kalkalım, elele verip kuvvetle birbirimizi kucaklayalım. Sonra hürriyyet ve sa‘âdetimiz nâmına ihtilâl bayrağını yukarı kaldıralım. Sadâ-yı ihtilâli bir ağızdan çıkararak barbar düşmana karşı gidelim. Her ne olursa olsun, çünki Ermeni cemâ‘atı mahv olmuşdur.

[221] Kilikyalılar,

Ayağı kalkın, kanımızı içen düşman şimdi şaşırmış ve sefil bir hâldedir. Kendi kılıncı ve topu ile dökdüğü Ermeni kanı içinde düşman boğuluyor. Ve canavarlar gerek Avrupa ve gerek Ermeniler nazarında mücrimdir. Bunların cezâlarını çekdirmeliyiz. Ermeniler, bu cezâyı biz vermeliyiz. Sason dağlarında ve Ermenistan'da mezarlar içinde maktûl olan onbinlerce birâder ve hemşirelerimizin kanları feryâd ediyor. Bunlar kurban gidiyor. Bizim yüreklerimiz bizden hareket etsin, kuvvetlenip arslan kesilsin, kılınclarımızın sesi bütün dünyayı sarsın, bizim de fütûhât uğrunda ölmekden çekinmediğimizi âlem-i medeniyyet anlasın.

Kilikya ve Zeytun,

Esâret ve sefâlet ve kaht içinde helâk olmak ve harâb olmak ve tahkîr olunmak ve katl edilmek ve asılmak bize lâyık değildir. İstemeyiz, böyle hâle mütehammil değiliz. Binâ’en-aleyh elimizdeki kılıncı sıkı tutalım. Bizim re’yimiz demir gibi kavî olmalı ve demir de ateş kesilmelidir.

Kilikya! Sopa ve kürek ve balta ve kama ve tüfenk ve revolverini kaldır. Ve sizi muhâfaza edecek her ne var ise cümlesini hazırla.

Kilikya! Kalk ki, yüreğin yüzlerce yürekleri tutsun. Zâyi‘ ettiğin her nefes yüzlerce adamlara ömür ve hayât versin. Rüzgârlar fütûhât bayraklarını temevvüc ettirsin. İhtilâl sadâları gök gibi gürlesin. Senin da‘vân azîzdir ve büyükdür. İşin de uludur. Ölür isek şehîd oluruz. Fütûhâtımız sa‘âdetdir. Barbarlara karşı gidelim. Birimiz cümlemiz için ve cümlemiz birimiz için ileri gidelim.

Yaşasın Ermeni cemâ‘atı, yaşasın hürriyyet, yaşasın istiklâl ve ihtilâl ve isyân. Yaşasın Ermenistan ve Kilikya. Yaşasın Hınçakyan fırkaları. Fî Teşrîn-i evvel sene 95.

[222] Zeytun'un Ermenilerine Mahsûs Da‘vetnâme Tercümesi Sûretidir

Ermeni cemâ‘atı,

Hâl-i hâzırda mühim mesâ’il için sizinle mükâleme eden eski ma‘lûmunuz olan sesdir. Umûm Ermeni cemâ‘atini nihâyeti olmayan esâretten kurtarmak ve ittihâd etmek için Zeytun sizi da‘vet ediyor. Zincîr-i esâreti kırmak için Zeytun muhârebeye başladı. Sizi istiyor. Gayri yetişir.

Birâderler,

Vahşî düşmanımız senelerce Ermenilerin başına ateş alevleri döktü. Bugün bu ateşi onların başına dökmek isteriz. Ve hürriyyet-i siyâsiyye ve istiklâl ve muhtâriyyet-i idâre ve sa‘âdet isteriz. Azîz bayrağı ve Kilikya ve Zeytun ve Hınçakyan şirketinin kırmızı bayraklarını i‘lâ edeceğiz. Yedi-sekiz [sene]den beri bu bayraklar serbest temevvüc etmişdir.

Kilikya'nın Ermeni cemâ‘atı,

Ermenistan ve Kilikya'nın hürriyyet ve istiklâli için Zeytun Ermenileri Hınçakyan ittifâkına dâhil olarak bugün müttefikan meydân-ı muhârebeye çıkıyor. Bizim kanımız ile boyanmış dağlarımızdan Zeytunlulara imdâd ve mu‘âvenet etmeleri için bağırıyoruz. Onbinlerce kırılan Ermeni karındaşlarımızın nâmına mu‘âvenetinizi bekleriz. Sarf-ı nazar etmeyin. Arslan olun.

El ele verip ileri gidelim. Ve kanımızın son katresini dökünceye kadar devâm edelim. Biz, yâ Ermenistan'ın hürriyyetini göreceğiz, yâhûd o azîz toprağın üzerinde öleceğiz. Yardım.

Yaşasın Ermenistan! Yaşasın Ermenilik! Yaşasın Kilikya ve Zeytun! Yaşasın Hınçakyan İhtilâl Şirketi! Yaşasın hürriyyet!.. Arş ileri... Kilikya ve Zeytun. Fî Teşrîn-i evvel sene 95.

Hınçakyan İhtilâl Şirketinin
Zeytun Komitesi

[223] Hınçakyan Şirketinin Kilikya Kazâsı İdâresi Nâmına Ermenilere Yazılan İ‘lânnâmedir

Ermeni cemâ‘ati,

Her bir Ermeninin vezâ’if-i mukaddesesinin zamân-ı icrâsı hulûl eylediğini ihtâr ile ihtilâl şirketimiz onları da‘vet eder. Umûm Ermeni cemâ‘atının düşmanlarına karşı muhârebe etmek vaktidir. Dersa‘âdet'in ve Erzurum'un ve Kayseriyye ve Yozgad ve Tokad ve Amasya ve Artens ve Sason'un yiğit kahramanları, Kilikya Ermenilerinin sıcak kanları dökülüyor.

Kilikyalı Ermeniler,

Onbinlerce bî-günâh Ermenilerin kanı döküldü ve Ermenistan üzerine deniz gibi yayıldı. Bunların intikâmını almak zamanıdır. Hürriyyet için Ermeni cemâ‘atının çektiği işkencelerin ve döktüğü kanların intikâm fikri işte bugün Ermenileri ittifâka da‘vet ettiğinden, haydi düşmanımıza son darbemizi vurup azîz vatanımızı kurtaralım. Ermenilerin kanlarını akıtan Türk usâtının pençesinden sevgili cemâ‘atımızı kurtarıp topraklarımızın üzerine dökülen kanları temizleyelim.

Birâderler ve hemşireler,

Yedi-sekiz sene mukaddem bize yakın olan Hınçakyanların açdıkları muhâberâtı der-pîş-i enzâr ederek bugünkü tehlikeli vakitde onların azîz isimlerini yâd edelim ve darağacında kan ile mülemma‘ asılı vücûdlarını der-hâtır edelim. On sene mukaddem “Jirayir” Haçin'de hürriyyetimizi elde etmek için ömrünü fedâ etdi. Birâderi “Hamparsum Murat” da Sason ihtilâlinin mürettibi olup, o da Hınçakyan bayrağı altında kurban oldu. Haçinliler, “Jirayir” Hınçakyan bayrağını kucaklamış olduğu hâlde âhiretde sağdır. Barbar Türk Hükûmeti bunu asdı ve “Hamparsum” bugün Muş Hapishânesi içinde müdhiş ezâlardan ölüm tehlikesindedir.

[224] Kilikya'nın bu büyük evlâdı, millet nâmına sizi intikâma da‘vet ediyor.

Ermeniler biz bugün neyiz? Hiç bir şey.

Ne olmak isteriz? Hür, müstakil, muhtâr.

Bizim çektiğimiz siyâset, döktüğümüz kandır. Ve döktüğümüz kan ise çektiğimiz siyâsetden ziyâdedir.

Ermeni cemâ‘atının alnının yazısı sefâletden karardı, fakat hürriyyetden parlayacakdır. Düşman bizi kırmakdan çekinmedi. İşte bugün de bizi bütün bütün mahv etmek emelindedir. Nizâmı ve hakkı ve bi'l-cümle emvâl ve eşyâyı ve i‘tibârı ve her şeyi ayak altına aldı. Bizim karındaşlarımızı ve hemşirelerimizi ve karılarımızı ve evlâdımızı tahkîr etdi ve boğdu ve kırdı ve mahbûs etdi ve sürgün etdi. İhtiyârları asdı, küçükleri ve büyükleri ve gençleri ve çocukları mahv etdi. Evlerimizi yıkdı ve yakdı ve harâb etdi. Köyleri ve şehirleri ve kasabaları bütün ateşe verdi. Ve'l-hâsıl Ermeni nâmını hâ’iz olanların kâffesini mahv etdi. Ermeniler için mezar hazırlamaktadırlar. Vatandaşlar, işte hâlimiz budur. Bundan kurtulmak yokdur. Biz ayağa kalkmaz isek ve karârımızı ve hakkımızı kan dökmekle ve muhârebe etmekle göstermeyecek olur isek, aslâ kurtulamayız. Eğer susarak yerlerimizde yine kalacak olur isek, düşman bizi koyun gibi boğazlayacakdır.

Bizim bundan sonra onunla barışmaklığımız mümkün olamayacağı gibi, barışmak dahi istemeyeceğiz. Bize ihtilâlden başka tarîk yokdur. Var kuvvetimizle ve ihtilâl tarîkiyle bizi boğan cehennem boyunduruğunu üstümüzden atalım.

Kilikya Ermenileri,

Ayağa kalkın. Cemâ‘atımızın cesûr yiğitleri, “Süveydiye” dağlarından Zeytun dağlarına kadar bütün Kilikya'daki Ermenilerle yek vücûd olarak ayağa kalkalım. Kavga edelim, kıralım, vuralım, vurulalım, öldürelim, ölelim. Bizim hukûk-ı mukaddesemizin silâhı ihtilâl ve isyândır. İleri arş... Birikelim, cem‘ olalım. Hınçakyan'ın **[225]** kan renkli bayrağı altında toplanalım. O bayrak.... Ermenileri ölümden kurtaracak ve yarın nâ’il-i fütûhât edecekdir. O bayrak.... Ermenilere kanı bahâsı olarak parlayacakdır. Kadındaşlar, hemşireler ileri gidelim. Her bir Ermeni, kanının son katresine kadar muhârebe etmeye kendi nâmus ve i‘tibârına yemin etti. Vatan ve cemâ‘atımızın azîz da‘vâsı için kan dökmek lâzımdır.

İleri birâder ileri... Ayağa kalkın, yâ hürriyyet yâhûd mevt.

Yaşasın Ermeni cemâ‘atı ve Ermenistan ve Kilikya, yaşasın ihtilâl fırkası!...

Kilikya'nın Hınçakyan Fırkası
Kazâ İdâresi Hey’eti

Mezkûr Yirmi Bir Numaralı Hınçak Gazetesinin Birinci Sahifesi Kenârında El Yazısı ile Yazılmış Ermenice Bir İbârenin Tercümesi Sûretidir

Para ile kendi milletini satan ve Sultanın ve Nâzım'ın emirleri ile “Lovs” gazetesini neşr eden hâ’in ve gammâz “Dervahan Râhib Derminasyan” ba‘demâ mezkûr gazeteyi neşr etmek için beyhûde yere yorulmamasını ricâ ederiz. Mevcûd nüshalarını Ermeni cemâ‘atine dağıtsın. Okuyanlar mündericâtının doğru olup olmadığını anlasınlar.

Hınçak Gazetesinin 15 Şubat Sene 1311 Târih ve Üç Numaralı Nüshasının Tercümesidir

Emsâli nâdir görülmüş meşhûr bir vak‘a, bugünlerde vukû‘ buldu. Dünyada en nâmus-kârâne mesâ’ilden biri bu vak‘adır. Küçük bir milletin ufak bir kısmı bugün Sultanın karşısında ve hattâ altı Avrupa hükûmeti mukâbilinde durmaktadır. Bir haftadan beri o altı hükûmet vesâtat vazîfesini îfâ ediyorlar. Bu vesâtat nerede ve kimin için oluyor biliyor musunuz? Zeytun'da ve Zeytun usâtı için **[226]** Zeytun gâlib olduğu hâlde iki müsâvî arasında olduğu gibi Zeytun bir müsâvî-i muharrib hakkını kazandı. Teklif ettiği şerâ’it-i sulhiyye li-ecli't-tedkîk altı büyük hükûmet tarafından kabul olunarak Sultana arz olundu. Ve ihrâz-ı muvaffakiyyet etdi.

Bir kaç ay zarfında yüz binlerce Ermenilerin kanını içen, bugün Ermeni usâtının sadâsı önünde başını eğdi. Ermeninin silâh ve kuvvetiyle... mağlûb oldu.

Ermeni usâtının darbesi altında mağlûb olup Zeytun üzerine hücûm eden askerin nısfı, ya‘nî dokuz bini mahv oldu. Bunlardan bir kısmı harbde ve bir kısmı

açlıkdan vefât edip, diğer bir kısmı ise el-ân bir takım ile'l-i sâriye ile ümîdsiz ve muzdaribdir. İşbu mağlûbiyyet-i kâmileden sonra Sultan Avrupa hükûmetlerine kendisini Zeytun yiğitlerinden kurtarmaları için ricâ ediyor.

Zamanın vekâyi‘i sûret-i mükemmelede mevkı‘-i icrâya konulan ihtilâlin silâh kuvveti nerelere kadar vardığı görülüyor. Hınçak Komitesi'nin teşkîl edip sûret-i dâ’imede mevkı‘-i icrâya vaz‘ ettiği ihtilâl sâyesinde bugün Zeytun'un beyne'l-milel politikaca tutmuş olduğu işte budur. İsyân ve ihtilâl fikrinin intişâr ve icrâsına bundan iyi delîl var mıdır? Kezâ Hınçak Komitesi'nin parlak fa‘âliyyet için bunlardan güzel delîl ve isbât var mıdır? Ermenilerin bugünkü hâlinde ihtilâl fikrinin müfîd ve târih nokta-i nazarından lâ-büdd olduğu iyice görülmektedir. Kezâ bu fikrin mevkı‘-i icrâya vaz‘ı husûsunda dahi Hınçak Komitesi'nin sa‘y ü gayreti ve mezkûr komite hey’etinin târihce ehemmiyyeti nazardan dûr değildir. Lâkin açık sûretle söyleyeyim, bütün Ermenistan'ın nâ’il olacağı bir hâle bugün yalnız Zeytun mazhar olmuşdur. Şâyet birinci hâl vukû‘ bulsaydı, bugün Ermeni mes’elesi başka bir hâlde bulunmuş olurdu. Eğer bizim dâhilî düşmânlarımız ve kıskançlık netîcesi olarak bize garaz ve adâveti olan diğer düşmanlarımız önünde bir takım mâni‘alar ve entrikalar çıkarmamış olaydılar ve yâhûd **[227]** onlar milletlerini biraz daha ciddî sevseler idi, acaba Ermenistan'ın diğer mahalleri de Zeytun'un şimdiki hâline mazhar olacağında şübhe mi ediliyordu? Dâhilî hesâbımızı bertaraf edelim, şimdiki hâlin bir ciheti insanı ye’s içinde bırakıyor. Diğer ciheti ise iftihârı mûcib oluyor. Akıl ve şu‘ûr ve mu‘azzez hissiyât ile sevk olunmayan eşhâs, bu müdhiş hâli düşünemezler. İşte bunun için onlarda ne kuvve-i ma‘neviyye, ne ciddiyyet ve ne de cesâret vardır. Bundan dolayı onlara nazar-ı nefret ve hakâret ile bakmağa hakkımız vardır. Şerâ’it-i sulhiyye bahsine gelince: Sultan Zeytunluların dâimâ galebe çalarak karşı durduklarını ve kendi askerinin ise mağlûbiyyet-i azîmeye dûçâr olduğunu gördüğünde, Zeytunlular tarafından mağlûb olduğunu i‘tirâf ederek, altı hükûmete mürâca‘atla onların vesâtatlarını taleb eyledi. Altı hükûmet Haleb üzerinden Zeytun'a girerek Sultanın hükûmetiyle Zeytun'un arasında vesâtat vazîfesini îfâ etmelerini kendi konsoloslarına emrettiler. Konsoloslar Zeytun'a giderek ru’esâ-yı usât ile müzâkereye girişti. Sulh nâmına olarak ihtilâle nihâyet vermelerini taleb ettiler. Usât cevâblarını ihzâr için iki gün müsâ‘ade istediler. Cevâbın hâvî olduğu şerâ’it-i sulhiyye ber-vech-i zîr beyân olunur. Şöyle ki:

Birinci: Afv-ı umûmî. İkinci: Hıristiyan bir kaymakam ta‘yîni ve Hıristiyandan müteşekkil bir idârenin te’sîsi. Üçüncü: Zeytun'un Sultana vermekde olduğu vergi usûlünün lağviyle senevî bir verginin ta‘yîni ve Zeytun'un derece-i kifâyede vesâ’iti olmadığından, mezkûr verginin bir kaç seneler verilmemesi ve askerî kışlanın tekrâr yapılmaması. Dördüncü: Türkler silâhlarını teslîm ettiklerinde Zeytunlular dahi silahlarını teslîm etmeyi va‘ad ederler. Beşinci: Sâlifü'z-zikr şerâ’itin harf-be-harf mevkı‘-i icrâya vaz‘ı için altı hükûmetin kefâleti. Konsoloslar şerâ’it-i mezkûreyi

Dersa‘âdet'deki sefârethânelerine teblîğ ettiler. Sefâretler hükûmetle müzâkereye girişerek âtîdeki şerâ’iti teklîf ve teblîğ ettiler:

[228] Birinci: Zeytun'da bulunan Hınçakyanlar hârice çıkarıldıkları hâlde, Bâb-ı Âlî afv-ı umûmîyi va‘ad eder.

İkinci: Zeytunlular eski silâhlarını yanlarında taşımağa me’zûn olup, esliha-i cedîdeyi teslîm etmelidirler.

Üçüncü: Hıristiyandan kaymakam ta‘yîni ve Hıristiyan usûl-i idâresinin te’sîsi cihetlerine gelince; zâten bunlar ıslâhât-ı umûmiyye-i müteşebbisede mevcûd olduğundan, burada bu mes’eleler için ayrıca bahse girişmek zâ’iddir.

Dördüncü: Vergiden kurtulmak ve senede mu‘ayyen bir vergi vermek ve askerî kışlasının tekrâr inşâsı husûslarına gelince; Bâb-ı Âlî bunlar için Zeytunlularla bi'z-zât müzâkereye girişecekdir.

Beşinci: Zeytun'a ilticâ eden onbin Ermeninin konsolosların gözleri önünde Zeytun'dan çekilip mahallerine yerleşmeleri bâlâdaki şerâ’it üzerine “Rider” Maslahatgüzârlığı mazbatasıyla şerâ’it-i mezkûrenin ta‘rîfi makâmında olan şerâ’it-i âtiyyeyi Bâb-ı Âlî ilâve etmelidir.

Birinci: Av tüfengi müstesnâ olduğu hâlde, Zeytun'un teslîm etmesi lâzım gelen silâhların teslîm olunacağı misillü, Zeytun havâlîsinde mütemekkin Türklerin dahi av tüfenklerinden mâ‘adâ diğer silâhları teslîm edeceği.

İkinci: Hukûk-ı umûmiyyeye karşı işlenilen kabâhatların afv-ı umûmî ile afv olunacağı gibi, tedâhülde kalan vergiler dahi afv-ı umûmî ile afv olunmayacakdır.

Üçüncü: Zeytunlular tarafından ihrâk edilen kışlaların tekrâr inşâsı Bâb-ı Âlî tarafından iddi‘â olunmuyor. Yalnız kendilerinin taleb etmiş oldukları şerâ’iti Sultandan bir lütuf ve ihsân taleb ediyormuş gibi taleb etmelidir.

Dördüncü: Islâhât-ı umûmiyye lâyihasına muvâfık olarak Hıristiyan kaymakam ta‘yîn olunacakdır. Zâten bu mes’ele için düvel-i mu‘azzama ile Sultan arasında i‘tilâf hâsıl olmuşdur.

Beşinci: Zeytun'da bulunan muhâfaza askerinin Zeytun'dan kalkması şartını Bâb-ı Âlî reddedip, Zeytun'da muhâfaza askeri bulunduracakdır.

Altıncı: Zeytun'a ilticâ eden Ermenilerin müstakbelen âsâyiş-i hâlleri zımnında ittihâzı lâzım gelen tedâbîr düvel-i mu‘azzama **[229]** konsoloslarıyla bi'l-müzâkere icrâ olunacakdır.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan [10] Şubat Sene 1311 Târihli Jurnalin Sûretidir

Van'ın Terzi Perink Mahallesi'nde Papa oğlu Karabet ve birâderi Marko'nun ikâmet etmekde oldukları hâneye yirmi beş gün evvel Tepebaşı Mahalleli Vahan yanında başı şapkalı ve belinde iki revolver ve kama olduğu hâlde iki şahs-ı mechûl ile beraber giderek görüşdükden sonra, merkûm Vahan Karabet'e berâ-yı mütâla‘a bir mektup verdiğini ve Ermeni komitelerine silâh mübâya‘a etmek üzere sekiz lira hissenize isâbet etdi, verecek misiniz dediğini ve üç günden sonra mezbûr mektubu i‘tâ eden adama mezkûr sekiz liranın verilmesini tenbîh eyledikden sonra gitdiklerini ve yedinci günü merkûm Vahan'ın refîki Rupen'in bir mektup getirmiş ve beş gün sonra da diğer refîki Artin yediyle bir mektup daha gelmiş olduğunu ve bunlar da sekiz lirayı vermediği hâlde hâneleri basılarak zükûr ve inâsı kılınçdan geçirileceği ve yâhûd kendisi sokak ortasında parçalanacağı ve hânesi ihrâk edileceği muharrer bulunduğunu görmesi üzerine, mezkûr mektupları murahhasa efendiye götürüp verdiğini ve ertesi günü gidip güç hâl ile aldığını ve bundan dolayı müfsidler kendisine adâvet peydâ ederek Şubat'ın on ikinci Salı gecesi saat altıda merkûm Vahan dokuz nefer avanesiyle hânesini basıp kendilerinin bağ avlusuna firâr ettiklerini ve hücûm-ı vâkı‘ üzerine feryâd ederek devriye kolu tarafından mu‘âvenetlerine yetişildiğini ifâde ve lede't-ta‘kîb Yeni Kilise Mahallesi'nde ikâmet eden Hafo ve Nomo ve Marko nâm şahıslar ile Kazancı oğlu Mıgırdıç derdest edilmiş ve diğerlerinin **[230]** tahkîkât ve taharriyâtına mübâderet edilmiş olduğu.

Ve yine 10 Şubat sene 1311 târihinde Terzi Perink Mahalleli Stepan oğlu Karabet, Terlemez oğlu Sokağı'nda çilingir Agop'un oğlu Kirkor tarafından revolver kurşunu ile cerh ve katl edilmiş ve kâtil-i merkûm firâr eylemiş olmağla, hakkında tahkîkât ve taharriyâta mübâşeret olunduğu arz olunur.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Şeref-vârid Olan 14 Mart Sene 1312 Târih ve Yirmi Sekiz Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Trabzon'dan Bitlis'e kadar vukû‘ bulan tahkîkât ve istitlâ‘âta dâir sa‘âdetlü Sa‘deddîn Paşa ve İbrâhim ve Cemal Bey Efendiler hazerâtı tarafından tanzîm ve takdîm olunan lâyiha ile müşârün-ileyhim cânibinden derdest olunup kezâlik takdîm kılınan Hınçakyan Cem‘iyyet-i fesâdiyyesiyle cem‘iyyât-ı sâire programları sûretlerinin leffiyle şeref-tastîr ve tesyîr buyurulan tezkire-i sâmiyye-i cenâb-ı sadâret-penâhî melfûflarıyla beraber Tesrî‘-i Mu‘âmelât Komisyonu'nda lede'l-mütâla‘a iğtişâşâtın sûret-i zuhûruyla cereyân [eden] ahvâle dâir tafsîlâtı şâmil olup esnâ-yı iğtişâşâtdaki mecrûhîn ve vefeyâtın mikdârı akdemce îcâb eden vilâyât-ı şâhâneden istifsâr olunarak, çoğundan cevâblar alınmış idügünden, mukâyese olundukda lâyiha-i mezbûrede gösterilen mikdâr-ı mebhûsün-anh olan üç vilâyetden bildirilen mikdâr-ı mecrûhîn ve vefeyâta muvâfık görünmüş ve mezkûr lâyiha ile

program sûretleri berâ-yı ma‘lûmât leffen firistâde-i sû-yı vâlâ-yı düstûrîleri kılınmış olmağın, ol bâbda.

Hey’et-i Teftîşiyye Tarafından Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Takdîm Olunup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Bir Sûreti bâ-Tezkire İrsâl Buyurulan Lâyihadır

Trabzon ve Erzurum ve Bitlis vilâyetleri dâhilinde zuhûr etmiş olan iğtişâşâtdan mütehassıl heyecân ve galeyân-ı umûmînin irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîye müstenid ta‘lîmât-ı seniyye ahkâmına tevfîkan teskîni ve emn ü âsâyişin i‘âde ve te’mîni vazîfesi uhde-i çâkerânemize tevdî‘ buyurulmuş olduğundan, bu bâbda ihtiyâr olunan tedâbîr ve icrâ’ât-ı kemterânemiz her mevkı‘den pey-â-pey telgrafnâmelerle arz-ı huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı hidîvâneleri kılınmış olduğu gibi iğtişâşât-ı zâ’ilenin esbâb ve ledünniyâtı hakkındaki istitlâ‘ât-ı kemterânemiz dahi ol bâbda telakkî olunan emr-i sâmî-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri mûcebince ber-vech-i âtî arz ve tafsîl olunur.

[231] Trabzon Vilâyet-i Aliyyesi
Nefs-i Trabzon Vak‘ası

Birer sûretleri ma‘an takdîm-i pîşgâh-ı sâmî-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri kılınan Hınçakyan ve Tiflis cem‘iyyet-i fesâdiyyesinin ta‘lîmât ve ihtârât-ı müşevvikânesini kendilerine pîşvâ-yı hareket edinen Ermeniler nice yıllardan beri zîr-i cenâh-ı müstenzimü'l-felâh saltanat-ı seniyyede serbestî-i dîn ve lisân ve teshîl-i ma‘ârif ve ticâret uğrunda nâ’il oldukları envâ‘-ı inâyât ve müsâdâtı unutarak ve asırlarca hüsn-i âmîziş ve ihtilât ettikleri İslâm hemşehrileriyle hukûk-ı vatandaşîye ri‘âyeti bir tarafa bırakarak ahz etmiş oldukları vaz‘-ı ni‘met-i nâ-şinâsâne ve itâ‘at-şikenâneleri sevkiyle Van Vâli-i sâbıkı ferîkân-ı kirâmdan sa‘âdetlü Bahri ve Trabzon Kumandanı sa‘âdetlü Hamdi Paşalar hazerâtını güpegündüz ve bilâ-sebeb revolverler ile cerh eylemeleriyle ve cârihlerden Berberyan Stepan'ı milletçe hıfz ve himâye ederek hükûmete teslîm etmemeleri ve merkûm Stepan'ın muhâsebe-i vilâyet ketebesinden Rahmi EfendiVan Vâli-i sâbıkı'yi dahi bilâ-mûcib bi'l-i‘dâm firârına mu‘âvenetde bulunmalarıyla sâir akvâm-ı Îseviyye dahi dâhil olduğu hâlde ezhân-ı umûmiyyeyi dûçâr-ı heyecân etmiş olduklarından civâr kurâ ahâlîsinden bir hayli eşhâs şehre toplanmış ise de hükûmetce icrâ kılınan tedâbîr-i hakîmâne semeresiyle bir vukû‘ât meydana getirilmeksizin dağıdılmış ve herkes iş ve güçleriyle meşgûliyyete koyulmuş iken, Trabzon Ermenileri köylerdeki milletdaşlarını celb ile hânelerini doldurmağa ve müsellehan çarşı ve pazarda gezdirerek şehir halkına nümâyiş etmeğe başlamış ve şehr-i Eylülün yirmi altıncı günü harekât-ı isyâniyyeyi vücûda getirmek üzere dükkânlarını da açmamış olduklarından, vâlî-i vilâyet bi'z-zât çarşıya giderek dükkânlarını açdırmak ve herkesin iş ve güçleriyle meşgûl olmaları

tedâbîrine teşebbüs eylemek esbâbını istihsâl sırasında Meydân-ı Şarkî nâm mahalde bir handa icrâ-yı ticâret eden bir Ermeninin hanın balkonuna çıkarak meydanın ortasına bir el revolver endaht etmesi ve o gün gelen vapur ile İstanbul'dan vürûd eden fedâ'îlerin ve zâten kasaba içinde şuraya buraya yayılmış olan ihtilâlci Ermenilerin sokaklarda **[232]** revolverlerle önlerine gelen ahâlî-i İslâmiyye üzerine hücûm ve tasallut eylemeleri şehirde meskûn her nevi‘ edyân eshâbını evlâd ü iyâl kaydına düşürerek mukâbele-bi'l-misle mecbûr etmiş ve bu sûretle vücûd-yâfte olan kargaşalık iki-üç saat kadar devam ve cereyân ederek hükûmet-i mahalliyye ve asâkir-i şâhânenin ittihâz etdikleri tedâbîr sâyesinde önü alınmışdır.

Esâsı me'mûrîn-i hükûmetin i‘dâmı ve emâkin-i emîriyyenin ihrâk ve tahrîbi maksadına müstenid bulunan Hınçakyan ve Tiflis cem‘iyyât-ı fesâdiyyesinin nizâmât ve ihtârât-ı müşevvikânesiyle husûl-pezîr olan şu vak‘ada ortalığı müsâ‘id gören İran devecileri ile ba‘zı köylüler asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i hükûmetin meşgûliyyetinden bi'l-istifâde Ermeni hâne ve dükkânlarından ba‘zılarından biraz eşyâ ziyâ‘ına sebebiyyet vermişler ise de vâlî ile erkân-ı vilâyet ve ümerâ-i askeriyyenin mesâ‘î-i masrûfe-i gayret-kârâneleri ile eşyâ-yı zâyi‘anın kısm-ı küllîsi istirdâd olunarak mahsûsan teşkîl olunan komisyon ma‘rifetiyle bir taraftan ashâbına bâ-senedât-ı makbûz teslîm ve i‘âde olunmakda olduğu görülmüş ve kısm-ı bâkî-i cüz'îsi dahi taharrî ve istirdâd olunmakda bulunmuşdur. Vak‘anın muhdes ve muharrikleri dahi Dîvân-ı Harb-i Örfî'de bi'l-muhâkeme haklarında tanzîm olunan mazbata-i hükmiyye ol bâbdaki emr ü irâdesi vechile makâm-ı vilâyetden Dersa‘âdet'e takdîm ve irsâl kılınmışdır.

Esnâ-yı vak‘ada Ermenilerden dâhil-i şehirde yüz seksen iki ve şehir civârı ile ba‘zı kurâda yirmi bir maktûl olduğu gibi on sekiz de mecrûh olduğu ve ahâlî-i İslâmiyyeden yirmi bir ve Rum cemâ‘atinden bir maktûl ve yirmi beş İslâm mecrûh düşdüğü ve vak‘adan mukaddem şehre gelip Ermenilerin hânelerine misâfir olarak müsellehan çarşı ve pazarda nümâyiş eden köylü fedâ'î Ermenilerin de hâne ıtlâkına şâyân olmayıp, fakat bir damdan ibâret olan meskenlerinden bir kaçını yanmış olduğu cümle-i tahkîkât-ı bendegânemizden bulunduğu gibi, bu meskenlerin cibâl yamaçlarında yalnız bir damdan ibâret ufak tefek kulübeler olduğu esnâ-yı râhda bi'z-zât görülmüşdür.

Trabzon vilâyetinin Gümüşhâne'den gayri olarak nüfûs-ı umûmiyyesi dokuz yüz yetmiş dört bin dör tyüz doksan iki **[233]** nefere bâliğ olup, bundan yedi yüz seksen dokuz bin beş yüz kırk yedisi zükûr ve inâs olarak Müslüman ve yüz kırk bin dokuz yüz biri kezâlik zükûr ve inâs olmak üzere Rum ve kırk bin sekiz yüz elli beşi Ermeni ve bin üç yüz dördü katolik ve sekiz yüz seksen beşi Protestan olduğu vilâyet nüfûs idâresinden alınan cedvel mütâla‘asından anlaşılmışdır.

Gümüşhâne Vak‘ası

Sancak dâhilindeki kurânın hiç birinde bir ferdi bile bulunmayıp, fakat dâhil-i kasabada topu iki yüz kırk yedi hâne halkından ibâret olan Ermenilerin başlı ve esâslı bir iş görmek kasdına makrûn olmayıp, ancak bir tüfenk patlatmış olmak üzere gördükleri teşvîkât ve şuradan buradan ta‘lîmât-ı fesâdiyyeyi hâmilen gelmiş olan fedâ’îler taraflarından zihinlerine ilkâ olunan fesâdât sevkiyle bir kaç güne kadar makâm-ı mutasarrıfîye bizim ku‘ûd ettiğimizi göreceksiniz yollu tahdîş-i ezhânı mûcib akvâli i‘lân etmeye ve hükûmete karşı kadîmen ihtiyâr edegeldikleri vaz‘-ı itâ‘at-kârânede ihmâl ve tekâsül göstermeğe başlamalarıyla beraber, jandarma efrâdından birsini de aşçı bir Ermeni dükkânında zehirlemeleri ve Bitlis vukû‘âtının yevm-i hudûsu olan 13 Teşrîn-i evvel sene 1311 Cum‘a günü dükkânlarını açmayarak isyâna hazırlandıklarını da göstermeleri üzerine, dûçâr-ı beht ü hayret olmuş olan ahâlî-i İslâmiyye üzerlerine Ermenilerin elebaşıları olan İsraelyan'ın Haci Nişan'ın hânesi penceresinden silâh atılmağa başlamış olduğundan ve orada dahi men‘-i şûriş için asâkir-i şâhâne bulunmadığından, müdâfa‘a-i nefs için İslâmlar taraflarından Ermeni mahallesine muhâceme vukû‘ bulduğu gibi, etrâf köylüleri dahi kasabaya dolarak dört-beş saat kadar devâm eden mukâtelede İslâmlardan iki maktûl ve dört mecrûh ve Ermenilerden sekiz maktûl ve bir kaç da mecrûh vukû‘ bulmuş ve çarşıdaki Ermeni dükkânlarından yirmi kadar hâneden eşyâca zâyi‘ât vukû‘ bulmuşdur. Köylülerin kasabaya dâhil olmamaları emrinde hükûmetce bir hayli gayret olunmuş ve ulemâ ve a‘yân-ı memleket tarafından nice nesâyih ve vesâyâ îfâ kılınmış ise de, kasabada asâkir-i şâhâne bulunmadığından ve jandarmaların da her biri bir me’mûriyyetle mülhakâtda bulunarak merkezde pek az jandarma efrâdı kalıp, bunların da def‘-i cem‘iyyete kifâyeti olmadığından, edilen vesâyâ kârger-i te’sîr olmamışdır. Ancak Erzincan'dan Trabzon'a gelmekde olup hâdisenin hîn-i vukû‘undan tesâdüfen Gümüşhâne hizâlarına varmış olan Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn nakliye taburu merkez-i livâya celble, izâle-i şûrişe **[234]** çalışıldığı sırada Ermeniler taraflarından bu tabur üzerine ateş olunmasına mukâbil, tabur tarafından isti‘mâl-i esliha olunarak teskîn-i şûrişe muvaffakiyyet hâsıl olmuşdur.

Zâyi‘ olan emvâli istirdâd ile eshâbına i‘âde etmek üzere merkez-i vilâyetden me’mûr-ı mahsûs gönderilerek bir komisyon teşkîl olunmuş ve bir çok istirdâdât vukû‘ bulmuş olduğundan, huzûr-ı kemterânemizle eshâbına yeden-be-yed red ve i‘tâ ettirilmişdir. Bir tarafdan da etrâfa me’mûrlar çıkarılarak ve sancakdan hârice çıkan emvâlin istirdâd ve irsâli emrinde telgraflarla muhâbereler icrâ kılınarak cem‘ ve istirdâda çalışılmakda olduğu görülmüşdür. Mezkûr Gümüşhâne sancağının nüfûs-ı umûmiyyesi ise yüzaltıbin dokuzyüz seksenbeş nefere bâliğ olup, bundan seksenbirbin yüz sekseni zükûr ve inâs olarak Müslüman ve yirmidörtbin üçyüz onbiri kezâ zükûr ve inâs olarak Rum ve bin dört yüz doksan dördü yine zükûr ve inâs olmak üzere Ermeni olduğu, icrâ edilen tahkîkât netîcesinden anlaşılmışdır.

Erzurum Vilâyet-i Celîlesi ve Bayburd Vak‘ası

Her yerde olduğu gibi Bayburd ve kurâ-yı mülhakasındaki Ermeniler cem‘iyyât-ı fesâdiyye taraflarından müretteb ta‘lîmâtı ve bu ta‘lîmât hükmünce etrâfa yayılan nâşir ve muharriklerin ilkâ’ât ve tesvîlâtıyla muhtellü'd-dimâğ olarak Hükûmet-i Seniyyeye karşı yıllardan beri gösteregeldikleri vaz‘-ı itâ‘at-kârânede mübâlâtsızlık irâ’e etmeğe ve kasabadakilerin miralaylık ve binbaşılık gibi merâtibi mütevehhimen ihrâz ve köylerdeki gençlerin de çavuşluk ve neferlik derecelerini ittihâz ile muzmerleri olan fesâdı yakında îkâ‘ eylemeğe başlayıp, her ne kadar kendileri azlık ise de, azdan az ve çokdan çok telefât olup, fakat netîcesi yine Ermenilerin mekâsıd ve arzusunu intâc edecek ve hükûmet dâirelerinden Ermeni me’mûrların icrâ-yı hükûmete başladığı görüleceğini ileri gelen Ermenilerin kasaba mu‘teberân-ı İslâmı arasında ve köylü Ermenilerin dahi İslâm köylüleri miyânında söyleyip gezmelerine ve Haddak nâm karye civârındaki köprü altına Laz kıyâfetine girerek saklanıp postayı vurmak üzere **[235]** bir hayli el silâh isti‘mâliyle bu sırada süvârî Ondokuzuncu Alay hayvânâtından birisini vurmalarına mebnî ahâlî-i İslâmiyyeye havf ve haşyet müstevlî olmuş ve herkes âkıbet-kâra müterakkıb ve nigerân olarak muhâfaza-i ırz u cân tasavvurâtına dalıp kalmış iken, Ermenilerin dükkânlarını açmamağa ve kiliselerinde oturarak hârice çıkmamağa başlamaları büsbütün halkın heyecânını istilzâm eylemiş olduğundan, hükûmet-i mahalliyye ma‘rifetiyle Ermenilere olunan vesâyâ ve nesâyih üzerine Erzurum hâdisesinin de yevm-i vukû‘u olan onsekiz Teşrîn-i evvel sene 1311 târihinde sabahleyin dükkânlarını açmışlar ise de bir kaç saat sonra kapayarak hânelerine koşuşmaları ve hânelerin penceresinden silâh boşaltmağa başlamaları ve köyler arasında Laz ve hoca kıyâfetine giren Ermeni fedâ’îlerinin kasabada, Ermeniler İslâmları öldürüyor vâdîsinde ahâlî-i İslâmiyyeyi haşyet ve dehşete ilkâ’ eyleyecek i‘lânâtda bulunmaları ile beraber önlerine gelene revolver sıkmaları, bir galeyân ve hareket-i umûmiyye vücûda getirerek kasaba halkına inzimâm eden civâr köyler ahâlîsi ile kasaba Ermenileri arasında altı-yedi saat kadar çarpışma devâm edip gitmiş ve köylerde dahi bu nevi‘ müsâdeme bir kaç günler sürmüşdür. Bayburd Ermenilerinin elebaşısı Haçatur nâm tâcir olup, bu isyân için tertîb olunan kırk bâgiyyenin miralaylığını der‘uhde ettiği âlemin ma‘lûmu olduğundan, esnâ-yı cereyân-ı vak‘ada Ermeni kadınlarının: “Hani Haçatur'un askerleri?” diye bağırdıkları pek çok kimselerin mesmû‘u olmuş ve oraca tevâtüren söylenmekde bulunmuşdur.

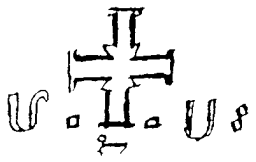
Vak‘a esnâsında kasabada bulunan bir nizâmiye taburu men‘-i şûrişe çalışmış ise de, kasabanın büyüklüğüyle beraber ebniyesinin dağınıklığı ve civâr kurâsından kasabaya dâhil olan yolların ta‘addüdü der-akab te’mîn-i inzıbâta müsâ‘id olmadığından, şûrişin önü altı-yedi saatden evvel alınamamışdır. Bu müsâdemede ahâlî-i İslâmiyyeden on yedi maktûl ve yirmi iki mecrûh ve Ermenilerden beş yüz kırk dört maktûl ve yetmiş iki nefer mecrûh olmuş ve kasaba ve kurâda dahi sekiz hâne

yanmışdır. Esnâ-yı hâdisede şunun bunun eline geşmiş olan eşyâdan bir kısmı istirdâd olunarak teşkîl olunan komisyon ma‘rifetiyle eshâbına i‘âde olunmakda ve bir yandan da istirdâd kılınmakda idüğü görülmüş ve dâhil-i kazâda idâre-i örfiyye i‘lân olunarak, İslâm ve Hıristiyandan taht-ı tevkîfe alındığı görülen yüz yetmiş kadar eşhâsın istintâkları icrâ olunmak üzere icrâ olunmak üzere bi'l-hâssa teşkîl ettirilen Dîvân-ı Harb'e teslîm edilmişdir.

[236] Bayburd kazâsında kırk iki bin iki yüz yirmi altısı Müslüman ve on bin üç yüz on dokuzu Ermeni ve beş bin yüz altmış üçü Rum ki cem‘an elli üçbin yüz sekiz nüfûs sâkin olduğu ve otuz yedisi sırf Müslüman ve yirmi dokuzu dahi Müslümanla karışık ve yedisi ise sırf Ermeni ki cem‘an yüz yetmiş üç karye bulunduğu Nüfûs İdâresi'nden alınan cedvel-i resmîden ve bi'l-fiil gezdirilen me’mûrların verdikleri ihbârnâmeden müstebân olmuşdur.

Erzurum Vak‘ası

Cem‘iyyet-i fesâdiyye programlarının mahall-i tatbîki olan Erzurum Ermeni Murahhasahânesi ve o programı kendisine minhâc-i hareket edilen Ermeni murahhasası hayâlhâne-i mefsedetlerinde tasvîr ve tertîb ettikleri hareket-i isyâniyyeyi bir sûret-i mahâret-kârânede vaz‘-ı mevkı‘e tatbîk etmek için hâricden fedâ’îler celbi ve dâhilden de fedâ’îler tahrîri ile kılıfları üzerinde “Ermeni İttihâd-ı Mukaddesesi” manâsını ifâde eden şu:

alâmet-mersûm revolverlerle mavzer tüfenklerinin paketli nev‘ine müşâbih ve beş def‘a atılu[r] silâhlar ile teslîh ve kiliselerde dahi mevâ‘iz-i heyecân-âver ile sebük-mağzânını teşcî‘ etmek ve bu fedâ’î müşevviklerden ba‘zılarına birer dükkân açtırıp derûnuna iki-üç bin kuruşluk sermâye vaz‘ıyla güyâ yabancıların Erzurum'a gelişleri ticâret maksadına müstenid olduğunu göstermek ve tertîbât-ı hayâlâtdan kâmilen haberdâr ve zevk-yâb olup, fakat bi'l-fiil isti‘mâl-i esliha cesâretinden mahrûm bulunan ve Meclis-i İdâre ve Mahkeme-i İstînâf a‘zâlığı gibi hidemât-ı devletde istihdâm olunanları hiç bir sebeb ve bir ma‘zeret göstermeyerek hizmetlerinden isti‘fâ ettirmek ve birden bire bi'l-umûm Ermeni milletinin etvâr-ı mu‘tâde-i kadîmesini değiştirip kâffesine bir vaz‘-ı ser-bâzâne aldırmak gibi mukaddemât-ı esbâb-ı isyâniyyeyi istihzâr etdikden sonra Bayburd hâdisesinin de yevm-i vukû‘u olan şehr-i Teşrîn-i evvel'in onsekizinci Çarşamba günü her biri erkân-ı vilâyetden birinin vücûdunu ortadan kaldırmak üzere dâire-i hükûmetdeki

odaların kapıları önlerini tutmak ve bir kısmı dahi hükûmet dâiresi odalarının pencerelerini karşısına müsâdif dükkân damlarına çıkıp işleriyle meşgûl olan erkân-ı me'mûrîne nişân almak ve îkâ' edilecek hâdiseyi basdırmağa **[237]** gelecek olan asâkir-i şâhâne dahi hesâba katılıp tüfenk sesi işitilir işitilmez verilecek emir üzerine kışla pişgâhında silâh başına toplanacağı tabî'î olan asâkir-i şâhâneyi tehdîd ve iz'âc etmek üzere kışlalara nâzır bulunan Ermeni hânelerinin damları üstüne müsellah adamlar yerleşdirmek sûretiyle fedâ'îlerden birer müfreze-i isyâniyye tertîb edip damlar üzerine çıkmağa me'zûn olanlar çıkmış ve dâire-i hükûmete girmeğe mükellef olanlar da dâireye girip, hattâ bir takımı zâbıta odasının önüne kadar gelmiş oldukları sırada henüz me'mûr oldukları odaların kapılarına varmadan "el-hâ'inü hâ'if" [Hâin korkartır.] hükmünce içlerinden birisi hâmil olduğu revolveri ilk evvel karşısına tesâdüf eden jandarma binbaşısı üzerine sıkmış ise de isâbet ettirememiş ve ikinci sıktığı kurşun jandarma jurnal emînini şehîd etmiş ve üçüncü el sıkmağa meydan kalmaksızın oradaki jandarmalar tarafından kendisi ve merdivenlerden yukarı çıkmakda bulunan rufekâ-yı sâiresi diyâr-ı ademe gönderilmişlerdir. Oda kapılarından vürûd edecek silâh sedâsına muntazır olan dam üzerindeki Ermeniler dahi hâmil oldukları eslihayı odaların pencerelerinden içeri sıkmağa başlamış ve bu silâh seslerine intizâr etmekde olup çarşı ve pazarda ve mahalle içlerinde kârgir ve mevâkı'i münâsebetli dükkânlarda ve hânelerin damları üzerlerine de yerleştirilmiş olan diğer kısım Ermeniler, gelip geçen ahâlî-i İslâmiyye üzerine kurşun atmağa mübâşeret eylemiş olduklarından, şehirde epeyce heyecân ve dehşet yayılmışdır. Kâ'ide-i ihtiyât-kârâneyi elden bırakmamak gibi husûsiyye-i hikmet-perverâne ile muttasıf olan Yâver-i Ekrem-i hazret-i şehriyârî devletlü Şâkir Paşa Hazretleriyle vâlî-i vilâyet ve kumandan-ı memleketin evvelce bi't-tertîb sûret-i hafiyyede ümerâ-yı askeriyyeye verdikleri ta'lîmât îcâbınca çalınan bir boru işâretiyle şehirde mevcûd olan sufûf-ı muhtelife-i asâkir-i şâhâne hemen mevâzi'-i mu'ayyenelerini alarak iki saat zarfında ref' ve teskîn-i şûriş edilmiş ise de silâh alıp kışla pîşgâhında cem' olunmakda bulunan asâkir-i şâhâneye, kışlalara nâzır bulunan Ermeni hânelerinin damlarından atılan kurşunlardan ve kışlalardan mevâzi'-i mu'ayyenelerine gelinceye kadar geçtikleri yollarda birer sûretle tehassun eden Ermenilerin endaht ettikleri mermilerden asâkir-i şâhânenin epeycesi mecrûh ve şehîd olmuşlardır. Şu kadar ki asâkir-i şâhâne silâh alıp mahallât-ı mu'ayyenelerine gelinceye değin meydanda kalan İslâm ve Rum ve Acemler müdâfa'a-i nefs ve mal kasdıyla Ermenilerle savaşmış olduklarından, içlerinde maktûlen **[238]** vefât edenler olmuş ve kargaşalık arasında Ermeni dükkânlarından malca zâyi'âta uğrayanlar da bulunmuşdur.

Bu şûriş kazâ-yı mülhakaya da sirâyetden hâlî kalmamış olduğu hâlde, suvârî jandarma ve asâkir-i şâhâne i'zâmıyla onun da önü alınmış ve köylerce dahi emvâl ve mevâşîden zâyi' olan olmuş ise de, gerek kasaba dâhilinde ve gerek köylerde zâyi' olan eşyânın istirdâdına kol kol me'mûrlar ta'yîn olunarak kısm-ı küllîsi bulunup

komisyon-ı mahsûs vâsıtasıyla eshâbına i‘âde olunmakda ve aksâm-ı bâkıyyesi de pey-â-pey aynen ve bütün bütün ziyâ‘a uğrayanlar bedelen istîfâ edilmekde olduğu görülmüşdür. Esnâ-yı şûrişde Erzurum ile mülhak kurâsında ahâlî-i Müslimeden ikisi asker ve biri jandarma olmak üzere yirmi bir ve Rum milletinden iki ve İranlılardan da iki şahıs maktûl ve biri kolağası ve diğeri yüzbaşı ve küsûru küçük zâbit ve neferâtdan olmak üzere asâkir-i şâhâne ve jandarmadan kırk bir ve ahâlîden kırk üç mecrûh vukû‘ bulmuş ve Ermenilerden iki yüz altmış dört maktûl ve yüz altmış dokuz mecrûh vâkı‘ olmuşdur.

Erzincan vak‘asında dahi İslâmlardan on maktûl ve yüz yedi mecrûh ve Ermenilerden yüz on bir maktûl ve yüz elli yedi mecrûh ve Refâhiye kazâsında Müslümanlardan bir maktûl ve on altı mecrûh ve Ermenilerden on sekiz maktûl ve Kuruçay'da Müslümanlardan iki maktûl ve üç mecrûh ve Ermenilerden dokuz maktûl ve beş mecrûh ve Kemah'da Ermenilerden dört maktûl ve beş mecrûh ve Tercan'da Müslümanlardan yirmi beş maktûl ve beş mecrûh ve Ermenilerden yüz kırk maktûl ve kırk iki mecrûh ve Pasinler kazâsında bir Müslüman kadını maktûl ve Ermenilerden yirmi sekiz maktûl ve on dokuz mecrûh ve Kiğı kazâsında Müslümanlardan elli maktûl ve on dokuz mecrûh ve Ermenilerden yirmi maktûl ve on üç mecrûh ve Eleşkird kazâsında dahi Ermenilerden dört maktûl ve iki mecrûh ki Bayburd ve Hınıs kazâlarından mâ‘adâ nefs-i Erzurum ve mülhakâtından Müslümanlardan yüz on altı maktûl ve iki yüz otuz dört mecrûh ve Ermenilerden beş yüz yetmiş altı maktûl ve dört yüz yirmi iki mecrûh vukû‘ bulduğu sûret-i resmiyyede alınan jurnal mütâla‘asından anlaşılmışdır.

Erzurum vilâyetinde Bayburd ve Hınıs kazâlarından mâ‘adâ zükûr ve inâs ahâlî-i Müslimenin dört yüz otuz yedi bin ve Rumların iki bin dokuz yüz yirmi bir ve Ermenilerin doksan bin dört yüz on ve Katoliklerin yedi bin dokuz yüz yirmi ve Protestanların iki bin yirmi dört nüfûsdan ibâret olduğu ve yalnız altı Yahudi **[239]** ve yüz yirmi üç gayr-i müslim Kıbtî bulunduğu vilâyet nüfûs idâresinden tanzîm ettirilmiş olan cedvelden münfehim olmuştur.

“Hınıs Vak‘ası”

İsyân komiteleri ve fedâ’î bölükleri teşkîl etmek üzere envâ‘ evrâk-ı fesâdiyyeyi hâmilen şuradan buradan gelip aralarına yayılan ve kendi ıstılâhlarınca “propagand” ve “terör” tesmiye olunan Ermeni fesâd nâşirleri ve müdehhişlerinin Hınıs ve kurâsındaki Ermenilere ilkâ’ ettikleri fikr-i isyan-kârâne tekâlîf-i emîriyyeyi tesviye etmemek üzere türlü bahânelere tevessül etmek ve Hınıs ve Muşca aşâ’ir-i ekrâd ile ahâlî-i İslâmiyyenin mazhar-ı ihtirâmı olmuş olan Şeyh Haydar Efendi gibi mazannadan bir zâtı her bir a‘zâ-yı bedeniyyesini bir parça ederek şehîd eylemek ve aşâ’irden Yusuf Ağa'yı yalnız bularak i‘dâm eylemek ve Hamîdiyye Süvârî Alayları

yüzbaşılarından Halil Ağa'nın kerîmesi Reyhan'ı ve müte‘âkıben gelinini kaçırmak gibi mu‘âmele-i tecâvüzkârâne ve ser-bâzâneye cür’et etmiş ve oralarda asâkir-i şâhâne bulunmamasından nâşî müdâfa‘a-i cân ve ırz için hazırlanmakda bulunan ahâlî-i İslâmiyye o emir ve vesâyâ-yı hükûmete teb‘iyyetle sabr-hân olarak şu ahvâle tahammül etmeyi göze aldırmış iken, o fesâd nâşirleri ile bi'l-ittifâk köylü Ermenilerin kurâ-yı İslâmiyye üzerine muhâcemelerine dayanamayarak mukâbele-i bi'l-misle mecbûr olmuşlardır. Bu sırada Erzurum'dan gelip yetişen Yâver-i Ekrem devletlü Şâkir Paşa Hazretlerinin himem-i mahsûsalarıyla şûriş kasabaya sirâyet ettirilmeksizin basdırılmışdır. Esnâ-yı i‘tişâşâtda İslâmlardan altı ve Ermenilerden otuz iki maktûl vukû‘ bulmuş ve ba‘zı köylerde emvâl ve zehâ’irce de zâyi‘ât olmuş ise de taraf taraf çıkarılan me’mûrlar ma‘rifetiyle pey-der-pey istirdâd olunarak eshâbına i‘âde olunmakda ve hattâ Hınıs'a muvâsalatımızda kaymakan vekîlinin istirdâd-ı emvâl için kurâda gezmekde bulunduğu görülmüşdür.

Hınıs kazâsında otuz bin yüz doksan yedisi Müslim ve dokuz bin dört yüz altısı Ermeni ki cem‘an otuz dokuz bin altı yüz üç nüfûs sâkin olduğu ve iki yüz dördü sırf Müslüman ve on dördü sırf Ermeni ve sekiz kurânın mahlût bulunduğu tahkîk edilmişdir.

[240] Bitlis Vilâyet-i Aliyyesi ve Muş Vak‘ası

Muş sancağı dâhilindeki Ermenilerin nüfûsu ahâlî-i İslâmiyye nüfûsundan biraz noksan olup, bu havâlîdeki elviyeye nazaran en ziyâde Ermeni yatağı denmeğe lâyık olmakla berâber, ihtivâ ettiği vâsi‘ ovaya sıkca sıkca yayılan kurânın ağlebi de Ermeni olduğundan, Haçin ve Erzurum ve Diyârbekir gibi mefâsid ocaklarından kopup gelen ve Hınçakyan ve Tiflis cem‘iyyet-i ihtilâliyyelerinin ta‘lîmât-ı esâsiyye-i fesâd-kârânelerini hâmil bulunan ve kendi ıstılâhlarınca “propagand” denilen ve nâşir-i fesâd ve ihtilâl olan fedâ’îlere istedikleri gibi meydân-ı cevelân olmak isti‘dâdını hâ’izdir. Gerek yukarıda ta‘dâd olunan mahallerden gelen ve gerek İstanbul gümrükleriyle Tophane İskelesi'nde hammallık edip berâ-yı sıla memleketine geliyor imiş gibi zihinlerini, fikirlerini cem‘iyyât-ı fesâdiyye-i mezkûrenin tesvîlât ve teşvîkâtıyla mâl-â-mâl ederek köylerine avdet eyleyen nâşir ve muharrik ve müdehhişlerin köylü Ermeniler aralarına saçdıkları tohum-ı fesâd ve isyân bir yandan dâhil-i livâdaki Çanlı Kilise ve bir yandan Bitlis'de kâ’in Amerika Misyoner Mektebi'nden bir düziye nübe‘ân eden miyâh-ı mu‘âvenet fesâd-fezâ ile istenildiği gibi başarmağa başlayıp fesâd programlarının hükmü vücûd bulmuş olmasından nâşî Ermenilere bi't-tabi‘ bir serbestlik ve bir ser-bâzlık gelerek tekâlîf-i emîriyyeyi îfâ etmemek ve asırlardan beri vatan karındaşlığı ettikleri ahâlî-i İslâmiyyeyi “Evveli Şam, âhiri de Şamdır. Buralardan çıkıp gitmelisiniz.” gibi dil-şikenâne sözlerle rehîn-i ye’s ve fütûr etmek gibi etvâr-ı tafra-fürûşâne ve vaz‘-ı küstâhâneyi mu‘tâd etdiklerinden ve gittikleri çıkmaz bir yol olduğunu kendilerine ifhâm ve Hükûmet-i Seniyyeye ibrâz-ı

sadâkat-ı tâm eden Râhib Parsih'i Hınçakyan Sosyalist Fırka-i İhtilâliyyesi programının "terör"ler hakkında ta'yîn ettiği vezâ'ifin tamâmî-i icrâsı sûretiyle i'dâm eylediklerinden ve Ermeni köyleri aralarında yalnızca sıkıştırılan ba'zı İslâmlar öldürüldüğünden dolayı dûçâr-ı heyecân ve dehşet olan ahâlî-i İslâmiyyenin ulemâ ve meşâyîh ve müftîleri Meclis-i İdâre-i livâ a'zâsından Hacı Tâlib Efendi'nin hânesinde Ermenilerin ileri gelen ve söz anlayanlarıyla beraber bi'l-ictimâ' bu vaz'-ı tavrın hukûk-ı vatandaşîye muhâlif olduğu ve hakk-ı mücâverete kemâ-fi'l-evvel ri'âyetle asırlardan beri **[241]** iki millet arasında devâm edegelen hüsn-i âmîziş ve imtizâcın sükkân-ı kâ'inâne gıbta-bahş olacak vechile ilâ-âhiri'l-kıyâme idâme olunması mükteziyât-ı insâniyye ve kâ'ide-i ni'met-şinâsiyyeye muvâfık olacağı anlatılıp âtiyyen evzâ'-ı mu'tâde-i ser-bâzânenin terkiyle hukûk-ı kadîme-i vatandaşîye ri'âyete devâm olunmasına bi'l-ittihâd karâr verilmiş iken, şehr-i Teşrîn-i sânî'nin üçüncü Cum'a günü bir Ermeni silâhcı dükkânında bir silâh patlaması ve bir dükkânın damı üzerindeki bir Ermeninin "Dükkânları kapayınız." demesi üzerine Ermeniler dükkânlarını kapayarak koşuşmağa başlamış ve etrâfdan her çend bu hâle mümâna'at olunmak istenilmiş ise de muvaffakiyyet hâsıl olamamışdır. Derhâl yetişen asâkir-i şâhâne ve me'mûrîn-i hükûmet büyük bir kargaşalık vukû'una meydan bırakmayarak, ancak cüz'î bir zaman zarfında vukû' bulan müsâdemede dâhil-i kasabada Ermenilerden dört maktûl ve otuz iki mecrûh vukû' bulduğu hâlde şûriş basdırılmış ve mağaza ve hânelerden emvâl ve eşyâ ziyâ'ına fırsat kalmamışdır. Sancak mülhekâtından asıl destgâh-ı mefâsid olan kurâda dahi vukû'a gelen müsâdemede İslâmdan beş maktûl ve altı mecrûh ve Ermenilerden on üç maktûl ve üç mecrûh vukû' bulmuş ve ba'zı kurâ emvâlinden zâyi' olan da olmuşdur. Ancak taraf taraf çıkarılan me'mûrîn ma'rifetiyle eşyâ-yı zâyi'anın yüzde doksanı bi'l-istirdâd eshâbına verilmiş ve bakıyyesi de i'âde olunmak üzere bulunduğu görülmüşdür.

Muş sancağı dört yüz yetmiş altı pâre karyeyi hâvî olup, bundan üç yüz on beşi sırf Müslüman ve yüz dokuzu İslâmla karışık Ermeni ve elli iki kadarı da sırf Ermenidir. Ve nüfûs-ı mevcûdesinden seksen beş bin dokuz yüz elli yedisi İslâm ve elli sekiz bin iki yüz kadarı Ermenidir.

"Bitlis Vak'ası"

Bitlis Ermenileri ve Diyârbekir ve Erzurum ve Van gibi menâbi'-i fesâdiyyeden ahz-ı ta'lîmât etmese bile nefs-i Bitlis kasabasındaki Amerikan Misyoner Mektebi'nden aldığı ta'lîmât-ı fesâd-âverâne mertebe-i kifâyededir. Bu mekteb Bitlisli iken nasılsa Amerika'ya düşen bir Ermeninin te'sîs-kerdesi olup, bir Amerikalının Bitlis'de dünyaya gelen ve zamân-ı sebâvetini Bitlis'de geçirdikden sonra **[242]** Amerika'ya giderek tahsîl-i fünûn ile avdet etmiş olan oğlu Jorj Nab nâmında bir adamın yed-i idâresine mevdû'dur. Bitlis'e onbeş-yirmi saat mesâfedeki

köylerden gelip mektebin leylî sınıfında tahsîl ile zihinlerini Hükûmet-i Seniyye aleyhinde envâ‘-ı mekâsıd ile mâl-â-mâl etdikden sonra vilâyetin her köşe ve bucağına dağılan kız ve oğlan bir sürü Ermenilerin akârib ve cîvârına nakl ve teblîğ etdikleri fikr-i itâ‘at-şikenâne ve bunun müstelzim olduğu etvâr-ı isyân-kârâne bu civâr Ermenilerini bir hayli ümîde düşürerek tarîk-i selâmet ve sadâkatdan çıkarmış ve merkûm Jorj Nab ile murahhasa vekîli kasaba Ermenilerinden ileri gelenleri ve onlar da avâm takımını iğvâ ve iğrâ eylemiş oldukları gibi öteden beriden de Hınçak cem‘iyyet-i fesâdiyyesi programını hâvî fedâ’î takımı kasabanın içine dolmuş ve bir yandan da ba‘zı bed-hâhân tarafından mevâ‘id-i mevhûme ile cür’etleri artırılmış olduğundan, hükûmet me’mûriyyetinde müstahdem olanları me’mûriyyetinden isti‘fâ ile dâire-i hükûmete gelmemek ve esnâf takımları hasbe'l-îcâb mağazasına gelen İslâmlara: “Şu belindeki bıçağı ne taşıyorsun? Bir kaç güne kadar onun hükmü kalmayacakdır.” gibi hilâf-ı şerîta-i sadâkat ve tâbi‘iyyet-i vaz‘-ı itâ‘atşikenâneyi takındıkdan ve şu vaz‘ ve tavrı refte refte ilerletdikden sonra mağaza ve dükkânlarındaki eşyânın ehemmiyetlilerini hânelerin[e] taşıyarak bir nevi‘ hâzırlık da gördükden sonra, Gümüşhâne hâdisesinin yevm-i vukû‘u olan şehr-i Teşrîn-i evvel'in onüçüncü Cum‘a günü ahâlî-i İslâmiyye cevâmi‘-i şerîfeye gidip hutebâ minberde kırâ’ât-ı hutbe ettiği sırada Protestan mektebinden çalınan bir çan üzerine en evvel Ermeni mu‘teberânı ortadan çekilip şuraya buraya gizlenmiş ve ikinci def‘a çalınan çan akabinde tekmîl Ermeniler dükkânlarını kapayıp ve yol üzerine ahâlîyi yağmaya tahrîs için ba‘zı eşyâ ilkâ ve bir kaç dükkân derûnunda da ortalığa yangın telâşı vermek üzere mevâdd-ı müşte‘ille ilkâ’ edip silâhlarını almak için hânelerine azîmet eylemiş ve silâhını alan cevâmi‘-i şerîfe kapılarına ilerlemeğe başlamış iken, her noktada birden hücûm ma‘nâsını ifâde edecek olan üçüncü çanın çalınmasına mahal kalmadan pencerelerden ahvâli gören kadınların câmi‘lere gönderdikleri çocuklarla ahâlî-i İslâmiyyeye keyfiyyeti ihbâr eylemeleri üzerine hutbenin hitâmına intizâr etmeksizin cemâ‘at câmi‘lerden dışarı fırlamış ve kapı önünde müsellah Ermenilerin ta‘arruz ve tecâvüzlerine hedef olmağa başlamış ise de Ermenilerin silâh isti‘mâlindeki cebâneti ve Kürdlerin halkı silâhşorluğu mekâsıd-ı mutasavvireyi vücûda getirmeğe mâni‘ olup, iki saat kadar devâm edip asâkir-i şâhâne ve me’mûrîn-i hükûmetin **[243]** tedâbîr-i hakîmânesiyle önü alınan mukâtelede Ermeniler silâh ve İslâmlar odun ve sopa gibi şeyler isti‘mâl etdikleri hâlde İslâmlardan otuz sekiz maktûl ve yüz otuz beş mecrûh ve Ermenilerden yüz otuz altı maktûl ve kırk mecrûh vukû‘ bulmuş ve yanmağa başlayan dükkânlar söndürülerek etrâfa sirâyetine meydan bırakılmamış ve hânelerdeki eşyâ tamâmen muhâfaza olunabilmiş ise de ba‘zı ufak tefek dükkânlardan zâyi‘ât olmuşdur. Vak‘adan on gün sonra Hükûmet-i Seniyyeye sadâkat-ı meşhûdesinden dolayı fesâd komitesi cânibinden ber-mûceb-i ta‘lîmât i‘dâma mahkûm olan Meclis-i İdâre a‘zâsından rif‘atlü Ağacan Efendi'ye bedel biraderi Kigork merkûm Jorj Nab'ın uşağı tarafından

sokakda revolver ile vurulmuş olduğundan cânî-i mersûm diğer iki refîkiyle derdest ile elinden revolverleri alınarak taht-ı tevkîfe alınmış ve merkûm Kigork'un dahi yarası iki ay sonra iltiyâm bulmuşdur. Ve yine bu ta‘lîmât ve tertîbât dâiresinde kazâ ve kurâ-yı mülhekada vukû‘a gelen müsâdeme de dahi İslâmlardan seksen altı maktûl ve otuz sekiz mecrûh ve Ermenilerden ma‘a-Keldânî ve Süryânî ve Katolik ve Protestan yüz yetmiş bir maktûl ve kırk dokuz mecrûh vukû‘a geldiği alınan tahkîkâtdan müstebân olmuşdur.

Vilâyet-i mezkûrenin merkezi Siird ve Genç sancaklarında zükûr ve inâs olarak yüz elli altı bin dört yüz doksan altı Müslüman ve elli dört bin altı yüz doksan yedisi Ermeni ve milel-i sâire mevcûd olduğu Nüfûs İdâre-i Umûmiyyesi'nden alınan cedvel mü’eddâsından münfehim olmuşdur.

Her birisinin dûçâr olduğu ahvâl bâlâdaki tafsîlâtdan müstebân olan mevâkı‘a vüsûl-ı kemterânemizde her sınıf ahâlî üzerinde heyecân ve haşyet bâkî olduğu görülmesi hâmil olduğumuz ta‘lîmât dâiresinde kasabalardaki müftî ve ulemâ ve a‘yânı ve mülhakâtındaki nevâhî müdîrânı ve ba‘zı mahallerin köy muhtarânı celb ve da‘vet olunarak taraf-ı eşref-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden me’mûren geldiğimizi beyânla velî-i ni‘met-i bî-minnetimiz, velî-ni‘met-i e‘âzım ve efhâm efendimiz hazretlerinin netîce-i âmâl-i cenâb-ı hilâfet-penâhîleri tebe‘a ve zîr-i destân-ı şâhânelerinin kemâl-i huzûr ve râhatları herkesin iş ve güçlerine devâm ederek memleketin imâret ve terakkîsiyle husûl-ı mes‘ûdiyyeti nokta-i mu‘tenâ-bahâsına mahsûr **[244]** ve her sınıf tebe‘a-i şâhânelerinin birbirleriyle beş yüz seneden beri husûl-yâfte olagelen hüsn-i imtizâc ve âmîzişlerine aslâ halel getirilmeyerek ilâ-mâ-şâallâhu Te‘âlâ devâm edip gitmesi arzusuna maksûr olduğunu ve aralarında meskûn Ermenilerin devlete karşı vukû‘ bulan isyânlarını basdırmak vazîfesi hikmeten ahâlîye ta‘alluk etmeyip, asâkir-i nusret-me‘âsir-i cenâb-ı şehriyârîye âid idüğünü ve onlar da yine ahâlînin evlâd ve ahfâd ve ekâribinden mürekkeb, fakat bir intizâm ve tertîb dâiresinde harekete me’mûr kuvve-i ma‘lûme-i muntazamadan ibâret olarak tarîk-i isyâna hatve-endâz-ı cür’et olan Ermenileri te’dîbe kâfî ve kâfil bulunduğu ve fazla olarak kuvve-i redîfenin de işte silâh altına alınıp sâye-i satvet-vâye-i cenâb-ı zıllullâhîde her vechile def‘-i hâ’il ve teskîn-i şûrişe muktedir fırka-i hümâyûnlar emre muntazır bulunduğu ifâde edilerek, kimsenin isyâna karışmayıp iş ve güçleriyle meşgûl olması iktizâ edeceğini daha ba‘zı tafsîlât-ı îcâbiyye ile ifhâm etmemize ve bu vesâyâ ve ihtârâtımızın ahâlî-i İslâmiyyeye ferden ferdâ i‘lânını tavsiye eylememize karşı, hepsi taraflarından du‘â-yı tevâfür-i ömr ü şevket-i velî-ni‘met-i bî-minnete tilâvet ve tekrâr ile hüsn-i telakkî-i vesâyâya şitâb olunmuş ve taraflarından vukû‘ bulan hareket, mücerred müdâfa‘a-i ırz u cân kasdından başka hiç bir şeye müstenid olmadığı beyân ve ifâde kılınmışdır.

Ermenilerin dahi ileri gelenleriyle murahhasa ve râhibleri celb ile milel-i kadîmeden hükûmât-ı sâire ellerine düşen Âsûrîler, Midyalılar, Lidyalılar, Keldânîler taht-ı hükûmlerinde bulundukları hükûmetlerden mu‘âmelât-ı müsâ‘ade-kârâneye mazhar olamadıklarından, kavmiyyetlerini ve lisânlarını ve âyînlerini kaybederek bugün dünya yüzünde, fakat Hükûmet-i Seniyyenin dâire-i hükûmet-i âdilesinde kalan cüz’î Keldânîlerden mâ‘adâsının vücûdları kalmamış ve kendileri de böyle bir hükûmet eline geçmiş olsa idiler, onlar gibi lisânlarını ve milletlerini muhâfaza için mazhar-ı müsâ‘ade olamayarak el-yevm Ermenilikden yer yüzünde eser kalmayacağı derkâr bulunmuş iken, mücerred dört-beş asırdan beri zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh adâletine sığındıkları Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmın cânib-i adâlet-menâkıbından nâ’il oldukları müsâ‘ade-i lütufkârâne ve teshîlât-ı pederâne sâyesinde lisânlarını ve milliyyetlerini ve mezheblerini aslâ zâyi‘ etmekden başka, bi'l-aks terakkî ettirerek ve memleketin kısm-ı mühimm-i ticâretini ve münbit ve mahsûldâr mahallerini elde eyleyerek envâ‘-ı ni‘met-i mes‘ûdâneye **[245]** nâ’il olduklarından ve senevî kırk kuruşdan îfâ etdikleri bedel-i askerî mukâbelesinde hizmet-i askeriyye ile mükellef olan Müslümanların muhâfaza ettiği mülk ve istihsâl eylediği âsâyiş ve âsûdegîye iştirâk eylediklerinden dolayı her nefes tahdîs-i ni‘met ve takdîs-i minnet edecek yerde, vaz‘-ı ma‘kûs ile küfrân-ı ni‘met eylemek dünya ve ukbâda müstelzim-i envâ‘-ı ukûbât olacağı ve meşhûdumuz olan Hınçakyan ve Tiflis cem‘iyyet-i fesâdiyyelerinin ta‘lîmâtıyla ittihâz ettikleri tarîkın çıkmaz bir yol olup beyhûde yere hem kendilerini vâdî-i râhatdan dûr ve hem de Hükûmet-i Seniyyeyi bî-huzûr etmekden özge bir netîceyi îsâl edemeyeceği ve bu memleket Ermenilerince bir câ-yı selâmet var ise o da ancak beş asırdan beri nâ’il oldukları türlü türlü ni‘met ve âtıfetlerin kadr ü kıymetini bilerek dâmen-i şefkat-i hilâfete sarılıp tarîk-ı ubûdiyyet ve sadâkatdan kat‘iyyen ayrılmamak olduğu daha sâir ba‘zı tafsîlât ile i‘lâm ve ifhâm olunması üzerine bu mes’elenin bâ‘is ve bâdîlerini la‘net ile tavsîf ve mücerred menfa‘atlerini kendi aleyhinde arayan bed-hâhânın çevirmek istedikleri dolab-ı mefsedete kendilerinin âlet ittihâz olunduklarını ta‘rîf etdikden sonra kimisi murahhasalarını telmîh ederek müşevviklerin okumakdan bî-behre me’mûrîn-i rûhâniyye olduklarını ve kimisi içlerine giren ecnebîlerin meydanı müsâ‘id bularak icrâ etdikleri habâsetden bütün Ermeni milletinin de lekedâr edildiğini bi'l-beyân şimdiye kadar mazhar oldukları envâ‘-ı avâtıfı sayıp dökerek ile'l-ebed dahi o avâtıfdan behreyâb-ı mefharet olmak arzusundan ayrılamayacaklarını ve aralarında tesvîlât-ı mefsedet-kârâne ile muhtellü'd-dimâğ olanların cezâ-yı sezâları verilerek emsâline bir ibret-i mü’essire gösterilmesini ifâde ve istid‘â ve da‘avât-ı seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîyi tilâvet ve edâ eylemişlerdir.

Bir yandan şu sûretle îfâ-yı vesâyâ ve nesâyih olunmakla beraber bir yandan da her Ermeni sâkin olan vilâyet ve livâ ve kazâ merkezlerine ekall bir kolağası kumandasında olarak iki bölükden aşağı olmamak üzere asâkir-i şâhâne ikâme ve her

vilâyet ve sancak ve kazânın kurâ-yı mülhakasından en ziyâde Ermeni köylerinin müctemi‘ olduğu mahallere yine o kuvvetden aşağı olmamak şartıyla îcâb-ı mevkı‘e göre süvârî ve piyâde cunûd-ı cenâb-ı mülûkâne ta‘biyyesiyle kasaba ve derûnlarında kollar gezdirmek ve köyler aralarında ale'd-devâm harekât-ı devriyye-i askeriyye gösterilmek sûretiyle te’mîn-i asâyiş esbâbı istihsâl ve her mevkı‘e ik‘âd ve ta‘biyye edilen kıta‘ât-ı askeriyye kumandanlarına ahvâl-i hâzıra ve fevka'l-âdede nasıl davranmaları **[246]** ve muhavvel-i uhdeleri olan takrîr-i emn ü ârâmiş uğrunda ne yapmaları lâzım geleceğini mu‘arref kısa ve müfîd ta‘lîmât yazılıp verilerek, bu ta‘lîmâtın her zâbit tarafından ezberlenip ahkâmının harfiyyen icrâsı tavsiye olunarak, sâye-i tevfîk-i sermâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde me’mûru olduğumuz mahallerin emr-i inzıbâtı istikmâl olunmuş ve her Ermeni bulunan yerde az çok şûriş vücûda gelmiş olduğu hâlde, şu tedbîr semerâtından olarak Tirebolu ve Giresun ve Ordu ve Sinop ve Çarşamba ve Bafra gibi “merkez ve mülhakâtında Gümüşhâne'den çok ziyâde” Ermeni sâkin olan mahallerde bir gûnâ vukû‘ât zuhûr etmemişdir.

Kürdistan'ın ma‘lûm ve meşhûr olan dağlarındaki münâ‘at cihetiyle ahâlîsi Anadolu-i şâhânenin vilâyât-ı sâiresi sükkânı kadar henüz dâhil-i dâire-i medeniyyet olamamış bir çok aşâ’irden ibâret ve aralarındaki Ermeniler kendilerine nazaran hâ’iz-i mertebe-i ekalliyyet iken bunca tecâvüzât ve ta‘addiyât-ı Ermeniyyeye karşı bu civârlarda vücûda gelen şûriş ve iğtişâşâtın bu derece-i pesînde kalması mücerred buralardaki aşâ’ir beylerinin sâye-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde hâ’iz oldukları Hamîdiyye Süvârî Alayları ümerâlığı vak‘ ve haysiyyetini muhâfaza kaydında bulunmaları âsâr-ı nâfi‘asından olduğundan bu teşkîl-i bedî‘-i hikmet-perverânenin takdîr-i isâbeti yolunda her ne yazılsa tasvîr-i hakîkat edilmiş sayılmaz.

Hâsılı her yerdeki şûrişin eyyâm-ı vâkı‘ası müttehid olmasından melfûf Hınçakyan ve Tiflis cem‘iyyet-i fesâdiyyeleri programlarıyla bu programların propogand ve terörlerinden elde edilen ve bir kaç Ermeni üzerlerinde zuhûr eden evrâk mefâhiminden pek vâzıh ve pek ra‘nâ tezâhür etmekde olduğuna göre, nâ’il oldukları ni‘am ve sa‘âdet-i nâ-mütenâhiyyenin kadrini bilmeyerek ref‘-i livâ-yı isyân eden Ermenilerin def‘ ve tenkîli vazîfesinin Hükûmet-i Seniyyeye âidiyyeti bâhir olduğu hâlde, ahâlî-i İslâmiyyenin işe müdâhalesi dâ‘iyye-i tenkîle makrûn olmadan ziyâde, Ermenilerin tenhâca râst getirdikleri Kürdleri şurada burada öldürmek ve aşâ’ir kızlarını kaçırıp ırzlarına tasallut etmek ve beyne'l-ekrâd zühd ve takvâsıyla hâ’iz-i mevkı‘-i ihtirâm olan Şeyh Haydar Efendi'yi bir sûret-i gaddarânede i‘dâm ve cân ve cihândan e‘azz ve akdes olan salât-ı mefrûze-i cum‘ayı edâ sırasında cevâmi‘ ve mahallâta hücûm ve iktihâm-ı envâ‘-ı tecâvüzât ve ta‘aruzâta karşı def‘-i sâ’il sadedine mahmûl olduğu ve şu mütâla‘anın isbâtı İslâmlardan dahi zükûr ve inâs bir çok maktûl ve mecrûh **[247]** vukû‘uyla rehîn-i rütbe-i bedâhet bulunduğu pek kolaylıkla teslîm edilecek mevâddan olmağla, ol bâbda.

Fî 30 Receb sene 1313 ve fî 3 Kânûn-ı sânî sene 1311

Hınçakyan Sosyalist Fırka-i İhtilâliyyesi Programının Tercümesidir

Hınçakyan fırkasının efkâr ve mekâsıd-ı esâsiyyesi ber-vech-i âtîdir. Tensîkât-ı hâzıraya göre kuvâ-yı insâniyye haksızlık ve esâretden ibâretdir. Bunlara binâ edilen tensîkâtın insanlara bahşettiği hukûk-ı siyâsiyye ve medeniyyeyi zorlu cebbârlar ve zâlim hükümdarlar ellerine alarak mezâlim ve ta‘addiyâtla insanları ezmekde ve insanların her türlü münâsebâtında müsâvâtsızlığın intâc eylediği haksızlık görülmektedir. İnsanların ahvâl-i siyâsiyye ve medeniyye ve maddiyelerinde bu müsâvâtsızlık her yerde ve her sınıfda pek âşikâr bir sûretde görülüyor. İnsanların küçük bir kısmı siyâsî ve maddî servet-i azîmesiyle kuvâ-yı esâsiyye ve medeniyyesini ve imtiyâzât-ı mahsûsasını bir çok anûd adamların gördükleri ezâ ve cefâ ve dökdükleri kan ve ter sâyesinde tezyîd ve takviye eylemektedir. Bütün çalışkan adamları taht-ı esârete alarak iktisâb-ı kuvvet eylemiş olan zât, bugün umûm mülkün hükümdârı veyâ pâdişâhı nâmını alıyor. Bu müzebzeb ve haksız işlerin ıslâhı, ancak sosyalist tensîkâtıyla kâbil olabiliyor. Bu tensîkât kavâ‘id-i ictimâ‘iyyeyi muhâfaza ederek, bu sâyede her ferdin birbirlerine mu‘âvenet eylemesi ve işlerin ileri gitmesi mümkün olur. Ve insanların tabî‘î ve nâ-kâbil-i inkâr ve mümteni‘ü's-selb ve'l-ihlâl olan hukûk-ı siyâsiyyesi muhâfaza olunur. Her ferde mu‘âvenetle ayrıca kuvvet verilir. Ve herkesin kâbiliyyet ve isti‘dâdının terakkîsi ve bir nizâm tahtına vaz‘ı ve mal ve mülkün vikâyesi ve aralarında ünsiyet ve ihtilâtın tesviyesi mümkün olur. Ve'l-hâsıl maksad-ı aslî-i ictimâ‘ tezâhür eder.

Hâl-i hâzırda Ermenistan-ı Osmânî'de bulunan Ermeni cemâ‘atının ahvâl ve usûl-i idâre ve esâsiyyesi bir nev‘ esâret zincîriyle bağlıdır. İdâre nokta-i nazarınca cemâ‘at doğrudan doğruya ve bi'l-vâsıta alınan hesâbsız ve dehşetli bâr-ı tekâlîf altında ezilmekde ve tekâlîf-i mezkûre mikdârı lâ-yenkatı‘ bir çok zamâ’im ile artıp gitmektedir.

[248] Tarîk-i inkırâzda hatve-endâz olan bir hükûmetin çok def‘alar uğraması tabî‘î olan buhrân-ı mâlî zamanlarında cemâ‘atın arâzisi bir yandan sûret-i cebriyyede taraf-ı hükûmetden zabt olunmakdadır. Güyâ ki o toprak cemâ‘atın değil imiş de evvelce bey ve ağaların, şimdi de devlet malı imiş. Cemâ‘atın semere-i müsâvîsi o zâlim hükûmetle zevât-ı mümtâzesinin gıdâ-yı yevmîsi olmaktadır. Böyle bir tuzakda zincîr-bend kalmış olan cemâ‘at, yalnız hükûmetin ve menâfi‘-i zâtiyyelerinden başka bir şey düşünmeyen büyüklerin boğazlarını doyurmak için kan terler içinde çalışıyor. Bu bedbaht cemâ‘ata siyâsî nokta-i nazarından bakılır ise külliyyen mahrûm-ı hukûk ve giriftâr-ı esâret olduğu görüleceği gibi, derin bir sükût ve sükûnete daldırılmış ve körükörüne bir itâ‘ata mahkûm kılınmış olduğu görülüyor. Mahkemede şahâdet etse haksız çıkar. Kâtiline karşı müdâfa‘a-i nefs ile cânî olur. Hâl-i pür-melâlinden ağlasa

kabâhatli sayılır. Hâne ve lânesi aşâ'ir-i vahşiyyenin tahrîbâtı altında ezilmekde ve bütün ömrü bir hâl-i müzâyakada geçmekde olduğundan, maddî ve ma'nevî her vechile dûçâr-ı tahrîb edilmiş ve son derecede bir fakr u zillete giriftâr kalmışdır. Maksad-ı mezbûr bir bedbaht cemâ'atı bulunduğu muzîk-i sefâletden tahlîs ile bir râh-ı müstakîme sevk etmekdir ki bu da ancak sosyalist tensîkâtına tatbîk-i hareketle hâsıl olur. Bu maksad-ı ba'îde vusûl bizce elzem olup, buna mukârenet ise ancak Ermenistan'ı ele geçirerek kendisine vâsi' bir hukûk-ı hürriyyet-i esâsiyye i'tâ eylemekle olur.

Ermenistan-ı şâhânenin istiklâl-i millîsi âtîdeki esâslar sâyesinde iktisâb olunabilir. Gerek Ermeni cemâ'atında ve gerek milel-i sâirede terakkiyât-ı insâniyyenin zîrde beyân olunacak vâsi' hukûk-ı esâsiyyeye mütevakkıf olduğu bizce müsellemdir. Bu hürriyyeti Türk veyâ diğer zâlim bir Ermeni hükûmetinin kavâ'id ve tensîkât-ı esâsiyyesine yerleşdirmek muhâldir. Bunun vâsi' ve serbest bir sûretle isti'mâline yegâne te'mînât ise hükûmet-i milliyye-i umûmiyyedir ki bu da ancak Ermeni cemâ'atının istiklâli ile hâsıl olur. istiklâl-i millînin iktisâb ve muhâfazasıyla terakkiyât-ı milliyyenin te'mîni için evvel-i emrde ta'yîn edilecek hukûk-ı esâsiyyeyi ber-vech-i zîr ta'dâd ve beyân eylemeği vazîfeden addederiz.

(1) Vakt-i intihâbın umûm cemâ'ata i'lânı ve kur'a usûlü ile millet tarafından doğrudan doğruya ve serbest bir sûretle lâ-yen'azilü meb'ûsân intihâbı ve bir hey'et-i teşrî'iyye teşkîli ve milletin umûr-ı hükûmete müte'allik husûsâtı su'âl eylemeğe hak ve selâhiyyeti olması ve meb'ûsânın **[249]** her bir sınıf ahâlîden intihâb olunabilmesi ve hey'et-i teşrî'iyyenin Ermenistan'ın meşhûr şehirlerinden birinde te'sîsi.

(2) Vilâyât için vâsi' bir istiklâl.

(3) Umûm için bir istiklâliyyet-i vesî'a ve "İşbu ikinci ve üçüncü idârelere mahsûs me'mûriyyetlerin ârâ-yı umûmiyye ile teşkîli".

(4) Her şahsın hâl ve kudret ve san'at ve meşgûliyyetine aslâ bakılmaksızın hakk-ı intihâba mâlik olması.

(5) Serbestî-i matbû'ât ve hürriyyet-i kelâm ve hürriyyet-i vicdân ve hakk-ı ictimâ' ve iştirâk ve hürriyyet-i harekât.

(6) Mesâkin ve eşhâsın her türlü ta'arruz ve halelden masûniyyeti.

(7) Bütün ahâlînin asker olması.

Cemâ'atın ahvâl-i milliyyesi ıslâhâtına gelince: Hürriyyet-i siyâsiyye ele geçirildikden sonra husûsât-ı âtiyye icrâ olunacakdır. Cemâ'atın mevcûdiyyet-i siyâsiyyesi tahkîk ve meyl-i arzusuna göre ta'dîl olunarak bir nizâm altına konulmalıdır.

Ahâlînin mevcûdiyyet-i siyâsiyyesine dâir olan hukûkun burada beyânı elzemdir. Arâzi herkesin hâl ve iktidârına göre tevzî‘ olunmalı ve tekâlîf için usûl-i terakkî muhâfaza edilmeli ve tekâlîf en ziyâde amele üzerine siklet-bahş olduğundan, bunun külliyyen lağvı ve tahsîl-i mecbûrî usûlünün umûm için devlet hesâbına meccânen olması dahi levâzım-ı esâsiyyedendir. Hınçakyan fırkası bu mekâsıdına ihtilâl vâsıtasıyla muvaffak olabilir. Bunun için milletce isyân icrâsıyla zimâm-ı idâre-i siyâsiyye der‘uhde olunarak Ermenistan-ı şâhânenin tensîkât-ı hâzırasını tağyîr eylemek lâzımdır. Meydân-ı isyân ve ihtilâl Ermenistan-ı şâhâne olmalıdır. Bunun vâsıta-i icrâ’iyyesi dahi ber-vech-i âtîdir:

(1) Propagandörler “nâşirler”

Propagandların vezâ’if-i gâ’iyyesi: Başlıca her bir sınıf cemâ‘at ve ahâlî arasında efkâr-ı ihtilâliyyeyi alevlendirerek her tarafa neşr ve işâ‘a eylemek ve istiklâliyyet-i milliyye ile vâsi‘ ve avâm-pesendâne bir hürriyyet-i siyâsiyyeye olan ihtiyâclarını kendilerine anlatmak ve sosyalist inkılâbât ve ıslâhâtını icrâ ve bunların tarîk-i icrâ’iyyesini beyân ve inbâ eylemek. Ve esbâb-ı esâsiyye-i ihtilâliyyeyi ve cemâ‘atın şimdiki hâline göre ihtilâl ve isyânda ne türlü davranabileceğini öğretmek. Ve ihtilâlden sonra hâsıl olacak ahvâli evvelce haber vermek ve bunları yukarıda beyân olunduğu vechile **[250]** kendilerine lâyıkıyla tefhîm eylemekdir.

(2) Ekîd-i esyâ “muharrikler”

Bunların vezâ’if-i gâ’iyyesi: Cemâ‘atın sönmüş rûhunu tekrâr canlandırarak düşman aleyhine teşvîk etmek ve her yerden vukû‘a gelen mezâlimden bi'l-istifâde cemâ‘atı hükûmete karşı tahrîk eylemek ve mu‘âmelât-ı hasmâne ve cebriyye ve tazyîkiyye ve zulmiyye vukû‘unda cemâ‘atın müdâfa‘asında bulunmak ve harekât-ı nâ-merziyye vukû‘unda cemâ‘atı ayağa kaldırmak ve her fırsattan istifâde ile hükûmetden ıslâhât talebinde bulunmak ve vergi vermemek ve hükûmet aleyhinde sâir gûnâ nümâyişlerde bulunmak.

(3) Terörler

Bunların gâye-i vezâ’ifi: Cemâ‘at taht-ı tazyîkde bulunduğu vakit muhâfaza etmek ve fikir ve rûhunu canlandırmak ve aralarına tohum-ı ihtilâl saçmak ve zuhûr edecek ihtilâli her tarafa yaymak ve cemâ‘atı hükûmete karşı bilâ-prova protesto ettirmek ve cemâ‘atın her hâlde nâ’il-i muvaffakiyyât olacağı zannını dâimâ takviye eylemek ve ihtilâl işlerini terakkî ettirerek hükûmetin kuvvet ve azametini kırmak ve kendisini dehşet-i küllî içinde bırakmak ve me’mûrîn-i hükûmet arasında bulunan Türk, Ermeni; bi'l-umûm câsûs ve hafiyye gibi eşhâs-ı mazarrayı mahv ve telef eylemek.

(4) Kazma kerbütün “tensîkât”

Şirket-i ihtilâliyyelerin birer a‘zâsından mürekkeb bir tensîkât-ı umûmiyye teşkîl olunmalı ve bunlar aralarında dahi birer a‘zâ intihâb edilerek bunlardan mürekkeb bir merkez-i tensîkât vücûda getirilmeli ve kuvve-i icrâ’iyye bu merkezde bulunmalı ve bütün şirketler idâre-i merkeziyyeye merbût olmalıdır.

(5) Harekât-ı örfiyye icrâsı tensîkât-ı örfiyye ve cebriyyenin cümle-i vezâ’ifindendir.

(6) Köylüler arasında vâsi‘ bir ihtilâl tensîkâtı peydâ etmek.

(7) Amele beyninde dahi bu türlü bir ihtilâl tensîkâtı vücûda getirmek.

(8) Amele ile köylüler içinde tensîkât-ı ihtilâliyye ve harbiyye peydâ eylemek. “Bu son üç tensîkâtın vücûdu be-gâyet **[251]** elzem olup, dâimâ umûr-ı ihtilâliyyede bulunması şartdır.” Bunlar bir tarafdan esnâ-yı harb ve ihtilâlde mu‘âvenet ve müzâheretde bulunarak cemâ‘at arasında kuvve-i ihtilâliyyeyi tezyîd ve yekdiğeriyle bi'l-ittihâd büyük bir ihtilâl ordusu teşkîl ederler. Diğer tarafdan halk arasında kavî ve müsta‘idleri çoğaltarak birbirlerine lâyıkıyla ifhâm-ı merâm ve iknâ‘-i mekâsıda kudret-yâb olurlar. Ve bu sâyede nâ’il-i istiklâl olarak idâre-i umûr-ı siyâsiyyeyi der‘uhde ederler. Ve [de]mokratik esâsları üzerine yeni bir tensîkât vücûda getirerek mülk ve milletin terakkî-i menâfi‘ine muvaffak olurlar.

(9) Tebeddülât-ı külliyenin mevâdd-ı icrâ’iyyesiyle istiklâl-i millînin vesâ’it ve turûk-ı intişârı ve programı i‘lân edilemez. Ermeni milleti için Ermenistan'ın komşuları ve sekenesi aşâ’ir, ya‘nî Süryânîlerle Yezîdîler ve Kürdlere kendilerinin dahi bâr-ı sakîl-i zulm ve i‘tisâf altında ezilmekde ve her vechile muhtâc-ı hukûk-ı hürriyyet bir hâlde bulunmakda olduklarına iknâ‘ edilerek kendi ihtilâl fırkalarına dâhil edilmek üzere mu‘âvenetleri taleb ve teveccühleri kesb edilmek lâzımdır. İhtilâlciler Devlet-i Aliyye'nin her hangi devlet ile olursa olsun, hâl-i harbde bulunmasını icrâ-yı maksada en muvâfık bir fırsat addederek Devlet-i Aliyye'yi veyâ onun gibi Ermeni cemâ‘atını yed-i zabtına geçirmek isteyen diğer bir ecnebî devletini kuvve-i azîme ile kendisi püskürtmelidir. Bunun için teşkîl edilmiş olan ihtilâl kuvve-i harbiyyesi, harbin ibtidâsından nihâyetine kadar Ermeniler üzerinden Devlet-i Aliyye hâkimiyyetini ref‘ ve izâle edecek bir hatt-ı hareket ittihâz etmelidir. Bu maksad ile iş görmek için elde bir program bulunmalıdır ki muhârebe esnâsında ihtilâl cem‘iyyetlerinin kuvvetleri bir arada müctemi‘ bulunsun ve meydân-ı icrâ’âtda harb etdikleri devletin tabî‘at ve meyl ve maksadını lâyıkıyla anlamalıdırlar ki sonunda beklenilen istifâde yerine daha bir büyük felâket zuhûr etmesin.

Bugün Ermenistan-ı şâhâne Ermenilerinin müdâfa‘a-i müdde‘iyyâtı için cem‘iyyât-ı ihtilâliyye kuvvetlerinin lüzûm-ı ictimâ‘ına Hınçakyan fırkası kanâ‘at-ı kâmile hâsıl eylemişdir. Bunun dahi sûret-i icrâ’iyyesi ber-vech-i âtî beyân olunur:

(1) Ekseriyyet-i külliyye, Devlet-i Aliyye Ermenilerindedir. Yaşadıkları yerler, vatanımızın en vâsi‘ mahalleridir.

(2) Ermenilerin da‘vâ-yı ekseriyyeti Berlin Ahidnâmesi'nin altmış birinci maddesi kuvvetiyle hukûk-ı beyne'l-milel sırasına geçmiş ve düvel-i mu‘azzama-i Avrupa tarafından bi-hakkın tanınmışdır.

[252] (3) Devlet-i Aliyye'nin idâre-i siyâsiyyesi maddeten gâyet bozuk ve iflâsa müheyyâ bir hâlde bulunduğundan, yakın vakitde izmihlâl-i küllî ile harâb ve münkariz olması bedîhîdir.

Avrupa ve Asya-yı Osmânî muttariden inkısâma uğradılarak, parça parça düvel-i ecnebiyye eline geçmesi gibi felâketlerin yekdiğerini ta‘kîb ve tevâlî etmesi bu hâlleri bir derece daha dûçâr-ı vahâmet eylediğinden, bugün Devlet-i Aliyye zarûret ve zillet-i fevka'l-âde içinde kalmışdır.

Şâyed bu devlet âhar bir devletin yed-i zabtına geçer ve o da bundan daha zâlim çıkar ise, Ermeni cemâ‘atının artık o zâlim pençeden uğrayacağı sefâleti ta‘rîf ve tavsîf husûle-i imkândan hâric görülüyor. Ermenistan-ı şâhâne Ermenilerinin bugünkü hâli sâir mahal Ermenilerinden daha zayıf olduğundan; bu za‘afı def‘ etmeğe çalışmak her bir Ermeninin vâcibe-i zimmetidir. Ermenistan-ı şâhâne Ermenilerinin istiklâliyyet-i milliyye ve hürriyyet-i siyâsiyyeleri elde edildikden ve buna bir metânet-i kaviyye verildikden sonra diğer bütün Ermeniler dahi aynı sûretle tahlîs edilmeli ve bunlar üzerinden dahi Rus ve Acem boyundurukları kaldırılarak her üçünden bir demokratik cumhûriyyet teşkîl edilmelidir. Bu sâyede Ermeniler mekâsıd-ı ba‘îdelerine, ya‘nî bir umûmî tensîkât ile âlem-i insâniyyetin meyyâl olduğu sosyalist hudûduna doğru hatve-endâz olmağa muvaffak olur.

Mülâhaza:

Bu program kat‘î değildir. Mevâdd-ı esâsiyyesi muhâfaza edilmek üzere lüzûmuna göre ta‘dîlât icrâsı mukarrerdir.

Kafkasya Cem‘iyyet-i Umûmiyyesi'nin 1892 Senesinde Amasya'da Tanzîm Kılınan Şartnâmesi Sûreti Olup Truşak Gazetesinin Üç Numaralı Nüshasında Neşr Olunmuşdur

[253] *Maksad:*

Ermeni ihtilâl cem‘iyyetinden maksad: Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de umûmî ihtilâller ihdâsı sûretiyle istihsâl-i hürriyyet-i mülkiyye ve medeniyye eylemekdir. Herkes kendi semere-i sa‘yi ile kesb ettiği şeyi temellük ederek, bu sâyede te’mîn-i hukûk-ı ma‘îşet eylemesi kâ‘ide-i külliyyesine müstenid olan Ermeni ihtilâl cem‘iyyetinin teklîfât-ı âtiyyesinin kat‘iyyen kabulü lâzımdır.

(1) Serbest Ermenistan'da âtiyyen icrâ-yı hükûmet edecek olan idâre-i meşrûta menâfi‘-i umûmiyyeye hizmet etmek üzere her hangi cinsden olur ise olsun, bilâ-tefrîk efrâd-ı ahâlînin kâffesine seyyânen bir hakk-ı intihâb verecek ve menâfi‘-i umûmiyyenin bir sûret-i maddiyyede muhâfazasına medâr olmak üzere hakk-ı mezkûrun ba‘de bir hâl-i ıztırârda kalmış olan sâir mahallerde dahi tevsî‘ ve i‘tâsı esâs ittihâz edilecekdir.

(2) Emniyyet ve âsâyiş ile yaşayıp çalışmak için en mü’essir vesâ’it istihsâli.

(3) Başka millet ve mezhebde bulunanların huzûr-ı kânûnda müsâvâtı.

(4) Hürriyyet-i kelâm ve hürriyyet-i matbû‘ât ile idâre-i meşrûtanın sâir îcâb ettirdiği imtiyâzât.

(5) Muhtâcîne arâzi i‘tâsıyla te’mîn-i istifâdeleri için kendilerinin iktidârı.

(6) Bi'l-umûm mahsûlâtdan alınacak tekâlîfin, mahsûlâtın kıymeti ve herkesin iktidârıyla mütenâsib olması kâ‘ide-i esâsiyyesine be-gâyet ri‘âyet edilmesi.

(7) Bedelât-ı askeriyyenin lağvıyla hâl ü vakt ve îcâbına göre kur‘a usûlünün te’sîsi.

(8) Cemâ‘atın her vechile terakkî ve kesb-i kemâlât eylemesine mu‘âvenet eylemek.

(9) Avrupa-kârî yeni usûl ile cemâ‘at arasında işgüzârlığı terakkî ettirmek.

(10) Cemâ‘at mebânî ve mü’essesâtının hükûmetimizin bi'l-umûm kurâ ve mahallâtına teşmîl ve ta‘mîmi ile bu sâyede her bir ferdin ahlâk ve âdâtının ve canının taht-ı te’mîne alınması.

[254] *“Vesâ’it”*

Ermeni ihtilâl cem‘iyyeti nâ’il-i maksad olmak için ihtilâl şartnâmesi mûcebince îcâb eden ihtilâl cem‘iyyetlerini teşkîl eyleyecekdir. Hükûmetden ve kavâ‘id-i umûmiyyesinden bîzâr kalmış olan Ermeni ve sâir milletlerin “Asûrîler, Yezîdîler ve Kürdlerin bir kısmı ve âsûde hâlde bulunan Türkler” silâh be-dest olarak hükûmete karşı isyânda bulunmaları esbâbının istihsâline çalışacakdır. Bâlâda ta‘dâd edilen milletler dâhil-i ittifâk edilemediği hâlde bî-taraf kalmaları esbâbı istihsâl kılınacakdır.

(1) Ermeni ihtilâl cem‘iyyeti bütün maksad ve münâsebâtını dâimâ ihtilâl çıkarmağa hasr edecekdir.

(2) Harb bölükleri teşkîli ve bunların bâlâda ta‘dâd olunan mekâsıda hasr-ı mesâ‘î ve iştigâl eylemesi.

(3) İhtilâl efkâr ve harekâtının cemâ‘at arasında kavlen ve fi‘len i‘tilâsı zımnında her türlü esbâb ve vesâ’ite mürâca‘at edilmesi.

(4) Cemâ‘atı silâhlandırmak husûsunda her türlü vesâ’ite mürâca‘at olunması.

(5) İhtilâl komitelerinin aralarında revâbıt-ı mü’essire ve kaviyye te’sîsi.

(6) İhtilâl çıkarılacak memleketin her bir cihetini bi'l-etrâf öğrenmekden ve esâs şartnâmeye muvâfık mevâdd-ı tehyi’e eylemekden bir an hâlî kalmamak.

(7) Menâbi‘ ve irâdât te’sîsi.

(8) Hükûmet me’mûrlarıyla zâlim ve gaddârlara ve murâbahacılara lâ-yenkatı‘ muhârebe ve muhâsamada bulunmak.

(9) Ma‘sûm cemâ‘atın vatanını eşkiyâ muhâcemesine karşı müdâfa‘a eylemek.

(10) Eşhâs ve eslihanın bir tarafdan diğer tarafa naklini teshîle mahsûs tarîk istihsârı.

(11) Ebniye-i emîriyyenin kâffesini hedm ve harâb eylemek.

(12) Bölüklere ve arkadaşlara her vechile “kuvvet ve silâh ve akçece” mu‘âvenet etmek lâzımdır. İhtilâl bölükleri “tensîkât bölüğü” ve “harb bölüğü” nâmıyla iki kısım olup, birincisi birinci ve üçüncü ve ikincisi sekiz ve onikinci maddeler ahkâmını icrâ edecekdir.

[255] *“Tensîkât”*

Ermeni ihtilâl cem‘iyyeti tecârib-i sâbıkasından matlûb olan ihtilâlin husûlü insanın yalnız kendi hukûk ve metâlibini nazar-ı dikkate almasıyla kâbil olmayıp, belki ferâ’iz-i ma‘neviyye ve kanâ‘at-ı kâmile üzere hareket etmesiyle kâbil olacağını anlamışdır. Bir ihtilâlci, yâhûd bir komite bilâ-havf fedâkârâne meydân-ı ihtilâle atılır ise hapisden ve i‘dâmdan aslâ korkmaz. İhtilâl cem‘iyyeti dahi komiteye a‘zâya hürmet-i kâmilede bulunarak, bilâ-havf ferâ’iz-i ma‘neviyyesini icrâda kat‘â dirîğ-i himmet ve mu‘âvenet eylemez. İşte bunun için ihtilâl cem‘iyyeti Meclis-i Umûmisi ihtilâl çıkarmağa müsâ‘id olan merkeziyyet usûlünün kabulüne karâr verdi. Usûl-i mezkûre işbu programı tertîb ve tanzîm eylemiş olan Meclis-i Umûmî ile komitelerin peydâ-yı revâbıt ve ittihâd eylemesine hizmet eyler. Meclis-i Umûmînin bi'l-cümle mukarrerâtının mezkûr komitelerde icrâsı kat‘î ve mecbûrîdir. Programca ta‘dîlât icrâsı yalnız Meclis-i Umûmîye âiddir. Tensîkât için usûl-i âtiyye kabul edilmişdir.

(1) Bi'l-umûm komiteler kurâ ve kasabâtda umûr-ı dâhiliyyelerini istiklâl-i tâm ile bi'z-zât îfâ edeceklerdir.

(2) Sancaklarda dahi bir kaç bölük teşkîl olunarak merkez komitesine ilhâk edilecekdir.

(3) Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olan köylerde bölükler teşkîl kılınmadığı hâlde oranın idâresi merkez komitesi tarafından der‘uhde olunacakdır.

(4) Her a‘zâ bulunduğu komiteye mensûbdur.

(5) Komite bulunmayan yerler ihtilâl cem‘iyyeti a‘zâsı tarafından re’sen ve yâhûd civâr komitenin inzımâm-ı re’y ve ma‘lûmâtına mevkûfen idâre olunacakdır.

(6) İhtilâl cem‘iyyeti komite a‘zâsı için şiddetli bir mahkemedir.

(7) Her bir komite a‘zâsının yanlış ve yolsuz harekât ve mu‘âmelâtının tedkîkât ve tahkîkâtı o komite tarafından icrâ olunacakdır. Umûmî komitenin yanlış ve yolsuz harekât ve mu‘âmelâtının tedkîk ve tahkîki ise civâr komitelerden bi'l-intihâb gönderilecek vekîller ma‘rifetiyle icrâ olunacakdır. Ahvâl ve mesâ’il-i vahîme zuhûrunda komiteler tahkîkât icrâsında **[256]** izhâr-ı acz eyledikleri takdîrde tahkîkât Meclis-ı Umûmî tarafından icrâ olunacakdır.

“İdârehâne”

Komiteler tarafından ma‘lûmât ve matlûbâta müte‘allık bi'l-umûm ma‘lûmât pey-der-pey idârehânelere gönderilecekdir. Şimdilik biri Rusya'da ve diğeri İran'da bulunan mezkûr idârehâneler dahi aldığı ma‘lûmâtı tahrîren sâir bi'l-umûm komitelere teblîğ edecekdir. Matbû‘âta muktezî ma‘lûmât dahi mezkûr idârehâneler tarafından bilâ-te’hîr mahallerine îsâl ve iş‘âr kılınacakdır. İdârehânelere bi'l-mürâca‘a umûr-ı câriyyeden istihsâl-i ma‘lûmât olunabilir. İdârehâneler komitelerin matlûbâtı hakkında yek-diğeriyle muhâbere ederler. “Mütâla‘a”: Emniyetli mahallerde idârehâneler teşkîl olunabilir.

“Sandık”

Her komite cem‘ ettiği i‘ânâtdan mesârif-ı mahalliyyeye kâfî mikdârını sarf etdikden sonra mütebâkîsini merkez sandığına irsâl edecekdir. Umûr-ı hesâbiyyenin merkezî idârehâneleri olacakdır. Her komite bir aylık hesâbâtını icmâl sûretiyle mensûb olduğu idârehâneye göndermeğe mecbûrdur. Ahvâl-i fevka'l-âde zuhûrunda cedvel-i icmâl üç ay te’hîr olunabilir.

“Matbû‘ât”

İhtilâl cem‘iyyetinin Truşak nâmında bir gazetesi vardır. Bu gazete Ermeni ihtilâl cem‘iyyetinin vâsıta-i neşr ü efkârıdır. İhtilâl cem‘iyyetinin programına muvâfık her türlü idâre-i medeniyye ve siyâsiyye ve mesâ’il-i umûmiyyemiz mezkûr gazete ile neşr olunacakdır. Bu gazete biri havâssa ve diğeri avâma mahsûs olmak üzere iki nev‘ olduğu gibi yine bu sûretle resâ’il neşr olunacakdır. Mühim bir vak‘a zuhûrunda o vak‘ayı hâvî olan gazete elden tevzî‘ edilecekdir.

Cem‘iyyet-i İhtilâliyyeye Dâhil Olacak Efrâdın Sûret-i Tahlîfini Mübeyyin Programdır

(1) Yemin etmeli ki: Doğruluğu sevmek ve doğruluk için peder ve mâder ve evlâd ve akrabâ ve müte‘allıkâtı fedâ etmeğe,

(2) Yemin etmeli ki: Dünyanın zevk ve sefâsını terk ile bu efkârda sâbit kalmağa ve doğruluğu iltizâm etmeğe,

(3) Yemin etmeli ki: Dünyevî ticâreti ve mühim işleri terk ile doğruluğun arkasını ta‘kîbe,

[257] (4) Yemin etmeli ki: Yekdiğerini karındaş gibi sevmeğe ve doğruluk yolunda birinin gördüğü cezâ için ölmeğe,

(5) Yemin etmeli ki: Bölüğün menfa‘at ve ticâreti uğruna vücûdunu ve kâffe-i isti‘fâde-i şahsiyyesini fedâ etmeğe,

(6) Yemin etmeli ki: Bölüğün a‘zâsından olmayan eşhâsa ciddî bir sırrı haber vermemeğe ve aksi hâlinde tekdîr ve mücâzât edilmeğe ve bölükden tard ve îcâbı hâlinde ....

(7) Yemin etmeli ki: Dakîka fevt etmeyerek mahall-i mahsûsda bi't-tecemmu‘ teklîf olunan mes’eleye netîce vermeğe,

(8) Yemin etmeli ki: Doğruluk yolunda devâm eden bölüğün teklîfâtını kabul ve icrâ etmeğe,

(9) Zîrde muharrer şerâ’iti ba‘del-kabûl bölüğümüze dehâlete her şahıs serbestdir.

(1) Maksadında sebât, (2) ketm-i esrâr, (3) tevdî‘ olunan işi derhâl ve bilâ-kusûr icrâ, (4) teklîf olunan işde menfa‘at ve mu‘âmelât-ı şahsiyyeye bakmamak, (5) dostu himâye ve düşman ve ona tâbi‘ olan Ermeni gammâzlarını ta‘kîb etmek, (6) mütemâdiyen mütebassırâne ve âkilâne davranmak ve düşmana aslâ ser-rişte vermemeğe çalışmak, (7) mesârifâtda tasarrufa ri‘âyet, (8) işbu, (ر غشيه اليه) ve ticâret-i şahsiyyeyi ve familya işlerini fedâ etmek, (9) “Tis sibilya” ve ihtilâl taraftârânının kaleme aldığı usûl-i muhâkemâtı sûret-i kat‘iyyede kabul etmek, (10) işlerin ilerlemesine fevka'l-âde gayret etmek ve işe âid olan kâffe-i âlât ve levâzımâtı mukaddes tanıyıp saklamak lâzımdır.

“Bölük ve Bölükbaşılar Hakkında Ta‘lîmât”

(1) Her sûretle ihtilâle dâir olan işlerde ve bir komite veyâ iş başında bulunan zevâtın “doğruluk hakkındaki emrine” mutâba‘at ve müşâreket için bir kaç kimsenin

teşkîl eylediği cem‘iyyete “İhtilâl Bölüğü” denilir. (2) Her bölük en aşağı altı kişiden ve en ziyâdesi yirmi kişiden mürekkeb olup, altı neferden dûn olduğu takdîrde diğer küçük bir bölüğe iltihâk eder. (3) Bölüğün hîn-i teşkîlinde a‘zâsı bölük ismini i‘lân etmeğe ve iki üç kişiden ibâret oldukları hâlde noksânlarını ikmâle ve olamadığı takdîrde diğer bir bölükle **[258]** birleşmeğe mecbûrdur.

(4) Bölüklerdeki noksân a‘zâyı tezyîde çalışılmalıdır.

(5) Bölüğa kayd olunan, bölük a‘zâsı addolunur.

(6) Bölük a‘zâsı, bulundukları kasaba ve köylerde bölüğe a‘zâ kaydına çalışmalıdır.

(7) Her bir a‘zâ hîn-i kaydında bölüğün kasasına yirmi beş kuruş duhûliyye verecekdir. Bundan ziyâdesi iktidâr ve yâhûd arzusuna vâbestedir. Ma‘a-mâ-fîh her a‘zâ iktidârına göre bölük kasasına haftalık veyâ aylık olarak bir vergi vermesi lâzımdır.

(8) Bölük a‘zâsı vezâ’ifinin biri de lede'l-hâce iş başında bulunan adamlara iskân için mahal göstermekdir.

(9) Komitenin akçeye ve husûsât-ı sâireye müte‘allık işlerini îfâ, bölük a‘zâsının cümle-i vezâ’ifindendir.

(10) Müte‘addid bölüklerin ittihâdına “Bölük Cem‘iyyeti Komite Meclisi” ünvânı verilir.

(11) Bölük cem‘iyyeti, içlerinden birisini ekseriyyet-i ârâ ile “Bölükbaşı” intihâb ederler.

(12) Bölükbaşının müddet-i istihdâmı bir seneden ibâret olup, tekrâr intihâbı da câ’izdir.

(13) İki a‘zânın teklîfi ve bölükbaşının da‘veti üzerine bölük cem‘iyyeti akd-ı meclis eder.

(14) Bölük cem‘iyyetinin vazîfesi: Evvelen kendi bölüklerine âid işleri ru’yet ve temşît ve sâniyen komitenin ve iş başında bulunanların teklîfâtını icrâya müsâra‘at etmekdir.

(15) Bölük a‘zâsı kâffe-i icrâ’ât ve hesâbâtdan ma‘lûmât almak için bölükbaşıya mürâca‘at etmelidir.

(16) Bölük cem‘iyetini ictimâ‘a davet eylemek bölükbaşıların vazîfesi olup, adem-i ictimâ‘ı takdîrde komitenin ve iş başında bulunanların mukarrerâtını bi'z-zât icrâ etmeğe selâhiyetdârdır. A‘zâ dahi bölükbaşı tarafından verilen evâmiri icrâya mecbûr olup imtinâ‘ edenler ilel ve esbâbını yâ mensûb olduğu bölüğe veyâ bölük cem‘iyyetine arz etmesi lâzımdır.

[259] (17) Bir mahalde münhasıran bölükbaşılardan mürekkeb vukû‘ bulan ictimâ‘a “Bölükbaşılar Meclisi” tesmiye olunur. Bu ise büyük bir meclis olup bölükbaşılar da buna tâbi‘dir.

(18) Bölükbaşılar Meclisinin vezâ’ifi: Evvelen bulundukları mahalde senede bir def‘a komite teşkîl etmek, sâniyen teşekkül edecek komiteden senede iki def‘a hesâb ve mu‘âmelât almak, sâlisen umûm millete münhasır olan “o su’âllerin” îcâbâtını netîcelendirmekden ibâretdir.

(19) Bölükbaşı komiteye âid işleri komite a‘zâsına arz ve ihbâr ve i‘tâ edeceği mebâliğ için makbûz ilmühaberi istihsâl eder.

(20) İş için lâzım olacak emirler, komitenin tensîb ve muvâfakatı ile bölükbaşılar tarafından ta‘yîn ve intihâb edilir.

(21) Her şahıs işe mübâşeretinden evvel doğru söz verecek ve yâhûd yemin edecekdir.

(22) Bölük a‘zâsının muhâkemesi bölük cem‘iyyetinde “Komite Meclisi'nde” ru’yet ve netîce verilemediği takdîrde Bölükbaşılar Meclisinde fasl ve temşiyyet olunacakdır.

(23) Her komitenin vezâ’if-i esâsiyye-i mecbûriyyesi: İş için hidemât-ı âtiyyede adamlar istihdâm olunacakdır. Evvelen hayırlı havâdis getirecekler; sâniyen silâh isti‘mâl edecekler; sâlisen lüzûmlu mahalde bulunacak hafiyyeler; râbi‘an bir mahalle esliha nakl edecekler; hâmisen postacılar; sâdisen iş başında bulunanlara fi‘ilen mu‘âvenet eyleyecekler; sâbi‘an tehdîdini îkâ‘a muktedir olacaklar bulundurulacakdır.

(24) Komitenin her tarafdan akçe toplamak vazîfesidir. Binâ’en-aleyh evvelen haftalık ve aylık sûretiyle tahsîl edilecek paralardan; sâniyen hâsılât-ı dâimîden; sâlisen lüzûmunda açılacak imzâlardan; râbi‘an düşman merkezlerinden elde edilecek akçelerden husûl-i vâridâta sa‘y edilecekdir.

(25) Komitenin akçe sarf edeceği mahaller: Evvelen iş başında bulunan ve bir gûnâ ticâreti olmayıp nefsini yalnız bu azîz işe vakf ve fedâ eden kimselere; sâniyen müstahdem me’mûrînin mesârif-ı râhiyye ve zarûriyyesine; sâlisen verilecek karâr mûcebince postacılara verilecek aylık veyâ haftalık ücûrâta; râbi‘an mesârif-ı cüz’iyyeye münhasırdır.

[260] (26) Komitenin bir sandık emîni olunacak, bu da toplanacak akçeyi hıfz ve vâridât ve medfû‘âtını mübeyyin bir defter tutacakdır.

(27) Komitenin a‘zâ-yı mevcûdesinden üç zât, İcrâ Meclisi nâmıyla ta‘yîn ve tefrîk olunacakdır.

(28) İcrâ Meclisi senede üç def‘a sandık emîninden hesâb almağa ve ru’yet olunan muhâsebeyi bölükbaşıya ibrâz etmeğe me’mûr ve senede iki def‘a da komitenin sarfiyyât ve mevcûdâtını mübeyyin hesâbâtı bölükbaşılar ma‘rifetiyle komiteye irâ'eye mecbûrdur.

(29) Vakit fevt etmeksizin gammâzların ömrüne netîce verip keyfiyyeti komiteye ve merkez-i umûmîye bildirmek bölüğün borcudur.

(30) Bölükbaşı komiteden silâh alıp îcâbı hâlinde isti‘mâl etmek için bölük a‘zâsına tevdî‘ eder. Hitâm-ı maslahatdan sonra silâhlar tekrâr komiteye i‘âde edilmek lâzımdır ve alınacak ve verilecek eşyâ için ilmühaber ahzı muktezîdir.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 26 Mart Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Haçin kasabasına iki saat mesâfede kâ’in bir mağarada esliha-i memnû‘a ve edevât-ı muzırra ile ba‘zı Ermenilerin derdest ve ferce-yâb-ı firâr olanların da ta‘kîblerine müsâra‘at edildiği mahallî polis me’mûrunun iş‘ârı üzerine arz olunur.

Mezkûr Komiserlikden Alınan 27 Mart Sene 1312 Târih ve Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Dünkü şifre ile arz eylediğim mağarada dinamitli gülle döktürülmekde olduğu haber alınarak, derhâl asâkir-i şâhâneden sevk edilen müfreze yolda Mihran ve refîki Serkiz'e tesâdüfle, yedlerinde bir heybe derûnunda biri boş ve yedisi memlû sekiz gülle beraber derdest edilmiş ve mağarada kürek ve sâir edevât bulunmuş olduğu ve bu işde zî-medhâl oldukları **[261]** anlaşılan Kepedmiyan Avadis ve Ciğerciyan Daniel ve Şıkırdımyan Misak ve Dişci Haron'un dahi taht-ı tevkîfe alındığı ve Mekteb-i Tıbbiye'den muhrec olup firârda bulunan Hamparsum nâm-ı diğer Doktor Murat ile Hoca Muyık oğlu Rupen ve Rusyalı bir Ermeninin derdest edilemediği Haçin Polis Me’mûrluğu'nun iş‘ârı üzerine arz olunur.

Adana Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Alınan 11 Mart Sene 1312 Târihli Tahrîrât Sûretidir

Palulu Menzik veled-i Manuk'un Adana reji kolcuları tarafından üzeri taharrî olunduğu sırada zuhûr edip merkûm tarafından yırtılıp yutmak üzere ağzına atılmış iken meydan verilmeyerek elde edilmiş ve bu kerre polis idâresine teslîm kılınmış olan Ermeni hurûfu ile yazılmış bir varaka tercümân-ı vilâyet Avadis Efendi'ye tercüme ettirilerek, Zeytun vukû‘âtına dâir bir destân olduğu görülmüş ve merkûm Menzik'in ikâmet etmekde olduğu dayısı Varto'nun odasından dahi zuhûr eden manzûmenin mündericât-ı muzırrası anlaşılmış olmağla, manzûr-ı sâmî-i

nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere evrâk-ı mezkûre terceme-i sûretleri leffen arz ve takdîm kılındı. Ol bâbda.

Menzik Yedinde Zuhûr Eden Varakanın Aynen Tercümesi Sûretidir

1
Dinleyin ağalar benim destânımı:
Başına çoklar geldi Zeytun'un.
Pâdişâhdan böyle fermân aldılar;
Başı beylik, malı yağma Zeytun'un.

2
Mar‘aş'ın bir yanı zarardır dediler,
Ordunun çadırını kurdular.
Ordu arası bir kurşunluk dediler,
Şimdi ateşine bakarlar Zeytun'un.

3
[262] Dediler paşaya ne emrin olsun,
Askerin birazı geriye dursun.
Belki Zeytunlular orduyu alsun,
Elden ele gitti ünü Zeytun'un.

4
Hücûm borusunda melek yetişdi,
Paşa binbaşının tedbîri şaşdı.
Ali Bey'in askeri dağlara kaçdı,
Çâr köşeye gitti ünü Zeytun'un.

5
Ali Bey'e dedi ileri gitti.
Ferik Paşa azlin geldi.
O an durmadı geriye döndü,
Elden ele gitti ünü Zeytun'un.

6
Mar‘aş'dan haber aldılar,
Eşkiyâ Ak Kışla'ya doldular.
Martin ile attıklarını vurdular,
Çâr köşeye gitti ünü Zeytun'un.

7
Şimdi Zeytunlular durdular,

Pala ve bıçakları ele aldılar.
Askerlere baştan başa çaldılar,
Elden ele gitti ünü Zeytun'un.

8

Ali Bey der: Hâlimiz yaman,
Eşkiyâ geldi, yetişti; aman!
Asker bağırır, kaçalım aman!
Çâr köşeye gitti ünü Zeytun'un.

9

Baron efendiler burca doldu,
Her şey hazırdı, asker kaçdı.
Bize bu iyilik Allah'dan geldi,
Elden ele gitti ünü Zeytun'un.

10

Vanis oğlu der: Hiç durmam geri,
Askerin birisini geçirmem beri.
Bu işin yoluna veririm seri,
Çâr köşeye gitti ünü Zeytun'un.

11

[263] Baron efendiler böyle olmalı,
Bu dînin yoluna can vermeli,
Ümîdimiz vardır, beylik almalı,
Elden ele gitti ünü Zeytun'un.

12

Süryan oğlu hiç keder etme,
Barışmak için elçiler tutma.
Gece yatağında korkulu yatma,
Çâr köşeye gitti ünü Zeytun'un.

13

Baron efendi çıkdı dereden,
Bilmediler geldiğini nereden,
Bunu bağışlasın Yaradan,
İbtidâ paşası öldü Zeytun'un.

14

Bu otuz altıncıdır seferin,
Eşkiyâ karşısında ecelin,

Silâhları topladılar neferin,
Şimdi pâdişâhlık oldu Zeytun'un.

15

Son cengimiz meydanda oldu,
Altı yüz kişiye altı bin geldi.
Allah'dan kurdlar hep arslan oldu,
Gitti Avrupa'ya ünü Zeytun'un.

16

Vuruldu Ali Bey, atından düşdü,
Zâbit ve nefer, hepsi kaçdı.
Ali Bey'in cesedi Mar‘aş'a düşdü,
Sarsdı Türkleri ünü Zeytun'un.

17

Baron dedi: Konsollara vuralım,
Mar‘aş'ın askerini hep kıralım.
Ölenlerin intikâmını alalım
Titretti Mar‘aş'ı ünü Zeytun'un.

18

Dediler konsollar: Size âferîn,
Zeytun uşakları içeri varın,
Şimdiden sonra râhat olun,
Pâdişâhlık hakkı vardır Zeytun'un.

19

Sefîl Artin böyle söyledi,
Fakîr gönlünü güyâ eğledi,
Takdîr olunmağı ümîd eyledi,
O du‘âcısı oldu Zeytun'un.

[264] Menzik İkâmetgâhında Bulunan Varakanın Tercümesinin Aynen Sûretidir

Kurd kesildi bütün Türkler,
Bu pirinci kim ayıklar?
Korkusu bize de yeter,
Sen Îsevîsin, bizi kurtar.

Ey Zeytunlu çok yaşa
İçinde (ağası) paşa,

Türkler görüp buna şaşa.

Beylik nâmı aldı Zeytunlu,
Vurun askeri, için kanı.
Sizde var yiğit şanı.

Var Rusya'nın çok askeri
Türkden alır o esîri
Âh geçelim Zeytun Tepesi'ni

İşitsin bunu Ermenistan,
Değil burası şimdi Türkistan

Durmayalım artık haylar “Ermeniler”
Basdı düşman ordumuzu.
Takınalım biz silâhlar,
Hıfz edelim yurdumuzu.

Cehâlette bütün düşman,
Hiyânet işi niyyeti,
Hem sefâlet nihâyeti,
Tard edelim içimizden.

Haylar uyanalım,
Hakk'a sığınalım.
Hüner Kulesi'nden
Düşman uralım.

[265] Titresin zulümkâr-ı cehil
Bilendi, gün geldi fırsat,
Vermeyelim bir an mehil,
Kahr edelim, vardır ruhsat.

Bu asr-ı münevverde edelim ilmi tahsîl
Olmayalım artık hecîl, sâye-i ilm ü hünerde.

Cehli vuralım elinden
İlimde kuvvet ile.
Şecâ‘at ve şiddet ile,
Ders alarak Almanya'dan.

Açalım her yerde mekteb, yazılalım bütün

asker,
Demeyelim zâbit, nefer, öğrenelim ahlâk ve
edeb.

Haylar uyanalım, Hakk'a sığınalım.
Hüner Kulesi'nden düşman vuralım.

Erzurum Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 5 Nisan Sene 1312 Târihiyle Alınan Tahrîrâtın Sûretidir

Bu kerre hudûdda derdest olunup buraya gönderilen Pasinler kazâsı dâhilinde kâ'in Velibaba karyesi ahâlîsinden iki Ermeninin üzerinde zuhûr eden Ermeniyyü'l-ibâre mektupların kopyasıyla suver-i mütercimesi leffen arz ve takdîm olundu. Merkûmânın kemâl-i dikkatle icrâ olunan isticvâblarından, mektupların Kars'a iki saat mesâfede vâkı' Berdik karyesinden yazılmış olduğu ve imzâda isti'mâl olunan "Cellâd" ve ba'zan "Cennet" nâm-ı müste'ârını taşıyan Yervan fi'l-asl Gümrü ahâlîsinden olup, ara sıra hudûdu tecâvüzle mezkûr Velibaba karyesinde Sirop'un hânesinde misâferetle kabul edilmekde bulunduğu ve mürselün-ileyh "Cehennem" veyâ "Serdar" dahi fi'l-asl Muş ahâlîsinden Apkar idüğü ve bu da ara sıra bu Velibaba ile civârındaki köylerde gezmekde idüğü ve oraya geldikce Tüccâr oğlu Aleksan'ın hânesinde beytûtet eylediği anlaşılmışdır. Ve diğer mürselün-ileyhin dahi "S" harfine ve köye geldiği vakit oraya misâfir olduğu beyân edildiğine nazaran, Velibaba karyeli Sirop olması istidlâl olunmuşdur. Tahkîkât-ı câriyye hülasâsından cânib-i âlî-i vilâyete **[266]** ma'lûmât verildiğinden, eşhâs-ı merkûmenin hudûd boyunda ve Pasinler dâhilinde ilkâ-yı şerâret ve fezâhatlarına imkân bırakılmayacağı derkâr bulunmuş olmağla, ol bâbda.

19 Mart Sene 1896 Târihi ve Cellâd İmzâsı ile Elde Edilen İki Mektubun Fıkarâtı Tercümesidir

" 1"

Sevgili dostum,

Berdik'de bana rakamla 120 ve sonra 130 adedini gösterdiler. Herifler şimdi altmış adeddir diyorlar. Büyük rakamların küçüldüğüne şaşdım. Ve lede's-su'âl ahz etdikleri şeyi aslâ açmayarak, aynen içeri gönderdikleri cevâbını aldım. Yetmiş tüfenk yerine yetmiş hançer zuhûr ediyor. Ne güzel komedya. Toplanan adamların adedini işitirsen gülmelisin. Romanya'dan rakamlar bozuk olduğu için okunmuyor. Asâkir toplamak için adam göndermişler ve bir kaç çete re'îslerini de karyelere dağıtmışlar. Bir kere düşün, altmış çete re'îsi … Bunlardan başka daha vardır. Ben yirmi Rusyalı Ermeniyi beraber getiriyorum. Vâkı'a evvelce yüz yirmi Rusyalı Ermeni getirmeye karâr vermiş idik, lâkin eslihanın az olduğu için bu kadar getirmek münâsib görüldü.

Bâkîsi memâlik-i mahrûsa Ermenilerinden teşkîl olunabilir. Bu sene nasıl hareket edeceğimizi, geldiğim vakit karâr veririz. Aşud Pasinler'e gelsin. Velibabalıların ittifâklarını arzu ederim. Zâten onlara da yazdım. Yoksa kat‘-ı alâka ederim. Pasinlilere muhabbetimi teblîğ et.

“Berdik mevkı‘inden”

“ 2”

Sevgili S. A. “S. Varsiva”

Mektubunuzu okudum ve çok te’essüf eyledim. Siz mücâdele ve münâza‘ada bulunmayın. Yekdiğerinizin aleyhinde bulunup bir çok evlerin harâbına sebeb olmak kifâyet etmedi mi? Cümleniz mutazarrır olmak kâr-ı akıl değildir. Ben kabâhatın bunların olduğunu bilirim, fakat onların bu hareketine siz sebeb oldunuz. Şimdi hüsn-i âmîzişi te’mîn sizin boncunuzdur. Bunlara şimdiye kadar bir aded bile vermemişsiniz. Karyenizde bana bunları arkadaş olarak **[267]** kabul ettiğinizi va‘ad etmiş idiniz. Ve'l-hâsıl bunlarla ittifâkı size tavsiye eylerim. Vaktimiz azdır. Meydân-ı muhârebe cümlemizi bekliyor. Karîben bizi mukaddes muhârebeye da‘vet edecekdir. Bunlarla musâlaha ve muhabbet edin. Ve onları da beraber getirin. Biz de altmış oluruz. Ve Johfe “Cehenneme” haber veriniz. Ben gelinceye kadar gitmesin. Yeni gelen adamı Köprü köyüne gönderin. Karo'yu ve Mardiros'u bir iki kişi ile serî‘an i‘âde eyleyin.

“Berdik mevkı‘inden”

Konya Vilâyeti Polis Komiserliği'nden 11 Nisan Sene 1312 Târih ve Altmış Numara ile Vârid Olan Tahrîrâtın Sûretidir

Geçen Kânûn-ı evvel'in onbeşinci Cum‘a günü ahâlî-i İslâmiyye Cum‘a namazına gitdikleri sırada çarşıda bulunan Rum ve Ermeniler de dükkânlarını kapayarak hânelerine gitdiklerinden ve bu bâbda tahkîkât-ı mükemmele icrâ kılınmak üzere bir komisyon teşkîl kılındığından bahisle, netîce-i müstahsilenin de arz edileceği 21 Kânûn-ı evvel sene 1311 târih ve dört yüz yetmiş bir numaralı arîza-i bendegânemle izbâr olunmuş idi. Mezkûr komisyon tarafından bu kerre kaleme alınıp makâm-ı vilâyete ve bir nüshası da cihet-i askeriyyeden makâm-ı celîl-i sipeh-sâlâriye takdîm kılınan mazbatanın bir sûreti manzûr-ı sâmî-i nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere leffen arz ve takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Konya Komisyon-ı Mahsûsu Tarafından Tanzîm ve Vilâyet-i Celîleye Takdîm Kılınan Mazbatanın Sûretidir

Üçyüzonbir senesi Kânûn-ı evvel'inin onbeşinci Cum‘a günü saat altıbuçuk yedi râddelerinde çarşıda ba‘zı Rum ve Ermeni dükkânlarının bağteten kapanmış

olması esbâbının kemâliyle tedkîk ve tahkîki bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî teşekkül eden komisyona mevdû‘ buyurularak şehr-i mezkûrun onyedinci pazar günü dâire-i hükûmetde tahsîs olunan odada ictimâ‘ ettiğimizde, Komisyon re’îsi tarafından sunûf-ı ahâlî ve tebe‘anın öteden beri kemâl-i üns ü muhabbet ve emniyyet ile geçinmekteler iken, hilâf-ı âdet zuhûra gelen şu hâdiseye sebeb her ne ve her kim ise muhıkkâne ve müdekkikâne bi't-tahkîk zâhire ihrâcıyla îcâbı icrâ olunmak üzere bî-tarafâne mu‘âmele icrâsını hâvî îrâd ve teblîğ olunan nutk-ı resmî-i vilâyet-penâhîleri sem‘-i tâ‘at ve kemâl-i dikkatle istimâ‘ olunarak her an ve zaman kâffe-i ahâlî **[268]** ve zîr-i destân haklarında ibzâl ve râyegân buyurulan adl ve merhamet ve şefkat-i celîle-i mülûkâneleri cümle-i cemîlesinden olan şu irâde-i hizmet-ifâde-i hazret-i hilâfet-penâhî mûcib-i teşekkür ve mesârr olmasıyla her bâr zîver-i zebân-ı ubûdiyyet ve musâdakatimiz olan da‘avât-ı mefrûza-i cenâb-ı mülûkâneleri tekrâr ale't-tekrâr yâd ü tezkâr kılındıkdan sonra, işin nezâket ve ehemmiyyeti nisbetinde îfâ-yı vazîfe-i me’mûriyyete sarf-ı iktidârla yüz on üç sahifeyi hâvî evrâk-ı tahkîkıyyenin arz ve takdîmine ibtidâr olunur. Fezleke-i su’âl ve cevâb ötede beride zuhûra gelen vukû‘âtla tabî‘î herkeslere ârız olan te’sîrât-ı zihniyye şu uygunsuzluğun tekevvününü işrâb etmekde bulunmuşdur. Şöyle ki Rum milletinden attâr Altın oğlu İliya'nın zevcesi Anali nâm kadın, öğle vakti çarşıdaki dükkânlar yağma olunacağını işitdim diye ibtidâ Perikli Efendi'ye ve biraz sonra Anastasiye bint-i Papapetro nâm kocakarı vâsıtasıyla zevcesine haber vermiş olduğundan, evvelâ merkûm İliya vehm ve telâşla dükkânını kapamağa başlamış ve o sırada tüccârdan Kokınos oğlu Kosti'nin dahi bi't-tesâdüf hânesindeki hastasına bakmak ve Aşkar oğlu Yuvan'ın da ta‘âm etmek için dükkânlarını kapayıp gitmiş olmasından, çarşı halkı vehm ve telâşa düşmüş olduğu gibi, bu sırada li-maslahatin mezkûr çarşıya giden diğer Anastasiye bint-i Yuvaki nâm kocakarı dahi Hükûmet Caddesi'nde berber Karabet'in dükkânında çıraklık eden oğlu Sokrates'i hânesine götürmek üzere bir tavr-ı mütelâşiyâne ile mezkûr dükkâna giderek verdiği haber, merkûm Karabet ile o caddedeki Rum ve Ermenileri vehm ve vesveseye düşürmüş olduğundan, dükkânlarını kapamış oldukları ve bu aralık kilit almak için o cihette bulunan demirci Mıgırdıç'ın dükkânına gelen ve şu keyfiyyetden haberdar olan Ermeni cemâ‘atından ve demirci esnâfından onsekiz yaşında Onisimiya veled-i Haçatur dahi çarşıya avdetinde ba‘zı dükkânların kapalı olduğunu görüp kendisi de Türbe Caddesi'ndeki dükkânını kapaması ve bir de çarşının ücrâ bir noktasında dükkânı bulunan kırk yaşında terzi Stavri veled-i İliya'nın ba‘zı eşyâ iştirâsı için Altın oğlu İliya ile komşularının dükkânlarına giderek kapalı olduğunu bi'l-müşâhede, gelip kendi dükkânını kapamış olması ve şu hâlleri gören komşusu terzi Vasilo ile Rum cemâ‘atinden Bodos veled-i Yorgi'nin dahi akrabası attâr Abraham oğlu Sava'ya keyfiyyeti haber vermesi, onların da dükkânlarını kapamağa sebeb **[269]** olduğu ve bu sırada dükkânlarını kapayıp hânelerine gidenleri görüp işitenler dahi âilelerinin

Mahkeme Hamamı'ndan hânelerine avdetleri-çün ba‘zı kadın ve çocuklar vesâtatıyla haber göndererek bîçârelerin havf ve helecânla hamamdan çıkmalarına bâdî olduğu anlaşılmışdır. Esâsen menşe’en erâcîf olan Altın oğlu İliya'nın zevcesi Annali o sözü kimden işittiği tahkîk olunarak verilen haberlere göre mezbûre Annali o gün çeşmeden su alır iken Sofiya nâm kadından, o da an-asl Niğde'nin Deneki karyesi ahâlîsinden olup mukaddemâ Üsküdar'da Uncular Sokağı'nda ve akrabasından tütüncü Nikola'nın yanında hayli müddet hizmet ve mu’ahharan karyesine avdetle te’ehhül ettikten ve Antalya'da üçbuçuk sene kadar reji kolculuğunda ve dört sene de yol ameleliğinde bulundukdan sonra bir buçuk sene evvel biri oniki, diğeri altı yaşında iki erkek çocuğu ile on yaşında bulunan kızını ve zevcesini bi'l-istishâb Konya'ya gelmiş olan Rum cemâ‘atinden Bodos veled-i Apostol nâm meyhâneciden işittiğini ma‘a'l-kasem takrîr edip, merkûm Bodos ise bir kaç günden beri hânesinde rakı çıkarmakla meşgûl olduğu cihetle çarşıdaki dükkânını açmadığını ve fakat o gün saat beş buçuk-altı râddelerinde çarşıya giderek A‘yân oğlu Yanko'dan on iki kıyye anason alıp hânesine gelir iken tesâdüf ettiği Rum cemâ‘atinden ve kürkçü esnâfından on altı yaşında Murat nâm şahıs kendisine hitâben “Bu gün de dükkân açmadığın isâbet oldu. Zîrâ ortalığı karışık görüyorum” demiş ve kendisi de hânesine avdetinde takdîr etmekde olduğu rakının derecesini anlamak için pey-der-pey rakı içmekde olduğundan, sarhoşluk hâliyle zevcesine: “Bugün dışarı çıkma, ortalığı karışık diyorlar.” dediğini mezbûre Sofiya bi'l-istimâ‘ mahalleye işâ‘a etmiş olduğunu beyân etmekde ise de, merkûm Murat ona böyle bir söz söylediğini kat‘iyyen inkâr etmiş ve merkûm Bodos'un kızının namzedi bulunan Bursa'da kâ’in Küplü kasabalı arabacı Simon veled-i Dimitri dahi mahalleden çarşıya gelir iken yolda Bodos'a bi't-tesâdüf bugün çarşıda pek dolaşma, fenâlık olacak imiş dedikde o da cevâben, **[270]** zâten bilirim demiş olduğunu i‘tirâf ettikden sonra, mu’ahharan bu sözü mücerred çarşıda gördüğü ahvâlden mütehassıl ma‘lûmâtına atf ile te’vîl etmek istemiş ise de, o gün mahalleye azîmeti kable'l-vak‘a saat beş buçuk ve avdeti saat sekizde olduğunu evvelce söylediği cihetle işbu te’vîl-i ahîri kabule gayr-i şâyân görünmüşdür. Bir de meyhâneci Bodos A‘yân oğlu Yanko'nun dükkânından aldım dediği anasonu vukû‘âtdan bir gün evvel Perşembe günü sattığı dükkân sahibi merkûm Yanko ifâde ve o günün satış defterini irâ’e etmiş olduğundan başka vak‘a günü kendisi saat iki buçuk-üç râddelerinde Konya'ya altı saat mesâfede vâkı‘ Lâdik karyesine gittiği hükûmetce ma‘lûm bulunmuş olması ve Altun oğlu İliya'nın zevcesi Annali'ye hikâye-i keyfiyyet eden Sofiya kadının da merkûm Bodos'un o sözü hânesinde zevcesine söyler iken işitmeyip, kendi kapısı önünde durmakda ve Bodos da oradan geçmekde iken söylediğini beyânla, tashîh-i mes’ele etmiş bulunması meyhânecinin sözleri doğru olmadığını meydana koymuşdur. Ancak hâricde beyne'l-ahâlî şübheyi da‘vet edecek hiç bir hâl ve makâl yoğ-iken bir meyhâneci makûlesinin sözüyle bütün çarşı halkının havf ve helecâna düşmesi müsteb‘id olduğundan, ezhân-ı nâsa bu

derece sür‘at-ı te’sîrinin illeti sorularak teftîş-i ahvâl ve efkâra ehemmiyyet verildikde, an-asl Kayseriyye'nin Tavas ahâlîsinden olup, mukaddemâ Konya'ya nakl-i hâne eylemiş ve el-yevm Ermeni cemâ‘atı meclisi a‘zâsından bulunmuş olan manifaturacı Haci Serkiz onbeş gün evvel dükkânına gelip de beş-on kuruşluk alışveriş eden ve bilmediği sarıklı iki şahısdan birisi yüz kuruşluk kadar veresiye eşyâ talebine adem-i muvâfakatla cevâb vermesi üzerine: “Vermezsin ama onbeş gün sonra bunların hepsi bizim olacak.” zemîninde ağzından bir söz kaçırmış ve bu sözden maksadı istîzâh olundukda, latîfedir demiş olduğunu ve yine Kayseriyyeli olduğunu kıyâfetlerinden anladığı iki delikanlının vak‘adan bir gün evvel dükkânı önünde bi't-tavakkuf bunlardan biri, şu aralık Kayseriyye'de bulunmalı idik deyince, diğerinin, Hıristiyan tükenmedi yâ, bizim de hissemiz bulunur gibi tefevvühâtda bulunduğunu bu vak‘adan sonra kendi cemâ‘at meclislerine mahsûs odada Re’îs Bogos Efendi söylediğini beyân ederek, gerçi bu sözleri sâir milletdaşlarına söylediğini inkâr eyliyor ve mûmâ-ileyh Bogos Efendi ise **[271]** o makûle sözlerin kendisine söylediğini der-hâtır edemiyorum diyor ise de, siyâk ve sibâka nazaran merkûm Haci Sergiz bu sözleri yalnız bir adama değil, nîk ü bed fark ve temyîzden âciz ve câhil daha bir takım sâde-dilân eşhâsa nakl ve hikâye ile tehyîc-i efkâr etmesi karîn-i ihtimâl ve şu hengâmda şuyû‘ ve intişârı dahi ba‘zı civâr vilâyetlerin vukû‘ât-ı havâdisi zikr olunan tefevvühât ve hikâyâta inzımâmla vehm ve vesveseye sebebiyyeti tabî‘ü'l-husûl bir hâl olup, şu kadar ki gerek merkûmân Bodos ve Haci Serkiz'in akvâl ve evzâ‘-ı mebhûsesi ve gerek kısmen ba‘zı esnâf dükkânlarının seddiyle hânelerine savuşup gitmeleri maddesi pek de illetden hâlî olmamak lâzım gelirse de hâricen ve dâhilen eser-i tahrîkât ve tesvîlât-ı mefsedet-kârâne vukû‘una dâir bir gûnâ ser-rişte bulunup alınamamıştır. Hattâ Kütahya'ya tahvîl-i me’mûriyyet eden Konya Merkez Tabur Ağası rif‘atlü Faik Efendi'nin vak‘a günü bi't-takdîm tedkîk ve ta‘mîki komisyona tevdî‘ buyurulan 15 Kânûn-ı evvel sene 1311 târihli jurnalinde Aşir oğlu Osman Efendi'nin Ermeni milletinden iki şahsa “İslâmlar sizi basacaklar” demiş olduğunu Papas oğlu Avadis'den işittiği münderic ise de merkûm Avadis evvelen polis dâiresinde ve sâniyen komisyonda lede'l-isticvâb mûmâ-ileyhe öyle bir havâdis haber vermeyip belki bi'l-aks kendisi beni akîb-i vak‘ada celble dükkânların kapanmasını bâdî olanlar her kimler ise hafiyyen öğrenip bana haber ver diye tenbîh eylediği sırada o gün dükkân komşularından Bakkal Osman Efendi'nin câmi‘den çıkıp Rum ve Ermeni dükkâncılarının şu telâşlarına vâkıf olunca kendisine hitâben: Bu ne hâldir? Böyle şeylerden ihtilâl çıkar. Bunlara sebebiyyet verilmese daha iyi olur, dediğini ve Aşır oğlu Osman Efendi'nin mahdûmu Mehmed Efendi'nin de o gün sabahleyin İslâm komşularından ba‘zılarının dükkânlarına giderek bir sabah gazetesi okumuş olduğunu haber verdim. Fâik Efendi'nin ihbârı bundan galat olmak lâzım gelir dediği gibi, mûmâ-ileyhimâ Osman ve Mehmed Efendilerle daha sâir îcâb edenler de yegân yegân celb ve bi't-tahlîf isticvâb olundukları hâlde böyle İslâmların Ermenileri keseceklerine

dâir aslâ ve kat‘â bir söz söylendiği sâbit olamamış ve mûmâ-ileyh Osman Efendi'nin o sırada böyle bir şeylere sebebiyyet verilmese daha iyi olur idi demesi haddizâtında ma‘kûl bir kelâm olduğu misillü Mehmed Efendi'nin dahi Dersa‘âdet'de tab‘ ve neşr olunan bir gazeteyi okuyup okunması da hudûs-ı vak‘aya illet olabilecek esbâb-ı mûcibeden addolunamayacağı derkâr bulunmuşdur. Şu kadar ki mûmâ-ileyh Fâik Efendi'nin **[272]** jurnali me’âliyle Avadis'in ifâdesi arasında ba‘zı mertebe mübâyenet görünüp bunun dahi tedkîki lâzım gelmiş olduğundan, keyfiyyet, kendisine bi'l-vâsıta istîzâh ettirildikde, merkûm Avadis o sözü kendisine söylediği sırada zabtiye yüzbaşılarından Arif Ağa dahi hâzır idüğü mûmâ-ileyhin derkenâr cevâbıyla Kütahya Mutasarrıflığı'nın 3 Kânûn-ı evvel sene 1311 târihli ve altı yüz yetmiş üç numaralı tahrîrât-ı cevâbiyyesi me’âlinden müstebân olmuş ise de mûmâ-ileyh Arif Ağa celble su’âl olundukda, merkûm Avadis'in Fâik Efendi'yle söyleşirken bi'z-zât yanlarında bulunmayıp, ancak bunların birlikde konuşduklarını müşâhede eden kumandan Mîr-livâ sa‘âdetlü Osman Paşa Hazretleri'nin emriyle keyfiyyeti anlamak üzere yanlarına gittiğimde, Avadis'in Aşkar oğlunun mu, yoksa Aşır oğlunun mu, bir gazete okuduğunu söylediğini işitebildim diye cevâb vermiş ve bu da merkûm Avadis'in takrîr ve ifâde-i vâkı‘asını kısmen te’yîd eylemiş olmasıyla mezkûr jurnalin mündericâtı da inde't-tahkîk kanâ‘at-bahş olacak ma‘lûmât-ı sahîhaya müncer olamayarak bi't-tabi‘ hükümden sâkıt kalmışdır. İşte komisyon-ı âcizânemizin zübde-i tahkîkâtı tafsîlât-ı ma‘rûzadan ibâret bulunmuş ve bu takdîrde şu kargaşalık mücerred ezhân ve efkâra te’sîri tabî‘î olan vukû‘ât ve havâdisâtın bir takım âsârından tevellüd eylediği gereği gibi tahakkuk etmişdir. Ma‘a-mâ-fîh yevm-i mezbûrda me’mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyece dükkânların kısmen sedd ü bendi işidilir işidilmez, hemen ittihâz ve icrâ olunan tedâbîr-i mü’essire-i vikâye-kârı ve ahâlî-i Müslime tarafından dahi vatandaşlarının şu nâ-becâ telâşlarına karşı gösterilen evzâ‘-ı sükûn ve mekânet-i hamiyyet-şi‘ârı semere-i hayriyye-i bâhiresiyle ez-her cihet te’mîn kılıp ve takrîr-i âsâyiş ve huzûr-ı ahâlî maksad ve maslahat-ı umûmiyyesine muvaffak olunarak, sâye-i ma‘delet-vâye-i hazret-i zıllu'llâhîde İslâm ve Hıristiyan sunûf-ı ahâlî ve zîr-i destân âsûde-nişîn emn ü emân olunarak bi't-teşekkür ve'l-iftihâr herkes kendi kâr u kesbiyle meşgûl ve her bâr mütehattim-i zimmet-i sadâkatleri olan du‘â-i ömr ü şevket-i seniyye-i pâdişâhî ed‘iyye-i hayriyyesinin tekrârına mecbûr bulunmuş olmağla ve mahzâ vikâye-i âsâyiş-i âmme niyyet-i hayriyyesiyle hüsn-i icrâ ve ikmâli müyesser olan bu tahkîkât mülâbesesiyle taht-ı isticvâba alınan İslâm ve Rum ve Ermeni ahâlî ve tebe‘a dahi lisân-ı şükr ve senâ-yı minnet-dârî ile yek-dil ve yek-zebân da‘avât-ı mefrûza-i ömr ü şevket-i cenâb-ı cihân-bânîyi yâd ve tekrâr [tezkâr] etmekte bulunmakla, hey’et-i âcizânemizce tahtîm ve imzâ kılınan işbu fezleke-i tahkîkâtın arz ve takdîmine karâr verildi. Ol bâbda.

[273] Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 20 Nisan Sene 1312 Târihli Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Hınçak Komitesi'nin vesâ'it-i icrâ'iyyesinden biri de marangoz Hamparsum olduğu bi't-tahkîk kendisinin derdestiyle icrâ kılınan isticvâbında harekât-ı mefsedet-kârânesini ikrâr ile beraber Beyoğlu'nda Dolapderesi'nde bir hânede sâkin Bitlisli Osep'in komite binbaşısı olup iğfâl ettiği dört yüz kadar avanesine riyâset ederek tertîbât-ı fesâdiyyeyi tevsî'e çalışmakda olduğu gibi, Arakel ve Asayi ve demirci Ohannes nâm-ı diğer Mehmed Ali dahi merkûm Osep'e mu'âvenet eyledikleri ifâde etmesiyle Komite Binbaşısı Osep dahi buldurularak isticvâbâtı netîcesinde ketm-i hakîkatın fâ'idesizliğini anlayarak mukaddemâ Varna'ya firâr etmiş olan Komite Binbaşısı Sivaslı demirci Kirope'nin Hınçak Komitesi vekâletine kendisini ta'yîn eylemesine mebnî ru'esâ-yı erbâb-ı fesâddan Asayi ve Arakel ve demirci Ohannes ve Kasımpaşa'da Balaban Han'ı odabışısı olan Agop ile evvelâ Beyoğlu Kilisesi'nde bi'l-ictimâ' Kirope'nin kendilerine terk eylediği müfsidleri onbaşılara tevzî' ve tertîb etmek için Kasımpaşa'da Kulaksız Kilisesi'nde ictimâ'a karâr verilerek ikinci def'a mezkûr kilisede tertîb-i cem'iyyet ve komite onbaşılarını oraya celb ve da'vet ile dört yüz kadar Ermeni müfsidlerini beher on neferi bir onbaşı ve elli neferi ellibaşı ve yüz neferi yüzbaşı idâresinde bulunmak üzere tertîb eylediğini ve ol bâbda tanzîm edilen defter için onbaşılardan birer aded beşlik aldıkdan sonra mezkûr defter erbâb-ı fesâddan Asayi'nin zevcesi vâsıtasıyla Galata Kilisesi hademesinden mevkûf Vanlı Misak'ın birâderi Nehabet'e gönderildiğini ve rufekâsından sâlifü'z-zikr odabaşı Agop zâten komite yüzbaşısı olduğundan ahîren kendilerinden ayrılıp diğer komite binbaşısı diğer Agop'a iltihâk eylediğini ve toplanılan para kilise hademesi Nehabet'e verilip Hınçak mührü ile mahtûm makbûz alındığını ve komite a'zâsı haftada bir gün Galata Ermeni Kilisesi'nde ictimâ' ve müzâkerâtda bulunduklarını ve Hınçak Komitesi'nin mührü mezkûr kilise dâhilindeki mektebin üç kapılı bir odası derûnunda bir sandıkda mahfûz idüğünü ve Kasımpaşa'da Ermeni Rusyalı saatçının yanında çıraklık eden Leon ile Sakızağacı'nda bir hânede sâkine İskuhi nâmında bir karının ellibaşı ve firârda bulunan Asayi'nin dahi kendisinden **[274]** büyük "kolcu kadar", ya'nî iş bitiren olduğunu ve odabaşı Agop'un odası derûnundaki berber dolabının iç tarafında gizli ve san'atlı bir sûretde i'mâl edilmiş bir mahallin tahta arkasında mahfûz evrâk-ı muzırra mevcûd olduğu gibi İskuhi kadının odasındaki duvar tahtaları arkasında dahi esliha bulunduğunu beyân ve ikrâr eylemiş ve me'mûr-ı mahsûs i'zâmıyla odabaşı Agop'un odası derûnundaki dolabın gizli olan mahalli söktürülerek taharrî ettirildikde, komite binbaşılığına mahsûs ve Hınçak mührüyle mahtûm bir ta'lîmât ile komite yüzbaşılarından alınan akçeye dâir makbûz ve kaplama tahtaları arasında çakmaklı ve kapsüllü tabancalar zuhûr etmiş ve bâlâda esâmîsi muharrer ru'esâdan Nehabet ve saatcı Leon derdest edildikleri gibi, diğerlerinin de hemen toplatdırılmasına müsâra'at olunup, sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde

İstanbul Hınçak Komitesi'nin ru'esâsı ve komite mührünün bulunduğu mahal zâhire çıkarılmış ise de tahkîkât-ı ahîreden dahi ma'lûm-ı âlî-i dâver-i ekremîleri buyrulmuş olacağı vechile merâkiz-i fesâdiyye Ermeni kilise ve mektebleri olup, hattâ Hınçak Komitesi mührünün bile Galata Kilisesi dâhilindeki mektebin üç kapılı bir odası derûnunda mahfûz bulmasına ve erbâb-ı fesâdın kiliselerde alenen tertîbât-ı fesâdiyyelerine Patrikhânece müsâ'ade ve zâbıtanın ta'kîbâtından kiliselere firâr eden erbâb-ı cerâ'imin kabul ve himâye olunmasına ve kilise onikileri mürevvic-i fesâd eşhâsdan mürekkeb bulunmasına ve bu hâl devâm ettikce zâbıtaca bunca mihnet ve meşakkatlerle elde edilen komitelerin tevkîflerinden bir fâ'ide hâsıl olmayıp, daha ustalıklı tertîbât-ı fesâdiyye icrâsına kilise ve mekteblerin müsâ'id bulunmasına nazaran esâsı Patrikhâneye âid olan bu hâllere bir netîce verilmek Bâb-ı Âlîce tedâbîr-i mü'essire ittihâzına mütevakkıf olduğunun ve esâs fesâd kiliselere âid olmak cihetiyle zâbıtanın müdâhalesinden ma'sûn kaldıkca adam tevkîfinden ve komite derdestinden husûle gelecek fâ'ide muvakkat bir müddete münhasır kalıp kilise hey'etlerinin mücâzât-ı kânûniyyeden ibret-bîn olamayan mahaller ahâlîsinden itmâ' ve iknâ' sûretiyle fedâ'îler celb edilerek teşebbüsât-ı fesâdiyyede devâm edebileceklerinin arz ve iş'ârına cür'et kılındığı ma'rûzdur. Ol bâbda.

[275] Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden Cevâben Şeref-vârid Olan 23 Nisan Sene 1312 Târih ve Yüz Kırk Bir Numaralı Tezkirenin Sûretidir

Hınçak Komitesi'ne mensûb marangoz Hamparsum ile Komite Binbaşısı Osep'in ve komite ru'esâsından diğer ba'zı eşhâsın sûret-i tevkîf ve istintâklarından ve Balaban Hanı odabaşısı Agop'un odasındaki dolabın içinden komite ta'lîmâtı ile ba'zı esliha ve sâire zuhûr ettiğinden bahisle ba'zı ifâdât ve mütâla'ât hâvî vârid olan 20 Nisan sene 1312 târihli tezkire-i aliyye-i âsafâneleri Tesrî'-i Mu'âmelât Komisyonu'nda bi'l-mütâla'a sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı kîtîsitânîde eşirrâ-yı merkûmenin ele geçirilmesi ve komite mahalli ictimâ'ının zâhire çıkarılması husûsundaki muvaffakiyyet-i mahsûsa-i nezâret-penâhîleri şâyân-ı takdîr ve şâbâş görülmüş ve Patrikhâneye âid iş'ârât-ı aliyye-i âsafâneleri muktezâ-yı maslahata muvâfık görülerek huzûr-ı sâmî-i sadâret-penâhîye arz ve iş'âr edilmiş olmağla, ol bâbda.

Konya Vilâyeti Polis Komiserliği'nden 20 Nisan Sene 1312 Târihiyle Alınan Şifreli Telgrafnâmenin Halli Sûretidir

Kıbrıs'dan erbâb-ı mefsedetden kırk kadar eşhâs kayık ile Tatraşan İskelesi'ne çıkacakları Adana vilâyetinden iş'âr kılınması üzerine, polis Ali Rıza Efendi ile mikdâr-ı kâfî zabtiye sevk olunduğu Teke polis me'mûrluğundan bildirildiği arz olunur.

Bi't-tasarruf Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 25 Nisan Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Kasımpaşa'da bulunan Balaban Hanı odabaşısı olup, komite yüzbaşılarından olduğu anlaşılmasıyla, geçende ba‘zı rufekâsıyla beraber derdest edilmiş olan Agop'un bi't-taharrî odası derûnundaki dolabın gizli ve sanatlı bir sûretle i‘mâl edilmiş mahallinin tahta arkasında zuhûr etmesiyle elde edildiği 20 Nisan sene 1312 târihli tezkire-i mufassala-i çâkerânemle arz olunan ve Hınçak mührüyle mahtûm bulunan ta‘lîmâtın sûret-i mütercimesi leffen arz ve takdîm kılındı. Mütâla‘asından muhât-ı ilm-i sâmî-i **[276]** cenâb-ı sadâret-penâhîleri buyurulacağı vechile, işbu ta‘lîmât Hınçak cem‘iyyet-i fesâdiyyesine iltihâk edeceklerin sûret-i tertîbât ve harekâtını mutazammın olmakla beraber, mündericâtında Ermeni kadınlarından mürekkeb olmak üzere teşkîl olunmuş bir komite de bulunduğuna dâir ba‘zı fıkarât münderic olup, çend gün evvel derdest olunan Armenia gazetesinde Nisâ Komitesi tarafından verilen i‘ânenin sû-i isti‘mâl edildiğinden bahs edilmiş olması ve zikr olunan tezkire-i çâkerânemde ber-tafsîl arz olunduğu üzere, firârî Asayi'nin komitesinde ellibaşı olmak üzere İskuhi nâmında bir kadın da bulunup, hattâ Kulaksız Kilisesi'nde rufekâ-yı sâiresiyle beraber dâire-i ittihâdlarına celb ettikleri dört yüz kadar eşhâsın esâmîsini hâvî olarak tanzîm ettikleri defterin merkûmun zevcesi vâsıtasıyla komite hey’etine i‘tâ ve muhâberât-ı sâirelerine mezbûrenin tevsît edilmiş bulunması, ol sûretle kadınlardan mürekkeb bir komitenin vücûduna delâlet etmekde olmasına ve işbu ta‘lîmât mündericâtı evvelce elde edilmiş olan ta‘lîmâtlardan fazla şeyleri muhtevî bulunmasına nazaran, o yolda dahi icrâ-yı tahkîkât ve tekayyüdâta devâm edilmekde bulunmuş olmağla, ol bâbda.

DERSA‘ÂDET HINÇAKYAN ŞİRKETİ ŞU‘BESİNİN MÜHRÜ İLE MAHTÛM VE ERMENİ EL YAZISI İLE MUHARRER VE ON ÜÇ SAHİFEDEN MÜREKKEB OLAN VE DEFTER ŞEKLİNDE BULUNAN KOMİTE TA‘LÎMÂTININ TERCÜMESİDİR

Hınçakyan İhtilâl Şirketinin Dâhilî Teşkîlâtı Programı Mukaddimesidir

Hınçakyan şirketi, kendi ihtilâl fırkasının fi‘liyyâtına iyi âşinâ ve her memleketin mevkı‘ine ve îcâbâtına ve ahvâl-i husûsiyyesine vâkıf bölükler teşkîline dâir kat‘î bir usûl ittihâz etmemişdir. Binâ-berîn Hınçakyan bi'l-cümle fırkalarının kat‘î sûretle teşkîli tasmîm etmesiyle, matlûbu olan emele muvaffak olur. Şirketimiz bu esâs üzerine teşkîl olunarak, fırkamızın umûm esâsını ve kânûnlarını hiç bir vechile tebdîl ve tağyîr etmeyerek, her bir şu‘benin idâre me’mûrları mahallinin müsâ‘adesine kazâ ve kasaba ve karyenin mevkı‘ine göre bölükler teşkîl etmeğe me’zûndurlar. Pây-ı tahta âid kavânîne **[277]** ma‘lûmât-ı tâmmemiz vardır. Bizim

icrâya vaz‘ edeceğimiz iş bölük teşkîl ile dâhil olanlara imtiyâzlı ta‘lîmât vermektir. Ve verdiğimiz ta‘lîmâtın icrâ-yı ahkâmına ittibâ‘ edeceklerinde de şübhe etmektedir.

“Çeteler”

Çeteler teşkîli: Biri diğeriyle hem-sinn ve yekdiğerinin hâline âşinâ ve bir mahalle ve fikirli olmak üzere cümlesi beşer veya onar kişiden mürekkeb bulunmalıdır. “Biz Dersa‘âdet şirketini der-hâtır ederek nisâ bölüklerinin dahi beşer neferden teşkîl olunmasını tavsiye ederiz.”

Birinci bend: Onbaşı takımı resmen bir fırkaya dâhil olmazdan evvel îcâbına göre emîn ve muhâfaza-i esrârda metîn olup olmadıkları bi't-tahkîk tecrübe edilmelidir.

İkinci bend: Şerâ’it-i mebsûtayı hâ’iz olanlar mu‘âmele me’mûrunun ifâdesi ve cümlenin ârâsı ile onbaşı takımına dâhil olacakdır. Bu sûretle kabul olunanlar istedikleri takıma dâhil olabilirler.

Üçüncü bend: Şirkete mürâca‘at edecekler, onbaşı takımının huzûrunda kendisinin şirket nizâmâtına kânî‘ olduğunu ve efkâr-ı hasenede bulunacağını söyledikden sonra resmen tahlîfi icrâ olunarak şirket a‘zâlığına kabul olunacakdır. Yemini herkes arzusu vechile edebilir. Biz şerâ’it-i tahlîfi buraya derc ediyoruz: “Allah'a, nâmusuma ve bu dünyada bana azîz olacak kâffe-i işlere ve Hınçakyan ihtilâl tertîbâtına ve âmâl ve efkârına kâni‘ oldum. Ölüm saatime kadar yorulmayıp şirketimizin kâffe-i programını ve cemâ‘atimizin azîz da‘vâsının metâlîbini ve bana tevdî‘ ve havâle edilen vezâ’ifi dâimî sûretde sadâkatle îfâ eyleyeceğime yemin ederim. İşbu yeminimde sâdık olacağım. Milletdaşlarımla Ermenilerin boynunda asılan barbar Türk'ün esâret boyunduruğunu bütün bütün kırmağa ve netîcesine vâsıl oluncaya kadar cehd ü ikdâm edeceğim.”

Dördüncü bend: Her onbaşı takımı beynlerinde hafiyyen kur‘a ile bir onbaşı ve bir de vekîl intihâb edeceklerdir. Onbaşı kendi takımının re’îsi olup, onbaşı meclisinde hazır bulunacaklardır. Ve onbaşı takımının **[278]** dâhilî ve hâricî işlerine müdâhale edeceği gibi, hâricî muhâberelerine de nezâret eyleyecekdir.

Beşinci bend: Şu‘benin terakkî ve takviyesi, onbaşının mertliği ve sadâkat ile icrâ’âtından müstebân olacakdır. Bir ihtilâlci için lâzım olan meziyyât kendisinde mevcûd olacakdır. Binâ’en-aleyh, takım kendilerine onbaşı intihâb edecekleri vakit, müdebbirâne hareket etmelidir.

Altıncı bend: Onbaşının gaybûbetinde vekîli onun me’mûriyyetini idâre edecek ve takımının sâir bölüklerle olan muhâberât ve mu‘âmelâtını icrâ edecekdir. “Vekîlin dahi kâr-âşinâ ve ma‘lûmât sahibi olması lâzımdır.”

Yedinci bend: Her onbaşı takımı kendi onbaşılarının taht-ı riyâsetinde haftada lâ-akall bir def‘a akd-i ictimâ‘ etmeğe mecbûrdur. İşbu meclisde ve herkesin muvâcehesinde şirketimizin Hınçak gazetesi okunacak ve îcâbı hâlinde re’îs tafsîlât i‘tâsıyla ve şirketimizin esâsından bahs etmek sûretiyle hall-i müşkîlât edecekdir.

Sekizinci bend: Meclis halledemediği mesâ’il hakkında bâ-müzekkire mâ-fevki meclise mürâca‘at eder. İşbu müzekkire re’îse teslîm olunup re’îs de sınıfına göre ellibaşıya veyâ mâ-fevkinde bulunan “M” ve “V” emre mürâca‘at eder.

Dokuzuncu bend: Her bir me’mûr işe mübâşeret etmezden evvel bir nâm-ı müste‘âr ile tevsîm olunacakdır.

Onuncu bend: Takım efrâdından biri kendi onbaşıları hakkında şikâyet ve i‘tirâz eylediği hâlde derhâl bir şikâyetnâme yazıp takımın ekseriyyeti huzûrunda bir zarfa vaz‘ ile onbaşıya i‘tâ eder. Onbaşı aleyhinde tanzîm olunan bu evrâkı ale'l-usûl “V” ve “M” yedine irsâl eder ve bunların muhâkemesi de şirket mahkemesinde icrâ olunur.

Onbirinci bend: Onbaşı bu gibi şikâyetnâmeyi “V. M”e irsâl etmezse “V. M” onu şiddetli cezâya çarpacakdır. Ve me’mûriyyetinden azl ederek taht-ı nezârete aldıracak ve şirket mahkemesinde tercîm ettirecekdir.

Onikinci bend: Vazîfesini îfâda terâhî eyleyen ve arkadaşlarının esrârını fâş eden ve muktedir olduğu hâlde haftalık ve aylığı te’diye etmeyen ve onbaşı meclisinin ictimâ‘ında üç defa hazır bulunmayan a‘zâ, meclis karârıyla bölükden tard olunacakdır. Meclis, îfâ-yı vazîfeden sonra keyfiyyeti tafsîlen “V. M”e izbâr edecekdir. **[279]** Meclisin karârı hakkında matrûdun hakk-ı i‘tirâzı vardır. Tard karârı muvâfık görülmediği hâlde, matrûd üç ay taht-ı nezâretde bulundurulur.

Onüçüncü bend: Şirkete kabul olunanlar kudret ve servetine göre on lira ve daha ziyâde bir meblağ şirkete vermeye mecbûrdur. Bu para, on kuruşdan aşağı olmayacakdır.

Ondördüncü bend: A‘zânın te’diye ettiği meblağdan başka her me’mûr ayrıca olarak haftalık veyâ aylık nâmıyla i‘âne verecekdir. A‘zânın kudreti meclis tarafından takdîr ve i‘ânât dahi o sûretle takdîr olunur.

Onbeşinci bend: Takım verilen parayı re’îse i‘tâ ve “V. M” tarafından mümzâ ilmühaberi görüp meclis huzûrunda o evrâkı imhâ edecekdir.

Onaltıncı bend: Re’îs hâsılât-ı mevcûdeyi her hafta veyâ ayda vezne-i umûmîye teslîm etmeye mecbûrdur. Re’îsin hilâfında hareket etmesi “V. M” tarafından tevbîha sebeb olacakdır.

Onyedinci bend: Her me'mûr hafiyye vazîfesini îfâ edecekdir. Şirketin menfa'atine âid ma'lûmâtı re'îs vâsıtasıyla "V. M"e bildirecekdir.

Onsekizinci bend: Fikr-i ihtilâli mevkı'-i fi'le vaz' için vesâ'it-i lâzımeye mürâca'at her me'mûrun vazîfesidir.

Ondokuzuncu bend: Kendi hesabına her me'mûr hiç olmazsa bir revolver mübâya'a etmeye mecbûrdur.

Yirminci bend: Onbaşı takımları yekdiğeri ile hüsn-i mu'âşeretde bulunmalı ve şirketin şeref ve şânını cemâ'at nazarında i'lâ eylemelidir.

"Onbaşı ve Beşbaşı Meclisleri"

Yirmibirinci bend: Onbaşı ve beşbaşı bi'l-ittifâk onbaşılık ve beşbaşılık nâmıyla bir meclis teşkîl edeceklerdir. Bunların vazîfe-i me'mûriyyetleri takım vekâleti olmak hasebiyle teşkîl edecekleri meclisde bir hakk-ı vekâlet bulunacakdır.

Yirmiikinci bend: Onbaşılık meclisi hiç olmazsa ayda bir def'a ellibaşının veyâ yüzbaşının riyâseti tahtında **[280]** ictimâ' edecekdir. Meclisde re'îsler kendi takımlarının vukû'ât-ı ihtilâl-kârânelerini beyân ve hikâye edecek ve şürekânın fikr-i ihtilâli ta'kîb etmeleri-çün ta'dâd-ı vesâ'il eyleyecekdir. Bölüklerin kuvvet kesb etmesi ve fedâkârâne gayret ve hareket eylemesi için me'mûrîn-i icrâ'iyyenin teksîrine cehd ü ikdâm edecekdir. Onbaşılara âid husûsât bu meclisde ru'yet olunacak ve "V. M"e arz-ı keyfiyyet kılınacakdır. Herkes kendi re'yini beyân ettikten sonra, onbaşılar îcâbını tezekkür edecekdir. Ve "V. M"e âid vezâ'ifi bu sûretle bir derece tahfîf eyleyeceklerdir. Ve ittihâz kılınan mukarrerât hakkında pey-der-pey "V. M"e ma'lûmât verilecekdir.

Yirmiüçüncü bend: Onbaşı meclisi re'y-i hafî ile ekseriyyet kazanan a'zâdan birini ellibaşı intihâb edecek ve ikinci derecede ekseriyyet-i ârâya nâ'il olandan ona mu'âvin ta'yîn olunacakdır. İntihâb keyfiyeti "V. M"e iş'âr olunup tasdîk ettirilecekdir.

Yirmidördüncü bend: Ellibaşı bütün ellilerin veznedârıdır. Her onbaşı takımından tahsîl ettiği haftalığı ona teslîm edip, "V. M" mührü tahtındaki ilmühaber taleb edecekdir.

Dersa'âdet
H›nçakyan
¼ubesi

İmzâ
Surniyan Bölüğü İdâresi
Götürün

Hınçakyan Gazetesinin 15 Mart Sene 96 Târihli ve Beş Numaralı Nüshasında Münderic Bir Bendinin Tercümesidir

Küçük Asya'da icrâ olunacak istiklâl âsârından olarak müstakil bir Ermeni hükümdârlığının vaz‘ ve te’sîsi Ermeni komitelerinin âmâl ve harekâtına muvâfık ve müstenid olduğunu Rusya Devleti nazar-ı dikkate alarak buna muvâfakat etmemektedir. Rusya Hâriciye Nâzırı Prens Lubanoff tarafından Rusya'nın buna muvâfakat edemeyeceği mukaddemâ Petersburg İngiliz sefîrine beyân olunmuş olduğu, İngilizler tarafından “La Block” gazetesiyle neşr olunmuş idi. Sason vukû‘âtından beri Rusya Devleti'nin Ermenilere karşı ittihâz ettiği meslek, Devlet-i Aliyye menâfi‘ine mugâyir olan bir fikrinden ileri gelmiştir. **[281]** Nâzır-ı müşârün-ileyhin ifâdâtı Rusya menfa‘atının Ermeni menfa‘atine mübâyin olduğunu müvazzahan mübeyyindir. Rusya Devleti hafiyyen Devlet-i Aliyye'ye mu‘în ve zahîr olarak Ermeni kanlarının isâlesine iştirâk etmiştir. Rusya'nın harekât-ı muhâlefet-kârânesine Hınçaklar sekiz sene mukaddem vukûf peydâ etmiş idi. Binâ’en-aleyh Rusya'nın istiklâline karşı ihtiyâtlı bulunmalarını Ermenilere ihtâr etmiş idik. Hukûkumuzun muhâfazası İngiltere Devleti'ne âiddir. Çünki İngiltere'nin menfa‘ati Rusya'nın menfa‘atine mugâyir bulunduğundan, mes’elenin Ermeni menâfi‘ine muvâfık bir sûretle hallolunması tabî‘îdir. Hınçak'ın intişârından beri Rusya Devleti'ne muhâlif meslek ittihâz etmesinden dolayı ba‘zı taraflardan Hınçak'a hücûm ile Rusya'nın istiklâline muhâlefetden ise idâre-i maslahat edilmek daha a‘lâ ve evlâ olacağını ifâde ve isbâta kalkışmışlar idi ki bunlar da Abdak taraftarlarının ileri gelenleridir. Bunlar güyâ bizim sosyalist efkârını neşr ettiğimizden dolayı Rusya Devleti'nin bi't-tabi‘ bize muhâlefetde bulunduğunu beyân etmektedirler. Hattâ bu fikri dermiyân edenlerin âmâl ve harekâtı Rusya Devleti'nin Ermeni mes’elesinde muhâlif-i meslek ihtiyâr etmesini güyâ Hınçakyan şirketimizin etvâr-ı gayr-i münâsebede devâmından münba‘is olduğuna haml etmek istiyorlar. Bir devlet-i azîme Türkiye'de intişâr eden sosyalistlikden havf ile mahvını iltizâm etmesi şâyân-ı ta‘accübdür. Çünki Berlin Ahidnâmesi karâr altına alındığı sırada Ermenistan istiklâlinin mevkı‘-i icrâya konulmasına Rusya muvâfakat etmemek arzusunda bulunmuş idi. Ol vakit Rusya'da bulunan zevât-ı ma‘rûfe Büyük Petro'nun vasiyyetnâmesini meydana koyarak, Türkiye Ermenistanı'nı zabt ve işgâl etmesini nasîhat eylemişler idi. İşte Lubanoff'un sözleri bugün Bâb-ı Âlîce resmen tasdîk olunmuştur. Hilâf-gîrânımız Rusya'ya muhâlif harekâtda bulunmayacağımıza kâni‘ olmuşlar idi. Hâlbuki bunlar bugün sosyalist şirketlerine vukû‘ât-ı mü’essifeye ve Rusya'nın barbarlığına sebebiyyet verdiğimizi beyân ile bizi mes’ûl tutmaktadırlar. Bugün Rusya Hükûmeti, memâlikindeki Ermenileri tahammül olunmayacak derecede tazyîk etmektedir. Derdestler ve ta‘kîbler ve mektebleri sedd etmek ve sansürlerin mu‘âmelât-ı şedîde ile Rusya matbû‘âtından Ermenilere karşı neşriyât-ı müstehziyânede bulunmak ve Ortodoks olmayan milletleri tazyîk etmek sûretiyle

Ermenilerin ticâretleri mahv olmak derecesine gelmiş ve müte‘âkıben bir çok iflâslar zuhûr etmiştir ki bunları yapan hep Rusya'dır. Ermenilerin cümlesi **[282]** sosyalist olmadıkları Rusya Devletince de ma‘lûmdur. Biz milletimize Rusya politikasına karşı bî-taraf kalmalarını nasîhat ederiz. O Ermenileri mahv etmek emelindedir. Bugün Rusya, Türkiye ile müttefikdir. Bir taraftan bizi mahv ettirip, diğer taraftan kendisi Türkiye'yi mahv etmek derecesine götürmektedir. Devlet-i Aliyye bulunduğu mevkı‘in kurtulmayacak derecede olduğunu hiss etmekte ise de, çi-fâ’ide ki Rusya'nın bu dehşetli saatini geçirmek istiyor. Devlet-i Aliyye bu dostluk sâyesinde bulunduğu iki musîbetin en ehvenini ta‘yîn etmek emelindedir. Her ne kadar bugün Rusya'nın mu‘âvenetiyle hâl-i hâzırda olan vukû‘âtdan kurtulmakda ise de, bir müddet sonra bundan dehşetlisine tesâdüf edip kendisi bütün bütün mahv olacaktır. Mahv edecek zât ise bu günkü günde dostu olan beyaz Çar'dır. Bu günlerde Fransa'nın şimâl cihetinde kâ’in bir şehirde bir ictimâ‘ vukû‘ bulacak ve Şark mes’elesi mevkı‘-i bahse konulacakdır. Bu meclisde Fransa Re’îs-i cumhûru ve Avusturya Kralı ve Rusya velî‘ahdı ile bir çok diplomatlar bulunacakdır. Ve Şark mes’elesinin halli ve Türkiye'nin taksîmi tezekkür olunacakdır. Bu üç devlet tarafından bahârda bir hareket vukû‘a gelecek ve Prusya'nın dâhil olması da muhtemel bulunmak hasebiyle bu vukû‘ât Ermeni mes’elesine îrâs-ı dehşet edecektir. Türkiye Ermenistan'ı hudûdunda Rusya'nın tedârikât-ı cesîme-i askeriyyesi bunu îmâ ve isbât etmez mi? Devletlerin tertîb eyledikleri plan mûcibince Türkiye'yi taksîm etmesi ve Ermenistan'ın da Rusya'ya teslîm olunması tabî‘î değil mi? Bizim için müdhiş olan bugün de uzun es’ile ve ecvibe bu olacakdır. Binâ’en-aleyh tehlikeyi gizlemeyelim. Îcâbını düşünelim. Deve kuşu gibi başımızı kumda saklamayalım. İşgüzâr olalım ve dört tarafımıza atf-ı tecessüs edelim. Vâzıh bir plan tertîb ile metânet ve mekânet hâsıl edelim. Hâl-i hâzıra nazaran icrâ olunacak mu‘âmelâtı düşünelim. Devlet-i Aliyye menfa‘atı bulunsa bile, mülkün başka cihetlerinde ağır netîceler husûle gelebilir. Bizim mes’ele için sakınalım. Ekseriyyet vücûda getirmek için çalışalım ki biz bu tarîk ile maksada vâsıl oluruz. Şimdi Ermeni mes’elesi söndü. Bunun meydana gelmesi çok sa‘ye ve büyük teşebbüse mütevakkıfdır ki bu da bilhâssa Ermenilerden ve Ermeni cemâ‘atından muntazırdır.

[283] Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 29 Nisan Sene 1312 Târihiyle Şifreli Telgrafnâmenin Hallidir

Hüdâ-nekerde zât-ı âlîleriyle büyük vükelâya bu günlerde Dersa‘âdet'de bulunan Ermeni fedâ’î komitesi tarafından sû-i kasdda bulunulacağı ve burada köy ve kurâdan ba‘zılarından ekmek ve i‘âne almak desîsesiyle şehrin hâne ve sokaklarında müctemi‘ olan ve şehir ahâlîsiyle on beş bin ve Rusya'nın Revan'ın Üçkilisesi Katagikosu Krimyan ma‘rifetiyle altı bin kişinin müheyyâ olup arzu ettikleri mefâside muvaffak olamadıklarından, evvelen Dersa‘âdet'de fedâ’îlere verilecek emir üzerine

Mayıs zarfından her tarafdan İslâm üzerine hücûmla ihtilâl çıkaracakları ve hattâ bir seneden beri fedâ'î muallimliğiyle vilâyete gelen Rusya'nın Kafkas şehirli Mikael Mihralanoğlu Mahalleli Muhik oğlu Kigork bağında yüz kişi teslîh ile ta'lîm ettirdiği ve bunların asâkir-i zabtiye ve polis ve Hamîdiyye Süvârî Alayları elbisesini lâbis oldukları ve Hey'et-i Teftîşiyyeye sû-i kasda fırsat aradıkları ve tüccârdan Karabet vâsıtasıyla ve İran tarîkiyle cerîde ve evrâk-ı muzırra celb ve Ermeni komitesine tevzî' edildiği ve Ermeni komitelerine Amerika ve İngiliz devletleri mu'âvenet edecekleri muhbir Karabet tarafından sûret-i mahremânede ma'lûmât verildiği ve Rusyalı muallimi derdest için tekayyüdât icrâ edilmekde olduğu ma'rûzdur.

Makâm-ı Sadâret-penâhî ile Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne 30 Nisan Sene 1312 Târihiyle Yazılan Jurnal Sûretidir

Mayıs ayı içinde Ermeni komitesi tarafından ba'zı zevâta sû-i kasd icrâ olunacağı ihbârını mutazammın Van vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden şimdi vârid olan şifreli telgrafın halli sûreti merbûten arz ve takdîm kılınmış ve zâbıtaca cârî tekayyüdâtın te'yîdi tabî'î ise de, yine bir müddetden beri cür'etleri tezâyüd eden erbâb-ı fesâdın men'-i cesâret ve hareketleri emsâline numûne-i ibret olacak icrâ'ât-ı esâsiyyeye mütevakkıf bulunmuş olmağla, ol bâbda.

[284] Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıflıklarıyla İstanbul Polis Müdîrliği ve Dersa'âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı'na Ta'mîmen Yazılan 30 Nisan Sene 1312 Târihli Tezkirenin Sûretidir

Ermeni komitelerinin Mayıs içinde bir fenâlık çıkaracaklarına dâir yekdiğerini mü'eyyid her tarafdan pek çok ma'lûmât ve ihbârât vukû' bulduğu gibi, bu kerre de Van vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden vürûd eden şifreli telgrafnâmenin sûreti leffen irsâl kılındı. İşin derkâr olan ehemmiyyet ve ciddiyetine nazaran geceli gündüzlü müteyakkızâne hareket olunmak lüzûmunu îzâha hâcet olmayıp, devâir-i resmiyyenin, meselâ dinamit ve emsâli eczâ-i nâriyye ile bir ta'arruza uğraması ihtimâline karşı dahi başka da iltizâm-ı tedâbîr ve tekayyüdât ve vükelâ-yı fihâmın güzergâhlarına müsâdif yollarca dahi müsta'id ve gözü açık me'mûrlar ve muntazam kol ve devriyeler vâsıtalarıyla icrâ-yı tarassudât olunması zımnında lâzım gelenlere îfâ-yı teblîgât olunmağla idâre-i aliyyelerinde dahi ona göre îfâ-yı mu'âmeleye dikkat ve aksi hâlin mes'ûliyyetinden mücânebet buyurulması siyâkında tezkire-i mahsûsa terkîmine ibtidâr olundu. Ol bâbda.

Ermeni Patrikliği'ne 30 Nisan Sene 1312 Târihiyle Yazılan Tezkirenin Sûretidir

Ermeni erbâb-ı fesâdı tarafından şehr-i Mayıs içinde yine bir uygunsuzluk çıkarılmak istenildiği ihbârât-ı mütevâliyeden müstefâd olduğu gibi gelecek Perşembe günü Yedikule'de kâ'in Ermeni İspetalyası civârında bunların ictimâ‘ edeceği başkaca tahkîk kılındığından ve artık erbâb-ı fesâdın bu derecelere varan harekât-ı âsâyiş-şikenânelerine karşı zâbıtaca tedâbîr-i şedîdeye mecbûriyyet tabî‘î bulunduğundan işbu ictimâ‘ın vukû‘ bulmaması lüzûmu ihtâr ve şâyed ictimâ‘ vukû‘ bulup da bir uygunsuzluk tahaddüs eder ise, mes'ûliyyeti zât-ı vâlâlarına râci‘ olacağı ma‘lûm-ı vâlâları olmak üzere terkîm-i tezkireye ibtidâr olunur.

[285] Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden Vârid Olan Tahrîrâtın Sûretidir

28 Mart sene 1312 târihli ve şifreli telgrafnâme ile Muses ve sâire yedlerinde zuhûr ettiği arz kılınan muzırr evrâkdan ba‘zıları bi't-tercüme leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Keşişyan Muses'de Zuhûr Eden Manzûmenin Me'âlen Tercümesi Sûretidir

Ermeniler uyanın. Şimdiye kadar zulmette yaşadığımız kâfîdir. Zulmet boyunduruğunu boynumuzdan atın, sefîl milletin hâlini ıslâh edin…..

Diğer Manzûmenin Me'âlen Tercümesidir

Eşk-i çeşm bizi tesellî etmez ve ricâ ve niyâz bize dermân olmaz. Ağyâr bize mu‘âvenet edemeyeceğinden, biz bi'z-zât çâre aramalıyız.

Ermeni evlâdında kahraman kanı var. Olmasaydı Ermenistan ve Ermeniler bugüne kadar mahv olurdu.

Ermeniler zincîr-i esâreti kırmak istiyor. Bu kayd-ı esâretden döktüğümüz göz yaşları altı asırdan beri bizi içinde boğuyor.

Ermeni kanıyla doydular, gençlerimizi ve ihtiyârlarımızı kırdılar, kızlarımızı kapıp götürdüler.

Ana ve evlâdını parça parça ettiler. Öldürdükleri pederlerimizden bize tevârüs eden şu vasiyyetdir:

Esâretinden kurtuluncaya dek düşmanınıza husûmet edin. Lâ-yezâl Cenâb-ı Hâlık bu husûsa şâhiddir.

Diğer Manzûmenin Me'âlen Tercümesidir

Ermenistan şen olsun. Vatanımız pek sefîldir ve himâyeye muhtâcdır. Ey vatan yakında halâs olacaksın…..

[286] Hey'et-i Tahkîkiyye Riyâsetinin 10 Mayıs Sene 1312 Târihli Müzekkiresi Sûretidir

Ma'lûm-ı âlîleri olan Sitrak'ın bu gece saat üçte mechûl bir Ermeni tarafından tehlikeli sûretde cerh edildiği bi'l-istihbâr icrâ-yı tahkîkâta Yusuf Âgâh Efendi bendeleriyle lâzım gelen me'mûrlar irsâl olunduğu gibi işin derkâr olan ehemmiyyeti cihetle Galata'ya geldiğimi arz etmişdim. Saat dörtde Galata'ya bi'l-vusûl şu dakîkaya kadar icrâ kılınan tahkîkâtda merkûm Sitrak üç çeyrek veyâ bir saat sonra vefât etmesi ve kable'l-vefât zabt olunan ifâdesinde Galata'da Kafesçi Sokağı'ndaki ikâmetgâhına gitmekde iken güzergâhda vâkı' Serkiz'in meyhânesinden çıkan ve Serkiz'in tanıyacağı orta boylu şişmanca toparlak çehreli kara göz ve kaşlı bir adam kendisini ta'kîb ederek kama ile cerh ettiğini söyleyebilmiş olmasından ve merkûm Serkiz'in dahi adem-i ma'lûmât beyân etmesi cihetle henüz kâtil kim olduğu ve esbâb-ı cerh ve katl de neden ileri geldiği anlaşılamamış ise de zikr olunan eşkâlde bir adamın cârih olduğu Sitrak'ın dostu Feride tarafından te'yîd edilmiş olmasından mezkûr eşkâle muvâfık olup kendilerinden bu gibi ef'âlin sudûru me'mûl olanlar kemâl-i ehemmiyyetle taharrî ve ta'kîb ettirilmekde olmasından avn-ı inâyet-i Hakk ve sâye-i muvaffakiyyet-vâye-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinde tahkîkât-ı müteşebbisenin bir hüsn-i netîceye vâsıl olması eltâf-ı Rabbâniyyeden mütemennâ ve muntazırdır. Tabib Luyiçi Efendi bendeleri Dâire-i Sâdise Hastahânesi'ne i'zâm edilerek icrâ ettirilen keşf ve mu'âyeneyi hâvî olup mûmâ-ileyh tarafından tanzîm edilen ve bir sûreti merbûten arz ve takdîm kılınan rapor mütâla'asından keyfiyyet rehîn-i ilm-i âlî-i dâverîleri buyurulacağı üzere na'aşda görülen cürûhun kâffesi iki tarafı keskin ucu sivri bir âlet-i kâtı'a ile husûle geldiği gösterilmesiyle ifâdât-ı mazbûta ve ma'rûzaya nazaran fi'l-i katl bir şahıs tarafından îkâ' edilmiş ve hîn-i mücâdelede dahi maktûlün epeyce müdâfa'a ve mukâvemetde bulunmuş olduğu maktûlun ellerindeki cerhalar ile üzerinde bulunan revolverdeki fişenklerden üçünün atılmış olmasıyla müstedelldir. Esbâb-ı ma'rûzadan nâşî kâtilin şimdilik mechûlde **[287]** kalması ile beraber şu vukû'ât-ı fecî'anın emsâline sû-i te'sîr hâsıl ederek Ermeni mefsedeti hakkında cereyân eden ve ân-be-ân ilerlemekde olduğu arz ve ifâde kılınan tahkîkâtı ihlâl ve tahdîd etmek ihtimâli vârid-i hâtır olduğunun kemâl-i te'essüfle ilâveten arz ve ifâdesine mücâseret kılındı. Ol bâbda.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 9 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Alınan Telgrafnâme Sûretidir

Geçen Pazartesi günü Van'a onbir saat mesâfede kâ'in Dir-i Meryem Kilisesi'nde muhtefî Ermeni eşkiyâsı tarafından ekrâddan üç kişinin sûret-i vahşiyânede katl ve diğer üçünün dahi cerh edildiği arz olunur.

Van Vilâyeti Polis Ser-komiserliği'nden 13 Mayıs Sene 1312 Târihiyle Alınan Telgrafnâme Sûretidir

Bu gece saat dört râddelerinde Van'a dört saat mesâfede vâkı' Elkel karyesinin köprüsü yanında Ermeni eşkiyâsı tarafından ekrâddan iki kişinin sûret-i vahşiyânede katl ve itlâf edildiği arz olunur.

Van Vilâyetinden Huzûr-ı Sâmî-i Cenâb-ı Sadâret-penâhîye Vârid Olup Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-Tezkire İrsâl Buyrulan Şifreli Telgrafnâme Halli Sûretidir

Van'a iki saat mesâfede kâ'in Şuşani karyesi manastırında bir takım Ermeni fedâ'îsinin ihtifâ eyledikleri ve ara sıra silâh endaht ve ta'lîm etmekde oldukları bir muhbir tarafından polis dâiresine haber verilmesi üzerine evvelki gece mikdâr-ı kâfî asâkir-i şâhâne ve zabtiye ile polisler gönderilerek icrâ-yı taharriyyât olunmuş ise de mezkûr manastırda kimse bulunamayıp yalnız mezkûr karyenin bir kaç hânesinde lede't-taharrî zuhûr eden kâr-ı atîk beş aded kapsüllü ve çakmaklı tüfenk ile bir adet revolver alınıp götürüldüğü ve dünkü gün dahi o cihetde gezdirilen **[288]** zabtiye seyyâr kolunun karye-i mezkûreye gider iken on dakika mesâfede müsellah bir Ermeninin bunları görmesiyle bir tek silâh ateş ederek firâra tasaddî eylediği hâlde meydan verilmeyerek elde edildiği ve o sırada üst tarafındaki dağ cihetinden ve taşlar arkasından atılan bir kaç el silâha mukâbele ve ta'kîbâtda bulunmuş iseler de bulundukları mevkı'in açık ve sipersiz bulunması ve akşamın takarrub etmesi cihetiyle bi'z-zarûre mukâbele ve ta'kîbi terk ile ric'ate mecbûr oldukları ve elde edilen merkûm Ermeni merkeze getirilerek isticvâb olundukda Van'a tâbi' Karçegân kazâsı ahâlîsinden olduğu ve buraya zahîre almak üzere gelerek akrabâsından birinin karye-i mezkûrede bulunduğu haber alınması üzerine kendisi yalnızca kendini söylemiş ise de merkûmun Ermeni eşkiyâsı efrâdından olduğu ve dağda taş arkasında zabtiyelere silâh atanlar da bunun rufekâsından olup o cihetlerde dolaşmakda bulundukları şübhesiz idüğü ve tahkîkât ve taharriyât icrâ etmek üzere bu sabah dahi merkezden mahsûsan bir başka bölük askerle bir mikdâr zabtiye bi't-tertîb i'zâm kılındığı ma'rûzdur. Fî 5 Mayıs sene 1312.

Hey'et-i Tahkîkiyye Me'mûrlarından Yusuf Âgâh Efendi Tarafından İ'tâ Olunan Rapor Sûretidir

An-asıl Arapkirli olup Zabtiye Nezâret-i Celîlesi Hey'et-i Tahkîkiyyesinde müstahdem ve Galata'da Kafesci Sokağı'nda Şişman Kosti'nin hânesinde müste'ciren mukîm yirmi yedi yaşlarında Sitrak veled-i Agop mâh-ı hâl-i Rûmînin onuncu Cum'a günü akşamı Cum'artesi gecesi saat üç râddelerinde îfâ-yı vazîfe zımnında Galata cihetini geşt ü güzâr ile hânesine gitmekde iken kapısına karîb ve meyhâneci Kadı karyeli Serkiz'in dükkânı arka cihetinde vâkı' virâne mahallinde sıkışdırılarak cerh edilmiş ve cârih firâr eder iken kendisi de üç el silâh isti'mâl ederek şiddet-i vicâ'dan silâhı yedinde olduğu hâlde tahmînen ikiyüz hatve mesâfede bulunan Kapıiçi Hamamı'nın içerisine gidip düşmüş olduğunu müte'âkıb, o civârda bulunan Hey'et-i Tahkîkiyye me'mûrlarından Hayri Efendi yetişerek **[289]** ifâdesine mürâca'atla Bâyezid Sokağı'nda meyhâneci Serkiz'in çırağı ismini bilemediği şişmanca kara bıyıklı orta boylu bir şahsın cerh ettiğini söylemesini müte'âkıb Galata Merkezi Ser-komiseri Şemsi Efendi ve mûmâ-ileyh Hayri Efendi ile Jandarma İkinci Taburu Birinci Bölüğü onbaşısı olup, Galata'da müstahdem Hüseyin Zihnî ve Beyoğlu taharrî me'mûrlarından Rif'at Efendi hazır oldukları hâlde merkûm Sitrak'dan istîzâh-ı madde edildikde ta'rîf edilen mahalde iki Serkiz var ise de kendisini vuran Kampana Serkiz'in çırağı olduğuna dâir 10 Mayıs sene 1312 târihli tutulan zabıt varakasına derc edilmiş ve berâ-yı tedâvî Dâire-i Sâdise Hastahânesi'ne nakl olunmuş ise de yarım saat sonra müte'essiren vefât ettiğinden Doktor Binbaşı rif'atlü Yahya Efendi berâ-yı mu'âyene hastahâne-i mezkûre i'zâm kılınarak ol bâbda muâyeneyi hâvî i'tâ ettiği raporda mecrûh-ı merkûm on üç yerinden cerh edilip vefâtı ise sadrı ve zahrındaki cerîhadan mütehassıl seyelân-ı demin dâhil ve hâricî vukû'undan neş'et ettiği beyân olunmuşdur. Akîb-i vukû'âtda maktele şitâb ile vukû'âtdan haberdâr olması muhtemel bulunan civâr hânelerde meskûn olanlar celb ve maktûlün kable'l-vefât beyân etmiş olduğu meyhâneci Serkiz ile rufekâsı ve Kampana Serkiz ve evlâd-ı ma'nevîsi Karabet nâm-ı diğer Arşak derdest edildiği gibi maktelde icrâ edilen taharriyâtda maktûlün hânesi önünde hatt-ı destiyle muharrer bir kâğıd ve kurşun kalemi bir de ceket düğmesi bulunarak ahz edilmişdir. Evvel-i emrde vukû'âtı müşâhid olması muhtır olan merkûm Şişman Kosti'nin karısı Sultana ile kerîmesi Teodora mahall-i mezkûrda müste'ciren Feride Hatun münferiden isticvâb olunarak merkûmetân maktele karşı penceresi olan odada ikâmet etmekteler iken saat ikibuçuk-üç sularında canhıraş bir feryâd işitdiklerinden, ne olduğunu anlamak üzere taraçaya çıktıklarında açık elbiseli uzun boylu birisinin ileride kaçtığını ve bütün siyâh elbise giyinmiş orta boylu biri de arkasından ta'kîb ederek bıçakla saplayıp yere düşürdükden sonra yine bıçakla bir kaç def'a saplayarak virâneye doğru **[290]** firâr eder iken mecrûh dahi câribi ta'kîb ile üç el silâh atmasından düşüp bayıldıkdan nâşî câribi tamâmıyla teşhîs edemediklerini ve mahall-i mezkûrda sâkine Kalitek bint-i Sahak'ın ma'lûmâtına

mürâca‘at olundukda, gece saat ikibuçuk râddelerinde atılan üç el silâhdan şübhelenerek sokağa nâzır penceresini açdıkda, kapısının önünden geçmiş olan kısa boylu dolgunca vücûdlu siyâh esvâblı birisinin kaçmakta olduğunu yalnız arkasından gördüğünü dermiyân etmişdir. Bunun üzerine maktûlün ifâdesine atfen Kampana Serkiz'in evlâd-ı ma‘nevîsi olup dükkânında çıraklık eden Karabet nâm-ı diğer Arşak lede's-su’âl Sitrak nâmında birisini tanımadığını ve Cum‘a günü saat altıdan sonra yumurtacı Avram nâmında birisiyle Sarı Yorgi'nin İki Kapılı Meyhânesi'ne gidip saat sekiz buçuk-dokuza kadar orada işret ederek, mu’ahharan laterne alıp arkadaşıyla beraber Isayi'nin meyhânesine gittiklerini ve saat onbuçuk sularında meyhâneden çıkarak Hamam Sokağı'nda mukîme dostu Olga'nın hânesine gidip ziyâdece sarhoş olduğundan, gece saat üçbuçuk vakitlerinde uyanarak limon almak üzere sokağa çıktığında hükûmetden derdestle voyvoda merkezine götürülüp ferdâsı sabahleyin Komiser Şemsi Efendi tarafından olunan müsâ‘ade üzerine Serkiz'in kahvesine avdet ettiğini ve Pazar günü ale's-sabâh kendisine Beyoğlu merkezinden celb ile tevkîf ettiğini ve üzerinde zuhûr eden anahtarlara merbût musanna‘ bir anahtarı üç-dört mâh mukaddem Yüksek Kaldırım'da umûmhâneci Hristo'nun sermâyesi Marika bularak kendisine verdiğini, ve'l-hâsıl madde-i cerh ve katlden aslâ ma‘lûmâtı olmadığını söylemişdir. Merkûm Kampana Serkiz celb ve isticvâb olundukda Karabet nâm-ı diğer Arşak nâmında hizmetkârı olmadığını vehle-i evvelîde inkâr etmiş ise de ahîren Karabet oniki seneden beri evlâd-ı ma‘nevîsi olarak yanında bulunduğunu ve Ermeni komiteleriyle düşüp kalktığı gibi komiteleri tergîb ve teşvîk ile müştehir olan Galata Kilisesi Kapu Kedhudâsı Vartan'la pek hafî görüşdüğünden, âkıbet bir belâya dûçâr olacağını ve şu efkâr ve niyyât-ı fâsideden vazgeçerek işine devâm eder ise hem istikbâlini te’mîn ve hem de dûçâr-ı mücâzât olmakdan kurtulacağı **[291]** yolunda pek çok nesâyih-i pederânede bulunmuş ise de kârger-i te’sîr olmayarak bir kat daha ihtilâtı tezyîd etmiş ve hattâ Mayıs'ın onuncu Cum‘a günü saat dört-beş râddelerinde merkûm Vartan kahveye gelerek Karabet'i dışarıya çağırarak yirmi dakîka kadar bilâ-fâsıla kulak kulağa konuşduktan sonra Vartan'ın gittiğini ve Karabet de birbuçuk saat etrâfda gezinerek ahîren meydandan savuşmakla beraber, gece saat üçde keyf hâlinde kahveye gelip yattığını beyân etmişdir. Ahîren yumurtacı Avram celb olunup merkûm Cum‘a günü Üsküdar ve Beşiktaş ve Beyoğlu cihetlerinde olan matlûbâtını tahsîle çıkıp, akşam saat onbuçuk râddelerinde meyhâneci Sarı Yorgi'de matlûbu olan onbeş kuruşu almak üzere dükkânına uğrayarak, meblağ-ı mezbûru ahz ve destgâh başında iki kadeh rakı içerek dükkânına avdet ettiğini ve Karabet nâm-ı diğer Arşak'ı aslâ tanımayıp, mezkûr meyhânede değil, hattâ hiç bir mahalde birleşip işret etmediğini söylemiş olduğu gibi, merkûm Marika dahi celb ile ifâde-i mazbûtasında fi'l-hakîka dört-beş mâh mukaddem merkûm Karabet'in meyhânesi önünde bir halkaya merbût âdî ve büyücek bir dolap anahtarı ile bir de kimlik bularak Karabet'e verdiğini ve kendisine irâ’e olunan ufak ve musanna‘ anahtarı birinci def‘a olarak görüp öyle

bir anahtar bulup da Karabet'e vermediğini dermiyân ettiğinden, her üçünün merkûm Karabet'le muvâceheleri icrâ kılındıkda ifâde-i mazbûtalarını tekrâr etmişlerdir. Kilise Kethudâsı Vartan dahi usûlen celb ve isticvâb olundukda, her ne kadar Kampana Serkiz ile Karabet'i tanır ise de, kendisiyle ünsiyyet etmediğini ve Serkiz'in kahvesine aslâ gitmediğini söylemiş ve ahîren hem Serkiz'in kahvesinin müdâvimi olduğunu ve hem de Karabet'le defe‘âtla meclis-i işretde bulunduğunu i‘tirâf ederek evvelce vukû‘ bulan inkârı merkûmânın esâfilden ve mazanna-i sû-i ahvâl takımından bulunmaları ve kendisinin kilise kethudâsı olması münâsebetiyle bu gibilerle ünsiyyet ettiğini söylemekden te’eddüb ettiğini i‘tirâf etmişdir. Maktûl-i merkûmun son ifâdesinde isminin münderic bulunmasından ve îkâ‘ edilen cürm, meyhâneci Serkiz'in dükkânı arka cihetinde vukû‘ bulmasından ve Karabet'le dâimî sûretle bir arada bulunmasından nâşî, merkûm dahi isticvâb edildikde vak‘a gecesi meyhânesinin

(BİRİNCİ CİLDİN SONU)

İNDEKS

Abraham 117
Açmiyazin Katogikosu 2
Açmiyazin Mektebi 113
Adana 22, 57, 67, 130, 131, 145, 146, 147, 153, 203
Adana Abkaryan Mektebi 43
Adana Ermeni Murahhaslığı 56
Adana İstînâf Mahkemesi 22, 33, 43, 59
Adana Mahkeme-i Adliyyesi 22
Adana Polis Komiserliği 97, 102, 105, 107, 143, 148, 190
Adapazarı 97
Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi 46, 67, 69, 73, 139, 141
Agop Dragopyan 23
Agop Efendi 131
Agop Mazlumyan, 13
Agop veled-i Misak, Trabzon Ermeni Mektebi Muallimi 37
Agop, Hınçak Komitesi a‘zâsından 83, 88
Agop, Kayserili, Hınçak Komitesi efrâdından 14
Agopyan Serkis, Protestan vâ‘izlerinden 111
Ağa Babayan Haçatur 103
Ağacan Efendi, Meclis-i İdâre a‘zâsından 175
Ağcakale köyü 22
Ahmed Ağa, Yüzbaşı 101
Ak Kışla 191
Akçadağ 108
Akdeğirmen Mahallesi (Sivas) 39
Akdere Kilisesi 116, 126
Akhisar nâhiyesi (Geyve kazâsı) 96
Akkâ Kal‘ası 45
Alabaşlı köyü (Zeytun) 102, 129, 134, 146, 148
Alaçay 102
Alakilise köyü (Koçgiri kazâsı) 37
Almanya 57, 194
Amasya 39, 62, 119, 159, 183
Amasya Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi 38, 39
Amasya Polis Komiserliği 133
Amerika 61, 46, 57, 111, 112, 146, 210
Amerika Misyoner Mektebi 173, 174
Anadolu 9, 27, 60, 62, 139, 177
Andırın kazâsı 109, 147
Anibal, Ermeni Mektebi Muallimi 2
Ankara İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresi 27, 32
Ankara Polis Komiserliği 100, 104, 132
Antalya 198
Arakel 25
Arap Câmi‘-i Şerîfi 77
Arapkir 20, 21, 24, 31, 214

Armanak, Da‘vâ Vekîli Haçik Efendi'nin kâtili 4, 13, 23
Armenia gazetesi 2, 46, 57, 58, 124, 125, 203
Armudan köyü (Korıcan) 29
Armudan-ı Sağîr köyü (Kuruçay) 35
Arnavut 57
Arşak 137
Artens 159
Artin 23
Artin Dirserkisyan, Avukat 19, 139, 140, 154
Artin Musedciyan Efendi, Ermeni Mektebi Müdürü 72
Artroli 128
Arzuni 45
Asumlu köyü 15
Asûrîler 184
Asya 152
Asya-yı Osmânî 183
Atamyan Bedros, Çemişkezek'in Ermeni Mektebi Muallimi 42
Atina 15, 37, 57
Avadis 23
Avadis Efendi 191
Avadis, Van İstînâf Mahkemesi sâbık a‘zâsından 26
Avakim 23
Avrupa 61, 1, 56, 57, 58, 60, 65, 70, 72, 74, 111, 120, 125, 129, 130, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 161, 182, 193
Avusturya 58, 62, 209
Ayıntab 57, 127, 130, 131, 135, 146, 147
Ayşe Karçegân kazâsı 118
Azap Kapısı 77
Azerbaycan 2

Bâb-ı Âlî 61, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 83, 85, 88, 95, 134, 151, 152, 162, 163, 202, 208
Bafra 177
Bağdat 112
Bağdesar Kethudâ 18, 20
Bağdesar veled-i Serkiz 44
Bağlı köyü (Muş) 35
Bahri Paşa, Van sâbık Valisi 92, 165
Bakü 137, 138
Balaban İskelesi 77
Balahorlusenk köyü (Bayburt) 103
Balkan Yarımadası 48
Banikoğlu Mahallesi (Van) 20
Baron 141
Baron Ağasi 146, 148
Baron Memkumen 128

Baron Stepan Arzuyan 131
Baron Vartan 143, 145
Baron Yervand 128
Baruthâne 89
Basmacıyan Haci Manuk 103
Başanlı köyü 147
Başlamış köyü 105
Bayburt 103, 108, 168, 169, 171
Bayburt hâdisesi 170
Bayburt Polis Komiserliği 103
Bayburt Nüfûs İdâresi 169
Bayburt hâdisesi 168
Bayazıt sancağı 36, 57
Bayazıt Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi 36
Bayazıt Paşa Mahallesi (Amasya) 33, 38
Bayazıt Sokağı 214
Baytimur köyü 147
Bebek köyü 18, 19
Bedros 23
Bedros Meremyan, Trabzon Komitesi Reîsi 94
Behrenk köyü 17
Belçika 47, 48
Belduriyeler Cemiyeti 52
Belekis 58
Bendegân köyü (Divriği) 29
Berdik köyü (Kars) 195
Berlin Ahidnâmesi 182, 208
Beşiktaş 215
Beyoğlu 83, 95, 214, 215
Beyoğlu Balıkpazarı 75, 86
Beyoğlu Balıkpazarı Kilisesi 87, 89, 201
Beyoğlu Mutasarrıflığı 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 210
Beyrut 127
Bitlis 15, 44, 59, 60, 110, 111, 112, 113, 114, 147, 152, 164, 201
Bitlis Bidâyet Mahkemesi 41
Bitlis hâdisesi 118, 167, 172, 174
Bitlis İstînâf Mahkemesi 4, 21, 25, 27, 28, 29
Bitlis Polis Komiserliği 59, 97, 99, 103, 110, 116, 118, 131
Bogos Efendi 199
Bogos Natanyan, Ermeni râhibi 44
Boğazkesen köyü (Van) 20, 34, 117
Boğazlasun 101
Bolu Mahallesi (Erzurum) 25
Bosfor 150
Boston 46
Boyacıyan Ohannes Efendi, Meclis-i Cismânî a‘zâsı 87

Bozok 59
Bozuyan Simon Efendi, Ticâret Meclisi a'zâsından 139, 140, 141
Bölükbaşılar Meclisi 189
Budenk kazâsı 59
Bulgaristan 14, 46, 47
Bulgaristan Hükûmeti 8
Bulgaristan Komitesi 57
Bükreş 47
Bükreş Sefâret-i Seniyyesi 47, 49
Bülbül Mahallesi (Karahisâr-ı Şarkî) 30
Büyük Petro'nun vasiyetnâmesi 208
Büyükdere 68, 70, 71

Câbizâde Râgıb Bey 85
Câmi'-i Kebîr (Nevşehir) 132
Camicoğlu Mahallesi (Van) 41
Cemal Bey 164
Cenevre 3, 46, 49
Cihat Köprüsü 100
Cismânî Meclis 86
Cocok kolu 32
Corc, Protestan misyonerlerinden 103, 131

Çalhor köyü 118
Çalık oğlu Natanyan Karabet, Van İstînâf Mahkemesi sâbık a'zasından 26
Çalıkoğlu Mahallesi (Van) 20
Çara gazetesi 47, 48
Çarşamba 177
Çatalfırın (Bursa) 21
Çavuş Çerkes Ali 93
Çavuşbaşı Mahallesi (Sivas) 32
Çay köyü (Adana) 56
Çelebi Mahallesi (Harput) 37
Çelenk Boğazı (Merzifon-Havza arasında) 136
Çerkesler 57
Çeşme Meydanı 77
Çokmerzmen 97, 105, 107, 143, 144, 145, 146, 155
Çorbacıyan Agop, Maraş Meclis-i İdâresi a'zâsından 104, 120, 127, 128
Çorum 133
Çölemerik kazâsı (Van) 40, 57
Çukurçeşme 85, 87, 88
Çukurhisar köyü 147, 155
Dacet Vartabet Efendi, Gedikpaşa Kilisesi Vâ'izi 13
Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi 69, 75, 127, 134, 137, 164, 201, 203, 210, 213

Daily News 2
Dâire-i Sâdise Hastahânesi 212, 214
Daniel Ağa, Ermeni eşkiya reîsi 100, 133
Dârende kasabası 108, 109, 118
Dârüsselâm Mahallesi (Sivas) 38
Değirmendere 135
Demerek köyü 148
Demir Kışlası 155
Deneki köyü (Niğde) 198
Dere Mahallesi (Muş) 21, 25
Dersa'âdet 21, 45, 47, 58, 60, 62, 83, 91, 94, 128, 136, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 159, 162, 200, 204, 209
Dersa'âdet Cinâyet Mahkemesi 23, 25, 26, 35, 44
Dersa'âdet Hınçak Komitesi 4, 204
Dersa'âdet İstînâf Mahkemesi Riyâseti 73
Dersa'âdet Jandarma Alayı Kumandanlığı 78, 79, 81, 210
Dersa'âdet Polis Müdürlüğü 78
Dersa'âdet hâdisesi 156
Dersim 20, 31
Dersitanya Mahallesi 126
Dervahan Râhib Derminasyan 161
Devlet-i Aliyye 18, 26, 34, 35, 36, 41, 43, 51, 75, 110, 116, 127, 153, 176, 182, 183, 185, 208, 209
Dîvân-ı Harb 94, 98, 166, 169
Dikilitaş köyü 143
Dikran, Hınçak Komitesi a'zâsından 14
Dikran, polis komiserlerinden 89
Dir Manastırı 19
Dir ve Şakıyanlar 140
Dir, Ermeni İhtilâl Komitesi 141
Dir-i Meryem Kilisesi 213
Divriği 22, 40, 108, 109, 118
Diyarbakır 147, 152, 172, 174
Diyarbakır Mahkeme-i İstînâfiyyesi Cezâ Dâiresi 43
Diyarbakır Polis Komiserliği 100, 102
Dolapderesi (Beyoğlu) 201
Doni köyü (Van) 32
Döngel 146, 155
Döngele köyü 147
Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn 167
Dragas 127, 128
Düstûr 23, 127

Eblahan Mahallesi (Ayıntab) 134
Ecermemmed 105

Edirnekapısı 95
Efkere 58
Elbistan 20, 106
Eleşkirt kazâsı 57, 171
Elkel köyü 213
Ercik nâhiyesi (Van) 101
Erkân-ı Harbiyye Dâiresi 127
Erkik 58
Ermeni gazetesi 3
Ermeni Harekât-ı İhtilâliyyesi 49, 61, 123, 148
Ermeni İhtilâl Cemiyeti Erzurum Merkez Komitesi 140, 141
Ermeni İspetalyası 210
Ermeni İttihâd-ı Mukaddesesi 169
Ermeni mes'elesi 5, 61, 129, 150, 151, 153, 156, 162, 208, 209
Ermeni Patrikhânesi 24, 64, 66, 69, 71, 72, 75, 83, 141, 210
Ermenistan 2, 57, 65, 66, 67, 91, 104, 111, 120, 123, 124, 127, 130, 131, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 179, 180, 182, 183, 194, 208, 209, 211
Ermenistan Hınçak Komitesi 55, 61, 65, 71
Ertuğrul Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi 44
Erzincan 108, 167
Erzincan Bidâyet Cezâ Mahkemesi 35
Erzincan Komiserliği 42, 96
Erzincan Mahallesi (Merzifon) 38
Erzincan hâdisesi 171
Erzurum 3, 57, 111, 139, 140, 141, 152, 154, 159, 164, 168, 169, 171, 172, 174
Erzurum Ermeni Murahhasahânesi 169
Erzurum hâdisesi 5, 168, 169
Erzurum Hükûmet Konağı 99
Erzurum İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresi 35, 42
Erzurum Polis Komiserliği 96, 99, 195
Erzurum Rum kilisesi 139
Erzurum hâdisesi 5
Es'ad Efendi, İstînâf Reîsi 92
Esad Ağa, Ezberd Müdürü 133
Eski Câmi Mahallesi (Merzifon) 62
Eskihamam Mahallesi (Adana) 33
Eyüb 85, 87
Ezider köyü 17

Faik Efendi, Konya Merkez Tabur Ağası 199
Fatihpaşa Mahallesi (Diyarbakır) 43
Feriköyü 87
Fernaz köyü 102
Filipos 23

Firûzağa Câmi-i Şerîfi 85
Frahor eşkiyâ çetesi 136
Fransa 46, 47, 57, 58, 156, 209
Fransız 111
Frensi köyü 42, 129, 147, 148

Galata 62, 70, 77, 81, 86, 212, 214
Galata Ermeni Kilisesi 68, 69, 72, 90, 141, 201, 202
Garirli köyü 143, 144, 145
Gayunet Efendi, sâbık murahhasa 139, 140
Gaz Sokağı 154
Gedikpaşa 95
Geleverek köyü (Bayburt) 103
Gemerek köyü (Sivas) 17, 18, 27, 28, 30, 34, 39, 58
Genç 175
Gerüme kasabası 118
Gerzi köyü (Bayburt) 103
Geyve 96, 97
Giresun 177
Gladston, İngiltere Başbakanı 48, 111, 150
Gökdere 57
Göksun nâhiyesi 134, 148
Gömerye 59
Gönid Mahallesi (Maraş) 116
Göynük nâhiyesi (Genç) 41
Gözyaşları risâlesi 44
Gümrü 195
Gümüşhacıköy 33
Gümüşhane 99, 167, 177
Gümüşhane hâdisesi 166, 174
Gürcistan 64
Gürcü 57
Gürün kazâsı 108, 109, 147

Hacı Hamza Mahallesi 33
Hacı Hasan Hanı hâdisesi 87
Hacı Kışlak köyü 101
Hacı Mehmed Efendi, Maraş Jandarma Binbaşısı 147
Hacı Sâlih, Komiser 80
Hacı Tâlib Efendi, Meclis-i İdâre-i livâ a'zâsından 173
Haci Kalost, Armudanlı 15
Haçatur 168
Haçik Efendi 4, 13
Haçin kasabası (Adana) 22, 113, 129, 131, 146, 147, 155, 159, 172, 190

Haddak köyü 168
Hakkâri 57
Hakkı köyü 118
Haleb 20, 63, 67, 108, 130, 146, 147, 148, 153, 157, 162
Haleb Polis Komiserliği 98, 99, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 116, 131, 134
Haliç 83
Halil Ağa, Hamîdiyye Süvârî Alayları Yüzbaşısı 172
Hamam Sokağı 215
Hamazasp 116, 117, 131
Hamdi Paşa, Trabzon Fırka-i Askeriyyesi Kumandanı 92, 165
Hamîdiyye Süvârî Alayları 153, 172, 178, 209
Hamparsum Boyacıyan (Marat) 3, 59, 159
Hamparsum Boyacıyan, Hınçak Komitesi'nin Dersa‘âdet şu‘besi a‘zâsından 4, 5, 13, 14, 16, 17, 19, 22, 46, 60
Hande köyü (Bayburt) 103
Handris nâhiyesi 113
Hanek Horan Kilisesi 103
Hâriciye Nezâret-i Celîlesi 69, 137
Harput 57
Hasanbeyli 146
Hasanova köyü (Korıcan) 29
Hatab Kapısı 85
Hatab Kapısı hâdisesi 87
Havza 136
Hayguni Stepan 102, 145
Hayık gazetesi 3, 92, 148
Haystan gazetesi 2, 58
Hazarderesi (Van'ın Doni köyünde) 32
Hazret-i Îsâ 88
Hey’et-i Tahkîkiyye 68, 71, 72, 142, 212, 214
Hey’et-i Teftîşiyye 164, 209
Hınçak gazetesi 4, 60, 66, 151, 155, 161, 205
Hınçak Komitesi 1, 3, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 23, 24, 25, 27, 37, 59, 61, 62, 63, 64, 72, 113, 114, 115, 133, 146, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 172, 173, 174, 176, 178, 180, 182, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208
Hınıs kazâsı 171, 172
Hınıs hâdisesi 172
Himayak Kuşbazyan 3
Hindi köyü (Bayburt) 103
Hindistan 46, 59
Hirenik gazetesi 45
Horen Aşikyan Efendi, Ermeni Patriği 13, 14, 21, 113
Horen Narya, Piskopos 45
Hölkelik Mahallesi (Sivas) 30
Hüdâvendigâr Mahkeme-i Adliyyesi 21
Hükûmet Caddesi 197

Hükûmet-i Seniyye 8, 20, 25, 27, 32, 34, 35, 37, 41, 44, 46, 50, 51, 61, 63, 66, 83, 89, 102, 107, 136, 144, 146, 168, 174, 175, 176, 178
Hüner Kulesi 194, 195
Hüseyin Bey, Miralay 82
Hüsnü Bey, İstanbul Polis Müdürü 73, 84

ıslâhât 111, 128, 152, 153, 155, 156, 162, 163, 180, 181
Isparta 50

İç köyü (Eğin kazâsı) 29
İncirli köyü 17
İngiliz Ermeni Şirketi 2
İngiliz Komitesi 57
İngiliz Konsoloshânesi 93
İngiliz Sefâreti 63, 66, 67, 72, 82, 128, 134
İngiltere 50, 55, 57, 60, 65, 111, 112, 130, 146, 150, 156, 208, 210
İran 49, 59, 80, 105, 186, 210
İran Sefârethânesi 88
İrgi köyü (Bayburt) 103
İron köyü (Çukur nâhiyesi) 118
İskenderun 144, 145, 147
İslâm Mahallesi (Amasya) 33
İsmailli 155
İstanbul 18, 70, 77, 83, 111, 129, 131, 165, 172
İstanbul Hınçak Komitesi 202
İstanbul Polis Müdürlüğü 79, 81, 210
İsviçre 47, 48, 57, 62, 64
İtalya 57, 111
İttihâd Meclis-i Umûmîsi 122
İyonlar 50
İzmit 135
İzmit Polis Komiserliği 135
İzmirliyan Matyos Efendi, Ermeni Patriği 66, 127, 128
İzzet Bey, Avukat 130
İzzet Bey, Posta ve Telgraf Başmüdürü 92
İzzet, Duyûn-ı Umûmiyye kolcusu 28

James Byrce 2, 55
Jirayir, Haçin Ermeni Mektebi Muallimi, (Mardiros Garip Boyacıyan) 5, 17, 18, 22, 58, 59
Jorj Nab 174

Kaçet köyü 20
Kadıköyü 76
Kafesçi Sokağı (Galata) 212, 214
Kafkasya Cem‘iyyet-i Umûmiyyesi 183
Kafkasya eyâleti 63
Kafkasya hudûdu 64
Kalas 47, 48
Kamar Katıbalı 11
Kanbur Nişan 3
Kapuzhayik köyü (Bayburt) 103
Karabağ 57
Karabayır 133
Karabet Agopyan 2
Karagöl köyü 17
Karagümrük 81, 85
Karagümrük Ermeni Kilisesi 85
Karagümrük hâdisesi 87
Karahisâr-ı Şarkî 17, 37, 108, 109
Karahisâr-ı Şarkî Bidâyet Mahkemesi 26
Karamanlı köyü 119, 147
Karamanlı Mahallesi (Maraş) 147
Karayakuboğlu köyü 18
Karçegân kazâsı (Van) 213
Kardasyan Dikran 138
Karmirak Kilisesi 103
Kars 195
Kars muhâcirleri 108
Kasımpaşa 76, 80, 82, 85, 87, 89, 95, 203
Kasparyan 57
Katolik 175
Kayseri 1, 32, 58, 104, 132, 147, 159, 199
Kayseri hâdisesi 5, 5927
Kayseri Komiserliği 132
Kayyumzâde Şükrü Efendi Medresesi 101
Kazak 57
Kazancıyan 3
Keban köyü 146, 147
Keldânî 175, 176
Kemer köyü (Hafik) 133, 171
Kemeraltı Câmi-i Şerîfi 148
Kemerke köyü (Eğin) 42
Kepekyan köyü (Siirt) 42
Kermir 58
Keskin kasabası 30
Keşan Mahallesi (Divriği kazâsı) 26
Keşişler Mahallesi (Arapkir) 63

Keşişyan Muses 211
Keşişyan Ohannes 138
Kethudâ Vasil Mahallesi (Trabzon) 93
Kıbrıs 57, 62, 63, 127, 146, 203
Kırımyan, Açmiyazin Katogikosu 2
Kırkayak Şirketi Mektebi (Muş) 25
Kırklar Kilisesi 126
Kırşehri Bidâyet Mahkemesi 30
Kısanta köyü (Bayburt) 103
Kigork Ağa 110, 117
Kiğı kazâsı 171
Kilikya 57, 58, 104, 120, 127, 129, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160
Kilikya İhtilâli 155
Kilikya Vatan-perver Şirketi 125
Kirkor Kılınçyan 3
Kirope, Komite Binbaşısı 201
Koçkiri 133
Komite Meclisi 189
Konstinosyonal gazetesi 47
Konya 198, 199
Konya Komisyon-ı Mahsûsu 197
Konya Polis Komiserliği 132, 196, 203
Korıcan kazâsı (Erzincan) 29
Kornikan köyü 118
Koyulhisar 133
Kozan 102
Köhne-i Kebîr köyü 18
Köprü kasabası (Amasya) 133, 196
Körtel köyü (Maraş) 107, 147
Köseoğlu Mahallesi (Yozgad) 101
Krimyan, Revan'ın Üçkilisesi Katagikosu 209
Kudüs-i Şerîf 16
Kulaksız Kilisesi (Kasımpaşa) 201, 204
Kulu Şart Kumpanyası 137, 138
Kumkapı 1, 75, 76, 79
Kumkapı hâdisesi 3, 4, 5, 46, 59, 74, 146
Kurmalı 147
Kurubaş köyü 19
Kuruçay kazâsı (Erzincan) 15, 35, 171
Küçük Asya 207
Küçük Kethudâ 143
Künbet Kilisesi 126
Künbet 119
Küplü kasabası (Bursa) 198
Kürd Hasan Ağa, Nizâmiye Kırkıncı Alayının Birinci Taburu mülâzim-i evveli 102
Kürdistan 177

Kütahya 199
Kütahya Mutasarrıflığı 200

La Block gazetesi 207
Lâdik köyü 199
Lazgi 19
Lefke 97
Leon Nazarbekyan 3
Lidyalılar 176
Lisanlı köyü (Tenos kazâsı) 17
Londak köyü 147
Londra 1, 35, 46, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 127
Londra Hınçak Komitesi 48, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67
Londra ve Marsilya Komitesi 56
Lord Salisbury, İngiltere Başbakanı (Hariciye Nâzırı) 150
Lovs gazetesi 161
Lubanoff, Rusya Hariciye Nâzırı (Prens) 207

Ma'den Bidâyet Mahkemesi 26
Ma'mûretülazîz İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresi 29, 31
Ma'mûretülaziz 20, 147, 152
Mâbeyn-i Hümâyûn 74, 70, 80, 133
Mahkeme Hamamı 198
Mahkeme-i Cinâyet Riyâseti 21, 24, 60, 68, 69, 74
Mahkeme-i İstînâf 169
Mahkeme-i İstînâf Riyâseti 69, 71
Mahkeme-i Temyîz 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45
Mahkeme-i Temyîz Cezâ Dâiresi 25
Mahmûdî kazâsı 105
Mahmûdiye kazâsı 62
Makriköyü 89
Maksad Cemiyeti 22
Maksudzâde Simon Bey 14, 24
Malagon 57
Malatya 136, 143
Mampara Efendi, papas 14, 23, 116, 131
Maraş 56, 57, 98, 100, 101, 105, 106, 107, 119, 127, 128, 130, 134, 135, 143, 145, 146, 147, 148, 155, 191, 193
Maraş Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi 42
Maraş Ermenileri 126
Maraş Komiserliği 98, 101, 106, 109, 119, 120, 125, 126, 134, 135, 146
Markar, polis komiserlerinden 89
Maroka Ceknaver 128

Marsilya 35, 104, 120, 124, 125, 148
Marsilya Ermeni Komitesi 56, 58
Meclis-i Cismânî 75, 79, 87
Meclis-i İdâre 99
Meclis-i Rûhânî 75
Meclis-i Umûmî 54, 120, 121, 122, 123, 185, 186
Meclis-i Vükelâ 49
Medîne-i Münevvere 63
Megaveryan 3
Mehmed Ağa Medresesi (Çatalçeşme) 85
Mehmed Ağa, mülâzim 101
Mehmed Efendi, Maraş Tabur Ağası 98
Mehmed Efendi, Zabtiye Bölük Emîni 99
Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne 85
Mekteb-i Tıbbiye 47, 190
Melekzodi, papas, 40
Menzik 193
Meremyan Bedros 98
Mersin 63, 148
Merzifon 20, 25, 27, 38, 45, 62, 118, 135, 136
Merzifon hâdisesi 5, 60
Mesajeri Kumpanyası 148
Mesamin köyü (Bitlis) 29
Meydân-ı Şarkî 165
Mıgırdıç Portakalyan 2, 104, 120, 124, 125
Midyalılar 176
Midyat kasabası 105
Mihran Damadyan 3, 4
Minas 2, 23
Mirzâ Râzî Han, İran'ın Trabzon Konsolosu 92
Misak Efendi 109
Mogonk köyü 154
Moncson 58
Möngük köyü 114
Murahhasahâne 139, 140
Mûsâ Bey, Van Zabtiye Alayının Van Seyyar Tabur Ağası 101
Musedciyan Artin Efendi, Galata Ermeni Mektebi Müdürü 66
Mustafa Remzi Paşa, Maraş ve Havalisi Kumandanı 119
Muş 25, 35, 57, 110, 112, 113, 114, 154, 172, 174, 195
Muş Bidâyet Cezâ Mahkemesi 36
Muş Ermenileri 15
Muş Hapishânesi 159
Muş Komiserliği 116
Muş hâdisesi 172

Nadirli köyü 147
Narlı 155
Nazar Hamazasp 110
Nâzım Paşa, Vali 132
Necîb Efendi, Karahisar Müddeî-i Umûmî Mu‘âvini 133
Nemçe vapuru 94
New York 46, 63, 91
Niğde Mutasarrıflığı 132
Nisâ Komitesi 203
Nişan Karabetyan, Hınçak Komitesi Reîsi 23, 46
Niyotomla köyü (Bayburt) 103
Noryan Efendi 86, 88
Nubar Paşa 117
Nûr-ı Osmâniye 75, 84, 86

Ocaklı köyü 97, 105, 143, 144, 145, 146
Odesa 62
Ogut köyü 41

Oğlançavuş Mahallesi (Sivas) 38
Ordu 177
Osbekoğlu Mahallesi (Van) 30
Osep, Komite Binbaşısı 94, 201, 203
Osman Paşa, Mîr-livâ 200
Osmaniye 146

Örtülü Pınar Mahallesi (Sivas) 38

Pall Mall gazetesi 2
Palu kasabası (Ma‘den sancağı) 25, 190
Papasyan Asadur 32
Papasyan Dikran 21
Papasyan köyü 118
Papasyan Vartanz 49
Parlası Mahallesi 110
Parsih Efendi, papas 21, 112, 113, 154, 173
Partoyan, Van İstînâf Mahkemesi sâbık a‘zasından 26
Pasinler kazâsı 171, 195, 196
Paşa Câmi‘-i Şerîfi 136
Patrikhâne 64, 66, 67, 71, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 151, 152, 202, 203
Patrikhâne Cismânî Meclisi 75
Patrikhâne Kilisesi 14, 75, 79, 84, 85, 86, 88, 89
Patrikhâne Rûhânî Meclisi 75

Payas 56, 102, 144
Payas Komiserliği 105
Payas Mahkemesi 145
Perhos köyü (Ahlat kazâsı) 21
Petersburg Sefâret-i Seniyyesi 137, 207
Plürek köyü (Bayburt) 103
Polis ve Jandarma Nizamnâmesi 153
Portakalyan Mıgırdıç Matbaası 124
Posir köyü 26
Posta ve Telgraf Müdîriyeti 137
Posta ve Telgraf Nezâret-i Aliyyesi 110, 137
Protestan 175
Prusya 111, 209

Rahmi Efendi, Van sâbık Valisi 165
Refâhiye kazâsı 108, 171
Responal gazetesi 47, 49
Revan 113
Rıfkı Paşa, sâbık Mutasarrıf 145
Rider Maslahatgüzârlığı 163
Romanya 46, 48, 49, 59, 195
Romanya Hükûmeti 46, 47
Rosebery, İngiltere Başbakanı (Hariciye Nâzırı) 150
Rum kilisesi 139, 141
Rumeli köyü (Bayburt) 103
Rupen, Haçinli 112, 113
Rupenhan Azadyan (Kanbur Nişan) 3
Rus Ermenileri 64
Ruscuk 35, 47, 48
Rusya 45, 58, 59, 61, 63, 64, 109, 111, 130, 136, 138, 149, 156, 186, 194, 202, 207, 208, 209
Rusya Hükûmeti 208
Rusya Sefâreti 67
Rüşdi köyü (Bayburt) 103

Sa‘deddîn Paşa 164
Sadâret 64, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 94, 95, 96, 104, 107, 109, 112, 115, 116, 139, 141, 142, 164, 201, 203, 210, 213
Said Paşa, Sadrâzam 133, 134
Sakızağacı 83
Samsun 136
Sanafeş Yüklü köyü (Andırın) 104
Sarılar köyü 135, 148
Sason 62, 112, 152, 157, 159

Sason hâdisesi 3, 4, 5, 22, 59, 60, 152, 153, 154, 155, 159, 207
Sasonlular 112
Sefâlet risâlesi 44
Selamsız Kilisesi (Üsküdar) 68
Selos 138
Serkis Höcükyan 143
Serkiz, Ürek karyeli, papas 20
Servet Bey, Jandarma Alayı Meclisi a'zâsından, Binbaşı 85
Setbaşı (Bursa) 21
Sevâriye Mahallesi 33
Siirt 175
Sikavi köyü 113
Simon 3
Simon Bedoyan 154
Sinamut Mahallesi (Harput) 37
Sinişinhor Avuryan 124
Sinop 177
Sis kasabası 57, 63, 131
Sis Katogikosluğu 67
Sisne köyü 147
Sivas 31, 37, 38, 45, 118, 133, 147, 152
Sivas 45
Sivas Ermenileri 16, 108
Sivas İstînâf Mahkemesi Cezâ Dâiresi 27, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 40
Sivas Polis Komiserliği 107, 108, 118, 133
Siverek kazâsı 102
Slav 57
Slav komitesi 56
Sofya 48
Sökyas Efendi, Ermeni Patrikhâne Kilisesi Başpapazı 13, 22
Stepan Hayguni 130
Stoyanof 47
Suçani 147
Sultan Ahmed 75
Sultan Mahmud Türbesi 85, 86
Sur Hantan gazetesi 3
Suriye 57
Surniyan Bölüğü İdâresi 207
Suşehri kasabası 17, 108, 133
Süryânî 175
Süveydiye dağları 63, 160
Süveydiye Ermenileri 146
Süveydiye İskelesi 129
Süveydiye köyü (Antakya) 130, 145, 146

Şa‘miran köyü 118
Şagooğlu Mahallesi (Van) 20
Şakıyanlar Komitesi 139, 141
Şâkir Paşa, Anadolu Müfettişi 139, 170, 172
Şark mes’elesi 130, 156, 209
Şekerdere 116
Şekerdere Kilisesi 126
Şemavun 45
Şemsi Efendi, Galata Merkezi Ser-komiseri 214
Şevilki köyü 147
Şeyh Haydar Efendi 172, 178
Şeyh Haydarzâde Nuri Efendi, Van polis efrâdından 40
Şeyh Mahallesi (Maraş) 147
Şuşani köyü 213
Şvarş, Trabzon Ermeni Komitesi a‘zâsından 45, 94

Tahran Sefâret-i Seniyyesi 137
Tahsin Efendi, komiser 80
Talas kasabası 27, 58
Talori hâdisesi 1, 4, 5, 16, 22, 59, 116, 117
Tarabya 82
Taş Mahallesi (Bitlis) 27
Taşhan arbedesi 87
Tatraşan İskelesi 203
Tatvan köyü 118
Tavas (Kayseri) 199
Tavukpazarı 84, 86
Tebriz 132, 137, 138
Tekke Mahallesi (Yozgat) 100
Tenel 47
Tepebaşı Karakolu 132
Tepebaşı Mahallesi 163
Tercan 171
Terlemezoğlu Sokağı 164
Terzi Perink Mahallesi (Van) 18, 163, 164
Tesrî‘-i Mu‘âmelât Komisyonu 164, 203
Tiflis 45, 59, 165, 166, 172, 176, 178
Tiflis Ermenileri 64
Times 2
Tirebolu 177
Tis sibilya 187
Tohmanyan Karabet 110
Tokat 21, 155, 159
Tokat kasabası 119
Tokat Mahkeme-i Adliyyesi 21

Tokas 16
Tomarza 58
Tophane İskelesi 172
Trabzon 45, 92, 94, 98, 130, 164, 165, 166, 167
Trabzon Ermeni Mektebi 37
Trabzon Ermenileri 154, 165
Trabzon İstînâf Mahkemesi 27
Trabzon Polis Komiserliği 92, 93, 94, 99
Trabzon hâdisesi 165
Truşak gazetesi 3, 46, 54, 183, 186
Tuğyân-ı Efkâr risâlesi 5, 7
Tuzhisar köyü (Hafik kazâsı) 31
Türbe Caddesi 197
Türk Devleti 151
Türk Hükûmeti 7, 111, 148, 159
Türkistan 194
Türkiye 6, 111, 130, 149, 150, 155, 156, 208, 209

Uncular Sokağı (Üsküdar) 198
Uncuyan Apik 86, 88
Urfa 99, 146, 147
Urfa Komiserliği 99, 106
Uzun köyü (Muş) 28

Ürek 28, 34
Üsküdar 76, 215
Üsküdar Mutasarrıflığı 76, 77, 78, 79, 81, 210
Üzeyirli köyü 107

Vahan Bey 117
Van 19, 26, 40, 41, 44, 57, 132, 137, 138, 147, 152, 154, 174, 201, 213
Van İstînâf Mahkemesi 26, 26, 30, 32, 34, 40
Van Komiserliği 101, 105, 117, 132, 163, 209, 210, 211, 213
Van Telgraf ve Posta Müdürlüğü 110, 137
Vard Badrikof, Hınçak Komitesi İcrâ Şu'besi Reîsi 3, 4, 5
Varjabet Dikran, tercüman 20
Varna 34, 48
Vartan Efendi 110
Vartan Hamparsum 23
Vartan Papasyan 46
Vartan, Galata Kilisesi Kapu Kedhudâsı 215
Vartanis köyü (Muş) 15, 28
Varteris Kirkor 136

Vartuvar 145
Vâsıf Efendi, Tabib Yüzbaşı 113, 114
Vazerhan köyü (Bayburt) 103
Velibaba köyü (Pasinler) 195
Verek köyü (Bayburt) 103
Viyana 49, 62

Ya‘kûbî Asûrî Kilisesi 83
Yahya Efendi, Doktor Binbaşı 214
Yanya Konsoloshânesi 109
Yanya Polis Komiserliği 109
Yedikule 90, 210
Yeni Kilise Mahallesi 164
Yenice nâhiyesi (İnegöl kazâsı) 44
Yervantyan Kalost, Dere Kilisesi Papazı 30
Yezîdîler 184
Yıldız Hapishânesi 130
Yozgat 1, 18, 19, 22, 27, 101, 104, 115, 159
Yozgat hâdisesi 5, 17, 59
Yozgat Kilisesi17
Yozgat Komiserliği 104
Yumurtalık 105
Yüksek Kaldırım 215

Zabtiye Nezâret-i Celîlesi 61, 64, 71, 142
Zabtiye Nezâret-i Celîlesi Hey'et-i Tahkîkiyyesi 214
Zamara köyü (Divriği kazâsı) 26, 33
Zeytun 20, 57, 98, 100, 102, 105, 106, 109, 119, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 191, 192, 193, 194
Zeytun hâdisesi 5, 42, 106, 128, 157, 191
Zeytun Kışla-i Hümâyûnu 119, 147
Zeytun Komitesi 107
Zeytunbeli 105, 155
Zıâr dağı 133
Zigak köyü (Bitlis) 111
Ziver Paşa, Maraş Kumandanı 126